

Владика Теофан Живковий. Digitized by Google

* 8. марта 1825. † 8. ноября 1890.

Grbić, M.

КАРЛОВАЧКО ВЛАДИЧАНСТВО.

ПРИЛОГ

К ИСТОРИЈИ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ.

НАПИСАО

МАНОЈЛО ГРБИЋ,

КАТИХЕТА И ПРОФЕСОР СРПСКЕ УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ У КАРЛОВЦУ.

ПРВА КЊИГА:

КАКО ЈЕ ОВО ВЛАДИЧАНСТВО ПОСТАЛО ИЗ СРПСКИЈЕХ НАСЕОБИНА;
КАКВА МУ СУДБА БИЈАШЕ ПРИЈЕ ПАТРИЈАРХА ЧАРНОЈЕВИЋА, А
КАКВА ПОСЛИЈЕ ЊЕГА ДО ВЛАДИКЕ НЕНАДОВИЋА 1744.

У КАРЛОВЦУ.

ШТАМПАРИЈА КАРЛА ХАУПТФЕЛДА.

1891.

Блаженом сјену и спомену

Његовог Високопреосвештенства

ТЕОФАНА ЖИВКОВИТА,

седамнаестог владике Карловачког Владичанства

од 15. септ. 1874. до 8. нов. 1890.

НАМЈЕЊУЈЕМ ОВУ НЊИГУ ИЗ БЛАГОДАРНОСТИ.

Блажени владико!

Пунијех шеснаест година Ти си управљао као законити владика овијем нашијем великијем владичанством. Твоје архиепископске врлине не могу ја овдје изрећати. То ће доћи на својем мјесту у овој мојој радњи; јер Ти сад већ долазиш пред суд црквено-народне историје, као и остали Твоји пређепријестолници.

Али на овоме мјесту ево овдје, ја ћу само да споменем ове главне три врлине, које си ти непрестано, као наш владика, проповиједао; којима си нас непрестано учио и које си нам: и написане, и потписане, и наштампане оставио у наслједство и као свој завјет.

А ево што си нас учио и како си вјеровао:

„Прије ће бити, што још није било; Ведебит се срушити у море; Плешевица Плашки заронити; а Капела Сењ и сву Крбаву; прије ће Лика усанути цијела, и изаћи Глина до Косиња; а Језерам Купа окренути, и Карловац пријећи на Ријеку, а Ријека под Комоговину: него што ће послушати тога гласа, и преврнут вјером својом православно српски мога града народ“.

„Таква је богољубезна Браћо моја тврда
„у Вас моја вјера, да ви од Светога Духа и
„Његова храма, наше православне цркве,
„нећете одпасти никада, да изгубите душу; и
„да никада нећете изневјерити свога у томе
„светоме храму најсигурније сачуваног имена
„народног, да се згруша и преврне у вама ма-
„терино млијеко“.

„А докле је такве за своје и вјере и
„љубави у Вас, и докле је нама наше никада
„неокаљане, најпожртвованије поданичке
„вјерности за нашега најмилостивијега и
„цара и краља Франца Јосифа Првог; и ње-
„гове највише отачке милости, и Његови зе-
„маљски закона крова над нама: дотле га нема,
„и није га родила мајка, ко би био кадар, да
„нас узнемири овдје, и потисне ван из овог
„најкраснијег раја божијега, водио кога дух
„нечисти, колко њему драго, и испредао он
„златне жице и медене бесједе, како њему
„драго“.

Ово су Твоје ријечи, блажени владико! Ово је Твоја
вјера, коју си нам оставио у завјет! И ова иста Твоја вјера
и Твоја наука прожимала и одушевљавала је и мене, кад сам
писао ову своју књигу, у којој сам истинитијем доказима на-
писао и тврдо доказао, и то твојијем наговором: е су и наши
дједови и прадједови, што се од три ста и више година амо
населише и намјестише: испод Велебита и до мора; испод
Пљешевце и око Пљешевце; испод Капеле и по Капели; по
Сењу и око Сења; по Лици и по Крбави; на Купи и на
Глини; на Ријечи и у Карловцу; у Комоговини и око Комо-
говине — велим: е је исти Твога „града народ“ од најста-

ријега насеља на ове стране — исто тако вјеровао, као и Ти, блажени владико! е се је борио и своју крв лио за исте врлине, које си нам и Ти, владико, у завјет оставио!

Само ја знадем, како си Ти жељно ишчекивао, да ову моју књигу наштампану примиш на своје светитељске руке. Али по Божјој вољи то нијеси дочекао. Ти си је за живота нештампану благословио, и препоручио си је очински српскоме „Твога града народу“.

Па да ти се и најмање одужим за то, ево намјењујем ову своју књигу: Твоме блаженом сјену и Твоме посмртноме спомену, ставивши јој у прочеље и Твој архијерејски лик; и то онај лик, како си нам изгледао болан и преболан, на некијех двадесет дана прије Твога самртнога часа.

Слава Ти, блажени владико! Твоја вјера о овоме народу погинути не ће, ако Бог да! А мени је ето од Бога суђено: да све мртвијем подижем споменике!

У Карловцу, на Мали Божић 1891.

Твој и послѣје гроба благодарни

Манојло.

Предговор.

Ево ме са овом својом првом књигом „Карловачког Владичанства“ пред поштоване читаоце! Па да најприје искрено кажем, како је постала ова књига.

Што сам ја ову књигу написао, то имам да захвалим најприје високопреосвештеном, данас на жалост блажено преминулом, нашем владици Теофану, — а онда одмах имам да захвалим моме негдашњему учитељу у карловачкој гимназији, а то високопречасном архимандриту и синодално изабраном и превишње потврђеном, вршачком владици, господину Иларијону Руварцу.

За вријеме школског одмора 1885. био сам у Пашком, па шећући са Његовијем Високопреосвештенством на дретуљски мост, рече ми од једном владика: „Манојло! Напиши ми један чланак из историје овога владичанства, па ћу га штампати у шематизму! Нека буде пет — шест штампанијех табака!“ Ја се тргнем и станем се причати, да је то тешко — — и да ја то не умијем. А он мени на то озбиљно: „Само почни, па ћеш виђети, да умијеш!“ Добивши оваку задаћу, вратим се у Карловац

те станем прибирати своје разне биљешке и смишљати: како да почнем и како да распоредим цијелу ствар.

По владичиној жељи напишем преко зиме некијех 40 писанијех табака, и ту збијем и слушај некако цијелу историју овога владичанства. Мјесеца јуна 1886. однесем ово овако у Плашки и чим сам тамо стигао, одмах сам морао све од ријечи до ријечи прочитати Њег. Високо-преосвештенству. Никада не ћу заборавити онога задовољства, којијем је владика слушао мој саставак! Он је био ванредно задовољан, што ми одмах ондје изјави; али примијети, да би неке прилике требало опширније написати. На то опет изјавим ја, да бих све требало опширније, и да бих ја то довео до неке потпуне цјелине, ако ми он то допусти и даде ми времена. А он ће онда на то: „Па добро! Пиши што гођ знаш и мислиш да треба написати, али Руварца да ти прегледа прије штампе! Ето ти архиве па употрејеби, што требаш“.

Лани о Божићу дошао сам са писањем до владике Мушницког, и онда све дадем преписати и 7. фебруара пошаљем цио сноп рукописа високопречасном г. архимандриту са молбом, да он то по своме обећању прегледа и под свој нож метне. Па и ако сам најсавјесније радио и пазио, да ми посао буде што чистији и истинитији — ипак сам се врло бојао архимандритова ножа — јер то је нож једног Иларијона Руварца с којијем се не титрају ни стари тићи, а камо ли ја — полетарац — почетник. На то ми одговори г. архимандрит из Гргетега дне 26. фебр. ево овако:

„Јављам вам прво и да се не бринете, да сам послане ствари примио исправно, да сам летимице прегледао писање ваше и рекао би да не ћу имати — и кад их боље и на

тенани прочитам, шта приметити и замерити мука
ваша треба да се штампа.“

Кад сам прољетос био на нашем Сабору, као заступник у Карловцима, онда ме је одвео г. архимандрит са собом у свој манастир, и ту сам онда још једном прегледао с њиме цио рукопис, па исправивши и допунивши неке ствари према његовијем примједбама — ено сам текар онда изашао са позивом на претплату.

И тако да не буде високопреосвештеног епископа Теофана, који ме је на овај рад наговорио и који ми је управ некако заповједио, да ово напишем — и онда да не буде високопречасног господина архимандрита и изабраног епископа Иларијона, који ме је храбрио, постицао и знименито ми помагао у моме раду: тешко да бих ја ово био написао. И ја судим, да бих се љуто огријешно о благодарност, коју топло према обојици осјећам, кад ово не бих овдје јавно признао.

Још овдје морам изјавити своју најтоплију благодарност великом хрватском родољубу и књижевнику, велеученом господину Радославу Лопатићу, који ми је доста важнијех ствари казао и објаснио из листина, које се налазе нештампане у његовој збирци, а тичу се махом нашијех црквенијех послова.

А што се тиче самога садржаја, што је у овој књизи, то морам ево напријед изјавити: да има доста догођаја, који су само споменути, али нијесу објашњени, што о њима нијесам умιο више казати. Може да се временом нађу и за то извори, па ће се онда и ти догођаји и лакше и боље објаснити и допунити. А као Србин и Православне Цркве свештеник не вјерујем у ничију непогрјешивост, па још најмање у своју — и с тога вјерујем, да ће у мојој књизи бити и таквијех мјеста, која ће се може да са свијем морати испра-

вљати. У томе се држим ријечи г. архимандрита Иларијона, гдје рече: „ данас напиши не том и књигу, већ само малу историјску расправу, па не ће проћи ни три четири године, и ти ћеш већ морати исправљати и додавати што у тој расправици“.

Најпослије нека је најтоплија моја хвала свијем напијем јавнијем листовима, и српскијем и хрватскијем, што су моју књигу препоручили, штампājuћи љетос мој позив на претплату; а исто тако лијепо захваљујем свијем и скупљачима и претплатницима, који су се лијепо претплатили на ову прву књигу, па их најљудније молим, да ми се тако својски одазову и на другу књигу, гдје ћу наставити ову историју од владике Павла Ненадовића, па већ до данас; и гдје ће већ све бити јасније и потпуније, по што за овај дио имам доста истинитијех извора и података.

И у то име честит вам свијем Мали Божић, а и узањ припојена, грађанска нова година!

У Карловцу, на Мали Божић 1891.

Манојло Грбић.

ПРИЈЕГЛЕД.

Приступ	1
-------------------	---

Први дио.

Како су и када су дошли и населили православни Србљи ово наше владичанство	11
---	----

I.

О насељењу пређашњег Карловачког Бенералата или Карловачке Крајине.

Први раздио.

Насељење Лике и Крбаве	13
----------------------------------	----

Други раздио.

Српска насељења на имањима грофова Зринских и Франкопана	17
--	----

Трећи раздио.

Насељење Жумберка, Мариндола и Бојанаца	23
---	----

Четврти раздио.

Насељење Гомирја и Гомирског Диштрикта	28
--	----

Пети раздио.

Насељење Плашког, Муњаве, Јасенице, Отока, Дубрава и Поникава	49
---	----

Шести раздио.

Насељење Приморја или тада назване Приморске Крајине	60
Насељење Крмпота и Лича	60
Насељење Брлога, Лучана, Водотеца, Прокика, Вилића и приморскијех мјеста око Сења	63

— XIV —

Седми раздио.

Освојење Лике и Крбаве од Турака. Нова српска насељивања туда и даље по Карловачком Бенералату	71
Српска насељења по слуњско-огулинском кордуну или сумеђи	79
Списак српско-православнијех парохија у Карловачком Бенералату од године 1700.	81

II.

О насељењу Баније или прве и друге банске регemente	84
---	----

Осми раздио.

Попис свију мјеста, села и заселака, и у Карловачком Бенералату и у Банији, гдје су све православни Србљи насељени, заједно са бројем кућа, по званичном попису од године 1768.	98
---	----

Девети раздио.

О српскијем насељењима у ово владичанство за цара Јосифа II. од године 1788.—1791.	106
Списак српско-православног свештенства, које пријеђе на ову страну за цара Јосифа II.	111

Десети раздио.

О српскијем насеобинама по градовима: Трсту, Карловцу, Ријеци и Сењу	118
Србљи и Грци у Трсту заједно у општини	118
Српска православна општина сама за се у Трсту	125
Србљи у Карловцу	133
Грци и Србљи на Ријеци	147
Србљи у Сењу у Костајници и у Петрињи	150

Једанаести раздио.

Број кућа и народа од године 1800. упоређен са бројем од године 1880.	153
---	-----

Други дио.

Српска Православна Црква у Карловачком Владичанству. Приступ	163
--	-----

Први раздио.

Српско-Православна Црква у крајевима Карловачког Владичанства, што бјеху под Турцима	165
Манастир Хрмањ	171
Манастир Моштаница	175

Други раздио.

Српско-Православна Црква у крајевима овога владичанства, што бјяху под хришћанскијем властима и то: од почетка шеснаестог вијека, па до пресељења српског патријарха Арсенија Чарнојевића из Турске у Бесаревину	177
Манастир Гомзирје	180

— XV —

Трeћи разднo.

Најстарија владичанска столица за ерпско-православни народ Карловачког и Вараждинског Бенералата у манастиру Марчи	187
Манастир Марча и почетак црквене уније у Хрватској	194
О егзарсима ерпскијих патријараха на овијем странама	218

Четврти разднo.

Пресељење ерпског патријарха Арсенија III. Чрнојевића, из Србије у Бесаревину 1690.	221
--	-----

Петти разднo.

Установљење Карловачко-Зринопољског Владичанства од цара Леополда I. Царска привилегија од 4. марта 1694. Борба са римскијем еписко- пима због Православне Цркве по Хрватској и по Славонији.	234
Митрополит Атанасије Љубојевић, први карловачко-зринопољски влади- ка од 1696.—1712. године	234

Шести разднo.

Подјела овога владичанства на карловачко и на костајничко 1713. год. Владика Љуботина и његово доба од 1713.—1739. Непрестана борба са бискупима и са унијатима	273
Данило Љуботина, други владика Карловачког Владичанства од године 1713.—1739.	276
Владика Љуботина утврђује владичанску столицу у Плашком 1721. год.	286

Седми разднo.

Карловачко и Костајничко Владичанство подвлаштено силом унијатском владици, Теофилу Пашићу од 1739.—1744.	304
--	-----

Приступ.

Данашње „Карловачко Владичанство“ зове се тако по граду Карловцу, који основа надвојвода Карло, на десној обали ријеке Купе и то нешто повише оне тачке, гдје се улијева ријека Корана у Купу. Карловац је основан 13. јула 1579. год. ради обране од Турака. Обично се пише владичанство „горње-карловачко“ ма да то није нужно, јер владичанство „доње-карловачко“, названо по Карловцима, зове се свагда „Архидијецеза“.

Карловачко је владичанство, између свијех осталијех српско-православнијех владичанстава у Австро-Угарској, и по простору најопсежније и по броју народа најмнобројније. Оно обухвата сав простор пређашње „Карловачке Крајине“ или Карловачког Ђенералата, и простор „Банске Крајине“.

Под Карловачки Ђенералат подпадале су крајишке регemente: личка, оточка, огулинска и слунска; а под банску крајину: прва и друга банска регемента. Овај простор за-лијеже некијех 220 четворнијех миља, јер Карловачка Крајина износи 170·7, а банска 50·0 чет. миља*).

*) Ваничек: „Specialgeschichte der Militärgrenze.“ књига III. стр. 2.

Осим овога крајишкога простора спадају овамо приморски градови: Баг, Сењ, Ријека и Трст; двије српске општине у Провинцијалу: Српске Моравице и Карловац са околином до Јаске; а под карловачку парохију спада и Жумберак, у колико се тамо деси која кућа српско-православна. Под ово владичанство спада још и српско-православно село Бојанци, које лежи у Крањској, између Чрнегља и између Метлике, те с политичне стране потпада под управу крањске земаљске владе.

По најновијој политичној подјели обухвата простор овај: цијелу личко-крбавску и модрушко-ријечку жупанију; а од загребачке жупаније котаре: врџиномски, глинески, петрињски и костајнички.

На овоме великоме простору живе данас преко 321 хиљада душа православне вјере, а српске народности. По званичном бројању, које је поднесено Епархијској Управи за 1889. годину, било је свега православнога народа:

У личком	протопрезвитерату	57.433	душе
У кореничком	"	41.906	"
У вилићком	"	30.701	"
У плашчанском	" (1888)	30.911	"
У будачком	"	38.445	"
У киринско-глинском	" (1888)	58.753	"
У петрињском	"	21.039	"
У костајничком	"	29.189	"
У гомирском динтрикту	"	12.419	"
У Карловцу	"	—462	"
У Ријеци	"	—170	"

Свега . . 321.428 душа.*

* Вриједно је овље напоменути, да је ово владичанство и по простору и по броју народа знаменито веће од српске кнежевине, Црне Горе; јер по најновијем бројању простор Црне Горе износи 9450 □ клм. са морем, а без мора 9030 □ клм. (164 миље). На том простору живе свега народа: и православнога и мухамеданскога и римокатоличкога 236.000 душа. Meyers-Konversations-Lexikon, vierte Auflage. Eilfter Band, Leipzig 1888. — Kürschners Quart-Lexikon, Berlin und Stuttgart 1888.

Било је вријеме, када овдје не бијаше ни једне православне душе, јер у овијем земљама становаху прије српскијех насеобина припадници само Римске Цркве. Било је туда доста римскијех цркава и манастира од сваке руке; било је тврдијех градова, лијепијех вароши и варошица, као и питомијех села и заселака. Али кад оно превалише Турци српску царевину 1389. год. на Косову, примакосе се они к земљама угарско-хрватскијем; а кад код Никопоља 28. септембра 1396. год. сатрше силу угарског краља Сигмунда, почеше одмах залијетати се тја и у ове крајеве, гдје је данас наше владичанство. Још 1415. год. спомиње се, како су Турци продрли из Босне у сусједну Хрватску, па палећи и робећи, допрли све до Цеља у Штајерској*). А три године касније (1418.) продре 20.000 Турака под Исак-пашом преко Хрватске до Радгона у Штајерској**).

Године 1459. савладају Турци и пошљедње остатке од српске царевине и претворе све отете покрајине у своје напалуде, па се онда баце свом силом на несрећну Босну, која је још једина имала нешто самосталности, наслањајући се на угарске краљеве. Злосрећни босански владоци превртали су и вјером и својом политиком сваки час, а све по напутку из Рима, па су тако пренијели тај отров и у свој народ. У мјесто да су спремали свој народ за одсудну борбу са Турцима, они су доводили папске инквизиторе, да даве и прогоне Богомиле (Патарене). Између Богомила и између Латина т. ј. између римокатолика прави се је рат водио за краља Томе Остојића (1444.—1461.), гдје је мач одлучивао, која је вјера боља, па је најпослије дошло дотле, да нико ни у шта није вјеровао. За ову вјерску несрећу и за остале невоље, које су с њоме

*) В. Клајић „Повјест Босне.“ стр. 252.

**) Таде Смичиклас „Повјест Хрватска“ књ. I. стр. 489.

у друштву, добро је знао силни султан Мухамед II., па с тога, скоро без борбе и без крви, освоји цијелу Босну 1463. године. Краља Стевана Томашевића (1461—1463.) ухвати. па поси-јеће, а земљу и градове, по што пороби и попали — пре-твори у своје пашалукe и санџакe, па тако и Босну прицијепи својој пространој царевини.

Када се Турци утврде у Босни, није им сад више ништа сметало, да по вољи и са успјехом упадају у сусједне хрватске покрајине, које су се тада звале „Славонија“. Према томе на-род, што је становао у тијем земљама, звао се је општијем именом Славени, а „готово никада Хрвати“*).

Грозни удес дакле, који је постигао српски и бугарски народ; који је опустошио и поразваливао њихове лепе ва-роши, тврде градове, лијена села и питоме засеоке; који је спржио и са земљом сранио њихове дивне цркве и свете манастире „Наших славних цара задужбине“ — исти тај грозни удес намијењен је ето у ово доба и овијем крајевима.

Од почетка дакле петнаестог, а особито од половине истог вијека: упадали су Турци у ове области, кад чешће а када рјеђе: кад јачом а кад слабијом силом — те су тако претворили и ове области, гдје је данас наше владичанство у праву пустош. Градове освојише, па разорише; вароши и села, цркве и манастире, куле и дворове поробише па попалише; народ јадни што поклаше, што ли у сужањство одведоше. А што утече сабљи и коноцу, оно се разбјежа и расели на све стране. Врло мали дио утече у неприступне врлети и пећине и у неке градове, што их не узеше Турци. Домаће власти и домаћи великаши бораху се по некада очајнички, али њихова снага бијаше преслаба према големој сили непријатељској. Осим

*) Смичиклас, Повјест хрв. I. стр. 500.

бројне слабости не бијаше ни у самоме народу, што се је туђи и бранити морао, онога витешкога духа и жара до слободе и до витешкијех заноса, јер је скоро сав народ стењао под тешијем јармом својијех — и духовнијех и свјетскијех — великаша и племића. Шта више: ови се најозбиљније упињаху и за вријеме саме борбе са Турцима, да угуше у народу и најмање варнице, које би га у одсудном часу одушевиле и поджегле на витештво у очајничкој борби. Та црквени великаши, понајвише туђинци, или своји, али одрођени туђом књигом и школом, кад су успјели, да истисну из народне Хрватске Цркве народни језик и народно словенско писмо — посегли су још и даље. Они су на својима црквенима саборима најодлучније забрањивали свако пјевање и казивање и самијех народнијех пјесама, којима је народ испијевао прошлу славу и јунаштва својијех отаца и праотаца*).

Знаду за те невоље и родољубиви писци хрватски, од којих овако вели један: „Донста да је била силна премоћ турска али зато било би ипак недвојбено више успјеха од јуначке борбе наших пређа, да није било толико несклада, покварености и невоље домаће. Слободне хрватске општине не пострадаше само злудом турским, већ претрпи се и много зала од домаћих феудалних велможа, који употребив обћи метеж и очајно стање сиромашних племића и слободњака кадшто силом, кадшто преваром, под кринком заштите, закучише читава племена под јарам кметства“.**)

Ови крајеви опустошени су и расељени још прије Мухачке Битке (29. авг. 1526.) тако јако, да су остали били скоро без сваке обране. А под крај шеснаестог вијека цијела Хрватска

*) В. Јагић, Отаџбина за декембар 1875.

**) Р. Лопашећ, Вијенац 1877. број 43.

и Славонија спале су биле на пуке три жупаније, са три хиљаде порезнијех кућа и то је била држава хрватскијех бана*). Али је настала највећа невоља послје речене битке, јер тада је управ уништена угарска војска; а ено је и сам краљ Лудовик погинуо ! Обје краљевине: и Угарска и Хрватска, остадоше са свијем без обране, а Турци опет, опијени славом и побједом, бијаху све бјешњи и крволочнији, па почеше све то чешће продирати у Крањску и у Штајерску. Када је 1. јануара 1527. год. изабран за краља овијех краљевина, австријски надвојвода Фердинанд I., почне се од то доба озбиљније мислити на обрану овијех земаља; јер посланици хрватски изјавише новоме краљу, да се ова земља не може више бранити сама од Турака.

С тога се поред оно нешто домаће војске, којом запо-виједаху хрватски бани, доведе и друга помоћна војска, из австријскијех земаља, којом заповиједаху царски ђенерали (*generalis capitaneus suae Majestatis*). Ова помоћна царска војска заузме по овијем крајевима све важније градове и куле, које још нијесу били узели Турци, а многи разорени градови бише тада оправљени и наоружани, те смјештена и у њих ова помоћна војска као посада. Домаће хрватске власти и племство једва дочекаше ове њемачке посаде и не слутећи онда, да ће им бити као и оној змији, што је јежа на конак примила ! Али је брзо настала невоља: што је и ове војске премало било према потреби; што је била прескупа и што се је тешко попуњавала; јер око градова не бијаше народа, ни за обрађивање пустијех земаља, нити за попуњавање разријеђенијех војничкијех мјеста. С тога је ваљало овој оскудици потражити што бржега и што пречега лијека.

*) Смичиклас II. 105—106.

Да би се дакле ове градске посаде и умножиле и лакше издржавале — стану заповједници ове царске војске, а онда и домаћи хрватски бани и великаши позивати, и то у име цара и краља, наше ђедове из сусједнијех, сада већ на жалост турскијех покрајина, да се насељавају у ове опустошене и расељене крајеве, по данашњој Хрватској и по Славонији. А неки домаћи великаши насељавали су поједине ројеве, још прије него је царска војска ушла у ове земље — по својима имањима и око својих градова, само да их Србљи чувају од Турака, што ћу све опширније и по имену казати у овој својој расправи.

Наши прађедови пријеђоше овамо на озбиљне позиве царскијех ђенерала или хрватскијех бана и осталијех великаша. Ови заповједници и великаши одлазили би или сами собом, или би слали своје поуздане људе међу српски народ ради договора о пресељавању на ове стране, а све кријући од Турака. Када би се договорили и када би уговорили и сами дан о пријелазу преко међа, онда би свагда дочекала овдашња војска исељени народ, која би га бранила од турске поточи и од извјеснога покоља. Шта више, има примијера, гдје је наш народ и силом кренут са својијех сједишта под Турцима, на пресељен овамо. Пресељавања ова стала су често крви и мртвијех глава, када су Турци то потпазили и пристигли. Српски народ мамљен је свакојакијем и усменијем обећањима и писменијем повластицама, гдје нам је и обећивато и на писмено подјемчавато, да не ћемо бити ничија Раја ни кметови, већ да ћемо све оне земље, које отмемо и одбранимо од Турака — добити као своју праву својину. Од тијех одбрањенијех земаља да не ћемо плаћати: ни десетине ни другијех пореза; него да ће се још нама редовно плаћати из царске

благајне, што ћемо чувати међе од Турака. О свему овоме, што рекох, навешћу и доказе у овој расправи.

На оваке позиве и на овака обећања прелазио је силни српски народ испод турског јарма, и смијештао се на земљишта, гдје ево и данас живе. Скоро за сваку и најмању српску насеобину јављато је самоме царскоме двору, одакле је и одређивано, гдје ће се који рој смјестити и населити. За веће насеобине одређиване су од самога цара посебне комесије, које су излазиле, да српски народ приме, и да му одреде и размјере сједишта у новој постојбини овуда. О свему овоме, што овдје напоменух само, биће у овој расправи јаснијех и поузданијех доказа. Па нека би из овога увјерила се нека наша занесена браћа од стране Хрвата, како нас Србље љуто бољети мора, кад нам онако гордо и нерасуђено пребаце, да смо дошлу овамо као Цигани, па да домаћијема тобоже крух отимљемо! Да су Хрвати, старосједноци, били кадри ове земље одбранили од Турака, не би се били ни расељавали с њих, нити би биле земље опустјеле. А да не буде овуда пустијех земаља, не би се ни ми Србљи имали куда насељавати. Али нити су се Хрвати расељавали одавле од добра или од помаме, нити су се Србљи весела срца овуда насељавали, и с тога судим: да за то, ни једни ни други, не заслужујемо пријекора! Наши су ђедови дошли овамо у ове области знањем и на позиве законитијех владара овијех земаља, а дошли су као јунаци са оружјем у руци, и са својом светом православном вјером у души. Оружјем су помогли одбранили ове земље од Турака, па су их по царскоме обећању и добили за своју нову домовину; јер су је купили крвљу својом. Вјером пак својом подигли су наши ђедови, и у новој домовини, своју Српско-народну, свету православну и апостолску Цркву.

Према овоме, што довле рекох у овоме краткоме приступу, подијелио сам ову своју радњу на два главна дијела. У првом дијелу казаћу све, што сам знао и прибиљежено нашао о српскијем насеобинама у ово владичанство. Ту ћу изнијети: када је који српски рој дошао овамо? гдје се је смјестио? ко је ишао по народ и какви су преговори вођени о томе? колико је када дошло народа? доби ли какве повластице и. т. д.? Све дакле у опште, што се односи на селидбу и на насељавање.

У другом дијелу казаћу опет све, што знам и што сам нашао што куда прибиљежено о нашој Цркви. Ту ћу казати: како је било са Српско-православном Црквом прије патријарха Чарнојевића, а онда како је било последије њега, када је ово владичанство званично установљено? Изнијећу борбу због уније; жумберачку и тржићку унију; о епископима, који су овдје управљали; о дотацији епископа и свештеника; о школама српско-народнима и о богословији; о владичиној столици и о двору и већ о сличнијем приједметима.

Нека нико не очекује, да ће можда читати у овој мојој радњи праву и опширну историју овога српскога владичанства. То не! Ја историје не пишем, јер је не умијем написати. За тај посао иште се и већа научна спрема и веће и знање и искуство. Ова моја радња није ништа друго, него принесена и свезена историјска грађа за онога писца, који се одлучи, да напише праву, потпуну и свестрану историју, не само о овоме владичанству, него о цијелој Српско-православној Цркви у Австро-Угарској. С тога сам свуда тачно забиљежио, од куда сам што узео и гдје сам који податак нашао, како би се писац праве историје послужити могао истијем изворима. А да богме, да још има сила грађе и података, за које ја и

не знам; а има их опет много и таковијех, за које знам, ма не могу до њих.

Што сам гдје нашао и читао о овоме нашем влади-чанству, или у разнијем књигама, или у разнијем старијима и новијима листинама — то сам прибиљежио и исписао, па сам те биљешке ево скитио и поређао у неку историјску цјелину, и ту цјелину ево износим у књизи пред српски свијет, који ће имати да рекне: да ли сам тиме урадио добро.

Како знадох, онако и дадох!

Ко зна боље — широко му поље!

ПРВИ ДИО.

**Како су и када су дошли и населили православни
Србљи ово наше владичанство?**

I.

О насељењу пређашњег Карловачкога Ђенералата или Карловачке Крајине.

Први раздио.

НАСЕЉЕЊЕ ЛИКЕ И КРБАВЕ.

Обје старе хрватске жупаније, Лика и Крбава, опустошене су од Турака послје 1463. год. када су Турци заузели Босну под своју власт. А има трага, да су Турци још и прије ове године продирали до крбавскијех међа. Још од године 1185. постојала је за Крбаву и за један дио Лике крбавска бискупија. Столица овијех бискупа била је најприје на граду Мрсињу, више Коренице, а послје на Удбини, у врх Крбавског Поља. Због турскијех упадаја у Босанску Крајину и у сусједне земље крбавско-личке, уклони се крбавски бискуп на Модрушу, код Огулина, још 1460. године. А када Турци и Модрушу разоре и спале 1493. год. побјегне бискуп на море у Нови, а послје у Сењ, па се обје бискупије: крбавско-модрушка и сењска, споје године 1567. у једну бискупију, како су и данас*).

*) Мане Сладовић, Појест Сењске и Модрушке бискупије, стр. 133—142.

Већ сам у приступу напоменуо, како је султан Мухамед II. освојио цијелу Босну 1463. и посјекао пошљедњег босанскога краља, Стевана Томашевића. Ову је погибију са свијем мирно гледао и допустио да се изврши угарски краљ Матија, ма да је био суверен и заштитник несрећнога краља Стевана. Али чим је овај посјечен, удари краљ Матија још исте године у јесен према граду Јајцу у Босни, гдје је била главна турска сила, па освоји од Турака све доње босанске крајеве и област Усору; а ова се простирала с обје стране доње ријеке Босне, од рјечице Љешњице, па све до утока Босне у Саву. Прозвата је тако по ријеци Усори, што утиче у Босну. Од ових ослобођених босанских области састави краљ Матија двије бановине: јајачку и сребреничку, које су остале под управом угарско-хрватских краљева 64. године*).

Него обрана ових бановина у Босни морала је бити преслаба, јер већ послје шест година (1469.) провале Турци преко Уне, у земље крбавских па и модрушких кнезова, куда све попале и опустоше. Силни народ из ових крајева одведу у ропство, а оно, што утече испод синџира и испод ножа, разбјежа се и расели на све стране. У исто доба провале Турци и у Далмацију, те опусте земље, и рашћерају хрватски народ не мало до Задра. „Остали су сами градови и народа толико, колико га је могло побјећи у градове“ вели Смичиклас. (I. 649.)

Исто тако страдала је и посавска Хрватска исте 1469. год. Мјесеца јуна, „разли се нова турска војска пријеко у Посавину, да продре у австрijske земље. Малене воде омогућише им пријелазе преко наших вода. Народ без оружја бјежао је, а срећан је био, ко је могао Саву препливати да бјежи, остављајући иза себе села у пламену. Јаук и дим од запаљених села натјечаху се у небеских висинах, који ће више допријети.

*) В. Клајић, Повјест Босне, стр. 342. Смичиклас, Повјест хрватска, I. стр. 633—637.

Срећом порасту воде, те је пријелаз преко Саве био гонећим Турком немогућ, за то полетјеше с ону страну Саве, провалише у Крањску, да носе и тамо палеж, да кољу и робе, како вели крањски летописац“; „Села уништише ватром, становнике сабљом, одведоше велико мноштво народа, срамотише жене на очи њихових мужева, а онда им одсијецаху главе, а таква несрећа достиже и њеке племиће, јер ове бештије пазе на племство толико, колко свиња на бисер“.

„Град Загреб задрхтао је овај пут Можемо рећи, да се је већи дио народа између Купе и Саве само у градових и на врхових гора спасао, да није на равном пољу други владао него Турци“. А каква је јадна обрана била овијех земаља, ево како болно овдје додаје Смичиклас: „Права је срамота била, да је непријатељ овако лагано могао преко наше земље јурити, као да никога код куће неима“

И године 1470. провале Турци у Хрватску по три пута, а 1471. продру и попале све до Љубљане. Тада су одвели у сужањство, што крањског а што хрватског народа преко осамдесет хиљада душа.

„Више пута су горела села у Хрватској, да се је причињала сва земља као једно страшно пламено море“*).

Од злосрећне дакле 1469. год. па до Мухачке Битке упадали су Турци у ове земље скоро сваке године, кад јачом а кад слабијом силом, па када су овуда све претворили у пустош, онда су налили и клали: по Крањској, по Штајерској, по Корушкој, по Горици и по Истрији, а никога не бијаше, да им то препријечи озбиљно и стално. А последије Мухачке Битке (1526.) настане у Угарској и у Хрватској још већа невоља отуда, што се народ поцијепи у странке око избора краљева. У Угарској изабере велика народна странка ердељског

*) Смичиклас, Повјест хрв. I. 650. — 654.

војводу, Јована Запољу, за краља, којег изабере и велика странка у Хрватској за свога краља, а вођа те странке био је кнез Крста Франкопан. Друга пак странка, и угарска и хрватска, изабере за краља, австријског надвојводу, Фердинанда I.

Турци употребе овај раздор на своју корист, и с тога ударе јачом силом на оне двије босанске бановине, што по их краљ Матија освојио, па их са свијем освоје и себи потчине. Одатле провале у прољеће 1527. год. у Крбаву и у Лику, гдје без крви освоје и оне крајеве, које још нијесу били притисли, јер оне крајеве на Уни и на Унцу освојили су Турци још прије. Тада освоје Турци: градове: Удбину, Мреињ, Бунић, Пишаћ, Комић, онда у Лици: Радуч, Ловињац, Могорић, Грачац, Канижу, Рибник, Нови, Јабланац до мора у Подгорју, Перушић, Косињ и све до Прозора код Отошца.

Од Отошца ишла је међа турске царевине неђе на Плитвице па на Кореницу. Ибрахим паша утврди своју столицу на Удбини 1528. год., те завлада у име султаново и Крбавом и Ликом, гдје је турска власт остала сто' и шездесет година.

Познато је, да Турци не ће сами да обрађују земаља, с тога су свуда по освојенијем земљама насељавали што више Раје, да им обрађује земље и да храни Турке, као своје господаре. А по што се је хрватски народ скоро сав раселио и побјегао испред Турака, то они доводише српски народ из негдашњијех српскијех области, па га насељаваху као своју Рају по освојенијем земљама овуда по Хрватској.

Тако населише Турци сјјасет српско-православног народа: по Босанској Крајини, по Крбави и по Лици, и дадоше томе народу све земље и сва поља око градова; а из градова заповиједаху Турци као аге и бегови; ето онако како су до најновијега времена заповиједали и господарили по Босни и по Херцеговини. Прве дакле српско-православне насеобине у Лику и у Крбаву дошле су скупа са Турцима, а што историчар Енгел (*Allgemeine Welthistorie*, 49. Theil, 2. Band, S. 298.) наводи да је краљ Матија (1457.—1490.) населио пра-

вославне Србље по Лици и по Крбави, па да су били потчињени непосредно угарскоме палатину — о томе нема никаквијех поузданијех доказа. А зна се иначе, да је споменути писац многе и крупне погрешке стрпао у своје дебеле књиге.

Нема никаквијех ближијех података о томе, колико се населило нашега народа и куда све по Крбави и по Лици, само се толико зна, да га је било доста и да се чешће дизао на своје господаре, па се расељавао испод Турака на ове стране, које не бијаху под Турцима, само да их бије и да им се свети; јер се Србљи од Косова па до дана данашњега никада не могоше са свијем покорити Турцима. То нам свједоче толики и толики српски устанци на Турке. Жарка љубав за своју слободу и витешки понос не дадоше му ни као Раји заборавити: е је негда царевао! Може да је још тада постала пословица: „Лика сав свијет насели, а себе не расели!“

Оволико за сад о српским насеобинама по Лици и по Крбави под Турцима, а последије сто и шездесет година састаћемо се опет са овијем покрајинама и са српскијем народом у њима.

Други раздио.

СРПСКА НАСЕЉЕЊА НА ИМАЊИМА ГРОФОВА ЗРИЊСКИХ И ФРАНКОПАНА.

Двије најмоћније великашке породице у Хрватској биле су куће грофова или кнезова Зрињских и Франкопана. Ови су кнезови имали силна имања по Хрватској. Управ сва земља и сви градови од Озља, Карловца и Слунја, па до мора припадали су овима породицама, а онда и многе земље у Банији око Костајнице (Зрињ, Зринополе).

Још до под крај петнаестог вијека опустошили су Турци већину овијех имања, и приковали кнезове на имања по При-

морју, и онда на она, што бијаху ближе крањскијех међа: око Модруше, Огулина, Босиљева, Рибника и Озља. Да би бар ова своја имања лакше бранили од Турака, стану речени кнезови насељавати Србље по овима земљама под увјетом, да војују на Турке, и да их одбијају од поменутијех градова.

Тако се спомињу Србљи око Модруше и око Огулина још под крај петнаестог вијека. Кад су Турци 1493. год. разорили и попалили град Модрушу, онда је пренесена жупанијска или капитанска столица у Огулин; а на Модруши је од то доба више од 150 година стала само стража, и на тој су стражи Србљи стали. Одмах после 1493. г. спомиње се, како је дошао да чува Модрушу лаћман Вукивој Косановић са војводама: Кузманом Марковићем и Томом Погрмловићем и са још неколико војника. А кнез Бернардин Франкопан, означајући међе Огулинцима, између Модруше и између Витуња године 1500. у исправи о томе размеђивању спомиње и Србље, као већ туда насељене*).

Овако су Србљи чували и Огулин, смјестивши се у Отоку испред Огулина и по Хрељини иза Огулина. Ове су слали царски војнички заповједници да уходе Турке, па да јављају њихова кретања. С тога им одреди цар Фердинанд I. 24. маја 1540. редовну плаћу за ту службу**).

Познати сикетски јунак, бан Никола Зрињски, насељавао је Србље по својима имањима око Рибника. Сачувала се је његова привилегија од 25. јуна 1544. којом бан, као власник градова Рибника и Озља, (оба на међи до Крањске) узимље под заштиту и одређује котаре и дужности Србљима, што се населише у Прилисју (Прилишћу) и у Росопажнику. Ова су оба села једно до другог, на десној обали ријеке Куне, на Лујизинској Цести, управ према Мариндолу, који

*) Споменици Хрв. Крајине, књ. I. листина II.

Fras, Topographie der Karlstädter Militär-Grenze, стр. 293.

**) Р. Допашић, Карловац, стр. 143.

лежи на лијевој обали, одмакнут за по часа од Куне. Ево те привилегије цијеле од ријечи до ријечи:

„Ми кнез Миклеуш Зрински и бан хрватски, словин. и далмације и ми кнез Штефан Франкопан кр(чки), и сен(ски), модрушки и прочаја, дамо на знање свим и свакому, пред ких образ та наш лист отворен приде, а навластито поркулабом и обходником господства нашега: како придоме пред нас с прилишћа и росопанника власи, ки до данас јесу онди у покоју пребивали с нашим одлучењем, ки по имену јесу ниже писани: Нанприја Миховил сестрић, Матко шурановић, Петар расповић, јакров сестрић, вид Шимуповић, Петар рудановић, јандриј басаровић, радич зечковић, радивој субанић, Иван Страхаевић, Милић дубровић, јураи зеленковић, матиц кацан, томаш сестрић, павал шутиловић, јакров павичић, микула буршић, јандреј луић, иваниш басаровић, павал чалић, Иван милиновић, гргур шутиловић, радич лабановић, — Просећи од нас сви купнице, ском службом би имали нас служити. Ми видећи, да би ради у нашем господству стати и нас право и верно служити, и ними се утакмисмо тим начином: да имају од наших земал служити кад и камо коли буду од нас заповед имали; . . . да имају на чету или на пут поити: и ако би када отели поити, да јим ми имамо брашно дати, и ча коли на путу дободу сужањ, кони, мархе мале и велике, да имају нам од свега добитка половицу дати, и тулнкоје ако би када пошли на пут об своем брашњи, да нам имају од свега добитка мала и велика трети дел дати; и да нам буду дужни десетину од јанац давати; а они да су слободни ода свих иних доходак и службаб, малих и великих, ча е дужност од сел оних; и ако би отел напридовати или на то стати к себи на земљу нашу ких јунаков приети, то допушћење од нас имају приети и меја се поставити с том службом, како остали, како е згора писано, јавивши се нам или нашим официјалом; и ако би се пригодила ка шкода од них у нашем господству, ка би се очито знала, да оте каштигу приети, ке

буду достојни. И на то јим дамо та наш лист отворен под наш печат навадни: дано у граду нашем озљу мисеца ијуна дан 25. тисуће пет сат четрдесет четрто*).“

Из ове се повластице види јасно, да ови насељеници нијесу служули као Раја или као кметови својима господарима. Осим погодбе да дају неколике јањеће печенке преко године, главна је дужност била овим „јунацима“ „да имају на чету или на пут поити . . . и ча коли (гођ) на путу добуду, сужан, кони, мархе мале и велике, да имају нам од всега добитка половицу дати“. Главни посао био је дакле четовати и робити, па плијен дијелити са господарима. Без сумње мисли се четовање на Турке, али има примијера, гдје су кнезови као господари, напуштали ове своје јунаке и један на другога и у опште на своје противнике. Робили су ови јунаци често и по Крањској, и отуда су сти-зале на њих тужбе царскоме двору, да су грђи и од самијех Турака, а ево се данас види, е су они то чинили по напуту и знањем својијех господара, ради користи и своје и њихове.

Данашњи становници у Прилишћу и у Росопажнику јесу римо-католици, а преврнули су и језик и ношњу и све друге народне особине, те се сад по ничем више не позна, да су били Србљи и православне вјере. А да су били православне вјере, кад су се населили, може се као поуздано држати, ма да противно тврди г. Лопашић**), а по њему и г. Месић у „Звиезди“ на већ споменутом мјесту. Г. Лопашић наводи ту листину неку од 1558. године, и вели, да се у тој листини ови исти досељеници називљу „Wolaki de Moskowcz“. Ја мислим, да смијем поуздано рећи, да ове ријечи значе: Власи Москови, т. ј. московске вјере, дакле православне; а зна се из другијех примијера, да су нашу православну вјеру звали онда по овијем

*) М. Месић „Зрињска Звиезда“, стр. 100. Оригинал ове привилегије, написан глаголицом, чува се у општинској писрини у Прилишћу, одкуда је г. Месић штампвао латинцом.

**) Карловац, стр. 143.

крајевима: вјером московском, што је истоветна са вјером руско-православног народа. Осим овога писаног доказа у самоме овоме народу још се сачувало живо предање о томе: како је био негда вјере православне, од куда је доселио и како се смјестио ондје, гдје је данас. Тако ми неприча 27. априла 1886. Јурић Сестрић из Притишћа у својој кући: да су била њих три брата Сестрића, који су довели народ онај из Зрмање у Лици, па га населили по Прилишћу, и то сваки брат на свој крај; и отуда се прозвало: Горње, Средње и Доње Прилишће, како се зове и данас. Најстарији брат да се звао Никола и да је он (мој причало) његов потомак. Овај Никола Сестрић, да је сазидао цркву Св. Илије, јер је народ био онда вјере православне, и та црквица да је иста садашња Св. Ленарта. Црквица ова постоји збиља и данас на самој обали више Купе, а за добар пушкет од куће Јурића Сестрића. Сазидана је најправилније олтаром према истоку, а унутра се позна и данас, гдје је могло бити мјесто за проскомидију, и куда је пружен био иконостас. Око црквице су свуда наоколо све сами гробови. Ово народно предање подудара се са свијем са наведеном привилегијом, јер се тамо спомиње: „Наиприја Миховил сестрић“ а то је српски Никола и онда се спомињу још два Сестрића: Јаков и Томаш. Г. Лопатић вели, да су ови „Власи“ још 1580. год. имали цркву Св. Ленарта, а од године 1650. да су убијежени њихови порођаји и вјенчања у матице католичке жупе новоградске, на Добри. Ово пошљедње може бити истина, али да је споменута црквица Св. Илије већ 1580. г. била претворена у Св. Ленарт, није ничим доказано. Прије ће бити, да је претворена око 1650. год. од које се датирају и матице новоградске, а дотле да је била црквица та Св. Илије, а и народ православан. Можда се временом тачније објасни, и кад је и како је овај народ вјером превјерио. А народна презимена и данас свједоче, да ово нијесу поријеклом „Муџи.“

У ово исто доба спомињу се српска насељена у данашњем гомирском диштрикту око града Босиљева. Ови су били насељени туда као и они у Прилишћу, па су их грофови често употребљавали и за своје неваљале послове. Тако се тузи 1536., кнез Стјепан Озаљски, на кнеза Вука Франкопана старијег, да овдј напушта Ускоке на његово имање ради пљачкања. А у једном попису о имању сјеверинском код Босиљева спомиње се 1558. да имаде огромне и простране шуме, али да се са страхом и са опасношћу улази у њих, јер су по њима „Турски Власи,“ који туда отимљу*).

Ова насељена нити су била многобројна ни стална; с тога се и не моглоше овуда одржати због силнијех провала турскијех, особито године 1582. кад су Турци сву околину босиљевачку опљачкали и попалили, па и сам град Босиљево. Држим, да је од ових пројева одмакао се неки у данашњи Јасенак иза Клека и смјестио се ту у велике и тиморне планине капелске, па ту дочекао каснија српска насељена под крај шеснаестог вијека.

По предању народном држи се, да је у Јасенку био српски манастир прије него у Гомирју, и да су српски кадуђери прешли из Јасенка у Гомирје. У гомирском диштху забиљежено је, да је манастир Гомирје подигнут 1557., али зна се поуздано, да је Гомирје подигнуто тек почетком седамнаестог вијека; па судим да би ова биљешка могла односити се на цркву и манастир у Јасенку, а Јасенак је, од како је Гомирја, свагда припадао са својом земљом и шумом манастиру Гомирју. То је и данас својина гомирска, ма да је удаљен Јасенак од Гомирја 5—6 сахата. Остали су ројеви прели испред Турака у Крањску, па се тамо и смјестили, али се уједно и са свијем одродили, и од Српства и од Православља. Само још презимена, којима се озивљу и данас многи и многи Крањци, јасно свједоче, да су то негда били Србљи. Тако има и данас презимена: Неманић, Јутовић, Вучинић,

*) Вијенац 1875. бр. 21. и 1877. бр. 24.

Вукчевић, Вучковић, Петровић, Бранковић, Рајић, Илић, Рац, Видовић, Рачић, Чурић, (Бурић), Рибич, Стојић, Милошић, Бобић, Марковић, Добић, Репач, Лончарић, Николић, Коларић, Медић, Облак, Седлар, Радишић, Станиша, (Нежа Станиша у Метлики), Јанковић, Храниловић, Кончар, Бабић, Витковић, (у Виници), Петровчић, Новак и т. д. Има врло много породица Лох, а то није ништа друго него Влах. А презимена: Тирк, Турек, Турковић доказују, да су то заробљени Турци, који су се послије крстили и одомаћили по Крањској*).

Трећи раздио.

НАСЕЉЕЊЕ ЖУМБЕРКА, МАРИНДОЛА И БОЈАНАЦА.

Жумберком или жумберачкијем диштриктом прозвате су данашње „Ускочке Горе“ (Gorianzberg), што се протежу од Метлике, међом између Хрватске и Крањске, за 4 миље у дужину, а за 3 миље у ширину. Жумберак међи на сјеверу и на југозападу са Крањском, а на истоку и на југоистоку са Хрватском. На доста високом бријегу, од прилике у сред Ускочкијех Гора, био је, попут ластавичијег гнијезда, прилијепљен стари град Жумберак (Жужимбрк, Seüsenberg, Sichelberg, Sichelburg), па по овоме граду прозван је сав диштрикт.

Продирући Турци преко Хрватске овамо у Крањску и у Штајерску, у другој половини петнаестог вијека, оборили су они и на овима крајевима многе градове и тврђе, па су тако испроваљивали себи стална токата и пролазе, кроз које су сваки час разлијевали се, као какав поводањ по споменутијем покрајинама. Историја је побиљежила само веће упадаје у

*) О српским насеобинама по Штајерској читај учену расправу: „Serben Ansiedlungen in Steiermark und im Warasdiner Grenz-Generalate“ v. Dr. H. J. Bidermann Gratz 1883.

Крањску преко Жумберка, а ти су били: 1463. 1467. 1469. 1478. 1484. 1493. 1512. 1514. 1527. 1528. а било их је и касније.

Царско-австријске војске, које су биле одређене, да међе чувају, не могоше да препријече овијех провала. С тога војнички заповједници стану позивати турску Рају, да се и на ове стране насељава, како би лакше зајазили и зауставили турске поплаве. Најстарије српско-православне насеобине по Жумберку спомињу се око год. 1526. Још се тада спомињу „Ускоци“ у Жумберку као „на крајњој хрватској међи“, који су добили повластицу, да не плаћају данка од својих земаља и да су слободни од армица и од царине. К овој насеобини дошло је 1531. г. до хиљаду душа, међу којијем 700 за оружје способних војника. Тадашњи царски заповједник, Иван Кацијанер, предложи цару, да се населе код Костела на Куни и у Пољанама, па да би се онда са овијем Ускоцима „краљевина Босна могла освојити и све даље против Турака војевати*“.

Године 1535. главни заповједник царске војске овуда на међама, био је барон Никола Јуришић. Овај доведе један дио нашега народа из Босанске Крајине, од Гламоча и од Унца, а преко Бихаћа, који још нијесу били узели Турци, па га смјести око опустјелог града Жумберка. Од мушких глава, који бише за оружје, они оправаше и заузеле град, те чуваху ту стражу као градека посада.

Барон Јуришић јави то све цару и краљу Фердинанду I. а овај даде овијем насељеницима на препоруку Јуришићеву повластицу, издану у Линцу 5. септембра 1538 године. У тој привилегији зајемчи цар Србљима ове правце:

1. Да они са својима породицама уживају слободно за двадесет година, без икаква пореза и терета, све оне земље, које им је одредио за насељење барон Јуришић;

2. да ће њихови капитани или војводе, ако скупе под

*) Споменици Хрв. Крајине књ. III. листина I. II. и XVII. у додатку.
— *Fras*, *Topographie der Karlstädter Militär-Grenze*, стр. 379.

своје заповједништво по двјеста момака, добивати годинње плаће по 50 фор. рајнских;

3. што уплачкају од Турака, то да је њихово, изузимајући: села, градове, заробљене непријатељске капитане и одличне Турке;

4. што уплачкају, док су под царском плаћом, од тога ће се остављати једна трећина у царску благајну, а то ће се употребљавати за откуп заробљенијех старјешина, или за награде одличнијем војницима. Ова је привилегија и с тога још важна, што се у њој ови насељеници свуда називљу изрично „Србима“ *esse nonullos capitaneos et vojvodas Servianos seu Rascianos, qui una cum hominibus et personis sub vojvodatibus suis existentibus ad servitia nostra venire*“ и т. д.*).

Другу привилегију, сличну овој првој, добише ови насељеници 16. јула 1544. Ту су опроштени од сваке десе-тине, од намета, од армица, од царине и да се бесплатно добивају.

Ове су правике и касније и понављате и проширивате од царева: Фердинанда II. и III. Карла VI., а исто тако и од надвојвода: Ернеста (22. фебр. 1716.) и Максимилијана**).

Ове прве и најстарије насеобине у Жумберку бројите су око шест стотина породица (кућа), а душа до три хиљаде. Али је нашега народа и послије долазило овамо у више махова. Тако се зна, како је цар Фердинанд I. наредбом од 7. марта 1547. одредио посебне повјеренике, да купе по што по то имање „Мехово“ (Meihar) „јер је пријека нужда, да

*) Р. Лопанић, Споменици Хрв. Крајине, књ. I. листина V. — Ову привилегију има и Ваничек: „*Specialgeschichte der Militärgrenze*“ књ. I, стр. 26., али је наводи погрјешно, да је дата оцијем Србљима, што се населише у Барајдинској Крајини. Данас је са свим доказано, да су српска насељења у Барајдинској Крајини много млађа од жумберачкијех, и с тога се наведена привилегија не може никако тицати Србаља у тој Крајини. — Иста привилегија има и у Гласнику књ. 67. стр. 86.

**) Ваничек књ. I. стр. 29 и 427. Хицингер „*Statistik der Militärgrenze*“ стр. 18.

се ту населе још ненасељени Ускоци, ради помоћи и ради добра свију нашијех дово-австријскијех земаља“ — вели цар у наведеној наредби (. . . damit angeregte unangesetzte Vsskhoken, allen unsern nidero-esterreichischen landen, zu hilf und guetem undergebracht werden mugen). А да би Ускоци били на ближе, и да се не би раптркали на далеко једни од другијех, спућује цар своје изасланике, нека на удаљенија кућишта у Мехову преселе старосједиоце сељаке, који имају своје посједе око Жумберка, па онда нека населе на та замијењена сједишта Ускоке*).

Године 1597. опет је доселило у овај диштрикт 1700 душа нашега народа, па по што није било више мјеста око Жумберка, населе се и пруже се махом до Купе и онда до Винице и до Метлике. Валвазор вели, да је туда више села српскога народа насељено. Данас су ту само још два села и то: Мариндо код Подбрежја (Freuenthurn) и Бојанци, између Винице и између Чернемља**).

Када су Сењски Ускоци, у слијед уговора између наше царевине и између Млетака 1617. године, из Сења рашићерани и расељени, онда је један дио и-тијех Ускока овамо насељен. Ови се смјестише око Илетарића и око Присјеке; а колико их је овамо дошло, не зна се на број. За ове вели Енгел, да су се звали Приморци, што су се доселили из Приморја, и да су се поунијатили текар 1750. године. Али се зна, да су „Сењски Ускоци“ били махом римокатоличке вјере, те су као такви и дошли у Жумберак и они се нијесу унијатили. О Жумберачкој унији биће разговора на своме мјесту***).

Око године 1686. било је у Жумберку девет стотина старијех и још доста новијех кућа****), а године 1752. било је

*) Споменници Хрв. Крајине I. VII.

**) Valvassor, Geschichte von Crain, XII Buch, стр. 74—77. Fras стр. 396.

***) Engel, Geschichte des ungar. Reiches II. стр. 304.

****) Валвазор на истом мјесту.

туда пет до шест хиљада душа. Данас има у цијелом Жумберку 7.200 унијата и 4.509 римо-католика*).

Обласно средиште овијех насељеника постао је град Жумберак. Ово је управ постало у седамнаестом вијеку сједиште велике капитаније (Ober-Hauptmannschaft), којој су потчињене биле капитаније: у Слуњу, у Чернемљу, у Подбрежју, у Метлици и у Виници. Свуда туда чували су страже Србљи, али је најопасније било у Слуњу, који је био на самој турској међи све до великог рата послеје 1683. године. Када је године 1746. Војничка Крајина заокружена и подијељена у регemente и у капитаније, онда је Жумберак припао слуњској регементи, као једанаеста и дванаеста капитанија. Тада су укинуте и све оне повластице, што их добише ови Србљи од царева, па су изједначени са осталијем Граничарима по Крајини.

У почетку заповиједаху над овијем народом домаћи кнезови и војводе, који су били потчињени крањској властели, али већ 1540. године не могоше се сложити с властелом, и с тога им одреди цар Карло V. посебнога капитана некога Вартоломију Раунах (Raunach), и тако су већ и на даље управљали посебни заповједници, све сами Нијемци или Крањци.

Управа је била од самог почетка са свијем војничка; и овдје у Жумберку прави је зачетак Војничке Крајине, јер жумберачки котар први је прозван званично „erste windische Militärgränze“**); а када је Карловац основан, те у-њ пренесена главна крајинска управа, онда је по њему прозвата сва Крајина од Жумберка па до мора, а касније до Далмације: Карловачком Крајином или Карловачкијем Бенералатом.

*) По званичном бројању раковачког котара од год. 1883.

**) J. H. Schwicker, Archiv für österreichische Geschichte, 52. Band, S. 280.

Четврти раздио.

НАСЕЉЕЊЕ ГОМИРЈА И ГОМИРСКОГ ДИШТРИКТА.

Врло је знатна српска насеобина у Гомирје и у околину му, која се збила под сами свршетак шеснаестог вијека. Године 1596. отму Турци помоћу Мтечића градић Клис у Далмацији од сељскијех Ускока. Око Клиса било је већ тада доста српскијех исељеника, који помагашу Хрватима бранити Клис уз ђенерала Ленковића. Кад је Клис пао опет у турске руке, не оста друга и хрватском и српском народу око Клиса, већ бјегати оданле, и тражити нова сједишта за своје насељење. С тога одмах чим Турци узеше Клис, заподјеше се преговори између овога народа и између царског двора, а преко споменутог ђенерала, ради пресељења. Тако налазимо у љето исте 1596. године одасланике овога народа у Грацу код надвојводе, гдје моле, да их узме у заштиту и у војничку службу; јер рекоше, да су све изгубили бранећи Клис. Ови су посланици били и код цара Рудолфа; јер овај заповједи и ђенералу Ленковићу и надвојводи Фердинанду (24. јула 1596.), да се „поштени људи“, Клишани и Далматинци, населе или у Сењ или по другијем мјестима у Крајини. И одмах послије овцијех препорука слиједило је српско насељење у Гомирју, у Врбовском и у Моравици, која се звала Вараница. Ове је међе ваљало утврдити, јер су овуда продирали Турци сваки час у Крањску. Ово прво насељење извели су главом: ђенерао Ленковић, предсједник ратног вијећа, Вилхелм Виндингрец, сељски капитан Јосип Рабата, Јонст Лангенмантел и хрватски бан Иван Драшковић*). А у овоме народу и данас се спомиње, да је најстарија насеобина дошла из Далмације са воде Крке.

Земље ове, гдје се Србљи населише, припадале су кнезовима Франкопанима и Зринским; али су биле пуне већ од дуго времена, па су кнезови радо допустили у први мах, да

*) Споменици Хрв. Крајине I. листина CLXV. CLXX. CLXVIII. CLXIX.

се туда Србљи населе, држећи, да ће им служити као кметови. Него се кнезови преварише у своме надању. Србљи ни чути не хтједоше, да би били Раја грофовима; јер су им обећали царски комесари, што их изведоше и овуда смјестише, све оне правнице, какве су већ добили жумберачки Ускоци, који су прозвани од то доба „стари Ускоци“ за разлику од овијех млађијех насељења. Ђенерал Ленковић постави одмах за капитана овијем Србљима некога Сигмунда Канишера, јер му бијаше намјера, да их одмах привеже за се, и да их потчини својој војничкој власти, истиснув тако свако мијешање и уплетанје домаће власти. А гомирски капитан зависио је опет од великог капитана огулинског. Гроф Ђуро Зрињски потужи се с тога надвојводи 26. марта 1601. године, гдје рече, како су бан Иван Драшковић и Ђенерал Ђуро Ленковић, „прије двије године од прилике“ извели „Влахе“ из Турске, па их населили по његовијем земљама у Гомирју (bei Goimer), али без његова знања. О тога моли кнез, да му се тај народ са свијем потчини: „damit sie mir, wass ich ihnen in ainen vnd andern anbefelhen dienen, gehorhen vnd allen gehorsamb, wie sichs gebürt laisten.“

И не чекајући одговора, стане гроф прогонити Србље са посједнутијех земаља, на што они заштиту дозволу од капитана свога, да се врате натраг међу Турке, јер не само „што не добише обећатијех правница као и остали Ускоци, него их ето још прогони гроф Ђуро од Тршца*) са најбољијех земаља.“ Капитан извијести о овоме Ђенерала, а овај надвојводу, и то писмом из Отошца (Wördl) код Новог Мјеста, у Крањској, од 8. маја 1601., гдје замоли надвојводу, да забрани грофу, нека не дира у Србље гомирске; јер би могли отићи оданде, па би се тијем Крајини врло нашкодило; нека и Србље опомене на вијерност и на послушност,

*) Тржац, град на Корани, са турске стране на Кордуну, огулинске рег. далеко од Служа три сата. „Књижевник“ III. год. стр. 485.

како су се заклили на то, а нека их утјепи уједно и са обе-
ћатима слободама. Надвојвода одговори на све ово 24. маја
1601. и заповједи грофу, нека не дира у Србље, иначе би се
опет могли одселити у Турску, а они да чувају и грофа.
Уједно обавијести и Србље, да је писао за њих грофу тр-
жачком, те им обећа да ће им дати слободу и правиче, као и
осталијем Ускоцима . . . „bey denen zuegesproche-
nen freyheiten, allermassen dieselben die an-
der Ussgoggen haben, zu erhalten vnd zu
schützen.“

Док су ове земље пусте биле, нико није ни марио за
њих; али кад их Србљи заузеше, стадоше се препирати гро-
фови: Франкопани и Зрињски, доказујући сваки за се, да су
земље његове. Због тога изађу суди загребачке жупаније 1602.
да ријеше ову размирицу. Ту изјавише грофови како их је:
„просил пресвитли херцег Фердинандуш по гене-
ралу покојнем Ленковићу, да би допустили оне
Влахе онди на Гојмерју како на пустом месту
населити и настанити, и онако да су је допустили
онди настанити на Гојмерју, тако и с тим путем,
да онди стоје до те добе, докле се види присто-
јали се Гојмерје њих (т. ј. Франкопана) или го-
сподина Зринскога, и од покле су онди речени
Влахи настанити, да им јошћ нису ниједне хасне
узели ни доходка ниједнога од њих имили.“

Ма да је надвојвода поручио грофовима, да не дирају у
Србље, они су опет правили им сваке неприлике, нагонећи
их силом, да им служе, као да су им кметови. С тога се Го-
мирци потужише у априлу 1602. крањској властели, молећи
их за заштиту против кнезова Зрињских и Франкопана. Веле
ту Србљи, да су дошли по наговору ђенерала Ленковића и
капитана Франкола у нади, да ће наћи заштите као хришћани,
али да нијесу добили никакве потпоре. Што су имали блага
и иметка, то да су дијелом потрошили, дијелом продали. Да

гладују грозно, па за то моле помоћ од властеле преко својих одасланика: Вујице Ковача и Милисава заставника. Ленковић да им је обећао све земље у Врбовском и у Моравици, што држи кнез Зрински, и у Каменском, што је кнеза Франкопана Тржачког, а то све да је пусто од више година. Грофови да их сматрају као своје кметове, и нагоне их, да оставе земље, ако их не признаду за господаре; али да они не могу служити двојема господарима. Јон рекоше, да их има у свему триста душа са женама и с дјецом. Краљска властела предложи ову молбу 4. априла надвојводи Фердинанду. Међу тиме нададу грофови тужикати Србље, те ваљати на њих дрвље и камење, само да их добију под своју власт. Ђенерал Кизел, напљедник Ленковићев, бранио је најодлучније Србље од свакојаких клевета, што су износили на њих грофови у својима тужбама, па савјетоваше надвојводи, да не преда народа никако грофовима; јер би могао одселити, те би ова међа остала без сваке обране, као што је и прије била. У своме извјештају од 6. јануара 1603. вели ђенерал отворено, да су тужбе грофовске на Србље лажне, и да их туже из злобе и из пакости, што не ће да буду њихови кметови, па с тога да су тројицу Србаља невини убили. (Sonsten ist, seit ich alhie bin kein klag über ermelte Walachen khomen, aber sie haben sich woll approbierlich zu beschwören, das innen des von Serin (Сјеверин) und Tersacz vnterthanen aller wiederdruss nur auss neid und hass, dass sie nit auch unter ihrer Herrn sein, erzaigen, inmassen sie auch ihrer drey gar zu todt unschuldiger weiss geschlagen).

Не треба да кажем, како су се Србљи осветили за ово грофовима. Боље би проишли да су дирнули у стриљенско гнијездо, него што су почели Србље убијати! На сва ова потраживања одговори надвојвода 6. дек. 1604., да не може никако предати гомирских Срба кнезовима Зринским, и да не одступа

од пређашњих својих одлука у томе приједмету, већ ако грофови подмире одмах и у готову преко 80.000 фор. у име трошкова за провијант, муницију и за плаће, а по врх свега, ако се обвезу, да ће на своје трошкове издржавати војнике у Гомирју.*)

*) Споменици Хрв. Крајине књ. I. листине: CCV.CCVI.CCVII.CCIX.CCXV.CCXVII.CCXVIII.CCXIX.CCXIX.CCXI.CCXIII. И што су се Србли овако одлучно одупирали, да не дођу под власт домаће властеле у опште у Хрватској, није ни чудо, кад се зна, да су домаћи великаши и племићи бјеснији и силovitији били према поданицима и од самијех Турака. Били су то људи и без вјере и без срца, а богме и без стида. Ево само два три ли примјера на то. Гроф Вук Франкопан згријени нешто покрупније. Загребачки каптол, као краљевски суд, изашаће свог повјереника, у особи пребедара Андрије Корешког, да ствар извиди. Кад овај покаже грофу судбену позивницу, потегне овај сабљу на вратима града Босилева, па шаће да посијече пребедара. А кад му то препријечише два присутна племића, он га даде свући до гола по своме крвнику, метне му катанак на окрајак, па онда га нишпа и измлати јавно пред свјетином. Исто тако даде избити батинама и корбачима и пратиоца пребедарева, Павла Одрјанчића, па онако нишпа, повале га са свијем гола на велики камен, те га полијеваху цио дан и цијелу ноћ студенем водом.

„Ако је Иван Карловић још у Крбави и Лици, док је те жупаније држао, био на рђавом гласу, будући гњечитељ и силник, то је био његов рођак и баштиник, иначе витешки и славни бан Никола Зрињски далеко горопаднији, чинећи злуду на све стране и тјерајући немило слободне обћине у јадно невољништво.“

Жупанијски судица, Бартол Јурјевић Шварачки, извјештава сабору 1567., да су племићи Иван Банеки и Гашпар Блажевић, дозвавши к себи у службеном послу суца Петра Турковића, грозно га измрцварили, а то зграбивши престо за реп па онијем престом тако су га истукли, да је сиромас од тога и умрло. Р. Лопатић у Вијенцу за 1875. 325 и 1877. 698—700.

Кад су овако пролазила господа, да шта ли се је радило са јаднијем кметовима! Ево и на то примјера. Године 1573. дозлогрђело племићко бјеснило кметовима у Загорју, па се диже кука и мотика, да јадници крвљу својом испишу „старе правце.“ И ту се нашао Србин, Илија Гргурић, назван Пребјег да буде главни вођа, а узгањ бијаше познати хрватски мученик, „мушки краљ.“ Матија Губец. Тукли се и крвили се баш јуначки, али властела најјача, јер јој морадне помоћи и Србли Жумберчани. „Доста је дуго бјеснио неодлучан бој, докле са три стране не разбише сељачку војску и у бијег не натјераше, а многе и половише. Грозно су бјеснили племићи над уловљенима сељацима. Вјешали су их по дрвећу и уз сељачке куће. Није било дрва на којем не би висио по који сељак, гдје гдје и по десетак њих на једном дрву. Разбјегле по гори сељаке прогањашу коњаници. Самога војводу Губца жива ухватише. Разјарено племство одлучи окрунити га ражареном жељезном круном, да покажу кукавном народу, што је то „мушки краљ.“ како су га њеки измед браће његове у бијесу бунтовном стали били

К овој првој гомирској насеобини пришло је 1605. г. још народа, и то из Острошца у Босни. Исте године 25. августа позивле надвојвода грофа Зринског, да за ове доселенике уступи нужно земљиште у Моравници и у Делницама. По овај је народ ишао ђенерао Кизел у слијед претходне царске дозволе; јер вели надвојвода у своме писму на грофа Николу: „Dier werdet ohne zweifel gehorsamblichen bewusst sein, das auf unser vorgehende gene digiste beliebung vnnserrath vnd obrister in Crabatten Veith Khisl, freyherr, vnlängst ain zimbliche anzall feiner angesehenlicher Wallachen sambt ierem weib vnd khindern von Osstroschacer felddt heraus vnd in die Christliche deuotion gebracht“.

Грофови и опет сметаху, да се овај народ не населава туда, с тога се озбиљно потужи ђенерао надвојводи 16. фебруара 1606., гдје вели, да грофови свакојакo пријете и прогоне народ, да му отимљу стоку и тјерају га са земаља, које су лежале пусте и бескорисне већ толико година. А за народ вели ђенерао: „А како су ово угледни и поштени људи, међу којима се налази до двјеста добријех пушкара, који ће отаџбини и међама, на сваком походу и у свијем четовањима, по што добро познају земљу и међе — против крвнога непријатеља од велике користи бити и велике му штете нанијети: с тога држим за неправду, да се ови људи од грофова рашћерају и прождену, и да се крену са земаља, које су им прије добре воље дате и уступљене; па да се поврате непријатељу на службу“.

називати. На тргу св. Марка у Загребу окрунише га, а онда му тијело на четверо раздерише. И Илију Гргурића и Михајла Гушетића Штајерци уловише, пред суд царски у Беч доведоше. Падоше им главе под крвничким мачем.“
Смичиклас књ. II. стр. 68. Ја мислим да је доста!

У истом писму извјештава ђенерао, да од грофова немају мира ни они Србљи, што их је населио ђенерао Ленковић, те моли, да се пошаљу ради тога повјереници, који ће размеђити заузете земље.

Исти овај ђенерао извео је и 1607. г. српскога народа из Турске, па је и овај народ смјештен око Гомирја. Овај народ зимовао је у селу Јадрчу, код Босиљева, а у прољеће 1608. размјестио се је између пређашњијех досељеника.

До године 1622. сачињаваху општину гомирску три села: Гомирје, Врбовско и Моравице, и те године било је у сва три села 48 кућа са 1160. душа, од којијех је било 300 уписанијех војника, а служило их је на стражама и добивало војничку плаћу њих 60. Остали војници радили су код својијех кућа, али чим је требало претећи, или сузбити Турке ма гдје у околици, морали су сви поћи са својима војводама, а на позив огулинскијех капитана, којима су били сви подвлаштени.

Велики капитан огулински, гроф Гаспар Франкопан, крене се са својима Гомирцима године 1632. у данашњи цазински котар, у Босни, па преведе од туда, од манастира Гомеле, велики број Србаља. Овај се народ смјести по Равној Гори, по Смирчевој Пољани, по Старом Лазу, по Мркопољу, по Туку иза Бјелоласице, по Јасенку и по Дрежници. Овај је народ прегнао са собом силно ситно и рогато благо, с тога се и рашири овако на далеко, само да заузме што више испасишта за своју стоку. Мало касније 1639. године исти гроф преведе српски народ насилно из Петрова Поља. Ко не хтједе ни силом пријећи, оне даде гроф поубијати. Један дио овога народа насели најприје око Бриња, а онда последије у Плашки, а 17 кућа у Витуњ и то: „auf Ihro Majestät befehl.“ Витуњ је стари град франкопански, између Огулина и између Гомирја, и ту је гроф населио Србље, да му чувају тај пролаз од Турака. Још 1632. године добиле су двије српске породице и то: Никола Мамула и Никола Кресовић од самога цара, Фердинанда II. земље у Витуњи. До овијех насели гроф Гаспар 1639. спо-

менутијех 17. породица. Ево поименце онијех господара, што се тада населише у Витуњ:

1. Радота Воћић	са	7	душа;
2. Ивош Михајиловић	"	14	"
3. Лазар Михајиловић	"	5	"
4. Божидар Кораћевић	"	8	"
5. Стеван Косановић	"	7	"
6. Рада Раделић	"	7	"
7. Милашин Раделић	"	6	"
8. Игњатија Трбојевић	"	7	"
9. Ђуро Ножић	"	8	"
10. Мила Ковачевић	"	6	"
11. Радован Брвић	"	5	"
12. Цвјетко Чудановић	"	4	"
13. Илија Вагавић	"	4	"
14. Петар Храниловић	"	4	"
15. Радојица Воћић	"	4	"
16. Војин Личанин	"	6	"
17. Прерад Косановић	"	6	"

Због овијех насељеника у Витуњу побуне се Огулинци, па погазе Србљима усејеве и посијеку им воћке, захтијевајући од грофа, да се ови „безбожници“ за 8 дана макну из Витуња. А какви су то соколови, ти Огулинци били, лијепо их је описао карловачки ђенерао, гроф Вук Франкопан у својем извјештају од 5. јула 1640. г. на тужбу незадовољнијех Огулинаца, цару Фердинанду III. Вели ђенерао Вук цару, да су ту тужбу поднијели којекакви „пустолови и скитнице, који су побјегли: из Крањске, из Винодола и из другијех мјеста због својијех дугова и због другијех рђавијех дјела, на којих се је толико стекло у Огулин, да су заузели грофовске земље од Огулина до Модруше“. Али да не ће да прискоче у помоћ, кад је нужда; да не ће ни на стражама да постоје, докле

плаћени војници (а то су били Срби) обрађују своја поља и да се ни по што не даду на опкопавања по међама*).

Због ове побуне у Огулину дуго се водила истрага. Године 1641. били би убили Огулинци свога жупника, што их је савјетовао да се примире, да не буде утекао између них. А код истраге рече гроф Гаспар, да је он по царској заповијести населио Србље на своје земље, а не на огулинске, па „да ће му Србљи хиљаду пута више ваљати против заклетога непријатеља, него ли Огулинци“. Србљи осташе у Витуњу и до данас, јер све посједнуте земље купине послје од грофова за своје новце.

Послије ове витуњске насеобине не нађох, да је касније још насељавато српскога народа у гомирски диштрикт. Сва насељена села сачињаваху до крајишког уређења год. 1746. једну заједничку, и црквену и политичну општину, под именом „гомirsка општина“. У једној листини од године 1659., дакле 20 година послје пошљедне насеобине, спомиње се, да су онда биле у цијелој општини 83 куће са 800 мушкијех глава. А посједнути простор засизаше све земље и планине: од Купе међом сјеверинском, босиљевачком, огулинском, онда међом модрушском на међе брињске и крмпотске, оданде међом фуџинском, делничком на Скрад, на крањске Моравице па опет у Купу.

Заподјенута размирица са грофовима због посједнутог земљишта трајала је не мало пунијех шездесет година. Грофови, као господари заузетијех земаља, непрестано су искали од цара, да им се Србљи подвласте, али ни Србљи ни цар не пристајаху

*) Das sey allerhandt lumpengesindl, welches irer schulden halber oder andern beesen stükhen halber auss Crain, Weintahl vnd andern orthen entlaufen müessen, aldorten zu Ogulin in solcher menge vndergeschlaift, dass sie vnsern wissentlichen Frangepänischen grundt von Ogulin biss Modrusch für sich selbstn impatronieret . . . verwaigern sich doch in nothfall oder lärmenszeit ainige hilf zu laisten, wöllen auch, wann die besolden Oguliner mit der veldtarbeit zu thun, vnd damals der Türkischen gefahr vndervorfen sein, ainiche wacht nit halten, vill weniger sich zu ainicher gränizverhäkhach gebrauchen lassen и т. д.“ Споменици Хрв. Крајине књ. II. листина CXXXVI.

на то никако. Године 1622. навале грофови смртоглавице, да једном већ добију овај народ; али народ се и опет успротиви најодлучније, увјеравајући надвојводу у Грацу, да не ће никако под грофове; јер не ће да буду робови, већ слободни војници, који ће слушати само цара и његове ђенерале. С тога замолише, да се већ једном уреди пријепор између њих и између грофова, па ако царевина не може друкчије да откупи насељенијех земаља: нека их откупи за онијех седам до осам хиљада фор. што им дугује царство због неисплаћенијех војничкијех плаћа. А не може ли ни тако да буде, а оно нека им се допусти, да се раселе са ове међе.

Године 1631. пристане гроф, да прода цио посједнути простор за 10.000 фор.; али се тај уговор поквари, јер Србљи не моглоше редовно плаћати на уговорене рокове, по што неуредно примаху плаћу. И тако остане размирица и на даље како је и била, с чега је често долазило и до мртвијех глава, свађајући се за међе са грофовскијем поданицима. Једва се дође до сталне погодбе и до уговора године 1657. Тада изађу царски повјереници и погоде се збиља са грофом, те овај прода сав заузети простор са свијем шумама, ораницама кошаницама у потпуно властништво Србљима. Србљи уступе грофу своје војничке плаће, што их примаху од државе, и то кроз четири године дана; а те су плаће износиле до 15.000 форината. Уговор, што је склопљен тада о овој продаји и куповини, гласи у српском пријеводу:

„Кад је оно прије много година прешао знатан број Србаља из турског ропства овамо у хришћанство, онда су се они са милостивим знањем и допуштењем његова царскога величанства Фердинанда II., као господара и цара австријскијех земаља, смјестили: по Гомирју, по Врбовском и по Моравици, која су земљишта припадала грофовско-франкопанском имању босиљевачком. И по што су послје Србљи и на даље ширили се по посједу речене Франкопанске породице, у споменутом

диштрикту, то су настале отуда велике противности и неприлике, које су биле године 1631. уклоњене уговором, по којем је обећато Франкопанској породици за речени котар и за уживане земље, да ће јој се исплатити 6.000 фор. по најмилиствијој наредби његова царског величанства, осим 4.000 фор. што се обвезаше Србли дати; у свему дакле 10.000 фор. Али како се онда не моглоше сложити у роковима за плаћање, то се је због тога разбио цио уговор и од цијеле погодбе не би ништа. Да би се пак већ једном уклониле многогодишње размирице између обје странке, и да би се утврдио сталан мир уговорено је:

Прво: на јако посредовање и на живо наговарање од стране царскијех комесара препушта речени г. гроф Франкопан Србљима означени властити диштрикт у Гомирју, у Врбовском и у Моравици, као што су га до сад уживали, на њихово потпуно, слободно и незапријечено употребљавање и уживање, уз изричну обвезу: да им у томе не ће нико од стране Франкопанске сметати ни пријечити, него ће гроф Франкопан уговор овај поштовати и штитити, и у сваком случају као законит признавати.

Друго: овијем се уговором препушта Србљима у посјед и онај дио Каменског, што су за-њ Србли плаћали Франкопанској породици сваке године неку своту новаца — заједно са брдом „Цетином“, па да обоје уживају. Само за ово брдо Цетин, изрично се уговара, да је Србљима слободно траву косити и стоку напасати туда, али дрва сјећи ни по што не смију. Ако би пак Србли или њихови чобани, одрасло дрво или посјекли или потпалили или иначе оштетили, обвезују се за свако тако стабло платити глобе по један талир.

С друге стране обвезују се Србли овијем уговором, да ће за овај знаменити простор и за лијепе земље, већ више споменутом г. грофу Франкопану, уступити и препустити за четири године узаманице цијелу своју плаћу, како им је иста по војничком списку дозначена, и коју им исплаћује славна

покрајина Крањска, изузимајући само онијех пет мјеста, свако по 3 фор. и 30 кр., која припадају онијем Србљима у Модруши и у Отоку, — али тако, да од ове плаће никоме се не смије, ма ко он био, ни уставити ни одбити ни паре, докле гођ г. гроф Франкопан не прими потпуно на руке сав износ за четири године. А ако би који Србин подигао своју плаћу посебице, или је препустио неком другом, па се тако окрњио погођени износ, онда је слободно г. грофу Франкопану наплатити се силом од осталијех Србаља“.

Уговор овај потписан је у Огулину 13. јула 1657., а потписаше га од стране царске: гроф Татенбах, барон Центнер и карловачки ђенерао гроф Ауерсберг. Од стране српске: Никола Докмановић, кнез гомирски и Миливој Вучинић, војвода модрушки. А као продавалац потписа се: Ђуро гроф Франкопан. Него као да Србљи нијесу вјеровали ни грофу ни царскијем комесарима, јер поднесоше овај уговор самоме цару на потврду, и цар Леополд потврди га 8. марта 1659., гдје стоји изрично: „also und dergestalt, das Sie solchen district hinfihro Als Ihr erkhauftes Guet, unangefochten besicen, bewohnen und genießen mögen“. Послије потврди исти уговор и цар Карло 30. августа 1727., а царица Марија Терезија 17. марта 1759. Каптол загребачки као краљ. суд изашаље свога повјереника, који Србље и формално уведе у посјед купљенога диштрикта и изда им о томе закониту исправу. На крају овога уговора додата је и записка, по којој су Србљи морали купљени котар уступити за 15.000 фор. „готова и добра новца“, ако овај котар не би више граница био према Турској, него би се данас сјутра хрватска краљевина према Турској размакла.

Овијем правом послужи се држава године 1754. Тада су морали Србљи своје шуме и 672½ рали ораница и кошаница између Фужине и између Мркопоља уступити Провинцијалу; и за то добију оштете 2000 фор., које новце раздијелише међу онај народ, што се је морао са одузетијех земаља раселити.

Овај се народ премакне источно по Мркопољу, по Старијем Лазима, по Равној Гори, по Сврчевој Пољани и по Врбовском, и размјести се између своје браће, што се од прије ту зауставише. Прави уговор о овоме сачињен је и потписан у Љубљани 10. јула 1754. Од стране српске потписаше га: тадашњи владика Данило Јакшић, Максим Мамула, капитан, Тодор Мрвош, Радота Таталовић и Дошен Мусулин општински суци; Никола Мамула, Пилип Трбуховић и Петар Хајдин, Граничари. Овај је уговор још и за то важан, што је држава тада признавала Србље као законите господаре откупљенијех земаља и шума и свуда их назива продаваоцима, а себе купцем. Али као што ћемо касније видјети, све је то послје изврнуто.

Тек што се је овај народ премакао са ове стране Мркопља ближе Гомирју, не оста ни ту на миру. Године 1764. кретоше га и одатле. А за што и како, то нам је најљепше испричао покојни патријарх Рајачић, у својој преставци на земаљски Хрватски Сабор 1861. године, те ћемо овдје навести његове ријечи: „У почетку XVIII. вијека, а нарочито под царем римским и краљем унгарским Драгутином VI. буде грађена цеста од Карловца у Бакар и у Ријеку, која се и данас зове Каролина. Та цеста удари преко Новиграда, Босиљева, Врбовскога, Равне Горе, Мркопља, Фужине, дакле од међе босиљевачке до међе фужинске преко хатара гомирског, у дужини скоро пуних шест штација“.

„У вријеме краљице Марије Терезије, била је потреба у трговачком виду кроз те слабо насељене штације еспане трговачке и царске транспорте под кирију превозити, том једном цестом к мору. Гомирци буду од владе понуђени, да се повежу транспорте преко свога хатара превозити; али они ове обвезе нити су хтјели, нити су могли примити, јербо су и тако обвезани били граничарском службом скоро непрестано с Турцима борити се, а с друге стране опет под шумом стојеће равнице крчити и плодоносима чинити. На овај њихов одговор није взирала висока влада, ни на то, што су они граничари,

и као такви особитим дужностима подвржени, ни на то што су ови приједјели њихова сопственост, коју су они за своје рођене новце купили, и на коју су они као племићи штатуирани. Њихове куће буду процијењене и исплаћене, а они из тих приједјела ишћерани и у оне друге части њиховога приједјела пребачени, а на њихове земље Пемаци, Крањци, Штајерци и бог зна какви још други народи, који сада четири велике обштине сачињавају, насељени. Тако и све оно што је преко те цесте к западу до Купе, шљедователно више од половине праве сопствености њихове, буде без сваке исплате и накнаде под камару бачено“.

„Кад је Огулинска регимента под истом славном кралицом регулирана (1746.) онда су им и земље њихове и шуме одузете, и они као и прочи Граничари, који нијесу земље и шуме купили, буду под контрибуцију граничарску бачени. Шљедователно од сопствености њихове постао је феудум, као и других Граничара, и они и дан данашњи не само што за своју сопствену земљу служе и крв пролијевају, него и данке све плаћају, а гора њихова продаје се на рачун ераријума граничарског и камералног“.

Све је ово жива истина, што патријарх рече, од ријечи до ријечи. По Божићу 1764. године дође Ђенерао Микашиновић у Гомирје и даде три пута узаманице јавно огласити: како је стигла царска заповијед, да се сав српски народ с ове стране Клека и Смолника има преселити с оне стране Клека у Дрежницу и већ камо му драго. Народ жив премре од страха, јер Микашиновић увјери народне главаре, да је то права збиља и да није шале. Било је тада већ сила народа. У Гомирју и у Врбовском било је преко 200; у Смрчевој Пољани 6; у Равној Гори 12; у Старом Лазу 2, а у Мркопољу 29 кућа. Колико је у тијем кућама народа било, не спомиње се у листинама, али како су онда граничарске задруге биле јаке, можемо узети, да је и народа било много. Није шала сав тај народ кренути од једном са својих сједишта, на којима се

одомаћио већ од 160 година! Па још не знати, ни камо да се толики народ пресели, јер у Дрежници било је народа и од прије, и овај се из Гомирја никако не би могао тамо смјестити.

Неко напише народу опширну и врло лијепу преставку, гдје испише сву историју народа овога, од насељења па до овога расељења, и ту преставку предаду главари ондашњем Ђенералу, фелдцајгмајстеру Беку, молећи га, да се не креће са својих купљенијех земаља. Тадашњи владика, Данило Јакшић, заузме се за свој народ, и оде ради тога истог прођећа у Беч, гдје је остао мјесец дана. У љето исте године изађе комесија у Гомирје и одреди, да се расели само онај народ, што је био уз Каролинску Цесту, а то је онај: из Смрчеве Пољане, из Равне Горе, из Старог Лаза, из Мркопоља и из Врбовског с десне стране Цесте Каролинске. Није била друга већ селити па селити и ако са расцвијељенијем срцем. Некима одреде мјесто по Љубошини, некима по Хрељини, по Мусулинском Потоку и по Витуњу, све између Гомирја и између Огулина. Добар дио оде и смјести се по Дрежници. За куће и за остале зграде стоји у папирима, да је дато народу нешто преко три хиљаде фор., али потоње тужбе народне на више власти доказују, да то није нигда исплаћено народу. Тада је овај народ грозно се просуо и осиромашило. Текар, кад је народ кренуо се и просуо по врлетима љубошкима, гдје је требало десетак година крчити крш и вадити камен, да се ишто добије плодне земље, видје, на какво је чудо налетјео. Народни главари летјели су од једне власти до друге, молећи и богорадећи: да се поврате на стара сједишта, али одговор им је био, што су их побацали у тавнице карловачке и огулинске. Тако замолише године 1766. Ђенерала, да им даде „пасуш и препоруке до царскога двора, будући да имају царску најмилостивију привилегију, на коју смо из Турске земље овдје населили, која се сада овдје по све раскида, и тако смо је ради однијети и њих це-

саро краљ. Свјетлости најпокорњејше предати од куда су је и наши прадједи и примили, а царска Свјетлост како снами нареди, у њиховој високој милошћи стоји“.

Год. 1768. замоле Гомирци, да им се бар поврати Врбовско и Равна Гора, али на ту молбу одлучи ђенерао Прајс 10. августа 1768., да се више никада не усуде досађивати са својима „безобразнима захтијевима“ (ungestimmten Gesuchen) ни усмено, ни писмено, јер да ће иначе бити најстрожије кажњени. И тијем је завршена и ова работа.

* * *

Споменутијем уговором од 1657. године купили су Гомирци и све шуме у посједнутом своме котару. Шуме су управ све у овоме котару, јер ораница и кошаница туда и нема, осим по гдје која пролисина у планинама и оно, што су људи својијем знојем и трнокопом искрчили и умиловали. Кад је принц Хилдбургсхаузен 1746. г. регулирао огулинску регементу, онда он наметне порезу на оранице и на кошанице овога котара, не признавајући онога гомирског уговора од 1657. г. Пореза ова била је незнатна, јер је и земље мало било, а устављата је народу од војничкијех плаћа, по што је тада добивао сваки војник за своје војничко одијело и за издржавање на стражама по 12 фор. годишње. Народ управ није ни знао у први мах колико му се уставља у име порезе. Горе је урађено са шумом народном. Одмах послје 1746. године узме држава све гомирске шуме под своју управу и под свој надзор, да их тобоже не тамани народ немилице. Тако је трајало неколике десетине година. Држава је управљала и господарила, а народ се бројио као господар купљенијех шума. То смо видјели и године 1754., кад оно откупи ерар шуме и земље од народа између Мркопоља и између Фужине. Али касније стане огулинска регемента све већма одбијати народ од његовијех шума, па најкашње почне их сматрати као да су државне. Од једном зада ерар и прода-

вати ове шуме, а народу допустити, да их употребљује само за своје најпрече потребе. Кад видјеше Гомирци, да се њихове шуме продају за туђу корист, стану озбиљно да бране своје шуме и то онако, како им је то као Граничарима могло бити, а то је молбама на своје законите власти. Тако налазимо, да је први пут протествовао народ 1800. године, доказујући, да је он и шуме од грофа Франкопана купио, па да су му сада те шуме незаконито одузете, ма да их је преко сто година мирно уживао као своје властите.

Тако је рађено 1803. и 1807.; а 1818. године предаду Гомирци опширну преставку о цијелој овој ствари самоме цару Францу I. и то у Огулину; јер је те године цар овај путовао по Крајини, па дошао и у Огулин. На ову преставку стигне царска одлука преко Ђенерал-Команде 11. априла 1822: „Dass den drei Gemeinden, Gomirje, Vrbovsko und Moravice, welche ihre Besitzungen mittelst des frangepanischen Vertrages um die Summe von 15.000 fl. eigenthümlich an sich gebracht haben, für dass, was ihnen seit der Zeit abgenommen und nicht vergütet worden ist, ein verhältnissmässiger Betrag ausgeschieden, und aus dem Cameral Aerar erfolgt werde“. А дворски Ратни Савјет саопштавајући ову царску одлуку, признаје ваљаност уговора Франкопанског и вели, да су Гомирци, на темељу истог уговора за оне земље што су их морали уступити 1754. и 1764. добили у име отштете 5.158 фор. 37½ кр., па позива власти, да извијесте најтачније, јесу ли од ово доба народу гомирскоме узете какве земље, па ако су одузете, нека предложи: каква би се отштета имала за то дати народу?

У то вријеме заповиједао је у Огулину обрстар Јуцо Рукавина, и он ову преважну одлуку некако затаји и забаци, а Бог би га знао за што! Гомирци сазнаду за њу текар 1846. и онда се на ново обрате на Ђенерал-Команду (12. јуна 1846). молећи, да се изврши царска одлука од 1822. У тој својој преставци веле Гомирци изрично, да су за царску одлуку са-

знали текап 1846. године. „Als endlich Seine Majestät Kaiser Franz 1818. unsere Gegend Persöhnlich beglückte, bei welcher Gelegenheit wir unsere unterthänigste Bitte unterlegt haben, worauf das hohe erfolgte Resultat sub Beilage B. gehorsamst unterlegen; und welches wir seit jener Zeit trotz unserer sovielfältigen Bemühungen welche auch mit Auslagen verbunden waren erst am 17ten d. M. vom löbl. Oguliner Regimente erhalten haben; ob aber das gedachte Regiment oder der damalige H. Oberste Rukavina den verlangten Sachverhalt allerhöchsten Orten unterlegt, ist uns unbekant“. Обраћао се је народ и послѣје на власти ради своје правѣце, али свагда бадава. Године 1853. добије народ одлуку, да путем процеса своје право тражи; али, или што се бојаху трошкова, или што не смједоше као Граничари тужити се са царевином, ударише и на даље молбено како се је ено и патријарх Рајачић 1861. заузимао, па ипак и до дана данашњега оста како је и било. Оста народ без својијех шума, а те шуме што их народ својата, износе 57.540 рали. А све кад би се од овога броја одбиле шуме оне, што су држави уступљене 1754. и 1764., опет би остало до 40.000 рали шуме, која би припала Срблима.*)

*) Ориџинали споменутијех уговора; царске конфирмације на онај уговор од 1657.; свједочанство капитула загребачког и друге важне гомирске исправе, чувате су свагда у манастирској цркви, и то у олтару, у посебној шкрињи. Кад је ерар присвојио шуме, онда народ посумња, да не би калуђери издали или уништили ове исправе, с тога их однесу из манастира и оставе код кр. инспектората у Врбовском. Одатле узме их 1803. ради употребе лајтнант Васиљ Маравић, па су их од то доба чували по кућама народнијех старешина, час код једног, а час код другога.

Године 1816. биле су у Витуњу, у кући Симе Вујиновића, гдје их је читао ондашњи гомирски архимандрит Рајачић и гдје на скоро изгорјеше заједно са кућом Симином. Него су се сачували овјеровљени пријеписи. Таки пријепис од уговора оног првог нашао се 1845. у регим. архиви огулинској, а овјеровљен је од аудитора Мегеша у Огулину 5. септембра 1760., и тај је у манастирској архиви. Други пријепис истога уговора има у архиви загребачке ђен. ком. одакле је наштампан у Споменицима Хрв. Крајине књ. II. CLXXXV. У српском пријеводу штампан је у Магазину 1870.—1871. страна 136.—143.

Године 1784. уступљене су Моравице и пет кућа из Врбовског под провинцијалну управу. Била су тада свега 73 кућна господара, а сви су имали укупно 984 рали земље. Шуме пак уступљено је Провинцијалу 4.484 рали. Од Врбовчана отпало је пет кућа са 141 рали земље.*)

* * *

И гомирски Србљи добили су неке посебне повластице као и они у Жумберку. Одмах послје оног првог насељења замолише ови Србљи 1605., да им се подијеле обећане правце, какве су добили „стари Ускоци“, и да им се већ једном почну издавати обећате двије стотине форината годишње на прах и на олово. Ова потпора буде им одређена одлуком надвојводе Фердинанда од 4. септембра 1605. и то из прихода покрајине Крањске, камо је исти надвојвода заповједио 28. августа исте године, да се тај новац редовно исплаћује сваке године преко ђенерала, како се не би Србљи тужили више због тога. Ова је одлука поновљена од истог надвојводе, али као цара 18. фебруара 1630. и то с тога, што је оно пређашње писмо од 1605. издерано и искварено, да се није могло више ни читати, вели цар у својој поновљеној привилегији. Ову су потпору добивали Гомирци редовно до крајишке регулације 1746. Од то доба престала је и ова припомоћ.

За посједнуте земље бочио се је овај народ са грофовима све до године 1657. Да ли је што плаћао за земље дотле, не спомиње се ништа у листинама. Ослобођени су били и ови Србљи од сваке царине и цестарине на свима цестама и пролазима од Ријеке до Загреба.

Године 1642. новембра 10. одобрено им је од дворске коморе у Грацу, да смију подизати пет стотина каблова соли бесплатно из царскијех солана на Ријечи. А 19. октобра 1660. дозначено им је још двије стотине каблова „јер су се знатно

*) Ориџинална исправа о томе у архиви ман. Гомирја.

умножити“. Било је тада свега народа 83 куће и 800 мушких глава.

Најважнију повластицу добише ови Србљи, што им је дата општинска самоуправа. Кад се је овај народ овдје населио, управљаху над њим домаћи кнезови и војводе. Али огулински капитани, као војнички заповједници, стану се све то већма мијешати у општинске послове. Србљима то не би право и с тога замоле 1659. год., да им се допусти, да сами собом управљају у својој општини. Цар Леополд уважи ову молбу и привилегијом од 19. октобра 1666. допусти Гомирцима, да бирају себи по четири суца сваке године, које ће карловачки ђенерал потврђивати. Од ова четири суца двојица морају бити Хрвати, а двојица Србљи. „Dass Sie jedenfalls, wann ein Richter zu sezen sein würdet, Vier Subiecta vnd zwar zwey auss der Crobatischen, vnd zwei auss Ihre selbst aignen nation, dem herrn Generall Obristen zu Carlstadt, vorzuschlagen in allerley verbunden sein sollen“. Овдје под именом Хрвата разумјети ваља, да су двојица између судата морала бити вјере римокатоличке, ма да у цијелој гомирској општини не бијаше друге вјере осим православне. С тога су морали бирати Огулинце за суце. Али до године 1729. као да се није најстрожије пазило на ове изборе; јер по именима судећи, сва четири суца била су понајвише сами Србљи. Године 1718. били су: „Heir Carl Bucha, kayser. Veldtschreiber zu Ogulin, vnd Johanes Laibacher, gefreyter des Löbl. teut. Fährls, vor Ober vnd unter Richter bestellt worden.

Године 1729. потуже се Гомирци, да се огулински капитани и опет мијешају у њихову општинску управу, и с тога цар Карл VI. понови горњу привилегију и нареди, да двојица судата морају бити вјере римокатоличке. Од четворице потврђивао је ђенерал једног за главног суца (Oberrichter), и овај је био уједно и општински начеоник. Од остала три суца потврђивао је ђенерал најстаријега за старјешину (senior Unter-

richter) и за судског перовођу; и ови су потврђивани на три године. Општина је бирала и шест судскијех присједника, од којијех је тројицу потврђивао ђенерао на годину дана, по што би се прије увјерио о њихову поштењу од главног суца. Суд дакле гомирски састојао се је од четпри суца и од три присједника, који су се заклињали пред ђенералом. Судбене пресуде доношене су већином гласова. Призив поднашан је ђенералском суду у Карловац. О расправама водио се је записник, гдје се морала завести тужба, обрана, приговори и сви искази испитанијех свједока. Досуђене глобе дијељене су на три дијела. Два дијела припадала су војничкој благајни, а трећи дио дијељен је онда опет на три дијела. Од ова три дијела један је добивао ђенерао, а други дио дијелили су главни судија и перовођа, а преостали трећи дио дијељен је онда на шест дијелова, те два дијела добиваху она два суца, а три дијела три присједника, нести дио узимат је за општину.

Са регулацијом Војничке Крајине престале су све повластице. Све је то стегнуто под најстрожију војничку управу. Од Гомирја начињена је „официрска штапија“, која је била подвлаштена огулинској компанији.*)

*) О свему овоме има оригиналних листина или овјеровљенијех пријписа у архиви ман. Гомирја. Даље види: Споменици Хрв. Крајине, књ. I. CCXLV. CCXLVII. CCXLIII. CCXLVI. CCXLIX. CCLI. CCLII. CCLIII. CCLXV. књ. II. XCVII. LXXI. VXXXIV. CXXXV. CXXXVI. CXLI. CCIX. CLXIX. Шематизам овога владичанства за 1880. год. Ваничек књ. I. стр. 212.

Пети раздио.

НАСЕЉЕЊЕ ПЛАШКОГ, МУЊАВЕ, ЈАСЕНИЦЕ, ОТОКА, ДУБРАВА И ПОНИКАВА.

Неколико година касније од првог српског насеља у Гомирје, падају прва српска насељења око Модруше и око Оштарија: у Отоку, у Муњави и у Плашком. Три српска кнеза: Радоја Љубишић, Петар Тадешковић и Паун Лалић, одоше у лето 1609. у Грац, гдје замолише надвојводу, да им допусти населити земље код Плашког испод Капеле, између Бриња и Огулина, а око вода Дретуље и Јасенице. Веле у молбеници, да су тога лета иселили муком и опасношћу из Турске, и да их има свијех скупа са женама и са дјецом 532 крштене душе, од којијех да могу дати на Турчина 190 оружанијех пушкара. За сад да су се смјестили између Модруше, Оштарија и између Огулина. Моле да им подигне надвојвода са двије до три хиљаде фор. кулу у Плашком, „по пут оне код Виноце и код Прилишћа“, па да би се онда населило тамо за двије три ли године, од њиховијех пријатеља и браће, до двије и више хиљада храбријех војника, који би позатварали све кланце и сва токала од Сења на Слуњ, онда на Огулин и на Тоуњ све до Карловца, те би тако у стању били свагда одбити и потући Турке, да не продиру у Крањску. Ови споменути градови и били су онда на међи према Турској, а то је забиљежено и у једној народној попијевци, која гласи:

„Поцјевало Туре уз тамбуре:

„Да ми није Слуња и Тоуња,

„Огулина града бијелога,
„Што их бране љути Граничари,
„Све би моје до Љублане било“.

Уједно замолише речени српски кнезови надвојводу, нека им даде сваком по два војничка мјеста међу гомирскијем војницима. Надвојвода заповједи 19. августа 1609. огулинском капитану Ивану Галу, да прими новодосељене Србље код Огулина, а горе реченој тројици кнезова, да даде сваком по двије војничке плаће, и то да одузме од кнезова гомирскијех, који пет плаћа добивају, и од војводе Марка Вучинића, који такође четири војничке плаће прима. Уједно је заповиђено карловачком „Proviantverwalteru“, да овоме народу даде 200 „стара“ проса. (Стар је мјера око 40 литара).

К овој првој насеобини плашчанској долазили су ројеви: 1610. 1611. и 1612. године. Ове године дошле су 24 куће из Лике испод Турака. За ове пошљедње јавља 23. јуна 1612. год. огулински капитан Гал, да су изведени из Лике прије четири дана помоћу Србала, што служе у Брињу и у Сењу као војници, те предлаже да се што прије изашаље комесија, која ће размеђити земље између Огулинаца, Гомираца и између Плашчана. За Гомирце вели, да су се раширили са својом стоком тја по Дрежници иза Клека. Кад је оно 1639. године огулински капитан, гроф Гаспар Франкопан населио 17 српскијех кућа у Витун, онда је и у Плашки насељено 255 душа. А и у Оток населио је гроф повећи број народа к онијем старосједиоцима, што се населише још прошлога вијека. Овај је народ пресељен из Петрова Поља, а то ће бити данашње Петрово Село, које је онда било под Турцима; а преведен је на силу. То свједочи сењски капитан Херберштајн у своме извјештају од 16. маја 1642. гдје вели: „Познато је, како је г. Ђенерао прије по другу годину од прилике, са цијелом војском од 4000 људи ударио на Петрово Поље, и тамошње Србље силом

одвео а оне, који не хтједоше поћи, дао је посјећи и поробити“.

Године 1640. заподјену српски народни главари из Коренице преговоре са сењскијем капитаном Херберштајном, да се преселе с народом испод Турака у Тесаревину. У Кореници је било у почетку шеснаестог вијека, кад оно Турци освојише Лику и Крбаву, до 160 српскијех кућа, које служашу Турцима као Раја. На Мрсинју, гдје је негда становао крбавски бискуп, намјестили су Турци после 1528. своју посаду, која је чувала Кореницу. Херберштајн извјести о преговорима са Кореничанима више власти на Крајини, и с тога запита цар Фердинанд III. Ђенерала карловачког, грофа Вука Франкопана (од год. 1626.—1652.), да каже, гдје би се коренички Србљи населити могли. Ђенерао одговори цару 20. августа 1640. и предложи, да би се могли најзгодније населити по Плашком. Ово Ђенералово писмо казује нам многе ондашње прилике, а и старију историју кореничкијех Србаља, с тога ево штампан цијело, али у српском пријеводу, јер је само писмо писано њемачки.

„Ови Србљи, којијех је било од прије 120—130 кућа у Кореници, и који су били Раја бега Мурата — покоравали су се од паметивијека и Ђенералима хрватско-приморске Крајине. Они су морали давати Ђенералима сваке године харач, и то: по једног доброг коња, по 50 овнова и по двије шаренице (ћилима). Кад умре бег Мурат, навале Турци на ове Србље толике намете, које они подмиривати не могаху, па с тога не само да престадоше давати Ђенералима харач, већ се раселише тамо амо по Турској, а оста само 40 кућа у Кореници. На то пошаље мене покојни Ђенерао, Вук Егенберг (1613.—1614.) са 12000 војске, да Србље поробим (*mich mit 12000 mann hinein geschickt, und sie berauben lassen*). И ја сам збиља заробио и самога кнеза са женом и с дјецом му и са још 30 душа, које сам ја са мноштвом упљачкане стоке овамо (у Карловац) допратио, гдје се је заробљени народ откупио

(die auch all rantionirt worden sind). После тога давали су опет ови Србљи неко вријеме речени харач и то до управе покојнога Ђенерала Пара (1622.—1626.). И овај је искао своје приходе, те је захтијевао и онај праведни харач. А кад му Србљи не дадоше харача, пошаље он на њих 1622. покојнога Ернеста Парадајзера, са цијелом крајишком хрватско-приморском војском, а ја сам тада био код крунисања данашње удове краљице; и по што Србљи за времена сазнаду од својих ухода за овај нападај, спасу се бјегством, па тако Парадајзер ухвати само 4 Србина и одаждене до 150 ком. говеда и неколико коња“.

Овдје мора човјек узданути, па болно завапити: Боже мој! Шта ли се није радило са кукавнијем народом нашијем? Није ли се овдје обистинила она ријеч: „Једна Раја два харача даје!“ Него као да су ови харачи били забрањени Ђенералима, јер исти Ђенерао Вук ниште 4. марта год. 1642. дозволу од цара, да смјје „исте Србље као и од прије натјерати на покорност, и истјерати од њих заостали харач, као своју стару правицу“. Да ли му је дата дозвола, не нађох нигдје.

На горњи извјештај Ђенерала Вука, одлучи цар 13. сеп. 1640., да се коренички Србљи населе у Сењску Драгу, а не у Плашки, како је то предложио био Ђенерао. Међу тпјем опазе Турци, да њихова Раја нешто шурује са Ђесаровцима, па стану живо пазити на Србље, и с тога ови не смједоше селити пуне двије године. Једва једном уговоре са капитаном Херберштајном, да ће иселити 9. јуна 1642., а капитан нека их дочека с војском у Дренову Кланцу, код Отошца. Али таман, када су се Србљи спремали да крену, три харамбаше: Радота Боцић, Огњен Мудрић и Нинко Манојловић, послати од Ђенерала Вука, ударе на Турке Кореничане са својих 30 другова, па убију једнога Турчина, а шесторицу заробе и три коња. Турци обиједе Србље, да су они ову чету навели на њих, па их стану још већма уходити и потпажавати него и прије, и с тога Србљи

не смједоше кретати се на уговорени дан. Капитан чекао и чекао у кланцу, па кад не могао дочекати, он се врати у Сењ. Тада су Турци тако пазили на Србље, да је у пољу, док би им Србљи радили, уза свакога Србина, стајао по један Турчин. За пет дана кашње крене се седам породица и пождене са собом 2500 комада ситнога блага, око 200 ком. волова и 30 коња. У све седам породица било је око 60 душа, а од ово 60 било је њих 30 оружанијех. Потпазе то Турци за времена, па скоче и рашћерају народ у планине; погнату стоку отму, а куће српске поробе и спрже; и тако од сеобе не би ништа ни овога пута. Од рашћераног народа дође 28 душа онако голорукијех у Брињ, од којијех се 14 поврати, да траже разбјегли се народ.

Исти Ђенерао Вук био је врло противан српскијем насељима овамо, а то с тога, што је он збуњо Србље, да се насељавају на његова имања и да му буду кметови на опустјелијем земљама. Али Србљи не хтједоше ни чути о томе. С тога налазимо у његовијем извјештајима цару и Ратном Савјету, како тужика Србље: да су невијерни и непостојани и да издају његове уходе Турцима. Али га је одао сењски капитан Херберштајн, који напротив брани Србље од клевета Ђенераловијех најодлучније. Вели капитан изрично, да је баш Ђенерао крив, што Србљи не вјерују крајишкијем заповједницима, јер да он шаље своје уходе у Кореницу, да уходе тобоже Турке, а овамо баш те Ђенералове уходе, које Кореничани опасношћу живота свога примају, хране и прикривају по својијем кућама, да одводе исте Кореничане у ропство к Ђенералу Вуку, гдје их држи у тавници, док се не откупе. Херберштајн наводи поименце, како су Ђенералови људи: Марко Секулић, Огњен Мудрић и Вукосав Бубић, одвели са собом Кореничане, са свом домаћом чељади и то из кућа, гдје су били прикривени од Турака, у тавницу Ђенералову у Карловац, па да је тамо и умрло у гвожђима, прије него се је могао откупити, народни старјешина Сава Гласнић.

Текар у пролеће 1655. за управе ђенерала Херварта Ауерсберга (1652.—1669.) пресели 12 српских кућа из Коренице, те се најприје зауставе код Отошца, а касније у слијед царске наредбе од 7. маја 1655. смјесте се стално у Плашком. Народа је било 140 душа, од којих бијаху 40 војници; а прегнао је народ са собом силну стоку. „Deren in allen 140 persohnen, darunter 40 wohlbewerter mann sein mit ainer grossen anzahl s. h. viches bey Ottotschacz ohne einige beschehene nachsezung von den Türkhen glicklichen heraus kommen“ — вели ђенерао у извјештају на цара од 7. априла 1655.

Још се зна за српско насељење у Плашки и године 1666. за управе истога ђенерала Ауерсберга. Из Плашкога рашире се неки српски ројеви и по сусједној Јасеници, данас Јасеница, а неки остану по Муњави, гдје су се најприје били зауставили. А у Јасеници су чували Србљи стражу још од 1613. као и у Плашком.

Ђенерао Јосип Херберштајн (1669.—1689.) оде 1680. с војском у Кореницу, те крене оно заосталијех српских кућа и доведе народ најприје у Плашки, а онда у Јасеницу. Године 1690. били су ови Србљи још тамо, јер огулински капитан, гроф Пургстал, рече, да су се Јасеничани борили храбро с Турцима прије двије године. Али је Јасеница у брзо опет опустјела. Године 1705. допусти ђенерао Порција (1701.—1709), да се у Јасеницу пресели 30 кућа Плашчана: „da bi imali rusti grad Jesenichu zouechi z dobrim kraicznimy Junachi opet naseliti, kako je u prvo do skoro Vrimena naselen bil.“

Године 1663. подигнута је кула у Плашком ради обране. Кула је та била више рјечице Дретуље, пред данашњом општинском зградом, и ту је стала редовна стража, све док није турска међа размакнута. У тој је кули касније становао и први владика овога владичанства, Атанасије Љубојевић. Послије опет становали су римокатолички жупници све до 1834. Док није

саграђена кула у Плашком, дотле су Плашчани чували стражу са Гомирцима на Модруши, а од тада укинута је војводство модрушко и пренесено у Плашки. И у Муњави је био подигнут чардак, у крај цесте, и ту би ноћивала сваку ноћ по два стражара. Плашчански Србљи потпадали су до године 1684. под огулинског капитана као и Гомирци. Огулин је био сједиште тринаесте крајишке капитаније, а зна се за огулинске капитане још од године 1563. — Године 1684. постаде Плашки политично средиште за све Србље у огулинској крајини. Споменути већ Ђенерао карловачки, Јосип Херберштајн, изузме Србље испод власти огулинског капитана, па им постави посебнога заповједника са сједиштем у Плашком, а потчини му Србље: Оточане, Гомирце, Дубравце, Поникваре и римокатоличке Ердељце (село код Генералског Стола). Судаћи по напутку од 8. марта поменуте године, што га даде Ђенерао новоме плашчанском заповједнику, Вуку Крижанићу, учинио је то Херберштајн само с тога, да себи намакне веће приходе, јер је познато иначе, да је овај господин био необично лаком и несит, о чему ћу после више казати. А да би се видјело, како су тада Ђенерали господарили и шта им је главна скрб била, ево тога напутка од ријечи до ријечи на хрватском језику, како га је Ђенерао издао:

„Инструкција комендата Плашкога кнеза Фаркаша Крижанића којему за инсталатора шаљемо Матијаша Крижанића, и ова доли редом пописана пункта да му има публице пропонирати. Кади (гдје) кнез Оточки, судци Гомирски з своими Гомирци, како ти кнез Поникварски, Дубравски и Ердељски морају компаровати.

Најперво да з гора споменути комендант од никога депендирати нима, него од самога господина генерала, а у абсентији господина генерала од вице генерала Карловачке Крајине у Крајичном дуговању. А што се достоји хиштва или бирсагов. (глобарине) з Матијашем Крижанићем корешпондирати има.

2. Што се достоји чет али буди којих других добитков од непријатеља, до сада је овако обдержавано. Сужањ, ако би него један бил, има се узети за господина генерала, од којегача хоте сподобан дар добити, или узети четници. Ако ли би пако два допељал, један за господина генерала а други за четнике има обдержан бити. Ако ли би пако већ од шест утегнули допељати, има се комендант при господину генералу огласити, и хоће таки одговор пријети, што има од речених сужањ учинити. И никакове мунте нити дела нима припушћати учинити, доклам од господина генерала резолуције не приме.

3. Ради другога пајдаша, буди у благи или у партики, десета глава има се господину генералу дати како и досада закон бил учињен. Ако ли би се пако припетило четником лиштор (само) једно али двоје говеда допељати, тако за једноћ оставља се четником, а за другоћ или други пут, што би иста чета допељала, има се за господина генерала вазети, кулико је иста чета за се први пут узела, нашто командант има марливо скрб носити. Ако ли би пако четници оно једно говедче буди коња хотили за се узети, тако за господина генерала у зоби окол једне или дви кварта (кварта 40 литара), како се на говедчету буде видило, има комендант узети, али буди пар шкопац (овнова) како је до сада обдержавано.

4. Господин командант нима ни једнога сужња од четников претендирати изван достојне печење на кухињу. Ако ли би пако господину коменданту четници од добре воље шужња хотели дати, не крати му се узети.

5. Други остали официри војводе или кнези нимају од четников ништар претендирати изван ако би сами крајишники з официри погодили се и крајишники на то приволили.

6. Ако би четници стражцем од добре воље печењу, који би у доба на стражи били, хотили дати, ми супроти тому нисмо.

7. Што достоји бирсагов, има господин комендант марливо справити и покупити, и онако справивши од реченога

бирсага себи трети дел узети, а друга два дела за господина генерала, и тако до најмањег бирсага има обдержано бити.

8. Господин генерал сужње и од чет добитке, што за његову регалију достоји, за се резервира, како ти даре од плаћ. Ако ли пако сподобан дар од кога јунака од добре воље обечан приме, супрот тому не говоримо ништар. Харамје (плаћени војници) када је који плаћу добил, давали су за нас дар по 12 али по 16 форинти, с којими ми ни једне погодбе или цине не чинимо, него војвода или офицер, пред којими плаћу доби има нам на знање дати. А комендант нима ни једнога инсталирати нити принуштати стражу чувати, доклам з нами за дар не справи, и од нас ординанцију не приме.

9. Земље генералске имају се оним при рукух оставити, који су је до сада ладали и делали ако буду правичном миричином од них покорни, како је до се добе погодба учињена. А господин комендант има своје осебујне земље и синокоше, с којими мора задовољан бити.

10. Има господин комендант становито време два крат најмање чез лето правде держати.

11. Садашње време размирја мале пине чете (пјешаке) има господин комендант слободно пушкати проходити и марљиво људи чувати, како буде могао за ње одговорити (ово значи да пјешаке пушта да робе). Акол би пако хотил с каковом великом војском појти, ако ли би прилике видил, има се господин комендант господину генералу огласити, а у абсентији генералској господину вице генералу.

12. Заради пријателев има господин комендант с господином обристаром добро кореспондирати. И то все да марливо обвершено и обдержано има бити.“

Као што се ево јасно види, нема у овој Ђенераловој инструкторији ни спомена о каквој савјесној и ваљаној управи над народом. Све је то само о Ђенераловијем приходима и о пљачкању, која су ево редовно наређивана од самога Ђенерала

као главнога заповједника над цијелом Карловачком Крајином. Ово посебно заповједништво у Плашком над свијем Србљима, у тадашњој огулинској крајини, престало је послје смрти Ђенерала Херберштајна, јер већ 1689. налазимо, да су Србљи опет подвлаштени огулинском капитану, као што су и од прије били. Послије регулације огулинске регементе, постао је Плашки сједиште осме граничарске компаније.

* * *

Данашње српске парохије: Дубраве и Поникве населили су Србљи 1658. године. Ове је године изведено до стотину српскијех породица из Усоре, у Босни, овамо у Бесаревину. Као народне војводе спомињу се: Манојло Мандић и син му, војвода Вук. Овај пошљедњи насели око 38 српскијех кућа по имањима грофова: Буре и Фрање Франкопана, а то у Дубравама и у Пониквама. Грофови обећају Србљима исте онаке правце, какве имадијаху и остали Граничари; али то су им само обећали, док су их населили на своја имања, но касње не дадоше им ништа, него их држаху као и остале своје кметове. Тако је овај народ кметовао грофовима до године 1672. Познато је, како су тада посјечени као царски бунтовници грофови: Франкопан и Зрински, о чему ћу касње више коју казати.

Тада остану и грофовска имања без својијех стародавнијех господара. Ову згуду употребе Дубравци и Поникварци, да се ослободе несноснога кметства. Они не пристају уз побуњенике, него се одмах подвласте Ђенералу Херберштајну и помагаху му под својијем војводом Вуком угушвати устанак. Одмах у јесен исте 1672. године замолише они цара, да их изједначи са осталијем Ускоцима или Граничарима, гдје рекоше: „да су их грофови преварили, кад су амо доселили; али да воле опет одселити под Турке, него ли бити кметови босињевачкијех господара“. Ђенерал озбиљно препоручи ову молбу 20. децембра 1672., и

похвали ове Србе, како су му се одмах покорили и како су му добро послужили на стражама.

Послије погибије босиљевачког господара, добије ово имање хрватски бан, Никола Ердеди, и овај је на сваке руке окретао, да Дубравци и Поникварци остану и на даље кметови имања и господара босиљевачкијех, али се томе народ најодлучније одупре. На поновљену препоруку ђенералову од 13. августа 1685., да се овај народ никако не преда под бана, ријеши Ратни Савјет у Грацу, да се и овај народ изједначи са осталијем Граничарима. Већ смо споменули, како је оно кнеза поникварског и дубравског ђенерао Херберштајн подвластио ново установљеној плашчанској капитанији, а кад је ова укинута, подвлаштене су обје речене општине огулинској капитанији, па је касније у Дубравама постало сједиште дванаесте компаније у огулинској регементи, а у Пониквама било је сједиште официрске штације све до разрјешења Војничке Крајине.

Дубравски војвода Вук добије за своје заслуге од цара Леополда 1673. двор Гомиљак, село Подребарје и виноград Тиховље, све ово код Босиљева. Вриједно би било сазнати, да ли још има потомства од овога војводе Вука Мандића?*)

*) Споменици Хрв. Крајине књ. I. листина CCLXXVII.—CCLXXVIII. CCLXXIX.

Књ. II. листина XXIX.—XXXVIII.—CLIII.—CLXXX.—CXLIV.—CXI.—CXLI.—CXLII.—CL.—CLIV.—CLVI.—CLVII.—CLXXX.—CLXXXII.—CLXXXIII.—CLXXXVIII.—CCXX.—CCLXXI.—CCXXXIV.—CCXXXV.—CCXXXVI.—CCLV. Карловац од Радосл. Лопашнића, стр. 146 и прилог XVI. Вијенац 1875. број 23—25.

Шести раздио.

НАСЕЉЕЊЕ ПРИМОРЈА ИЛИ ТАДА НАЗВАНЕ ПРИ- МОРСКЕ КРАЈИНЕ.

Приморском Крајином у XV. XVI. и XVII. вијеку звале су се земље, што су се простирале од Капеле до мора и уз море: на Брињ, Оточац, Косињ, Подгорје, Сењ, па до на Ријеку (Mörgraniz); а земље с ову страну Капеле: на Модрушу, Плашки, Јасеницу, Слунь, Бариловић, Карловац, Жумберак, па до Сјеничака звале су се тада Хрватска Крајина (Crabhatische graniz). А све скупа сачињавале су тадашњи Карловачки Ђенералат, којијем су управљали карловачки ђенерали, а ови опет бијаху подвлаштени Војном Савјету (Kriegsrath) у Грацу. У XVI. вијеку опустошили су Турци и Приморје, и врло је мали дио хрватскога народа остао у тијем крајевима, који је побјегао у поменуте градове, а земље око градова лежале су са свијем пусте.

У XVII. вијеку озбиљно се заузму карловачки ђенерали и сењски велики капитани, да и ове међе према Турцима што већма населе са српскијем народом.

НАСЕЉЕЊЕ КРМПОТА И ЛИЧА.

По хронолошком реду најприје долази српска насеобина по Личу*) и по Крмпотима. О овој насеобини водио је преговоре ђенерао Кизл са надвојводом у Грацу још 1603. године, јер налазимо, како ђенерао извјештава 6. септембра исте год. да су код њега већ четири мјесеца два брата, два српска кнеза ради договора, како да се народ њихов пресели испод

*) Ријечи: Лич и Личани треба изговарати са свијем кратко.

Турака. Бенерао предложи, да се овај народ смјести у Лич, а то: „на међи између ове (хрватске) и између приморске крајине, које мјесто лежи од дуго времена пусто“. Бенерао предложи и то, да се народ у прољеће 1604. пресели, али да се прије заповједи, нека свака кућа у Корунској и Крањској сметне по једну осмину стара проса, „као најлошијег жита“, па да се тијем житом помогне народу за први мах, док он сам себи храну не засије и не прибере.

Сеоба ова изведена је у прољеће 1605. године. Тада се дигне сењски капитан Данило Франкол са 400 својих Ускока, продре кроз Турке преко Лике у далматинске Котаре и крене до 700 душа српскога народа, који доведе из Далмације к Сењу. По капитановом извјештају било је у овом народу 200 „храбријех, биранијех и окушанијех војника“. На молбу ђенерала Кизла, а у име надвојводино, допусти гроф Никола Зрински, да се овај народ насели по његовом имању у Личу и око Лича; али под увјетом, нека се народни главари најприје закуну, да ће њему бити подложни као своме господару. Видно гроф, како се Гомирци не дадоше под његову власт, и с тога је сада био опрезнији. Није била друга већ пристати и на то. Народни главари, а поименце: Дамјан Крмпоћанин, Тома Скоруповић, Тома Марковић, Марко Балиновић и Миле Будорчић присегаше дана 16. јуна 1605. у римској цркви Св. Ђурђа на Хрејину, а пред лицем Јулијуса Чикулина, грофовског капитана и гувернера у Винодолу: „да ће они и сви остали Крмпоћани до вијека и док су им главе на раменима бити вијерни поданици Николе и Ђуре, грофова сјеверинскијех, који им милостиво допустише, те се населише на винодолска имања код Лича, на хрејинској међи“. Ал не прође ни година дана, а оно се свадеше Србљи са грофовима. Стали ови наваљивати на њих разне намете, као и на остале кметове, па се с тога народ одметне од њих. А биће да их је у томе помагао сењски капитан, а и ђенерао Кизл, који су свагда за

тијем ишли, да ново насељени народ себи подвласте. Тако налазимо већ 10. априла 1606. молбу овога народа на надвојводу, у којој замолише, да их он прими у заштиту, и да им постави за капитана свога човјека. Веле у тој молби, да их има свијех скупа преко 500 душа, од којих 200 храбријех војника. Молбу су потписали: Дамјан Крмпотић, старешина у Личу и војводе: Јован Крњчевић и Гвозден Сладовић. Ову молбу препоручи најтоплије ђенерао Кизл из Сења 25. априла исте године, па је даде војводама: Тадији Крмпотићу и Милашину Скоруповићу, да је однесу као народни одасланици сами к надвојводи у Грац. Међу тијем сваде се Србљи са Винодолцима, гдје пане и мртвијех глава и с тога тужи гувернер Чичулин надвојводи, да су Срби кавгу приметили. Али ђенерао Кизл извјести 6. јуна исте године, да је гувернерова тужба лажна, а Личани, да су добри људи, и с тога да би требало, да их надвојвода узме под своје окриље као и остале Ускоке, јер они су се заклили, да не ће ни по што остати под јармом грофа Зринскога и под заповједништвом гувернера Чичулина. Овај да јако прогони Ускоке, и ту не давно да је пробо једнога штилетом, од чега је кашње и умро. Лич, да је врло важно мјесто, јер да су тијем крајем вада пролазили Турци у Крањску, и с тога да би ваљало именовати Личанима другога главара. На овај ђенералов извјештај заповједи надвојвода 12. јуна исте године, да ђенерао предложи згодну особу Личанима за главара. Год. 1609. налазимо, да је тамо постављен био за старешину неки Јован Влатковић. Али препирка са грофом трајала је и даље, па с тога предложи ђенерао, да се овај народ пресели у Гушића Поље, а то је између Сења и између Брлога, а то поље да је вољан сењски капитан, Сигмунд Гушић, уступити овоме народу, да се тамо насели. Овај приједлог усвоји надвојвода Фердинанд, па у своје извјештају од 8. декембра 1609. предложи то цару Матији на одобрење. У овоме извјештају врло повољно рече надвојвода цару о Србљима. Вели, да је тај народ ради Хри-

шћанства и ради опште користи великим трошком, трудом и муком изведен између Турака, па насељен у Лич и око Лича, које су земље више од сто година пусте и запарложене лежале, те су и сад врло неплодне, осим оно нешто мало, што су Србљи „крвавијем знојем“ умиловали и обрадили. Па тај народ да ниште гроф под своју власт, да га мучи и злоставља, због чега би се морао на штету „нашијех земаља“ опет повратити међу Турке. Не могах даље разабрати, да ли се овај народ тада кретао из Лича, само се толико зна, да је један дио Крмпотана и Личана преселио у Личу, кад је ова касније освојена од Турака, а други дио остао је на својијем сједиштим и до данас. Данашњи лички и крмпотски становници прешли су у Римску Цркву, а биће и то, да је и код саме прве насеобине било међу њима Бунијеваца, али још и данас причају многи, како су им стари прадједови и дједови били вјере православне. Па и данас их има, који славе своја крсна имена као и православни Србљи, н. пр. Радошевићи. Говоре још и данас чисто српски, а Крањци, што су око њих, зову их и данас „Власима“, и боје их се као и свуда Влаха.

Народ овај прегнао је са собом, што говеда и коња, а што козе и овце до 20.000 глава. С тога се и рашири све до међа Фужинских, а одатле заузели су Гомирици, како смо већ казали.*)

НАСЕЉЕЊЕ БРЛОГА, ЛУЧАНА, ВОДОТЕЧА, ПРОКИНА, ВИЛИЋА И ПРИМОРСКИЈЕХ МЈЕСТА ОКО СЕЊА.

Најстарија српска насеобина у Брлогу спомиње се 1609. Сењски капитан, Сигисмунд Гушић, извјештава 4. априла речене године надвојводи Максимилијану, како је „јуче“ стотина Срба из 33 куће, са женама и са дјецом, дошло из Рибника код Госпића у Бринь, и да моле, да се ту настане. А 1. маја исте године јавља исти капитан карловачком ђенералу Обричану,

*) Споменици Хрв. Крајине књ. I. листина: CCXXIV. CCXLI. CCXLV. CCLI. CCLII. CCLIII. CCLIV. CCLXIV. CCLXV. CCLXXXII. CCLXXXIII.

који је ђенерала Кизела наслиједно, да је опет „прекјуче“ дошло из Рибника 30—35 кућа, а у свему до 550 душа. Вели капитан, да је јуче изјахао из Сења да их види. „Тамо сам их видио. Људи су врло добро одјевени и богати су благом и свијем осталијем“. (*Die leith sein wohl bekleidt vnd an vieh vnd andern reich*). Ова Раја удари на свога бегу у Рибнику због великијех намета; провали у град и убије пет турскијех делија, а бег једва жив утече, да тражи помоћи од наше босанскога. С тога народ прене преко међе у Ђесаревину, те један дио дође к Брлогу, а кнез Тепшић оде са 80 кућа српскијех у Подгорје код Бага. Много пак народа оде у области млетачке републике. Тада је силна турска Раја побјегла из Лике испод Турака. Остали су само Турци по градовима. Земље око Брлога биле су својина истога капитана Гушића, и он их уступи надвојводи, да се туда населе Србљи, па да бране Приморје од Турака, које је у то доба са свијем било опустјело.

Двије године касније пошаљу „стари кнезови“ из Лике и из Крбаве једнога свештеника са пуномоћи капитану Гушићу у Сењ, да се договори са капитаном, како би се они са својим народом населили на Гушића Поље, по што су спремни прије сеобе да ударе на турски град Нови (код Госпића), па да га поробе и запале. Исти свештеник исприча капитану, како се је побунило шест санџака у Херцеговини, и да су Србљи пристали уз свога војводу Грдана, који је скупио под своју заставу преко седамдесет хиљада људи, па да му Турци не ће ништа нахудити.*)

За све ово јави капитан 31. јануара 1611. надвојводи у Грац, а надвојвода 18. фебруара цару Матији, на што овај одговори 6. марта, како му је добро познато, да се је лијеп број Србаља населио код Брлога и у Подгорју, али да се не би пореметио мир с Турцима, не види прилике да се прими

*) Војвода Грдан дигао је херцеговачки народ на оружје год. 1597. Мијатовић „Годишњица“ Николе Чушића 1877. стр. 81.

понула личко-крбавскијех кнезова. Ако ли се кнезови сами опросте турскога ропства, па иселе овамо сами без судјеловања од стране ћесарске, онда нека их насели надвојвода гдје нађе да је најзгодније. Међу тијем одлуче се четири села српска да се иселе, али потпазе то Турци, па исели само 12 кућа из Подлапаче. Не вели се колико је било народа, само се спомиње, да је било 50 оружанијех добријех пушкара, а изагнали су са собом разне стоке 2500 комада. На приједлог капитана Гушића од 25. марта и 7. априла 1611. дозволи надвојвода одлуком од 14. априла исте године, да се и овај народ насели код Брлога, али капитан да их тако прими, као да надвојвода и не зна о томе ништа (*doch vñvermerkt vnser*). Уједно заповједи надвојвода капитану, нека препријечи, да се народ из остала још три села не исељава амо. Кад су Подлапчани исељавали, натисну се за њима Турци, па стигавши их негдје у планини, попушарају се, гдје погине један Србин и Турци отму неки дио од изагнате стоке.

* * *

Данашње српске парохије: Лучани и Водотеч или Провике насељене су први пут српскијем народом 1637. г.

Туда је населио Србље сењски капитан, барон Алберт Херберштајн, и то по заповијести већ споменутог ђенерала Вука Франкопана. Народ је доселио из Лике испод Турака, а капитан га је срио с војском на Корјену (планина између Отошца и Перушића). Брат ђенерала Вука, гроф Никола, потужи се Ратноме Савјету 20. јануара 1639. на Херберштајна, што је населио Србље око Бриња, а без његова питања као господара тијех насељенијех мјеста. И гроф Никола и ђенерао Вук мамилу су овај народ, да се насели на њихова имања између Добре и између Мријежнице, па кад не могли склонити народа ни тужбом ни пријетњом, побуне они Брињане католике, те ови скоче да рашћерају Србље око Бриња. Али капитан Херберштајн долети из Сења и чим попримети мало Брињанима, умире се и још се одаду, да их је напутио на

буну сам ђенерао Вук. Вели о томе капитан сењски у своје извјештају од 21. јуна 1642. „За то, што је ђенерао непрестано вребао, да ове Србље премами као кметове за се и за свога господина брата, није знао ништа друго, него да изазове овај раздор“. У овоме истоме извјештају спомиње капитан још и то: како је избјегло к њему у Приморје 17 српскијех калуђера, што су Турци поробили и поналили српске манастире до Сарајева, а калуђери да моле, да се зауставе по Приморју, па да ће још много народа овамо превести. У јесен 3. новем. 1644. изађе из Сења од цара одређена комесија, која одбоде међе између Брињана и између Србаља, и тако се оконча заподјенути раздор.

Записник о овоме размеђивању потписан је у Брињу 22. маја 1645. Од стране српске потписане га: капитан Вицко Богут и поп Манојло Рајаковић. Ово је право презиме породице Рајачића из Лучана.

Године 1679. војвода Драгић доведе велики број Србаља овамо, те се и ови по дозволи ђенераловој размјесте по Водотечу и по Прокикама. И тада се побуне Брињани пријечећи, да се туда Србљи не насељавају; али сењски војници умире Брињане, и с тога многи се кретоше са својијех сједишта, те одселише у Крањску и к Загребу око Иванића.

У исто ово доба насељени су у Приморје и „Бунијевци“. Ови се смјестише: по Личу и по Хрелину, по Крмпотима, по Стајници, по Језерима, по Развалама, по Кришпољу, по Каменици, по Компољу; онда по мјестима што су уз само море око Сења: по Красном, по Јабланцу, по Св. Јурју у Подгорју, по Стиници, по Призни, по Стариграду, по Клади, по Лукову, по Воларици, по Бјељевина, по Смоквици, по Жрновници, по Дубоком, по Загону и по Леденицама у Винодолу, у Повилама и т. д. Насељени Бунијевци у Св. Јурју побјегну касније у Далмацију под власт млетачку. С тога је била одређена комесија 1658., која је пронашла, да је овај народ побјегао са

глобљења и прогањања капитана Херберштајна. Он буде збачен са управе, и морао је платити половицу истражнијех трошкова, због чега му буде заплијењен сав иметак и кућа у Сењу. А скоро у свијем споменутијем мјестима, заједно са Бунијевцима, насељено је више мање и православнијех Србаља, особито у Крмпотима, у Јабланцу, на Красном и по Личу, што ћу касније споменути, кад успишем о Цркви.

Године 1658. насељени су Србљи око Отошца, по Гацком Пољу, које се звало и Вилићко Поље по некој градини, која се звала: „Вилић“. Отуда је и данас име: „Вилићки протопрезвитерат“. Овај је народ преселио из Усоре у Босни. Усором се звала она покрајина, што се простирала с обје стране ријеке Босне од рјечице Љешнице, Жепчу на сјеверу, па све до утока Босне у Саву. А прозвала се тако по рјечици Усори, која утиче изнад Добоја у ријеку Босну. Овај народ повео је преговоре ради свога пресељења још 1642. год. са сењскијем капитаном Херберштајном. У своме извјештају од 16. маја 1642. вели речени капитан; како су дошли к њему посланици од народа из Усоре ради сеобе у ове хришћанске области, и како би доста било изаслати пред њих 4—600 војника. А за народ вели капитан: „Ове Усорце хвале ми са свију страна моји стари Граничари, што су под мојом управом, и веле, да су то витешки и најпоштенији људи између свијех крајишника, што их је под Турцима“. Карловачки ђенерао, гроф Вук, био је врло противан овоме пресељавању, наводећи као разлог, да се нема камо насељавати народ, а узрок је главни био, што Србљи не хтједоше да се насељавају као кметови по грофовскијем имањима. С тога се отегне ова сеоба све до године 1658. Тада изведе Усорце карловачки подђенерао, гроф Ђуро Франкопан, са карловачком војском. Једно одјељење избије к Отошцу и ту се заустави око Гацке, да чека одлуку царску, гдје ће се стално населити. А друго одјељење избије на Карловац, и заустави се у Каменском код Карловца, под својијем

војводом Манојлом Мандићем, који је посјекао својом руком двадесет и четири Турчина. Већ смо споменули, како је син Манојлов, војвода Вук, населио Србље по Дубравама и по Пониквама.

Карловачки ђенерао, гроф Ауерсберг (1652.—1669.) упитан од цара 20. јуна 1658., гдје би се Усорци најзгодније населити могли, предложи у своме извјештају од 8. августа, да би Плашки био за то најзгоднији, „по што су царски комесари прије годину дана пронашли, да се тамо може населити и више хиљада душа, али да би требало одмах подићи кулу ради обране“. Уједно се понуди ђенерао, да ће сам о свом трошку на прођеће сазидати кулу у Плашком. Услијед овога приједлога изађе комесија, да све још боље развиди. Међу тијем у прођеће 1659. предложи гроф Петар Зрински, као велики капитан сењски, који је наслиједио збаченога Херберштајна, да се Усорци населе код Отошца, јер да ту има велико поље, које се не може обрађивати, и које не залијеже цару никакове користи, а то с тога, што није заштићено од Турака. Па на то поље да би се могли смјестити не само ови Србљи, него и многи још у будуће, а могло би се лако бранити од мањих чета турскијех са 54 наоружана човјека. Што се пак тиче издржавања овога народа, то предложи гроф, да се „ако не свима, а то најодличнијима Србљима“ даде 18 војничкијех мјеста, што су залишна у Сењу, онда, неколика мјеста у Крањској, као и мјесто војводско и мјесто градског заповједника (Burggraf) у Леденицама, како би добивали војничке плаће као и остали Граничари. Уједно замоли гроф, да се ријеши овај посао што прије, јер да се народ нема чиме издржавати дуже. „Иначе бојати се, да ће ови људи нуждом присиљени, потражити помоћи од Турака, а то би била грдна штета по нашу приморску крајину, да ови заиста вјешти људи, који познају све прилике крајишке, одселе опет међу

Турке, за што не ћу да ја будем крив“ — вели гроф на свршетку својега приједлога.

Овај приједлог усвоји цар Леополд и одлучи 27. јула 1659., да се Усорци населе око Отошца „у приморској крајини на Гацком Пољу“ (auf die Möhrgränzen am Gazko veldt); да им се даде двадесет до тридесет, а и више војничких мјеста, само не војводско мјесто у Леденицама; а да би тај народ што боље служио цару, нека се не просишће на далеко, него нека се смјести што на ближе. Уједно одреди цар и комесаре и то: Кристифора Делишимуновића, капитана са Турња код Карловца и Фридриха Портнера, капитана оточког, да скупа са грофом смјесте народ и да му размјере земље. Ови сврше свој посао до прољећа 1660., јер тада извијести гроф Петар Ратноме Савјету, да је населио народ у посебном котару не далеко од Отошца, који се зове „Вилићки котар“. Народ је тада заузео простор, гдје су данас српске парохије: Залужница, Шкаре, Дољани, Оточац, Швица са свјетом селима и са засеоцима, што су у овим парохијама. Касније се рашири овај народ по Врховинама и скроз до Косиња, кад је међа турска одмакнута. Колико је тада населило народа на број, не спомиње се у листинама. За оно одјежење, што је извео војвода Манојло Мандић, и што се било зауставило код Карловца на Каменском — спомиње се, да је свега народа било до 90 кућа. Данас има доста Мандића у Дољанима. А у требињској парохији код Каменског, има и данас неколико породица са презименом „Усурац“ и „Усорац“. Ове су породице заостале у данашњој требињској парохији, па од Усоре прозвале се Усорци и Усурци.

Гроф Петар подигне у Дреновом Кланцу, између Брлога и између Шкара, округлу кулу ради обране од Турака. Још се нијесу Србљи ни згријали били на своје новоме огњишту, а оно ударе Турци 16. септ. 1663. под Али-башом Ченгићем са 8000 људи, у намјери, да отму Брлог од Србаља и да их прождену с ове међе, јер не могаху овуда више продирати у

Приморје, чим се Србљи туда населише. Али их Србљи потуку до ноге, гдје посијеку 2000, а заробе 256 Турака. Па и послѣје залијетаху се Турци на ове крајеве сваки час, али не могоше учинити ништа. Србљи што заузеше, то и одбранише, али са крвавијем богме главама! Него кашње за дваестпет-шест ли година одбијени су Турци са свијем од Отошца, те је међа одмакнута махом иза Коренице и иза Пјешевике, о чему ћу више казати у раздјелу, што слиједи за овијем.

Дабар је насељен 1672., а населило га је 90 српскијех породица, дозволом ђенерала Херберштајна. Кад је освојена Лика са Крбавом од Турака, онда је велики дио овога народа из Приморја тамо преселио, јер му је већ било претијесно у Приморју, а ђенерали су га све то више населавали, само да боље утврде међе према Турцима.

Тако су у седамнаестом вијеку, све од Жумберка па до Ријеке — до Сења и до Косиња по међама према Турској, насељени Србљи и били су сви под заповједништвом карловачкијех ђенерала. И овај народ не само да је бранно међе од Турака, него је он војевао свуда и осим међа. О овијем војевањима дала би се подебела књига написати, ма то није мој посао бар за сад. Управ цијела војска карловачкијех ђенерала састављена је била скоро од самијех православнојех Србаља и оно нешто Нијемаца. Старосједилаца Хрвата и Крањаца било је у то доба нешто заостало само око Огулина, око Модруше, онда у Брињу и у Отошцу, али је ту било врло мало војника. Од овијех су постајали већином часници, јер су их ђенерали за такове радије намијештали, јер су били римске вјере, па су већ и због тога унапређивани и боље плаћени, него ли новодосељеници — шизматици.*)

*) Споменици Хрв. Крајине, књига I. листина: CCLXIII. — CCLXVIII. књ. II. листина IV. V. VI. VII. VIII. IX. CXXIII. — CXXV. — CXXX. — CXXXII. — CLXVII. — CLXXXIX. — CXС. — CXСII. — CXСIII. — CXСIV. — CXСV. — CXСIX. CCXVIII. књ. III. листина CLXX. Fras, страна 129. и 278. P. Мопанић, Вијенац 1875. стр. 342.

Седми раздио.

ОСВОЈЕЊЕ ЛИКЕ И КРБАВЕ ОД ТУРАКА. НОВА СРПСКА НАСЕЉАВАЊА ТУДА И ДАЉЕ ПО КАРЛОВАЧКОМ БЕНЕРАЛАТУ.

Између година 1683. и 1690. знаменито су размакнуте међе Троједне Краљевине према Турској. Познато је како су Турци године 1683. ударили са грдном војском од двјеста-педесет хиљада на сами Беч. Удруженој хришћанској војсци цара и краља Леополда I. пође за руком, да је срећно одбила Турке, не само од Беча, него их је уједно потисла за неколико година махом преко Саве, Уне и Дунава, па и дубље још тја до у Мађедонију и у Стару Србију. Радосни глас о овој грдној турској погибији код Беча 1683. разнио се као муња по свијем хришћанскијем земљама, које стењаху под турскијем јармом. Хришћани се на све стране узрујаше и латише се јуначког оружја, да се коначно ослободе турскога ропства.

Амо на овијем странама најприје букне устанак у Далмацији, гдје далматински Србљи, као турска Раја, одмах у прољеће 1684. ударе на своје Турке. Народном пјесмом прослављени српски јунаци: Стојан Јанковић и Илија Смиљанић, скупе под оружје до 16000 пјешака и до 4000 коњаника, па ударе једнодушно на своје старе крвнике. У први мах није био по вољи овај народни устанак млетачкој републици; али кад се усташке вође скупа са тријест хиљада народа изјаве, да ће се Млецима покоравати, онда се и република придружи устанку и узме га званично под своју заштиту. За кратко вријеме, али послјије љутијех бојева, освоје усташе, помагане

млетачком војском, цијелу турску Далмацију и покре је републици. Главни млетачки ђенерао био је Доминика Моченига, који је за вријеме овога рата изабран и за дужда млетачкога.

Из Далмације рашири се устанак и по сусједној Лици, гдје такође турска Раја, а то опет православни Србљи, које онда звашу: „Власима и Морлацима“ — удари на своје Турке. Било је тада у Лици до девет хиљада душа, што се одметнуше од Турака; а под оружјем је било до три хиљаде људи. Као усташке војводе у Лици спомињу се: Вид Кушат, Сава Лабусовић, Радоје Иванишић, Радован Вуришинић, Цвијо Кнежевић, Вид Ђурђевић, Драгосав Тепшић и још многи други, којима се не зна за презимена; али и сама имена јасно свјеооче, да су били Србљи, као: Радош, Јован, Мијајло, Сава, Мароје, Вук, Вучко (можда онај из пјесама Љубичић) и Вукадин. Млетачки заповједник у Задру дода Илији Смиљанићу и арамбаши Дошену Вучковићу неколико топова, те ови пријеђу са својима људма у Лику, дигну браћу на оружје и стану бити и отимати турске куле и градове. У исти мах и у Крбави скоче Србљи на Турке под својим капитанима: Добривојем Кнежевићем и Предојем Закланом — обојицом из Бунића.

Чим је чуо тадашњи карловачки ђенерао, гроф Иван Јосип Херберштајн, (од 1669.—1689.) за народни устанак по Лици и по Крбави, и чим је дознао, да турска Раја војује под млетачком заставом — похита он са својом крајишком војском — а то је опет са Србљима или ти са Власима: из Жумберка, из Гомирја, из Плашког и већ са осталијема из Приморја — у побуњене крајеве, и то без сумње у тој намјери, да те крајеве предобије за австријску заставу. Године 1685. два пута је ударао ђенерао од мора и са сјевера на Лику, али није могао прогнати Турака, који су се очајнички бранили; а не види се ни то, да су усташе одмах пристале уз ђенерала. С тога ђенерао страшно опустоши Лику са сјевера, спрживши туда до хиљаду турскијех и рајинијех кућа, и већ

много куле и конаке турскијех ага и бегова. Враћајући се ђенерао у Карловац, поведе са собом из онијех попаљенијех кућа до 100 православнијех породица, које су насељене не-далеко од Карловца око Будачког, о чему ћу више рећи на своје мјесту. У прољеће 1686. опет је канио ђенерао ударати на личке Турке, али по што је морао са крајишком војском војевати на другијем странама, остане и на даље, да се сами усташа боре са Турцима по Лици и по Крбави.

Кад су пак видјели на Ђесарском двору, да Млечићи озбиљно потпомажу народни устанак по Лици и по Крбави, па да не би те покрајине за се предобили онако као и Далцију — закључе у Бечу, да се те земље што прије освоје за австријску царевину. С тога ђенерао Херберштајн дигне 1689. сву крајишку војску на оружје и у лето удари озбиљно на личке Турке. Побуњена турска Раја пристане овога пута листом уз ђенералову војску, а с оне стране Велебита ударе опет далматинске усташе — па тако сложнијем ударцем, скоро без боја и без крви, прождене ова војска за десет дана Турке из цијеле Лике, те се онда натисне за њима, па их за кратко вријеме прождене и из Крбаве, освојивши од њих главне им градове: Буних и Удбину. Ђенералова војска посједне градове, па тако буду Лика и Крбава коначно освојене од Турака, под којијем су биле 160 година, што је кашње 1699. и Карловачкијем Миром утврђено. Изагнати Турци смјесте се по сусједној Босни, а само некијех хиљаду душа остане на својијем сједиштима, по што су прије крштене од римокатоличког свештеника Марка Месића, који је био војнички капелан и главни повјереник ђенерала Херберштајна.

Већ сам споменуо, да је у самој Лици било до девет хиљада православне Раје, која се одметну од Турака и удари на њих оружаном руком. А било је Раје, која се није могла дићи на Турке, него се кашње покорила ђенералу. Сав овај народ драговољно се покори ђенералу Херберштајну и закуне се, да ће вјеран бити царевима австријским, и да ће Кра-

јину чувати, као што је чувају и остали Крајишници — и с тога сав овај народ остане на својијем сједиштима и при- своји себи оне земље, што их је прије као турска Раја обра- ђивао. Ђенерао постави посебнога повјереника, и то капитана Ђуру Крижанића, који је одређивао народу земље и постављао међе између појединијех села. А по што је било доста пу- стијех земаља а народа премало, то настане ђенерао за тијем, да те земље што многобројније насели. И с тога на позив ђенералов поврви овамо силни православни народ: из Дал- мације, из Турске и одуда из Приморја од Бриња и од Отошца, гдје је већ нашем народу било претијесно — толико га је било прије турског прогона. Тада се пресели један дио нашега народа из Вилића и из Шкара и насели новоосвојена мјеста: Вребач и Комић. Један дио Брложана насели Пе- ћани, па се пружи и по Јошану. Тада је доселило у Пећани и знаменито српско племе Будисављевића, од којег племена сви данашњи Будисављевићи потјечу. Један дио Прокичана и Ска- лићана насели Мутилић код саме Удбине. Из Прокика је пре- селио са својијем племеном 1716. и капитан Маријан Кне- жевић у Мутилић. Зрмању, Грачац и Медак населе Срби из Далмације, а мјеста на крбавској сумећи населе Србљи из Ку- преша, из Грахова и из Кнезпоља. Попину и Мазин населише Србљи касније из Книна, а један дио Дивоселана код Госпића насели Брувно.

Сачувала се и званична исправа од 12. августа 1690. већ споменутога ђенералова повјереника Крижанића, којом допушта кнезу Вујашину Милеуснићу, да насели 40 кућа по Широкој Кули. Овај је народ преселио из Косиња. А испра- вом од 17. августа 1690. допушта исти повјереник кнезовима: Јовану Дракулићу и Милину Лалићу, да населе сваки по 30 кућа у Кореницу. Ово ће бити они исти Кореничани, што но их Херберштајн 1680. превео у Јасеницу, па су се повратили на стара сједишта, кад су Турци прогнати. Данашње Бјело- поље звало се тада и још дуго послје Горња Корјеница

Овако су свијем насељеницима одмјерене земље и одређене међе, и то све потврди 1703. највиша крајишка власт у Грацу.

Ево овако су населили Лику и Крбаву ђедови и пра-ђедови данашњијех личкијех православнијех Србаља, отевши ове земље „на сабљи“, и од самога насељења они су били, па су и данас најмногобројнији становници овијех покрајина, јер се броји, да их је још тада било преко седам стотина породица, у којијем је и народа доста морало бити, кад се зна, да су старе српске породице биле врло многобројне са домаћом чељадом. Истина је и то, да су нас онда звали стари писци: Власима, Морлацима, Шизматицима, Грчко-несједињенима и Расцијанима, па смо се и сами тако често озивали — али данашњи потомци онијех досељеника зову се данас само Србљима и пунијем поносом осјећају: да су Србљи, да српски говоре и да српски осјећају. И то за иста пунијем правом; јер народ: који без књиге и без школе пјева „Смрт мајке Југовића“, који се одушевљава Немањом и царом Душаном, Милошем и Марком; који плаче за Лазаром и за Косовом, који говори најчистијим српскијем језиком; који слави своја света Крсна Имена; чије мајке, љуљајући чедо у колијевци, овако га успављавају:

„Српска вјера погинути не ће,
Српска слава потавњети не ће,
Цар се Лазо заборавит' не ће,
Обилић се прегорети не ће,
Југ Богдан се спомињати хоће
И Косово поље жалостиво:
Док је сунца и док је мјесеца.
Бранковић се проклињати хоће,
Док Србина на свијету има“.*) —

*) Упореди „Нови Васпитач“ за 1890. свеска V. стр. 139.

Велим, који народ овако осјећа, тај не треба питати: којему племену припада и којијем језиком данас говори? А поред овога што рекох, и то је још згољна истина: да је баш овај народ, и у Далмацији и у Лици и у Крбави, први потпрашио своје кубуре и наоштрио љуте јатагане, — те први ударио на своје старе крвнике; — али му се то данас и не признаје. И то не из незнања, него просто из фанатичне злобе и из непоштене шовинистичке тежње! Али права историја лагати не смије. Она мора свачије заслуге и врлине по правди описати и оцијенити. Ако ли друкчије ради, онда није историја, него варка и шљепарија, која ће писце јој љуто обрукати.

Овдје је на реду, да још коју кажем, како су насељени по Лици и по Крбави: Бунијевци, Хрвати и Крањци поред и између православнијех Србаља.

Бунијевци су дошли из сјеверне Далмације, гдје их је од старине доста било. У старијем листинама зову се они „католичкијем Власима а највише Морлацима“, као што су страни писци звали и православне Србље или Влахе. Говоре чисто српски, западнијем говором, — те се они по томе зову и „икавци“. Они н. пр. говоре: дите, вира, плива, липо, било, ништо, бижати, нисам и т. д. Било их је насељенијех по Карловачком Бенералату и прије него су Турци прогнати из Лике и из Крбаве, као што сам то већ и прије казао. За вријеме устанка у Далмацији, у Лици и у Крбави и они су војевали на Турке заједно са Србљима. Кад су Турци прогнати из Лике и из Крбаве, насељено је туда до 160—кућа Бунијеваца, што из Далмације а што одуда из Приморја. Бунијевци су населили: Ловињац, Ричицу, Св. Рок, Смиљан, Бужим, Трновац, онда мјеста у Подгорју око Бага, за тијем Пазариште и Св. Јурај. Тако се сачувала исправа повјереника Крижанића од 6. августа 1690. којом допушта Ловри Милнковићу, кнезу од Јабланца, да насели „педесет хиж добрих

и верних јунаков у Пазаришћах и у конфину Новском за његову верну службу“. А има Бунијеваца, који се населише између православнијех Србаља, те и данас напоређо живу.

Између овијех српско-буњевачкијех насељења око Госпића и по још некимa мјестима, по Лици и по Крбави, насељено је у исто доба до 250 кућа Хрвата и Крањца и то одуда из Приморја од Бриња и од Отошца. Већ споменути поп Марко Месић, готово од сваке куће: из Бриња, из Стајнице, из Језерана и из Кришпоља и већ одуд из Приморја, крене по некокико људи, па их насели по мјестима око Госпића: по Канижи, по Бјелају, по Новом, по Мупалуку, по Осијеку и по Будаку. Никола Хољевац и Стеван Пезељ населили су Крањцима: Удбину, Толић и Подлапачу. Старјешина Мудровчић населио је Крањце по Рибнику, по Будаку и по Широкој Кули. И Србљи и Бунијевци зову и данас народ овај „Крањцима“, а и сами се тако зову. И ма да су Бунијевци исте вјере с њима, лучше се и разликују од њих још врло јако. Триста подручачица и данас има Бунијевац за Крањца. Јесу ли ово збиља били Крањци, кад су населили Лику и Крбаву, или су то останци од Хрвата старосједилаца, који су се склонили испред Турака у Приморје и у Крањску, доказаће нам етнографија.

Него има доста обиљежја и данас, по којима би се могло доказивати, да су Крањци, као н. пр. женско одијело и још неке друге особине. А за Косињ имамо историјски доказ, да је насељен Крањцима, Србљима и Хрватима. Сењски бискуп, Мартин Брајковић, описујући Лику и Крбаву, као каноник 1696. вели: „Косињ ту су три села; у горњем селу насељено је 40 кућа становника из Крањске; у средњем селу 100 душа Влаха, а у трећем Хрвати који држе 40 грунтова (посједа) (*sunt in circuitu ternae villae seu pagi, superior est e Carnioliae confinis eo translatorum incolarum domus 40, post hos Vallahorum est medius pagus 100 capitum, tertius Croatorum 40 sesionibus seu fundos*

tenentium) за војску јачих из наших католика имаде 100, Влаха 500, а извјежбанијех војника 150, глава 700. Овдје чини службу шиизматичима и католицима Никола Узелац, потчињен, т. ј. као калуђер или расцијански парох, епископу влашком, Исаји Поповићу из Марче. Овај Никола обећива, да ће скупа са својијем Власима промијенити мјесто и пријећи у Медак, а земљу уступити нашим Крањцима“.

Овдје се дакле изрично разликују Крањци од Хрвата. И Мане Сладовић вели за ове становнике, да су „крањског порјетла“. А ево гдје он све вели да су Крањци: „Пучанство преко гвозданско, а то је преко Капеле, јест крањског порјетла: у Модрушу, Муњави, Загорју, Оштарци, Генералском Столу, Лешћу, у Билају, Новом, Рибнику, Брунанима, Косињу, Калуђеровцу и Кутерову, што су послѣје повраћене Лике иза Херберштајна населили“.

„У истих види се свуда много побожнији значај, више мирна крв, раденост и нека обртност било у градњи лонаца, чбања, копања, жлица, здијела, или другог дрвеног посуђа, кано што су сви бијели гунац и обће бијело сукно у одијелу придржали“. (Повјест бискупијах Сењске и Модрушке, стр. 28).

Народ римске вјере у Лици и у Крбави умножен је још са нешто покрштенијех потурчењака, који не хтједоше остављати посједнутијех земаља, него се покрстише, па осташе на својима сједиштима. Тако су данашњи Перушићани скоро сви покрштени потурчењаци. Онда је тако покрштен један дио римокатоличкијех Куљана, Рибничана, Новљана, Удбињана и Бунићана. Ови пошљедњи били су сви потурчени. Али су многи од покрштенијех Турака побјегли послѣје годину двије ли дана у Босну и повратили се у Турке.

Тако је Лика и Крбава послѣје Турака насељена православнијем Србљима до 700 кућа; али већ године 1699. било је ту преко 1400 православијех породица; Бунијевцима до 160 кућа; Хрватима и Крањцима до 250 кућа и покрштенијем Турцима до 100 кућа; али је у тијем кућама морало бити

мало народа, јер још 1713. стоји забиљежено у једном званичном извјештају: „in der groffschaft Lika auch gar wenig des Röm.-kathl. glaubens seindt“. Какве су неприлике имали Србљи због своје православне вјере, казаћу у другом дијелу ове своје радње, а сад да још кажем даља српска насељавања по Карловачком Ђенералату.

СРПСКА НАСЕЉЕЊА ПО СЛУЊСКО-ОГУЛИНСКОМ КОРДУНУ ИЛИ СУМЕЋИ.

У вријеме овога општега устанка размакнуте су међе према Турској и на огулинско-слуњском кордуну. Тада су освојени од Турака градићи: Будачки, Бариловић, Скрад већ онамо све на Слуњ. И овуда су Турци населили били доста православне Раје, која је једва чекала прилику, да удари на своје крвнике. За ту рајину намјеру знао је и ђенерао Херберштајн, који је био с њоме у договору преко сусједнијех заповједника. Али и Турци за та сашаптавања начују, што се дознаје из ђенералова писма на цара у Беч од 6. октобра 1683. гдје јавља, како су турски главари на састанку у Костајници закључили, да своје „Влахе“ од Кладуше, од Пећи и из другијех мјеста на сумеђи отпреме даље од међе, преко Уне, а то због невјере. Чим Србљи за то дочују, дигну се на оружје и пријеђу у Ђесаревину, те се смјесте у слуњску и у огулинску Крајину.

Карловачки подђенерао, гроф Штрасолд, утврди на ново старински град Будачки, и смјести у трг под градом и у околици Србе. Тада доселише овамо 284 породице са 2784 душе. Од овијех било је 747 наоружанијех пјешака, и 184 коњаника, а још их је било 294 способнијех за војнике, али без оружја. Ови су населили данашње српске парохије: Горњи и Доњи Будачки, па се прострли и по Војинићу. У исто доба извео је Србље из Кладуше и из Цазина, обрстар Оршић. Оне из Кладуше насели око Будачког, по Коларићу, а Цазиване насели по Перјасици и по Тржићу. Око Будачког насељено

је и оно сто српскијех породица, што но их довео са собом
ђенерао Херберштајн из Лике 1685.

Огулински поткапитан Храниловић изведе из Босне до 200
српскијех породица, које заузму земље: по Скраду, по Ве-
љуну, по Благају, на Кремену, по Примишљу и око
Слуња: по Мочилима, по Слушници и по Раковици.
Слуњски фендрих (као данас лајтнант) Вук Грбић, кнез Стеван
Кукић и кнез Мијајло Сабљак населили су у Раковицу 200
српскијех и хрватскијех кућа. Заузете земље потврдио им је
ђенерао, гроф Јосиф Рабата 20. августа 1711. поставивши
Вука Грбића за заповједника тврђаве у Раковици, а Стевана
Кукића за кнеза над Србљима, а Мијајла Сабљака за кнеза над
Хрватима. Мало касније попуњена су ова насељења са 158
породица, које доведе из Босне бариловићки капитан, барон
Халерштајн. Ови Србљи населише: Корански Бријег и
Косијерско село у парохији доњо-будачкој, а Мали
и велики Козинац у парохији скрадској. За ове досеље-
нике вели се у званичном извјештају, да су добро наоружани
и да имаду добријех коња.

Неће око ово доба населили су Србљи и Крстињу.
Године 1716. поврати се одавле један дио у Турску, због
чега је вођена истрага од војничкијех власти.

Године 1718. насели турањски капитан, барон Кулмер,
Србље око Турња и по Мостању, код Карловца. На тужбу
Хрвата, што их је туда населио ђенерао Херберштајн 1689.
ријешни дворски Ратни Савјет 1721 године, да се Србљи од-
макну од Карловца у Тушиловић, и тако је тада насељена
данашња парохија тушиловићка. Све дакле православне паро-
хије на сумеђи огулинске и слуњске регemente осим онијех
око Дрежника и Цетина, насељене су за вријеме великог рата
од 1683.—1699., а појединијех мањијех ројева долазило је
у ове парохије и послје.

Уговором о миру, што је потписан у Карловцима 26. ја-
нуара 1699. довршен је поменути рат, који је 14 година

трајао, те је уједно повучена стална међа према турској царевини. Међа та ишла је за неколико километара дубље на нашу страну, него што је данашња међа на лично-оточкој сумеђи. Данашње српске парохије: Срб и Лапац, са цијелијем својијем простором, остале су под Турцима. Исто тако Цетин и Дрежник са својијем опсегом осташе под Турцима и на даље. —

И тако овијем сам завршио биљешке о српским насељима у Карловачком Бенералату, или у прве четири граничарске регементе: у личку, у оточку, у огулинску и у слуњску, и то од најстаријег српског насеља у Лику и у Крбаву под Турцима, па до краја седамнаестог вијека, изузимајући парохије: кретињску, тушиловићку, слупничку и мочилску, које су у главном насељене у почетку осамнаестог вијека, а прије су туда били само понеки пастирски станови. А да бисмо добили јасан пријеглед о свијем насељенијем мјестима, а у неколико и о броју кућа, ево још овдје да изређам све српско-православне парохије по попису од године 1700.

СПИСАК СРПСКО-ПРАВОСЛАВНИЈЕХ ПАРОХИЈА У КАРЛОВАЧНОМ БЕНЕРАЛАТУ ОД ГОДИНЕ 1700.

1. Звониград 80 кућа.
2. Грачац 200 кућа, са два свештеника.
3. Медак 110 кућа, са свештеником.
4. Почитељ 40 кућа, са свештеником.
5. Радуч и Плоча 120 кућа, са два свештеника.
6. Ловињац 30 кућа.
7. Могорић 100 кућа, са свештеником.
8. Вребац 40 кућа, са свештеником.
9. Брувно 50 кућа, са свештеником.
10. Комић, доста хришћана, са свештеником.
11. Курјак и Средња Гора, два села, са свештеником.
12. Висућ, село хришћана.

13. Мекињар, два села са свештеником, друго село биће Подлапача.
14. Пишаћ, село са свештеником.
15. Јошан, два села са свештеником, друго село биће Пећани.
16. Бунџ 120 кућа, са два свештеника.
17. Кореница 80 кућа, са свештеником.
18. Смиљан 17 кућа.
19. Острвица 40 кућа, са свештеником.
20. Под Новим (Дивосело) 70 кућа, са свештеником.
21. Широка Кула 50 кућа, са свештеником.
22. Стари Перушић 100 кућа и два свештеника.
23. Косињ, са свештеником.
24. Вилић, двије парохije.
25. Дабар, 70 кућа, са свештеником.
26. Брлог, 80 кућа, са свештеником.
27. Прокике, парохija.
28. Лучани, код Бриња са свештеником.
29. Плашки, 110 кућа, са свештеником.
30. Тржић, са свештеником.
31. Полој, са свештеником.
32. Перјасица, доста хришћана, са свештеником.
33. Благај и Кремен, са свештеником.
34. Слуњ, неколико кућа хришћанских.
35. Скрад, доста хришћана са свештеником.
36. Бариловић, са свештеником.
37. Дубраве, са свештеником.
38. Оток, са свештеником.
39. Гомирје, манастир калуђера Св. Василија.

Под Гомирјем ваља разумјети осим гомирске парохije, још све оне парохije, које су гомирски калуђери послуживали, а те су биле већ онда:

Жумберак, (три парохије), Мариндо, Поникве, Бојанци, Српске Моравице и Равна Гора, Јасенак, Тук, Мркопоље Дрежница.*)

**) Fgas, стр. 124—148. Ваничек књ. I. стр. 124. Смичицлас књ. II. стр. 203—204. Споменици Хрв. Крајине књ. II. листина CCLV.—CCLVI.—CCLVIII.—CCLIX. књ. III. листина CIV.—CXLVI.—CLIX.—CLXIX.

М. Сладовић, Повјест Бискупијах Сењске и Модрушке, стр. 29—39.
Р. Лопашећ, Карловац, стр. 146. 149. 150 и 161.

Р. Лопашећ „Два Хрватска јунака“.

II.

О насељењу Баније или прве и друге банске регементе.

Земље, што леже између Уне и између Купе, од Карловца па до Сиска и до Јасеновца, прозвате су Банијом.

Турци су и Банију врло рано опустошили и раселили хрватски народ из ње. Тако су још 1548. године опустошили и попалили све крајеве у горњој Банији или у прво-банској регементи. Још су тада пали градови: Перна, Стеничњак (данас Сјеничак), Топуско, Вранограч, Бојна, Кладуша и још многи други. А 1556. освоје Турци главну тврђу на Уни, Костајницу, па онда заузму све крајеве на доњој Уни и с једне и с друге стране. Двије године касније попале и поробе крајеве од Сјеничака, према Бовићу и према Кирину, све до Петрове Горе. Само уз десну обалу ријеке Купе, врло узани крајичак данашње Баније, држали су под својом влашћу бани хрватски, а посаде су имали у Сиску, у Храстовици код Петриње, у Грацу код Купчине и још по некијем мањима кулама и градићима. Сва остала земља између Купе и између Уне била је опустошена и расељена. Некијех 70 градова и кула оборе Турци с ове стране Уне. „Веле, да је било год. 1576.—1577. до педесет провала, а пали су скоро сви градови до Купе. Кукавни народ бје-

жао је као овце, кад се мед ње вуци увуку. Пук хрватски у хрпах на хиљаде прелазео је границе своје отаџбине, да си другдје тражи бољу и сретнију домовину“.*)

Обрана Хрватске пренесена је била на ријеку Купу. Још 1579. године завапише племићи хрватски у сабору: „Послије Бога прва иде брига бана хрватскога, да на овој ријеци уздржи силнога непријатеља, да не пропадне са свим ово несретно краљевство и све сусједне хришћанске земље“. С тога се стане градити и утврђивати више градова на Купи, а најзнатнији постаде град Карловац, који би основан 13. јула 1579. и то на 900 турскијех дубања. Године 1593. августа 13. узму Турци и град Сисак. И тако под крај шеснаестог вијека држала је Хрватска само нешто земље преко Купе с главном тврђом: Петрињом и Храстовицом.

* * *

За старије српске насеобине по Банији врло мало има поузданијех података. Најстарија српска насељена у крајеве на доњој Уни, и с ове и с оне стране, дошла су скупа са Турцима, који су и туда населили доста Раје, коју доведоше из негдашње српске царевине. Костајница, Дубица, Јасеновац, Нови са околином својом, Брди око Зриња, Зрињско Поље, а с обје стране ријеке Уне, све је ово насељено српскијем народом одмах, чим су Турци освојили и заузели ове крајеве; а то је од половине шеснаестог вијека. Турци заокруже од заузетијех земаља, с оне стране Уне, посебни санџак, с годишњим приходом од двије сто хиљада аспри.

Па и ова турска Раја сваку је прилику вребала, да се опрости турског ропства. Године 1596. заподјене Раја на Уни преговоре са царскијем ђенералима, како би преселила на земље, што су под заштитом царског оружја. У то је

*) Смичиклас II. 71.

вријеме ратовала наша царевина са Турцима. Вараждински ђенерао, Сигмунд Херберштајн, освоји Петрињу од Турака. Надвојвода Фердинанд заповједи 26. јуна 1596. и карловачком ђенералу, Ђури Ленковићу, тек што се је повратио иза погибије код Клиса у Далмацији, да и он пође са својом војском под Петрињу. Ваљало им је отети Костајницу, па ослободити Поуње од Турака.

Ова најера биће да је и Србљима саопштена, и да су и они позвани, нека устану на Турке, па да тијем олакшају нападај царској војсци; јер налазимо Србље, гдје изаслаше своје посланике к ђенералу у Петрињу, са написаном изјавом од 5. јула 1596., да су вољни пријећи под царску заставу и устати на оружје уз ћесарску војску. Изјава та почиње:

„Од нас хришћанскијех синова на унској крајини, и то од владике и од протопопа над тридесет попова православне вјере и т. д.“ („Von uns Christlichen khinder an der Unaischen gränizen, als bischoffen und erzpristern vber die 30 pfaffen des wahrhaften glaubens“). А у изјави веде даље:

„Пишемо вам и шаљемо поздравље, српски синови са унске међе, а најприје: владика Радослав, војвода Милош, кнез Дојчин, кнез Рајак, Богдан ага, кнез Врањеша, кнез Манојло, Вујица јузбаша, кнез Богдан, харамбаша Дракула, одабаша Тома, Радоња, Радош, Живко, Војислав, Новак бешлибаша, кнез Новак и кнез Радош, Храниша, кнез Вујин и сви кнезови и поштени јунаци, велики и мали на унској међи, нека смо вам сви, господи кнезовима и капитанима, препоручени. Ми смо разабрали, да каниш ударити на унске крајеве. Дођи само, дај Боже у добри час! Ми ћемо те чекати како наредиш, и радије ћемо покорити се и служити Господу Христу, Светој Богородици и свијем светима, него ли бијеснијем Турцима и проклетој мухамеданској некрштеној вјери, који нас и нашу хришћанску вјеру прогоне и презиру, па још морамо своју хришћанску крв пролијевати и бити се са

хришћанима. С тога молимо једнодушно в. м. да нам пошаљете одлуку, какав ред хоћете поставити нама: владикама, кнезовима, агама, одабанама и субанама и свијем главарима малијем и великијем. Дале, мил. гоподине, молимо ми владика, један или два града за нас, који се мучимо око овога посла, али не иштемо исте градове у насељеном крају, него молимо од онијех 70 поробљенијех и опустошенијех, што леже између Уне и између Купе; па и од тијех не иштемо који су најбољи, већ који су слабији и мањи“.

На крају веле Србљи: да ће се сви градови и крајеви предати ђенералу, чим дође, а то: „Божјом помоћу и њиховијем трудом“. Најпослије преклињу ђенерала, нека пази на ово њихово писмо, да не би дошло Турцима у шаке, јер онда би сви пропали са женама и са дјецом.*)

Ђенерео Херберштајн с мјеста одговори на ову изјаву: „Aussen veldlager bei Petrinia nach den alten calender am freitag nach Johan 96“. Ђенерао обећа Србљима не само што су искали, већ и много више. („Das ir nicht allain das, so ir begert, haben solt, sondern noch vilmehr wurdigkeit, den bischoffen, geistlichen vnd weltlichen, auch allen andern namlieh schlosser, land, freihait, vnd andere Christliche gerechtigkeit, euch auch zu schutzen vnd zu schermen. das alles euch würrklich soll gegeben werden“).

Ориђиналну изјаву српску пошаље ђенерао заједно са њемачкијем пријеводом надвојводи у Грац. Па и надвојвода се пожури са одговором, јер већ 10 јуна стиже и од њега одговор, који гласи:

„Фердинанд и т. г. Пречаснијем, велеможнијем, племени-тијем и благороднијем старјешинама, како свештенијем тако и

*) У овој изјави спомиње се владика Радослав. Листина ова сачувала се је у њемачком пријеводу са српског ориђината, па ће бити да је владицино име рђаво преведено, јер не знам, да у нас има калуђерско име Р а д о с л а в. А можда Радослав и није био владика, само га ђенерао зове у одговору на ову изјаву „erzbischof“. Вашичек (I. 77.) назива га архимандритом; а Лопатић (Карловац 147) деградирало га је махом на проту.

свјетскијем, и свијем осталијем на Уни и у сусједнијем покрајинама хришћанима од нас поздравље, милост и свако добро. —

Пречасни, велеможни, племенити, благородни, нама од срца драги!

Извијештени смо овијех дана, како сте се ви одлучили, вођени и нанукати особитом ревношћу и тежњом према вјери и према држави хришћанској, по што вам се пружа прилика, док његово ц. величанство и ми и друге хришћанске војводе водимо праведни рат против вјечнога и грознога непријатеља имена и вјере хришћанске, Турчина, да тамо подигнете буну, и да устанете на оружје против истога Турчина, како би тако скинули с вашег врата најжалоснији јарам, који већ од много година носите, и како би постигли врло жељену слободу.

Па чим смо о тој ствари добро обавијештени, судисмо, да је збиља вриједно труда и понајвише одговора, па да нам је то као врховног војсковође и дужност, да вам дадемо ове наше патенте, те да ту славну намјеру вашег срца милостиво одобримо и похвалимо, храбрећи вас све и свакога по само, и захтијевајући особито од вас, да код ваше, у колико побожне, у толико похвалне намене, најпостојаније устрајете, па по што се потајно и опрезно завјерите, да сви уједно устанете и скочите на оружје; а кад ондје невијерни и неправедни род мухамедански уништите и истријebите, да себе и своје потомство повратите у пређашњу слободу одлучном и брзом вољом, по примјеру, који је вриједан за углед, и који се не да доста нахвалити, главару транзилванскијех и од обје Влашке, који недавно збацише са себе на исти начин гадно ropство турско, па се запутише под вјеру и под заштиту св. римског царства“.

„А да би могли то тијем одушевљеније и сигурније учинити, па да би послије тога помоћу свемогућег Бога били у што мањој бризи, то вам обећивамо милостиво: да вам не ћемо никако наше помоћи ускратити, већ ћемо обратити на

вас највећу и очинску бригу, те вас никад не ћемо држати друкчије од другијех нашијех вијернијех поданика. Предаћемо вам и драге воље даровати вам сваком посебице, према каквоћи и према заслуги, колико се освоји: поља, котара и кастела као заслужену награду заједно са пристојнима: частима, достојанствима, привилегијама и захвалностима“. (*Conferemus etiam et largiemur unicuique vestrum pro qualitate et merito, et receptis agris, pagis et castellis, condigna praemia coniuncta cum debetis honoribus dignitatibus privilegijs ac gratijs*).

Али од цијеле ове сеобе не би ништа. Царске војске није било све више, него око шест хиљада људи, па Ђенерао Ленковић ипак удари на Костајницу, али је не узмогне узети. Србљи, или што не смједоше од Турака, или што су провидјели, да је царска војска преслаба, нити усталоше на Турке, нити се кретоше испод Турака на царска земљишта. С тога је Ђен. Ленковић тужио надвојводи Србље, да су невијерни и нестални, а исто тако и Ђен. Херберштајн баци сву кривицу због ратне неудаће на Србље. И с тога надвојвода пријети Србљима у својем одговору на Ђенерала од 23. јуна исте године, да ће им се за ту издају „згодном приликом мачем осветити“. Уједно одобрава, што Ђенерао није његова писма додао Србљима, него задржао код себе. Овако је Ленковић кривио Србље и због погибије код Клиса, а очевидно је, да је и овдје на Уни, као и код Клиса главна кривица у томе, што је премало било војске. Или су Ђенерали мислили, да ће голорука Раја потући Турке, па Ђенералима предати и себе и земљу!

Тако осташе бански крајеви на доњој Уни, скупа са Србљима под Турцима, све до великог рата у деветој десетини седамнаестог вијека.*)

*) Ове српске преговоре са Ђенералима спомиње и Ваничек (књ. I. стр. 77.), па вели, да је тада (1597.) један дио Србаља са Уне преселио к Петрињи на Купу, те да је то почетак петрињске крајине; а други дио Србаља да је преселио Ђен. Херберштајн у Вараждинску Крајину. Али овдје се је Ваничек помео с тога, што су у то исто доба, и са свијем слични пре-

Прва српска насеобина у Банији знањем домаће власти, пада у годину 1640. Те године пошаље хрватски бан, Иван Драшковић, Петра Кеглевића по Србље међу Турке. Овај изведе неки дио народа, под неким кнезом Тодором, преко Гвозданског (у Петровој Гори), и настани га на Купи. Том приликом потуку Србљи са Кеглевићем турског Ода-башу, који је пријечио исељење Србаља.*)

Колико је тада изведено народа и гдје се је управ смјестио, не спомиње се у наведенијем изворима. На сваки начин биће, да је смјештен око Петриње и око Храстовице, јер само је те двије тврђе држала хришћанска војска, све је остало било под Турцима. Овај народ потчињен је под петрињску капитанију, а ова је потпадала под Ђенералат Вараждински. Управо ова српска насеобина може се узети као зачетак петрињске Крајине. Године 1652. било је у овоме Ђенералату, скупа са петрињском капитанијом 8.866 војника.**)

Године 1680. извео је војвода Брадић или Братић 120 српскијех породица, из Турске у Банију, а знањем и дозволом бана Николе Ердедија.***) Не зна се поуздано ни за овај народ, гдје је насељен, а биће да је неђе око Петриње, јер од Петриње према Костајници биле су све земље пусте до турскога прогона, а Костајницу и околицу јој држали су Турци.

говори, преко православног владике, вођени између истога Ђенерала и између Србаља из Мале Влашке, из санџака поженског и церничког, да се ови Србљи преселе у Вараждинску Крајину, који су и преселени тада, и то је прави почетак Вараждинске Крајине, о чему ћу више казати на другом мјесту.

У исту погрешку пао је и Hietzinger, (Statistik der Militärgrenze, књ. I. стр. 25.) што вели, да је земља између Уне и између Купе насељена Граничарима под именом петрињске крајине 1598. г. и то из Мале Влашке. Данас се зна поуздано, да су ови Србљи преселили се у Ђенералат Вараждински, а Србљи са Уне да се нијесу кретали са својих сједишта овога пута. О сеоби у Ђенер. Вараждински види Biderman у споменутој расправи, а за остало: Спом. Хрв. Крајине књ. I. лист CLVI. CLVII. CLIII. CLIX. CLX. CLXI. CLXII. CLXIII. — Карловац стр. 10—15 и 147.

*) Витезовић, Кроника стр. 188. Карловац, стр. 147.

**) Hietzinger, стр. 25.

***) Карловац, стр. 147. Спом. Хрв. Крајине књ. I. лист. CCXIX.

За вријеме великог рата од 1683—1699. очистиена је и Банија од Турака. Удружена војска цара и краља Леополда продре побједоносно и у ове крајеве. Главни заповједник царске војске, војвода Баденски, својима прогласиша позове хришћане, што бијаху под Турцима по Босни и по Босанској Крајини, да устану на своје старе крвнике и да пристану уз хришћанску војску. Тако је радио и тадашњи хрватски бан, Никола Ердеди. И босанска Раја једва дочека ову прилику, да се дигне на Турке и да им се освети за учињена крвопитства. Устанак се брзо распламти по свој Босни јер: „одушевљени хришћани дан на дан лете под заставе Вашег Величанства, да заједно с нама на заједничког непријатеља ратују“. Овако је јављао војвода Баденски цару Леополду. А тадашњи Дабробосански митрополит, Атанасије Љубојевић, морао се још прије патријарха Чарнојевића уклонити из своје митрополитске столице, из Сарајева.

Овако појачана царска војска српским добровољцима, освоји од Турака 16. августа 1688. главни град турске Крајине — Костајницу, па тијем освоји не само доњу Банију, између Уне и између Купе, него продре дубоко преко Уне у Босну и освоји на пет сати од Уне све земље с десне стране Уне. У исто доба освојени су од Турака и градови у горњој Банији: Мала Кладуша, Вранограч, Бреговица, Бужим и т. д. Карловачкијем Миром 1699. потпадне сва данашња Банија под нашу царевину; међа је била Уна, а дале горе Глина и Корана до на Карловачки Бенералат. Све, што је било освојено с десне унске обале, повраћено је натраг Турцима.

Сва турска Раја, и Срби и нешто Хрвати, што су били под Турцима с ове стране Уне, остану на овој страни, а они, што су били с оне стране Уне, по Козари и по њеној околици, пријеђу такођер на ову страну и населе се по Банији поред и између своје браће, која су од прије туда се населила.

Заједно са Србима, како већ рекох, преселили су, али много мање, и римокатолички тако звани „Маџари“ иначе

„Муџи“ Хрвати. Ови су „Мађари пажњом од стране банске власти, јер им се може боље вјеровати — насељени на Уни: у Костајницу, у Зрињ и у Нови“, а Србљи су насељени по селима, подаље од градова. По званичном извјештају од 1697. дакле прије Карловачког Мира, било је и Срба и Мађара и то: под костајничкијем заповједништвом 1600 кућа; а под зрињскијем и новскијем до 1000 кућа, „које се прије могу назвати невољничкијем колибама, јер су многе само шест корачаја дуге а четири широке“. Сав овај народ био је тада подијељен на 21 кнежију и могао је дати — без кнежија, што су биле под Новим и под Зрињом — добро наоружанијех војника и то само по једног човјека из куће, 1200; „а осим тога било је у средњу руку без добре пушке до 2000 људи“.

Још код ове прве насеобине, спомињу се као насељена ова села: Зрињ, Јасеновац, Дубица, Живаја, Кињачка, Свињица, Слабиња, Раусовац, Шаканлије, Бабина Ријека, Чукур, Јастребица, Стрмен, Храстовица, Пауча, Бјеловац, Велешња, Прековршац, Градуса, Уметић, Клинац, Мачковац, Старо Село, Комоговина, Јошавица, Бедник, Моштаница, Подраге, Стара Петриња, Склоп, Млинога, Чунтић, Тремушњак, Бачуга, Лушчани, Градац.*)

Кад је Нови отпао под Турке, онда су и тамошњи Хришћани сви прешли на ову страну. Србљи се тада населе по Мајскијем Пољанама, по Класнићу и по Жировцу. Све земље с десне унске обале, за пет сати у ширину, са свијем остану пусте, и морали су их Турци на ново насељавати, довлачећи српски народ из даљијех области. Тако је насељена доња Банија или земље између Уне и између Купе па већ горе до Глине; и по званичном извјештају бечкот Ратног Вијећа од 1701. насељено је ту српско-православног народа до 11.000 душа. За овај се народ љуто отимаху: и банске хрватске и њемачке крајишке власти, која ће их господарити над народом.

*) Спомен. Хрв. Крајине, књ. III. лист XXXVII. и XLIII.

Па тја и Штајерска је искала од Беча, да јој се подвласти Банија са насељенијем народом. Томе се успротиви хрватско племство најодлучније из саборске сједнице од 1695. гдје изјави: „Ми смо нашим властитим оружјем ове крајеве опет придобили, ми смо их ушћували, наша војска извела је већину онога народа из Босне под хришћанску власт Оне су земље од увијек спадале под цркву загребачку и под краљевство наше“. Сам пак народ, одмах чим је населио, никако се не даде под банску власт, јер ова је почела сматрати га као кметове, иштући од посједнутијех земаља десетак и све остале данке као и од кметова. С тога се народ бунио и тужио царскоме двору, одакле је још 1697. изаслана посебна комесија, да те тужбе испита. Србљи су молили, да буду као и остали Граничари, што су најпослије и добили. Земља је остала под хрватскијем банима, али са граничарскијем, војничкијем уређењем.

У исто доба насељена је и горња Банија између Петрове Горе и између Купе. Све земље око Топуског, за четири дана јахаћег хода, биле су својина римског манастира Свете Богородице у Топуском. Овај манастир подигао је угарско-хрватски краљ, Андрија II. за спомен, кад је 1204. постао краљ; а дотле је био војвода славонско-хрватски, па је становао у граду Гори (између Топуског и између Сиска). Почетком шестнаестог вијека рашћерају Турци Фратрове, Цистерците, из Топуског, а 1593. освоје и Топуско са свијем, те оплијене град и манастир и опустоше сву околицу. Од тада остане Топуско, са својом околином, путо скоро сто година, отимљући се за-њ Турци са карловачкијем ђенералима, а сматрало се свагда као добро загребачкијех бискупа. Чим су Турци потиснути подаље од Топуског за вријеме великог рата, настане тадашњи бискуп, Мартин Борковић, да пусте земље око Топуског насели. Па кад не било доста хрватског народа за насељавање, стане бискуп насељавати и право-славне Србље.

Тако налазимо, како је пети бискуп населио Србље 1687. у Градиште, око потока Трепче, а туда су данас српске парохије: Бовић, Кирин и Стјепан. Код насељена спомиње се само Кирин, а касније се раширио народ око Кирина по Бовићу и по Стјепану. Године 1699. било је у Кирину 120 српских кућа са 450 душа, а у Бовићу је било 47 кућа са 240 душа од прилике. У исто доба насељено је овако на танко српским народом: Топуско, Перна, Чемерница и Блатуша. Свега српско-православнога народа могло је бити до 4000 душа. Управно средиште било је Топуско. Главари овога народа морадоше се заклети тврдом вјером: да ће остати стални у хришћанској вјери и да ће бити вијерни краљу угарскоме; да ће ту вјеру, ако буде потребно, и својом крви засвједочити; да ће тадашњег загребачкога бискупа и све његове наслѣднике, као опате топуске и као своје господаре, вијерно служити и дужне им дажбине плаћати; да ће послушни бити банима и осталијем поглаварима краљевине Хрватске и да ће остати и на даље вјечни непријатељи Турцима. Овако се заклеше у име свијех насељеника: Остоја Милићевић и Миња Николић, суци и Мијајло Радановић поткнез. Из освете ударе Турци на овај народ, заробе суца Остоју и још два Србина, па их одведу са собом. То јави писмом из Хрушевца од 28. јуна 1687. Ђорђе Кузмић бискупу Борковићу, од куда се дознаје и то, да се још онда данашњи Кирин звао „Свети Квирин“, а тако се звао, док је био насељен Хрватима по цркви Светог Квирина. Још 1501. била је ту римокатоличка парохија. Године 1688. узео ове нове насељенике под своју особиту заштиту нови бискуп, Александар Микулић, давши им за глаvara свога слободњака, Ивана Каменјанина.

Године 1701. побуне се ови насељеници, јер их, је бискуп са својима чиновницима ужасно злостављао, нагонећи их да плаћају десетак и друге намете. Србљи се томе одупру, а бискуп стане их прогонити са земаља, па насељавати туда

своје људе, а кад се Србљи и томе одупријеше, дође бискуп главом у Топуско и стане народ глобити и плијенити преко подбана, Стјепана Јелачића. Пет стотина Срба устану на оружје и осујете бискупове намјере. Најпослије се некако умире и Срби остану на земљама, а касније престану бити кметови, него добију земље као и остали Граничари. Капитан барон Делићимуновић врло се је заузимао за Србе и бранио их од бискупскијех насиља, а он је управ и населио Србе по Банији.*)

Неђе у исто доба насељене су и српске парохије: Сјеничак, Славско Поље, Утиња и Требиња. Ове су парохије до године 1713. већ биле насељене, јер их је те године српски Црквени Сабор подвластио Карловачком Владичанству, о чему ћу више казати на своме мјесту.**)

Ове четири парохије насељене су на имању грофа Драшковића, те је овај народ кметовао грофовима све до под крај прошлога вијека. Српска насеобина у Требињи попуњена је 1718. новијем насељеницима. Те године дозволи грофица Магдалена Драшковић, као господарица имања „Стеничњака“, да кнез „требињски и калелски“, Милисав Карананца, насели Србе између потока: Требиње и Утиње под увјетом, да нови насељеници не сметају Рјечичанима уживати своје земље, и да властелинству буду покорни „с навадном службом“***)

*) Кукуљевић „Књижевник“ I. страна 93. — Спомен. Хрв. Крајине књ. II. лист. CCXXXIX. књ. III. лист. LXXIX. LXXX. CXII. CXIX. CXXIV. CXXXII. CXLI. — Карловац стр. 147.—148. — Hietzinger I. 26. — Фр. Рачки „Старине“ IV. стр. 203.

Како је онда морао слаб углед имати хрватски подбан према бискупу, даде се разумјети отуда: што је споменути подбан Јелачић био уједно у служби код бискупа као економ, јер као подбан имао је само 125 фор. годишње плаће. Ово је странно пало у очи царскијем повјереницима, што не испитивали српске тужбе 1697. на предложе цару, нека не допусти, да у будуће подбан буде бискупов „bediener“. Спомен. Хрв. Крајине, књ. III. стр. 93. и 96.

**) Види писмо владике Ненадовића од 18. маја 1745. на загреб. бискупа, код Сладовића стр. 439. — Смичиклас II. стр. 228.

***) Карловац, стр. 148. Ову српску насеобину бљежи Р. Лопанић као прву у опсегу негдашњег властелинства у Сјеничаку, али наведено писмо владике Ненадовића доказује, да је туда било Србаља и прије 1713.

Као савезница млетачка зарати се наша царевина са Турцима опет 1716. године. Рат овај довршен је миром у Пожаревцу 21. јуна 1718. год. Тада је добила Банија сав онај крај на десној обали унској од Глинице па до ушћа унског у дужину, а у ширину све до иза Козаре.

А поименце припала су тада Банији ова мјеста: Стари Јасеновац са планином Козаром и са пустијем селима: Демировцем и Гуњевцем; Стара Дубица са 16 опустошенијех села; Костајница са три куле: Слабинска, Дреновачка и Карабашићева кула; Нови са цијелом својом околином, у којој бијаше 10 опустјелијех села. Од котара стародубичког и новског буду заокружена два крајинска котара (компаније), и то: један у Козарцу, а други у Доблинићу.*)

У ова војводства поврве Србљи из унутрашње Босне, испод Турака, и смјесте се по пустијем селима, која им власти радо уступише, само да бране међу од Турака, као и остала им браћа на овој страни. Тако остане тај народ на миру за некијех двадесет година. Године 1736. букне на ново рат са Турцима, који се доврши миром у Биограду 1739., гдје је закључено, да се оба босанска котара и опет уступе Турцима, јер ријека Уна, по својој сриједи, постаде на ново међа између обје царевине. Тада сав српски народ, што је био у тијем котарима, пресели скупа са својим властима на ову страну и размјести се по Банији, поред и између своје браће, што се од прије туда населише. Тада су умножене српске насеобине по сумеђи, онда особито овамо у првобанској регементи око Глине и више Глине, а неки ројеви прострли су се по Утињи и по Војинићу, у Карловачком Бегералату. Војинић је управ тада и насељен, па се спојио са српскијем насељеницима око Будачког, што по се туда населише за великог рата прије Карловачког Мира.

*) Ваничек I. 173.—176. — Смичиглас II. 304.

Тако је цијела сума или „Кордун“, од Јасеновца па до Тронеђе, начичкана српскијем народом, коме је била главна дужност бранити међу од Турака. Па су је Србљи и одбранили!

Из свега, што довле рекох о српскијем насеобинама по Банији, излази овако: најстарије српске насеобине, у доње Поуње и с једне и с друге стране Уне, дошле су скупа са турском најездом, па кад су Турци прогнати, српске су насеобине све прешле на лијеву унску обалу, па се смјестиле између ријека: Уне и Купе и прострле се све до Карловачког Бенералата, јер све те земље бијаху пусте и подивљале преко сто година. Док су Турци господарили у Поуњу, насељени су неки српски ројеви 1640. и 1680., а може да и још који пут око Петриње, и ови су ројеви дочекали ту главне насеобине од 1683.—1699. Све ове насеобине попуњене су 1739. послје Биоградског Мира из она два босанска котара, што су уступљена Турцима. По свијем изворима излази, да је српског народа по Банији могло бити до 15.000 душа у ово доба. Не разумијем како је г. Лопашећ (Карловац 148) пао у грдну погрјешку, рекавши за све ове насеобине по Банији, да су бројиле на 4000 душа. Он се ту позивље на познатог нам већ Хицингера (књ. I. 26.), а када тамо, а оно исти писац наводи толики број за оне српске насеобине око Топуског. Тачнији је с те стране Ваничек, који наводи (књ. III. 65), да је у Банији било до 5000 српскијех становника само на провинцијалном земљишту, а то су они становници око Топуског, онда они на имању грофа Драшковића и 284 куће, што су биле у Храстовици на имању загреб. бискупа.

С тога, прије него испричам велику сеобу српскога народа у ово владичанство, за цара Јосифа II., која ми сад долази на ред, судим, да је овдје најзгодније уметнути најстарији званични попис свију мјеста, села и заселака, гдје се све Србљи населише у овоме владичанству до цара Јосифа II.

Осми раздио.

ПОПИС СВИЈУ МЈЕСТА, СЕЛА И ЗАСЕЛАКА И У КАРЛОВАЧКОМ ЂЕНЕРАЛАТУ И У БАНИЈИ, ГДЈЕ СУ СВЕ ПРАВОСЛАВНИ СРБЉИ НАСЕЉЕНИ, ЗАЈЕДНО СА БРОЈЕМ КУЋА, ПО ЗВАНИЧНОМ ПОПИСУ ОД ГОД. 1768.

I. у личној регементи.

Имена мјеста :	Број кућа:	Имена мјеста :	Број кућа:
Кусац	6	Ђојлук	11
Паланка	6	Удбина	5
Прибудић	11	Ребић	9
Прљево	34	Јошан	84
Зрмања	15	Пећани	36
Ком	25	Пишаћ	17
Врело	39	Сврачково Село . . .	44
Попина	43	Подлапача	3
Граб	22	Толић	10
Грачац	43	Мекињар	70
Штикада	51	Средња Гора	35
Кијани	30	Могорић	99
Омсица	27	Заваље	14
Томин Гај	38	Павловац	23
Дерин Гај	34	Вребац	69
Брувно	85	Плоча	75
Мазин	52	Кик	17
Висућ	67	Ваган	3
Комић	59	Ловињац	7
Ондић	17	Доњи Крај	2
Мутилић	31	Радуч	59
Курјак	28	Дреновац	32

1.487.

Имена мјеста :	Број кућа :	Имена мјеста :	Број кућа :
пријенос . . .	1.487	Липа	9
Куклић	22	Кулица	8
Крушковац	11	Барлета	34
Медак	91	Острвица	39
Брезик	32	Бужим	7
Почитељ	64	Смиљан	35
Читлук	17	Широка Кула	109
Рибник	4	Селиште	10
Дивосело	91	Свијех укупно	2.079
Трновац	9	Народа бијаше душа	24.972

II. у оточној регементи.

Имена мјеста :	Број кућа :	Имена мјеста :	Број кућа :
Бунић	102	Турјанско	50
Шаламунић	38	Рудо Поље	26
Дебело Брдо	58	Дуги До	18
Козјан	15	Залужница	68
Горња Кореница	128	Подхум	70
(Бјелопоље)		Дољани	60
Мала Крбавица	66	Дабар	38
Трновац	16	Шкаре	54
Доња Кореница	185	Главаче	23
Горњи Косињ	5	Понори	31
Доњи Косињ	77	Старо Село	29
Липово Поље	58	Компоље	23
Кленовац	13	Дренов Кланац	12
Студенци	17	Мељнице	3
Св. Марко	1	Брлог	61
Коњско Брдо	5	Дубраве	12
Кварте	7	Свијех кућа	1.462
Врховине	93	Народа бијаше душа	16.578

III. у огулилној регементи.

Имена мјеста:	Број кућа:	Имена мјеста:	Број кућа:
Лучани	12	Муњава	4
Прокике	34	Церовник	2
Водотеч	24	Плашки	122
Тужевић	9	Зебић	34
Ивакуша	8	Међедиште	34
Шкалић	8	Латин	40
Гостово Поље	9	Јања Гора	35
Дрежница	62	Заборски	1
Јасенак	3	Јасеница	33
Гомирје	49	Блата	24
Врбовско	17	Збјег	13
Тук	9	Тоболић	42
Хрељина	5	Врело Мријежница	26
Витуњ	14	Мрзло Поље	11
Моравице Српске	50	Примишље	125
Поникве	47	Тржић	85
Попово Село	10	Врело Слушница	12
Дубраве	81	Броћанац	16
Гојак	5	свијех кућа	1.173
Оток	57	Народа бијаше душа	15.281
Опшарија	1		

IV. у слуњској регементи.

Имена мјеста:	Број кућа:	Имена мјеста:	Број кућа:
Фурјан	10	Коранско Село	8
Лађевац	1	Зинајевац	6
Кремен	16	Горњи Полој	10
Благај	75	Потпланинско Село	10
Горња Глина	5	Средња Перјасица	36
Глина	13	Доња Перјасица	12
Тржић	36	Својић	4
Перјасица	23	Мријежница	9
Оријевац	13		287

Имена мјеста:	Број кућа:	Имена мјеста:	Број кућа:
Пријенос . . .	287	Кесеров Поток. . . .	4
Точак.	5	Перића Село	9
Гаћешко Село	6	Бурића Село	8
Кестењак	18	Мала Црквина	5
Корана	8	Трупињак	4
Марковац	3	Војиновића Брдо . .	5
Милошевац	7	Јаснића Брдо	14
Матешко Село	8	Јошова	8
Полој	16	Стари Скрад	60
Доњи Полој	18	Доњи Скрад	101
Буковац	10	Спарењак	34
Кланац	18	Шљивњак	12
Ново Село	14	Клокоч	49
Мала Коса	7	Јохова	24
Нови До	10	Михољско	16
Кузма	17	Мрачај	8
Горња Височка. . . .	8	Крстиња	27
Доња Височка	8	Широка Ријека . . .	17
Бариловић	13	Свиница	38
Доњи Будачки	15	Брусовача	35
Дуги До	17	Кључар	25
Растовац	10	Сушица	1
Подгорје	17	Горњи Војинић , , ,	72
Млаковац	10	Доњи Војинић , , ,	70
Ријека	30	Тушиловић , , , ,	47
Павковић-село	9	Јелашје , , , , ,	6
Купленско	2	Турањ , , , , ,	1
Косијерово Село . . .	9	Мариндо , , , , ,	35
Корански Бријег . . .	11	Бојанци , , , , ,	18
Крњак	18	Свијех кућа	1.411
Бијели Кланац	6	Народа бијаше душа	18.048
Бреборница	17		
Горњи Будачки	6		

V. у прво-банској регементи.

Имена мјеста :	Број кућа :	Имена мјеста :	Број кућа :
Рјечица	50	Коморани	20
Стјепанов	15	Брезово Поле	22
Срњак	14	Брувно	25
Сликовац	28	Бузета	61
Острожин	42	Класнић	109
Трстеница	22	Добриница	30
Кирић	45	Брестик	40
Козарац	29	Драгоштица	53
Чремушница	30	Бијеле Воде	45
Голиња	32	Казаперовица	29
Бовићко Поље	24	Велики Градац	69
Чемерница	67	Мали Градац	94
Батинова Коса	22	Мартинићи	40
Буковица	16	Дреновац	60
Брњавац	53	Селиште	42
Пијешчаница	63	Мајске Пољане	72
Маличка	21	Глина	50
Блатуша	65	Тртник	43
Подгорје	39	Брњеушка	39
Пецка (мала)	26	Влаховић	33
Пецка (велика)	23	Ровишка	46
Перна	80	Лупчани	54
Воркапић	25	Бачуга	48
Топуско (на имању загреб. бискупа)	24	Грабовац	40
Врглине	13	Храстовац	10
Шибине	24	Петриња	6
Врановина	12	Драгоштињи	4
Балинац	23	Доњани	6
Шашево	13	Шушњар	59
Боровита	12	Бујинци	6
Обљај	41	Блиња	36
Жировица	64	Бедник	16
Мајданци	7	Моштаница	35
Чавловица	16	Петковац	15
			2437

Имена мјеста :	Број кућа :	Имена мјеста :	Број кућа :
Пријенос	2.437	Тремушњак	30
Стражбеница	14	Клинац	16
Блињски Кут	3	Мачково Село	32
Јошавица	48	Србљани	5
Млинога	48	Беговићи	22
Чунтић	2	Свијех кућа	2.697
Дејановац	7	Народа бијаше душа	25.972
Јабуковац	33		

VI. у друго-банској регементи.

Имена мјеста :	Број кућа :	Имена мјеста :	Број кућа :
Комоговина	33	Петрињици	30
Пастуша	30	Четвртковац	36
Ловча	29	Радоња Лука	14
Боројевићи	30	Зрниште	13
Меченчани	31	Дрљача	31
Уметић	27	Новоселци	8
Горњи Бјеловац	58	Меминска	16
Градуса Велика	55	Слујинци	28
Сјеверовац	35	Тимарци	20
Старо Село	58	Костреши	22
Бестрма	28	Палићи	15
Мађари	4	Побрђани	19
Градуса Мала	14	Чапљани	25
Свиница	34	Јасеновчани	22
Брушани	24	Мрачај	14
Каврга	19	Храстовац	102
Крчево	27	Рујевац	39
Пауковац	32	Љесковац	39
Кињачка	22	Педаљ	18
Брђани	23	Ступници	19
Вукошевац	21		1.164

Имена мјеста :	Број кућа :	Имена мјеста :	Број кућа :
Пријенос	1164	Драшковац	8
Гвозданско	12	Унчани	2
Гаге	16	Дивуша	15
Љубина	37	Толук	6
Јамница	41	Шаканлије	49
Косна	11	Голубовац	3
Грмушани	11	Волиња	34
Зут	12	Халагића Кула	1
Добретин	26	Бабина Ријека	73
Јаворник	12	Велешња	64
Закопа	14	Бјеловац	58
Чемерница	4	Превршац	25
Соколовац	16	Кукурузари	7
Јаворањ	47	Костајница	135
Горичка	34	Чукур	20
Удетин	19	Пањани	6
Замлача	3	Слабиња	52
Капелиште	7	Утолица	1
Хртић	16	Раусовац	145
Подове	6	Шаш	17
Главичани	12	Кладалук	18
Тора	13	Живаја Горња	30
Врпоље	20	Живаја Доња	28
Брђани	36	Плетеница	21
Свракарица	19	Дубица	100
Грабовица	11	Церовљани	12
Драга	18	Уштица	32
Рогоље	14	Јасеновац	64
Ораховица	21	Свијех кућа	2.739
Шегестин	13	Народа бијаше душа	21.170
Шушњар	11		
Бујиња	17		

VII. На имању грофа Драшковића.

Имена мјеста :	Број кућа :	Имена мјеста :	Број кућа :
Требиња Горња . .	24	Гаџешино Село . . .	5
Требиња Доња . . .	11	Брдо	11
Поповић-брдо . . .	26	Под Седлом	19
Скакавац	6	Карталино Село . . .	8
Буковица	23	Удбина	4
Мандића Село . . .	15	Сјеничак	208
Клишино Брдо . . .	3	Моравци	35
Иванковића Село. . .	9	Ласиња	3
Утиња	15	Славопоље	72
Међеђан-село . . .	17	Свијех кућа . .	518
Мањеровић-село . . .	4	Народа бијаше душа	3.749

ОПШТИ ПРИЈЕГЛЕД

свију кућа и свега народа у цијеломе владичанству по попису од године 1768.

Б и л о је :	Кућа :	Душа :
У личној регементи	2.079	24.972
У оточкој регементи	1.462	16.578
У огулинској регементи	1.173	15.273
У слуњској регементи	1.411	18.048
У прво-банској регементи	2.697	25.972
У друго-банској регементи	2.739	21.170
На имању грофа Драшковића	518	3.749
	12.079	125.762*

*) Званични попис Карл. Бенер. Команде у конзис. архиви, завежањ IX.

Девети раздио.

О СРПСКИЈЕМ НАСЕЉЕЊИМА У ОВО ВЛАДИЧАНСТВО
ЗА ЦАРА ЈОСИФА II. ОД ГОДИНЕ 1788.—1791.

За цара Јосифа II. године 1788. зарати се опет наша царевина са Турцима. Рат је овај трајао три године и свршен је миром, уговоренијем у Свиштову 4. августа 1791. Тада је опет премицата међа на нашој сумеђи у овоме владичанству. Наша крајина добила је тада дрежнички и цетински котар, а међа на оточко-личкој сумеђи премакнута је на Уну и већ на линију, која се до данас одржала. Цео добивени простор износио је $11\frac{1}{2}$ □ миља, са $115.828\frac{2}{3}$ рали земље. Размеђивање ово протегло се све до 1795. године. Уговор о томе потписан је у Дубици 29. децембра речене године.

Још прије него је рат букнуо, српско-православни бачки владика, Јован Јовановић, а прије је био (1784—1786) овдашњи владика — зађе по српскоме народу и стане га наговарати, да устане на Турке, док им наша царевина рат огласи. Владика оде најприје у Србију и тамо скупил добровољачку чету од 6—800 људи под вођама: Јефтом Делинцем и Јованом Ранисављевићем. До мало нарасте ова чета толика, да се могла разврстати у 22 компаније цјешачке, у један ескадрон коњаника, и још је остало 400 момака као нередовна чета. Што прије а што за вријеме рата, бројио се је овај српски добровољачки пук на 5049 људи; а главни заповједник био му је капитан друго-банске регемента, неки Михајиловић, који је тада унапријеђен до пуковника. Зборишта овијех добровољаца били су српски манастири: Крушедо, Гргетег, Ремета и Хоново.

Кад је владика у Србији дигао Србље на оружје, дође и овамо у Банију, па са протом костајничким, Јованом Поповићем, побуни турску Рају у Поуњу, да се дигне на оружје и да са женама и са нејачи бјежи на ову страну. Србљи послушају владика и проту; дигну се на оружје и одмах још исте 1788. године, прије него је рат и отпочео, пријеђе на ову страну у Банију 428 српскијех породица. Оно људи, што би за оружје и за бој, ступи на мах као добровољци у редовну војску граничарску, у нади да ће огњишта ослободити од Турака. Тако и опет одметне се Раја од Турака, па пристане уз ћесарску војску, која је љуто страдала код турске Дубице под невјештијем војводом, кнезом Лихтеништајном, који би ту био и главу изгубио, да га не одбрани и не спасе храбра мишица Срба Бановаца, под царскијем пуковником, Фрањом Јелачићем. Једва храбри ђенерао Лаудон освјетља образ царској војсци, освојивши Дубицу и Нови, и продријевши као побједитељ дубоко у Босну. Таки се је бој био уз цијелу линију кордунску. А војска, што се је туда крвавила, састављена је била скоро од самијех Србаља и са ове и са оне стране. Тешко је страдао наш народ тада од сваке невоље! Рат се сврши несрећно по нашу царевину. Све, што је било освојено од Турака на оној страни, морало се је опет уступити Турцима. Сва добит у овоме рату било је оно стотнаест хиљада рали земље, што је добивено баш у овоме нашем владичанству.

Још док је рат трајао, сав српски народ, што је био уз међу на оној страни, пријеђе на ову страну, да избјегне турском бјеснилу и очитоме покољу, надајући се, да ће се послје рата опет повратити на своја сједишта. Тако је прешло на ову страну још за вријеме рата и то:

у регементу личку	3231	душа, од којијех је ступило у војску	591
„ „ оточку	1446	„ „ „ „ „ „ „	256
„ „ огулинску	1449	„ „ „ „ „ „ „	235
„ „ слуњску	1197	„ „ „ „ „ „ „	235

У исто доба прешло је у бродску регементу 49 породица са 312 душа. Овај народ преселио је из босанскијех села: Кракара, Колошеваца и Брушња. У градишку регементу преселило је такође из Босанске Крајине 179 породица са 1722 душе. Из Параћина, у Србији, преселило је у српско-романску регементу 396 породица, а у петроварадинску регементу преселиле су такође из Србије 664 породице.

У банске регементе преселило је још прије рата, како већ наведосмо, 428 породица; а чим је примирје уговорено, пријеђе у Банију још 818 породица. Свега народа могло је бити ближе 15000 душа. Један дио овога народа попуни села и засеоке, што се од прије населише по Банији; други дио насели са свијем нова села, особито на сумеђи, а што се не могло смјестити по Банији, оно смјесте власти по Карловачком Бенералату, а нешто и у Провинцијалу. Нијесам могао наћи тачно: гдје се све смјестио наш народ овога пута по Банији и колико душа на број, али толико се зна, да су скоро све прије насељене парохије попуњене, а неке са свијем на ново насељене. Највише је насељено народа око Топуског: по Перни, по Блатуши, по Чемерници, по Вргину Мосту, по Бовићу, по Стјепану, и онда доље низ сумеђу.

Још прије овога рата откупљене су владеоске земље по Банији а то: грофа Драшковића и бискупа загребачког, па су спојене са Војничком Крајином. Године 1778. понуди Ратни Савјет загребачком бискупу, Гаљуфу: за Хрстовицу, за Топуско и за Покупско своту од 346.286 фор. и 7 кр.; а напосе за Топуско с Видушевцем 130.120 фор. и 40 кр. А за слободњаке и за племиће од Топуског 97.817 фор. и 58 кр. Кад бискуп не хтио на ово пристати добре воље, а оно узме на силу војничка комесија 1784. године сва имања бискупа загребачког, а тако и имања остале властеле, па све потчини Војничкој Крајини и њезиној управи. Од то доба нестало је владеоскијех кметова по Банији; јер је народ те земље добио као и остали Граничари, по

што је и прије служио као и они Граничари, који не бијаху кметови.

* * *

Много су потпунији подаци о српскијем несеобинама овога пута по Карловачком Генералату. Од оно 428 породица, што но још прије рата пријеђоше на ову страну у Банију, а прешле су из Турске Дубице и из Новог, — одврѝи се 60 кућа, па оду махом у Лику близу Госпића, и уставе се ту на камениту и неплодну пољу, што се зове Рудајице. Осим траве врштинe или ресуље не расте ту ништа друго. Који бише за војнике, они ступе у војску и оду на Французе, али под увјетом, да им се даду земље у котарима: дрежничком и цетинском, — који су тада освојени од Турака — ако њихова стара сједишта остану под Турцима. Па тако је и било. Године 1792. би одређен барон Церини и лички заповједник Божић, да подијеле земље реченијех котара. Они премјере земљу и досуде, да се свакој кући даде по 30 рали, и тако се тада насели у сваки котар по шест села. Него не дадоше све земље новијем насељеницима, већ половицу досудише онијем старијима, који прије не добише доста земље.

Тако су тада насељена ова села и то у котару цетинскоме:

1. Радовица, са 46 кућа на 4882 рали и 1000 □°.
2. Маљевац (мали и велики), са 37 кућа на 3053 рали и 1000 □° земље.
3. Кекића Село иначе Валиш-село, са 37 кућа на 980 рали и 800 □° земље.
4. Цетинска Варош, са 60 кућа на 4241 рали и 800 □° земље. Ово је народ, што је био отишао на личке Рудајице.
5. Беговац, са 16 кућа на 2168 рали и 200 □° земље.
6. Крушковача, са 34 куће на 4143 рали и 200 □° земље.

Осим подијељене земље остављено је 3786 рали и 1000 □^о за испасишта стоци, јер је држава канила ту подићи сточарницу.

У котару дрежничком оцијене најприје 4500 рали земље, обрасле шикаром, онда 150 рали ливаде све то такође за сточарницу; а на остала земљишта населе се ова села:

1. Љесковац, са 50 кућа на 4800 р. земље, од које бијаше 1300 рали добре и плодне, а остала под грмом и под гричем.

2. Грабовац, са 60 кућа на 3000 р. земље, од које бијаше 2000 рали плодне, а остала неплодна као и у Љесковцу.

3. Садиловац, више Гавранова Камена, са 33 куће на 2800 р. земље, од које плодне само 1000 рали.

4. Ваганац, на брду истог имена, са 66 кућа на 4900 рали земље, од које бијаше плодне 2000 рали.

5. Дрежник, са 66 кућа на 3600 рали земље, од које бијаше плодне 2000 рали.

6. Решетар, под брдом Мала Лисина, са 50 кућа на 7600 рали земље, од које плодне само 2000 рали.

По наведенијем селима насељени су скупа са Србљима, гдје више а гдје мање, и тако звани римокатолички „Маџари“, који су такође прешли на ову страну из Босне. За 19 кућа не било мјеста да се туда населе, с тога их населе у Турчевића Поље, у Ковачицу и у Сјеверин, у регементи Ђурђевачкој. Ваља и то имати на уми, да је онда било много мање плоднијех земаља, а далеко више шума и шикара, па послије у колико се народ множио, у толико је нестајало шуме и шикаре, што је народ крчио и претварао у оранице и у ливаде. Напореда са шумом и са шикаром умањивала се и стока, које је народ наш врло много држао. У вријеме насеобина било је кућа, које су по више хиљада глава овце и козе бројиле.

Осим ово дванаест наведенијех села поименце, попуњене су скоро све српске парохије у слуњској и у огулинској регементи новијем насељеницима, а највише по онијем селима, што су ближе међе.

На међи оточке регemente насељено је тада, што на старом а што на ново добивеном земљишту, осам села а то:

1. Петрово Село и Баљевац са 104 куће,
2. Међудражје,
3. Мељиновац,
4. Крузи,
5. Небљуси, са 52 куће у сва четири села,
6. Каменица,
7. Скочај. У ова два села насељени су „Маџари“ и само неколике куће српске.

На међи личке регemente насељена су ова села:

1. Днопоље	са	27	кућа
2. Доњи Лапац	„	60	„
3. Ораховац	„	35	„
4. Горњи Лапац	„	18	„
5. Борићевац	„	15	„
6. Добросело	„	44	„
7. Дољани	„	47	„
8. Бротња	„	19	„
9. Заклопац	„	17	„
10. Суваја	„	41	„
11. Нетека	„	21	„
12. Срб	„	57	„
13. Осреци	„	25	„
14. Купирово	„	14	„
15. Дуго Поље	„	9	„
16. Калдрма	„	8	„
17. Тишковац	„	7	„
18. Ваган	„	7	„
19. Дреновац	„	6	„

Свијех кућа бијаше 534, које су раздијелене на седам ново заокруженијех парохија а те су:

1. лапачка	са 87 кућа и	960 душа;
2. доброселска	„ 84 „ „	1070 „
3. дољанска	„ 75 „ „	530 „
4. сувајска	„ 77 „ „	920 „
5. кушировачка	„ 74 „ „	739 „
6. српска (Срб)	„ 78 „ „	693 „
7. осредачка	„ 68 „ „	770 „

По неком званичном попису, што га наводи Ваничек (књ. III. 68), насељено је тада, што прије а што послје рата, у све четири регemente Карловачког Генералата 1355 кућа, са 12.496 душа, од којијех је на мах уврштено у војску 1317 момака. А у Банију је насељено од прилике до 15000 душа. И тако може се узети, да је овога пута насељено само нашег православног народа у ово владичанство преко двадесет хиљада душа.

* * *

С народом је прешло и његово свештенство. Прешло је у свему 46 особа свештеничкијех и то: 29 свјетовнијех свештеника и 17 калуђера. Тада су изгорјели и запустјели српски манастири: Хрмањ на горњој Уни и Моштаница у Поуњу, а калуђери су прешли на ову страну. Сачувао се је потпун списак свега свештенства, које тада пријеђе овамо. Ево му овдје штампам имена ради спомена.

СПИСАК

српско-православног свештенства, које пријеђе на ову страну за цара Јосифа II.

1. Венијамин Влајићић, архимандрит манастира Моштанице. Умро у Дубици 1. априла 1811. и погребен при капели Успенија пресвјатија Богородици.

2. Серафим Милуновић, калуђер манастира Моштанице. —

3. Јов Адамовић, калуђер истог манастира, зауставио се с народом у Кукурузарима.

4. Василије Петровић, калуђер из Црне Горе.

5. Ђорђе Јакшић, исто тако. Ова су два калуђера дошла из Црне Горе, са капитаном Филипом Вукасовићем, који је 1788. године отишао у Црну Гору са 400 Граничара, да и Црногорце дигне на Турке, и да им капитан буде вођа. Али га Црногорци у мало не убише, не хтјевши помагати нашој царевини. С тога Вукасовић једва умакне из Црне Горе послије четири мјесеца.

6. Павао Милетић, свештеник, прешао из Козарца с народом, гдје је поповао 32 године. Уставио се код Дубице.

7. Трифон Кољанин, свештеник, прешао са 100 породица народа из Зољевице и уставио се у Подовима.

8. Јован Ђулибрк, свештеник, превео 116 породица из Блатне и уставио се у Орловцу.

9. Стојан Стојнић, свештеник, превео 102 породице из Мразоваца и уставио се у Орловцу.

10. Илија Гојић, свештеник, превео 100 породица из села Свиње (данас у парохији јабланичкој у Босни); уставио се у Збјегу код Новог.

11. Јован Пузавац, свештеник, прешао с народом из Јапре.

12. Марко Мајкић, свештеник, прешао са 22 породице из Хрваћана и уставио се код Новог.

13. Стојан Драгишић, свештеник, прешао са 60 породица из Живешкупа и уставио се код Новог.

14. Ђорђе Гак, свештеник, прешао са 120 породица из Рујишке.

15. Никола Тремушњанин, свештеник, прешао из Деветорија.

16. Симо Кољанин, свештеник, прешао из Турбара са 100 породица и уставио се у Четвртковцу.

17. Јован Булић, свештеник, прешао са 131 породицом из Градине.

18. Пантелија Хабдулаја, свештеник, прешао са 82 породице из Јеловца.

19. Стеван Скробић (Скробо), свештеник, прешао са 55 породица из Бухаче.

20. Стојан Туромановић, свештеник, прешао из Пеђине, а не стоји са колико народа.

21. Симо Бабић, свештеник.

22. Миладин Бабић, свештеник, ова су се двојица повратила натраг у Босну.

23. Филип Дмитровић, свештеник.

24. Јован Дмитровић, свештеник, рођен у Мутничкову Врелу у Турској, рукоположен за ђакона 7. априла, а за свештеника 10. априла 1773. од епискога Ананија Херцеговачког. Парох у Садиловцу 1. фебр. 1796. Умрљо 3. нов. 1797.

25. Гаврило Гргић, свештеник, превео 163 породице. Био парох у Слушници.

26. Богослав Орлић, свештеник.

27. Божо Рашета, свештеник, рођен у Лапцу „в Турецкој“. Рукоположен 29. јуна 1770. за ђакона, а 30 јуна за свештеника од херцеговачког епископа, Стевана Љубибратића. Умрљо као парох у Лапцу 6. септ. 1809.

28. Константин Добријевић, свештеник, прешао у Прибудић.

29. Григорије Мајсторовић, свештеник, прешао у Брувно.

30. Мијајло Мајсторовић, рођен 15. јула 1750. рукоположен за свештеника 8. новембра 1783. од епископа „Пајсеја босанског у Сарајеву“. Умрљо као парох у Дољанима 15. априла 1822. године.

31. Гаврило Марковић, свештеник, прешао из Гламоча и уставно се у Могорићу.

32. Гаврило Милановић, свештеник, био парох у Тишковцу; живио сто и четири године, умрљо 18. маја 1814.

33. Сава Обрадовић, прешао као ђакон, рукоположио га владика Димовић 1789. за свештеника.

34. Андрија Милановић, свештеник.

35. Василије Црнобрња, игуман манастира Хрмња, рукоположен 1773. од епископа Буквића. Умро као парох у Србу 11. јуна 1811.

36. Јеремија Бубало, калуђер хрмањски, рукоположен од „епископа Скерлетовића 1775“.

37. Никодим Милеуснић, калуђер хрмањски, рукоположен 1771. од епископа Ананија, био парох у Купирову.

38. Спиридон Калинић, „пострижник манастира Хрмња“. Умро као парох у Зрмањи 24. нов. 1814. године.

39. Јоаникије Рађеновић, калуђер хрмањски, рукоположен за ђакона 8. нов. 1781. од „епископа сарајевскога Пајсеја Скерлетовића“, за свештеника 24. фебр. 1789. у Плашком од епископа Генадија Димовића. Постао парох у Србу 1. маја 1814.

40. Хрисантије Половина, калуђер хрмањски, „рукоположен за јеромонаха од епископа Пајсеја сарајског“. Био парох у Доброселу.

41. Викентије Шербеџија, калуђер хрмањски, био Парох у Попини.

42. Лаврентије Момић, родом из Голубића у Далмацији. Пострижник манастира Троноше „пришел с народом под крило австријанскоје 1788. и служио аки фелдкапелан, на посљедок при општеству сењскому служио чесно и со удовољствијем, гдје и преставиоја 19. јануара 1817. года, и погребен при цркви сењској благољепно“.

43. Василије Црнојевић, јеромонах.

44. Теодосије Тепавац, монах, пострижник ман. Хрмња. „Преставиоја у Сухаји 25. априла 1821. года, поживе же вејех љет 94, чесно, богоугодно, но биједно и ништетно“.

45. Неофит Хајдуковић рођен у Радучу 4. фебр. 1766. „Воспријао чин монашески у манастиру Хрмњу 1785. во дја-

кона сего љета у Сарајеву од „Пајсеја Сакрзлиа, епископа дабробосанскога“. За свештеника рукоположен је у Пакрацу 1797. од епископа Кирила Живковића. Постао парох у Купирову 1807. Умро је 1840.*)

Овај калуђер Хајдуковић прославио се са јунаштва 1809. год., бијући се с Турцима у кланцима по Куку и по Лумбарденику. У друштву са браћом Бабићима, из Тинковца, скупџи отац Неофит велику чету, с којом јуначки одбије Турке, који су годили да продру овамо, и да попале она села, што су им отета прије десетак година.

Сви ови свештеници позвани су били у Плашки о Илињу дне 1792. године, гдје су пред владиком Димовићем и пред плашчанским капитаном Радочајем неки испит полагали, да се види, јесу ли способни за отправљање црквене и парохијске службе на овој страни. Они из Баније дошли су скоро сви, али од онијех из Лике не дође ни један, с тога је протама заповиђено, да их они испитају.

У Плашком су испитивани, да ли умију: читати, писати, пјевати, служити у цркви, и онда су их питали „из хришћанскија науки“. Оцјене бијаху врло лоше. Доста их је било, који не знадоше ни читати ни писати, а из науке хришћанске има оцјена „gar nichts“. Записник о овоме испиту потписан је у Плашком на Илињ дан 1792. год. Неки су од ових свештеника добили парохије и канеланије овуда, а неки опет, који су били слабије спремљени, живљели су од 17 кр., што су их добивали на дан од државе. Само она два црногорска калуђера добивала су по 12 фор. мјесечно. Не могох разабрати, камо су се пристранили.

*) У овоме списку на више се мјеста спомиње епископ Пајсеј Скерлстовић, а код Ђакона Хајдуковића зове се исти епископ „Сакрзлија“. Овај се епископ не спомиње у ни једном нематизму Дабробосанске Митрополије, међу епископима. С тога сам написао из протокола „рукополагајемих“ све тачно, што сам о њему прибиљежено нашао.

Осим наведенијех свештеника, отишло је њих осмерица у Пакрац, на позив владике Кирила Живковића, да их он тамо смјести „само да не пану високом ерару на терет.*)

А да би се видјело, у колико су ова српска насељења повољна била нашој држави; колико их је потпомагала и како је сматрала нове досељенике, ево нека свако види из акта ц. кр. Илиричке Дворске Канцеларије од 31. маја 1791. број 493, што га посла ондашњем владици карловачком, Гендију Димовићу:

„Из обзира на многоврсне користи, што их добива држава досељавањем српскијех поданика у царс. и краљ. напљедне земље — „Welche die Einwanderung der Serbischen Unterthanen in die k. k. Erblanden gewähren“ и т. д.) — предложено је дне 26. пр. мј. превишњем мјесту: да се задругама, које су вољне доселити у царске земље, даде изрично увјерење, — е ће привилегије и погодности, које су већ дате и које ће се може да још дати српскоме народу — важити и за њих као за чланове истогa народа; па према томе, да ће се са истијем задругама по истијем законима поступати.

Па по што је Његово Величанство овај приједлог Српске Хофканцеларије најмилостивије одобрило и заповијети благоизвољело, нека се изјави увјерење досељеницима, да све српско-народне привилегије важе и за њих: то се ова превишња наредба даје на знање господину владици и то као поновљени доказ о томе, колико Његов. Велич. на срцу лежи добро и примање српскога народа. У Бечу 31. маја 1791“.)

Овијем заврнујем и ја овај раздио, а наставићу још о српскијем насеобинама по градовима: Тресту, Ријечи, Сењу и Карловцу, па ћу тијем завршити први дио ове своје радње.

*) Види о овој насеобини: Ваничек књ. II. стр. 65—69. и 365—368. књ. IV. стр. 130. Смичиклас II. стр. 362—369. Кукуљевић, „Књижевник“ I. стр. 93. У архиви конзис. conscriptiones, завежањ IX. Број 607 ex 1790. Протокол рукополагајених, старији стр. 70—75.

**) Број 685 ex 1791. у арх. конзис.

Десети раздио.

О СРПСКИЈЕМ НАСЕОБИНАМА ПО ГРАДОВИМА: ТРСТУ, КАРЛОВЦУ, РИЈЕЦИ И СЕЊУ.

І. СРБЉИ И ГРЦИ У ТРСТУ ЗАЈЕДНО У ОПШТИНИ.*)

У четвртом десетку прошлога вијека, насели се у слободни град и пристаниште, Трст, неколико породица богатијех Грка, који су се бавили трговином. У исто доба населе се ту и неколике српске, трговачке породице. Ове су дошле из Босне, из Далмације и из Млетака. Године 1748. било је већ толико Грка и Србаља у Трсту, да су се обје народности удружиле у једну заједничку црквену општину. Исте године намјесте они за се капелицу у некој својој кући, изаберу свештеника, саставе неке општинске уредбе и стану се спремати, да себи саграде праву цркву, и да узаконе своју нову општину. На њихову молбу, ради цркве и ради општине, изда им царица, Марија Терезија, 20. фебруара 1751. посебну привилегију овога садржаја:

1. Допушта се Грцима, „Источне Цркве, несједињене са римокатоличком“, да у Трсту, на већ одређеном мјесту, саграде себи о своме трошку једну цркву, у којој ће смјети као и у својијем кућама: слободно вршити обреде и правила своје вјере, службе служити, Свете Тајне вршити и примати;

*) Како сам већ напријед казао, у другом дијелу ове своје радње, говорићу о црквено-општинском животу нашега народа у овоме владичанству; али о црквено-општинском животу по споменутијем градовима нашијем, казаћу у кратко све што је главније одмах овдје, да се кашње не бих повраћао; јер се црквено-општински живот варошкијех општина и онако разликује од црквено-општинског живота осталијех православнијех општина.

а све по уставу исте Источне Цркве без сваке досаде и напасти.

2. Допушта им се јавно обносити свете литије и друге сличне обреде, али само у порти своје цркве.

3. Допушта се и свештеницима грчког источног закона, да смију посјештавати болеснике и самртнике, Свете им Тајне давати, мртваце по свом обичају опремати и сахрањивати; али спроводи не смију бити свечани.

4. Слободно је „Грцима у Трсту несједињенијем с Римском Црквом“ женити се, како од свога тако и од другога закона, па и од римокатоличког. Ако ли буде једна или друга страна римске, или ма које „негрчке“ вјероисповијести, то онда, како вјенчање тако и крштење дјеце и све друге Свете Тајне, има вршити само свештеник Римске Цркве. Сва дјеца, која се роде у тако смијешаном браку, имају остати у Римској Цркви.

5. Слободно им је сабирати се у скупштине ради уређења вјерскијех и општинскијех послова.

6. Скупштине те смију се држати само пред повјереником, којег ће одредити царски гувернер.

7. „Истијем начином имаће иста општина власт: да избира и да прима свештенике своје вјере, па ако би исти у какву погрјешку пали, да их казни или отпусти; али само у скупштини пред повјереником, којег ће именовати наша „комерцијална префектура“; — то и други приједмети, који се тичу вјере и обреда, ако буду од веће важности, и ако би требало, да се ријеше код неке више црквене власти, то ће се повјерити на ријешење једноме од епископа, или архиепископу, или другоме некоме свештеноначелнику „грчке вјере“, кога Ми одредимо за то у такоме пријепорноме случају“.

8. Слободно им је у свако доба по овој привилегији сабирати се ради избора ваљаног свештеника за своју цркву, али ради потврде имају свагда Нас молити. А како су сада

изабрали за таквог свештеника неког по имену Дамаскина Омера, то га и Ми за свештеника, грчке општине у Трсту, оввијем огласујемо и потврђујемо“.

Привилегија ова дата је заједнички и Србљима и Грцима, а што се у њој свуда вели „Грци“ и „грчке вјере“, то ваља разумјети по вјери, а не по народности. Сложна браћа брзо кућу теку, па тако тада Грци и Србљи брзо смогоше трошак за цркву, те саградише омању, али лијепу црквицу и освете је на име Светог Спиридона. На зидање ове цркве приложили су Србљи „исто толико колико и Грци, ако не и више“ — вели се у једном каснијем званичном писму.

Изабрани и од царице потврђени свештеник, Дамаскин Оморо, био је Грк. Њега је 1753. произвео за архимандрита црногорски владика, Василије Петровић. И Србљи узму за себе свештеника, који се сматрао као архимандритов капелан. Са Грцима се лијепо договоре, да свештеници служе наизмјенице по седмицама, а плаћу им одреде једнаку из заједничкијех општинскијех прихода. Ова лијена слога и љубав, између Грка и између Србаља, потраја само неколике године. Потраја управ само дотле, док није црква саграђена, намјештена и начињена. „Оно мудро грчко памет“ употрејеби лаковијерне Србље на своју корист, само да лакше дођу до цркве и до општине; а чим су се уредили и одомаћили, окрену други лист. Душа и покретач свему био је архимандрит Дамаскин. Ово је био врло и лукав и надут Грк. Србље је мрзио већ по природној саможивости, а још већма мрзио је словенску службу и српског свештеника. Није он жив тријети могао, да се у Светом Спиридону и српски служи, а биће да му је и због прихода сувишан био српски свештеник. Својијем заједањем и досађивањем прождене он српског свештеника из Трста 1755., па побде Грке, да више и не примају у Трст српскијех свештеника, нити да им допусте служити и појати у цркви српски. Грци од једном прогласе, да је црква само њихова; јер да се у привилегији Србљи и не спомињу. А лакше им је било и због

тога зановијетати, што је њихов свештеник добио царску потврду.

Видећи се Србљи овако преварени од Грка, љуто се сваде с њима. Србљи потраже помоћи и обране код тадашњег карловачког владике, Данила Јакшића, изјавивши му, да би жељели доћи под власт карловачкијех владика. Јакшићу је била повољна ова изјава, и он настане најозбиљније, које преко митрополита Ненадовића а које и сам собом, да Трст добије под своју власт. Сазнавши Грци са својијем Дамаскином за српске договоре са владиком Јакшићем, ударе у сваке грдње, а најпослије и денунцирају Србље царскоме двору, да су невијерни и да не поштују царске привилегије. Архимандрит је све жице натезао, само да не дође под непосредну власт кога српског епископа. Он је навијао, да буде са свијем самосталан као „архипрезвитер“, или да буде потчињен којем грчком епископу из Леванта, само не српском. Најпослије на моћно заузимање и митрополитово и владицино, изађе декрет царице Терезије од 15. јануара 1757. године на владика Јакшића, гдје се вели: „Нашли смо за добро, да теби подвластимо као непосредном свештеноначелнику (*geistlichen ober-Haupt*), по правилима и по начину црквене јерархије несједињене Источне Цркве — како онога у Трсту постављеног несједињеног архимандрита и њему подвлаштени клир, тако исто и цијелу тамошњу исте вјере општину, а то: једно због близине мјеста, а друго због твоје Нама похваљене смијерности и због другијех твојијех врлина“.*)

Послије овога декрета оде владика Јакшић у Трст, па у неколико измири Србље и Грке.

*) Ориџинал у конзис. архиви под бројем 561. старијех писама.

Србљима пристави неког светогорског калуђера, Мелентија, за капелана и склони општину, да за оба свештеника подигну пристојне станове. Али за кратко вријеме истисне архимандрит Дамаскин и оца Мелентија, па Србљи остану и опет без свог свештеника. Владика Јакшић и опет оде у Трст, те покуша да тамо опет намјести и српског свештеника, али Грци не хтједоше на то никако пристати. Када видио владика, да са Грцима нема више ништа од договора у лијепу — замоли он код двора за дозволу, да се у Трсту намјести и српски свештеник поред грчког код исте цркве. Послије дуге преписке и на својско заузимање, и митрополитово и владичино, стигне царска одлука од 9. маја 1769. којом је дозвољено, да се „како за сада тако и за будуће има бирати и српски свештеник, и то из Карловачког Владичанства и са владичинијем одобрењем; а овај свештеник има бити предложен и гласањем примљен од скупштине грчке и српске народности, која ће се састати под предсједништвом једнога савјетника ц. кр. Интеданце“. Српски свештеник има се издржавати једнако као и грчки из заједничкијех прихода цијеле општине. Архимандриту Дамаскину пак да се не смије ни по што допустити, да би он узео за српског свештеника којег странца, или да би он зависио од којег епископа изван државе; јер „Ми хоћемо“ — вели царица — „да у црквенима пословима грчке цркве у Трсту, у колико устреба за те послове епископски надзор — тај надзор да никоме другоме не припада, него само карловачкоме епископу“. Од године дакле 1769. био је у Трсту свагда и српски свештеник код цркве Св. Спиридона. Видећи Грци најпослије, да морају трпјети и српског свештеника поред свога — и да се морају покоравати власти карловачког владике и њега спомињати у цркви на молитвама: — удесе они с друге стране, како ће поткопати са свијем владичину власт и у цркви и у општини. У прољеће 1772. год. измијене они старе општинске штатуте од

године 1748. са новијем. Предсједавао им је у општинској сједници барон де Ричи, као повјереник гувернера, грофа Цинцендорфа.

У овијем штатутима донесу они правило, по којем забране владици сваки надзор и свако мијешање у црквено-општинске послове, а особито да им не смије завиривати у црквено-општинске рачуне. А за свештенике одреде, да општина има пуну власт, не само бирати своје свештенике, и грчке и српске, него им у свему заповиједати, дужности им прописивати, па тја и начин како ће „свештенодјествовати;“ а наравно, главно је правило било: да општина може у свако доба отпуштати своје свештенике, не питајући за то владике. На ова правила пристану и Србљи уз Грке, јер наравно: је ли само ту власт, да се господари и заповиједа „попу“ — ту су онда и српски трговци свуда брзи потписати се на то! Тако се и овдје одмах сложише Србљи са Грцима. Ту је ваљало прописати и сталан ред, када ће који свештеник служити у цркви. Али ту одмах запе и слога се развали. Србљи захтијеваху, да буду у свему равноправни са Грцима, а ови на то не хтједоше пристати. С тога не хтједоше на превишњем двору потврдити овијех штатута, него заповијеше, да се послје три године преустроје према српскијем захтијевима.

Кад мину три године 1775. навале Србљи, да се штатути преустроје по смислу царске наредбе, али Грци не хтједоше ни чути о каквој равноправности, и с тога дође до јавне свађе и до узајамног тужикања, које је трајало непрестано до 1782. године. Те године добију Грци дозволу, нека себи саграде посебну цркву и нека се оцијене од Србаља. Са Србљима се погоде ради цркве Св. Спиридона, која остане Србљима, а Грци саграде себи о свом трошку нову цркву Св. Николе. Општинске штатуте преустроје, које им влада потврди декретима од 19. јануара и 23. марта 1786. године. Тако се сврши ова циганска свађа између Србаља и између Грка, која је трајала 34 године. Од године дакле 1782.

постоје у Трсту двије засебне православне општине: грчка са црквом Светог Николе, и српска са црквом Светог Спиридона.

Нова грчка општина остане, бар привидно, и на даље под надзором карловачкијех владика, ма да је то Грцима неправдо било. Архимандрит Дамаскин не хтједе спомињати у цркви владике карловачког, већ је спомињао цариградског патријарха, што му је најстрожије забрањено 28. августа 1794. год. Владика Димовић 1786. заштите од обје општине црквено-општинске рачуне и позове их, да се изјаве, колико ће давати као и остали православни народ, у име „конвенције“, на издржавање владике — дијецезана? Овоме се одупру обје општине најодлучније; нити хтједоше подијети рачуна, а још мање плаћати какав принос на издржавање своје епархијске власти. Шта више обје општине позову у помоћ државну власт против своје црквене, и с тога се водила преписка између: државне, општинске и епархијске власти, пунијех девет година. Богати, а онда и самовољни трговци, побиједо владика! Најпосије ријеше на двору 7. септембра 1795. год., да општине не морају подносити својијех рачуна ни једној црквеној власти, „а власт карловачког епископа, над грчком општином у Трсту, има се укинути с тијем додатком, ако би се у будуће десно неки црквени приједмет, који би по §. 7. протекционалне дипломе (види тај §. на почетку) изискивао, да се ријеша одлуком ваше ексцеленције (владике Димовића) или друге које црквене власти грчко-несједињеног обреда: — тада имају православни Грци, што станују у Трсту (*Graeca orientalis natio Tergesti existens*), зачитавши ма којег епископа, одређеног на ту цијел, такав приједмет поднијети гувернијери, која ће га уз своје мишљење подастрijети на највише ријешење“.

Од ово доба престала је и по имену свака власт карловачкијех владика над Грцима и над њиховом црквом у Трсту. Грци вољедоше потчинити се политичнима властима него ли српско-православном епископу. Али није само на томе остало.

СРПСКА ПРАВОСЛАВНА ОПШТИНА САМА ЗА СЕ У ТРСТУ.

Видјесмо мало прије, како су се поцијепали Србљи и Грци у двије посебне општине године 1782. Србљима је остала стара црква Светог Спиридона. Они задрже заједничке општинске штатуте и то оне од године 1772., што но их царица не хтједе потврдити. По тијем штатутима уреде Србљи посебну општину и остану на миру до године 1793. Сачињавајући толико година једну црквену општину заједно са Грцима, увукао се и у младу српску општину онај саможиви и горди цинцарски дух. И Србљима не би по вољи, да им владике завирјују у рачуне, и да им надгледају општинске послове. С тога и они прегну, да се извију испод власти не само владика карловачкијех, него у опште испод сваке црквене власти, и да се оцијене од сваког српско-народног средишта. Не имајући посебнијех општинскијех правила, сачине они пред политичкијем комесаром 1793. године за иста неке чудне и јединствене штатуте под насловом: „Установљенија и правила Нације и братства Илиричкога утврђена годa 1748. у Граду и пристаништу слободному Тријеста . . . која от тогожде Националнога братства Илиричкога односително ко установљенијам годa 1772. јесу била возобновљена годa 1793. и представљена превосходителному прављењу за испрошено потвржденије“.

Правила су изложена у 77 чланака. Општина се зове „тиело законное национално — гражданское и домоуправително — икономическо Братства“.

Чланови су сви православни Србљи. Сваки члан плаћа годишње по шест либара у општинску благајну. Општином управља 18 изабранијех законитијех чланова. Између овијех бира се један „управитељ“, два „прокуратора“ и један „канцелиста“. Цијело ово тијело зове се „Капитул“. Капитулари бирају се на три године. Ако се умножи број „братства“; онда се има број капитулара умножити до 24.

Часници се бирају само на годину дана, а бирају се 1. децембра. Служба им отпочиње „на ново љето“ т. ј. 1. јануара, а то је ново љето по новом календару. У чланцима од 15—23. прописане су „принадлежности капитула“.

Чланак 23. овако гласи: „Будући нужна два Свешченика учена, и један Дјакон за службу свешчених дјејствијак у овој нашеј цркви светог Спиридона, Капитул ће имати принадлежност, и попеченије писати чрез управитеља, и прокураторе Господину Епископу, или Архиепископу илирическому Епархија у држави, молећи га да изводи одредити избраније два Свешченомонаха и дјакона у лицам националним, и примјернаго повода, способни за подносити службу капеланов, навластито исти Свешченомонаси, службу духовников, да би могли не само добро служити цркви са својим свешченодјејствијем, но и Нацији и братству са свои дјели, духовними; и ови, како и дјакон морају имати своја закона доказателства и свидјетелства истинита во увјереније њиовог свешченога характера и назначени качества.“

24. „Како стигну у Тријест речена два капелана и дјакон; Капитул оће испитати вишеречена њиова доказателства, и почем се нађу по надлежности, дати ће истим свешчеником и дјакону познати обвезателства њиови служба, вручивши им један ексемплар оних, како буду описани и изречени у члану принадлежности капеланов за њиово лучше знање, управитељство и сохрањеније.

И обешчавше исти свешченици и дјакон полно извершење своји обвезателства, по погодби њиови награжденија, дати ће им се владјеније њиови служба“.

25. „Капитул буде бодарствовати с највећим вниманијем, толико о примјерному и приљезному поводу речени Капелана и Дјакона, колико о полном сохраненију служба и должности њиови. И при случају да би с пута уклонили се, чинити ће опоменути и чрез управитеља и прокураторе, аколи се не би исправили иматиће

власт Капитул них одлучити отслаивше их у нив Монастир, учинивше преже должно искање други лица, начином и образом изреченим у члану 23-му“.

26. „Капелани и Дјакон битиће балотирати от Капитула сваке године за ниво потвeржденије или изкљученије множечислијем гласова“, а то значи на просто, да ће се сваке године гласати, хоће ли се свештеници и ђакон и даље задржати, или ће се отпустити.

27. и 28. Капитул одређује плаћу свештенству и за „друге предстојатеље и служитеље Цркве по мјери својственога достојинства“.

Знатан је чланак 35. који гласи: „На конец Капитул буде имати всегда и у свако време право и власт прегледавати касу братства, искати расчисленије тојаже, како и от сваке друге ствари относителне братству и цркви; не мање же пазећи и отсудити множечислијем гласова неудобства, која би возстала у свим вешчима духовнима, политическими и икономическими касајућих се так же нације, братства и цркве, кромје да би икада био подложен тоже капитул во здавати разчисленије (есап) или узрок, кому либо нибуд, толико црковному, колико и светскому, којега му драго степена и состојанија, за ни једну от вешчи назначени и принадлежећи цркви и братству националному; понеже само њему братству националному или ти цијелому тијелу закону тогоже принадлежи право искати разлог от Капитула, о његовом правленију свeрх дијела, толико свеобшчи, како и особливи њему вовјерени са настојашчим установленијам и урежденијам“.

У чланцима од 37. до 65. прописане су опширно дужности управитељеве и прокураторске. Дакако да у то није заборављено на првом мјесту ставити им у дужност, да пазе како ће капелани и ђакони вршити своје дужности, па тја имају они „расположити да се у свешченодјествијам

поступа с благољепијем и са общенародним и особним примјерним основанијем, остајући обаче сохранијено устројеније за тајаже дјејствија власти Капитула“.

У чланцима од 65. до 75. прописују се дужности двојице синдика. Ово су управ неки непосредни контролори општинских рачуна и инвентара. Чланак 75. прописује дужности канцелистине, а 76. „должности капеланов и дјакон“. Колико је већ тада обузео властољубиви дух ову српску општину, нека се још боље види из ових правила, која сам ево исписао од ријечи до ријечи:

76. „Исполњавати буду свешченнодјејствија у оне часе и с оним начином, који се буде нима установити от Капитула.

У свим Литургијам и свешченнодјејствијам церковним творити буду обикновеное воспоминаније имена нашего всемилостивјејшаго за сохранијене јего. (О спомињању епископа нема ту ни спомена). По том творити буду такође сва друга по образу нашега закона, и за братију тако у члену 6. и 50. К тому же и предписана у светој проскомидији за упокојеније усопши благодјетела и братије.

Должни су употребити све своје попеченије и дјело у служенијам ниовога свешченога служительства и не мораду ни под којим именем никада упражњавати се или мешати се, ни управ нити састранце у дјела мирска лица национални, кромје кад би от оних били запрошени, за причинити својим посредствијем мир и согласије фамилија.

Не долженствују, нити могу, под наказанијем непосредственога исклученија сојединити бракосочетанијем кога ни буд от националних без положителнаго соизволенија родителеј, и попечителеј страна свезујући се, и без следователнаго три неделнага у цркви общенароднега оглашенија; остајући јешче к тому ниова точна дужност и наложеније у случајам изјавити писмено преже таковоје согласије Упра-

витељу и Прокуратором и без допушченија истих остаје им забрањено дати благословеније бракосочетанија. Ни један од свешченика ни дјакон не могу отсутствовати без предудварителнаго соизволенија управитеља и прокураторов.

Толико два свешченика, колико и дјакон бити ће језегодње бадотирати за потвержденије или отпушченије, и могу у свако време отпушчени бити множечислијем гласова Капитула они, који злоупотребујући пред текућа увјешчанија, покажу себе за не достојне својега служенија и увјерености националне.

Што се тиче пак вешчи закона, вишега испитанија, ове се морају отложити разужденију и закљученију Господина Епископа Епархије националне у владјенију по разумјенију члена 23—га. Ово значи, да могу ма кога српскога епископа питати за савјет у приједметима чисто вјерским.

Најпослије у чланку 77. прописују се дужности „вјестника илити слуге церковнога“. Код овога је Капитул већ милостивији, јер то су били понајвише пропали капитулари. Код овога не стоји, на колико се година бира као капелани. А ако скриви, онда „бити ће преже усовјетоват от управитеља и прокураторов, по том бити ће исправљен от Капитула, и на конец искључен из службе своје при случају неисправленија“.*)

Ето ово су та заиста, и по слогу и по садржају — чудна и управ нагрдна правила српске православне црквене општине у Трсту, по којима се та општина и данас управља. Ја рекох: српске православне општине, али одмах додајем, да се кајем, што сам рекао; јер по наведенијем штатутима нити је у Трсту српска ни православна општина. По овијем штатутима искључила је ова општина сама себе из сваке заједнице

*) Ова су правила и штампана посебно 1798. год. у Будиму, у универзитетској српској штампарији, на цијелом табаку, а на 43 стране.

и српско-народне и православно-црквене. Та тамо је „Капитул“ општински све и сва. Капитул је: и Конзисторија и Апелаторија и Свети Синод. Капитул је: и општина и Школски Савјет и Саборски Одбор и Српски народно-црквени Сабор. Најпослије Капитул је и владика и митрополит. Само је још требало метнути у штатуте и то правило, да управитељ са прокураторима и рукополаже ђаконе и свештенике за своју општину, онда би ва истину имао сву власт „Капитул“, и онда би му збиља доликовало име Капитула. Па да је и то правило дошло у штатуте, и то би им потврдили били, без сумње, којекакви талијански гувернери и њихови комесари, што су их у сједнице општинске изашиљали. А шта су знали и марили туђински иновијерни чиновници за установе, и Православне и Српске Цркве! Имали су они и ту свој политични, а ваља да и провелитски рачун. Али је, туго наша! грдна брука на свијест и црквену и народну, да је богати Србин у Трсту навалице бјежао од сваке заједнице и од свакога средишта, и црквенога и народнога! То заиста није радио чисти дух српски ни хришћанска српска свијест. Та Србин меће своје свете патријаре и владике, протопопе и остале свештенике у прочеља и на прва мјеста, и на збору и при столу, а камо ли не у Цркви и у општини. А ну то загоспођеног и обогаћеног Србина, гдје од свога српског владике бјежи под скуте туђина власника; гдје своге свештенику „а од српске крви и кољена“ и не да у своју општину, већ га понизује до простог општинскога слуге! Овамо се зове црквена општина, па у тој општини само свештеник нема мјеста ни гласа — заиста чудан појам о црквеној општини. Али да! Заборавих, да у Трсту и нема српске општине већ неки „Капитул“, а ту и не спада српски свештеник. Заиста ове штатуте није сачинио српски дух, него дух саможиве цинцарије, којој је и Бог и вјера, и Црква и народност у пуној каси. Та како би свештеник могао бити члан своје општине, кад њега општина плаћа? Ови су штатути

пријепис цинцарско-грчкијех штатута од године 1772. што но их царица не хтједе потврдити.

Јесу ли ови штатути потврђени од политичне које власти, и када су потврђени, о томе нема ни трага у званичној конзис. архиви. Биће да им је то потврда, што су састављени пред државнијем повјеренством. Тршћани се и данас по њима управљају. Али макар их потврдио ко му драго, штатути су ови незаконити са сваке стране, јер су противни темељнијем установама и Српско-народне и Хришћанско-православне Цркве. А противни су они и јаснијем царскијем одлукама. Највишом царском одлуком од 15. јануара 1757. год. потчињена је православна, српско-грчка општина у Трсту под власт карловачкијех владика; највишом одлуком од 9. маја 1769. одређено је, да општина српског свештеника свагда има бирати, и то са одобрењем владичинијем, из владичанства карловачког; у истој је наредби изрично речено: „да у црквенима пословима Православне Цркве у Трсту, у колико устреба за те послове епископски надзор — тај надзор да никоме другоме не припада, него само епископу карловачкоме“. Најпослије највишом одлуком од 7. септембра 1795. год. укинута је власт карловачкијех владика над грчком црквом и општином у Трсту — али није и над српском, него су све наведене царске одлуке за српску општину и данас у пуној снази. Српска општина у Трсту и данас потпада према наведенијем царским одредбама само под власт карловачкијех владика, јер те одредбе ни до данас нијесу укинуте ни другима замијењене. Грчка општина искључена је из овога владичанства текар 1795. год., а не знам, по коме се праву могла искључити српска општина још 1793. год., када су те године још обје општине спадале овамо? Искључујући себе српска општина испод непосредне власти ма којег владике, позива се она на седму тачку царске дипломе од 1751. год., коју сам саопштио на страни 119. Али то нема смисла позивати се на речену диплому, када је баш та диплома царском резолуцијом од 1757. год. укинута, и

којом је Трст потчињен карловачком владици, Данилу Јакшићу, и после њега његовијем напљедницима. У дипломи од 1751. год. задржала је царица за себе право, да одреди једног од епископа православнијех, коме ће се важнији црквени послови Православне Цркве у Трсту подносити на ријешавање, па користећи се царица тијем својијем правом, предала је те послове каснијом резолуцијом од 1757. год. карловачком владици.

А колико је штатут српске црквене општине у Трсту противан црквенијем установама, у погледу намјештања и отпуштања свештеника — мислим да то не треба доказивати. Само се човјек мора чудити, како може и један православни епископ дозволити и благословити своје свештенству, да пође у Трст служити под онакијем увјетима! И ваља да је крајње вријеме, да се и та наказа одреже са израњенога тијела Српско-православне Цркве, која има своје освештане уредбе, и које се не смију клањати златнима идолима богатијех трговаца. Још нешто. Причаху ми људи, који познају општинске прилике у Трсту, да постоји општински закључак, по којем тамошњи свештеници не смију никада проповиједати у цркви. Наравно, уз онаки штатут, могу да раде шта хоће.

Од једно 20 година овамо узимље ова општина свештенике из Далматинске Дијецезе, а прије је свагда узимала из ове, ма да би по горњима одредбама и сада морала узимати од овуда.

А што је најжалосније, дух и правац овијех штатута из Трста, продрљо је скоро у све наше варошке општине, па су и оне покушавале, да сличне штатуте себи скроје преко државнијех власти. Та ено је српска општина у Мостару, у митрополитској столици, и лани расписала стечај за пароха, гдје се изрично вели: „избор дотичног свештеника као пароха, имаће своју важност само једну годину дана“. Дакле ако се случајно тај свештеник не допадне ма с које стране славној скупштини општинској — ма да је епископ, кад га је рукополагао, јавно народу огласио, да је „достоин“ — тај свештеник после једне године дана може скупљати у торбу и пртљати! А ко ће оцје-

њивати способности тога свештеника, и да ли је једна црквена општина на то од Цркве овлаштена? И јесу ли наше црквене општине овлаштене овакове стечајеве расписивати и у стечају обећивати, да ће дотични парох „евентуално поступити у чин протопрезвитерски или архимандритски, ако својом научном спремом, својим лијепим богослужењем, својим друштвеним као и тактичним политичким понашањем лијепом очекивању народном на сусрет изађе“.

Боже мој, шта ли код нас Србаља у нашој Српској Цркви не може бити!!

И овај сакати стечај донијеле су све наше новине, па ни једне, а ма ни ријечи, не примијетише на ову поруку своје Цркве. Али то је обраћа „автономије!“ *)

II. СРБЉИ У КАРЛОВЦУ.

Казао сам већ напријед, да је град Карловац основан године 1579. За вријеме, док је град грађен, чували су стражу у Карловцу Србљи Жумберчани, који су тада већ у велико као војници служили; и то су најстарији српски становници у Карловцу. Али чим је град саграђен, дошли су Нијемци за посаду у Карловац, а Жумберчани су размјештени по другом градовима, а поименце: у Тоуњу, у Звечају и у Слуњу. Поједине српске породице покушају, да се настане у Карловцу, чим је град довршен. Тако се спомињу још године 1585. двије српске породице у Карловцу, а поименце: Никола Вукановић и неки Поповић. Али по што је Карловац намах од свога почетка постао строго римокатолички град, то се Србин није могао ту скрасити због познате вјерске несношљивости. Први заповједници Карловачки нијесу трпјели

*) Види о овоме свему у архиви конзис. бројеве старих листина:

3. 34. 173. 591. 562. 186. 753. 763. 891. 994. 1019. 947. 780. —
Летопис „Матице Српске“ књига 119. Штатути општински, штампани у Будиму 1798. Моје биљешке из архиве манастира Гомирја. — Стечај општине мостарске у „Бранику“ бр. 19. 1889. „Глас Истине“ бр. 5. 1889.

Србаља ни у посади градској, а све због наше православне вјере. Текар послѣ уређења Војничке Крајине 1746. године, налазимо готово саме Србље у карловачком гарнизону. Од то доба постадоше и карловачки заповједници мекши према Србљима; јер од то доба спомиње се у Карловцу више српскијех трговачкијех кућа. У исто доба досели у Карловац више православнијех породица, које се спомињу под именом „калације“ (Kalagier). Калација значи човјека рибара, који кала и суши пријесну рибу. Ако и ове калације нијесу били рибари, онда не умијем рећи ко су били.

Ове калације и трговци становали су у предграђу, на данашњем „Зрињском Тргу“, који се звао око године 1750. „Влашки Плац“, а то с тога, што је је ту доста „Влахов“ настањенијех било. Године 1764. изабран је богати трговац, Србин Петар Поповић, у градско вијеће.

Осим српскијех војника у гарнизону, и осим ово нешто српскијех трговаца и калација, било је у Карловцу од вајкада доста Србаља православне вјере по тамницама као „решта-наца“, или већ као осуђенијех сужања; јер у Карловцу је био главни суд за цио ђенералат; а ту су биле и „тешке тавнице“.

Вриједни пастир свога народа, владика Данило Јакшић, не заборави ове своје мале општиниче, чим је дошао на управу овога владичанства (1751.—1771). Владика би слао по једног калуђера из Гомирја, да почешће обиђе Србље у Карловцу, а особито да посети болесне војнике у болници и сужње по тавницама. Тада је заповиједао у Карловцу ђенерао, барон Леополд Шерцер (од 1748.—1754. год.), и овај није то пријечио, без сумње с тога, што му је владика Јакшић помогао угушити народну буну по Лици и по Банији 1751. године. Ђенерао је то трпио онако ћутке, само да удобровољи Србље војнике у гарнизону. Тако је допустио, да Србљи Карловчани 1752. године, благословом свога владике, удесе и намјесте, у једној од својијех кућа у предграђу

своју „восточну матер церков или ти капелицу, свјатаго оца Николаја“. Капелица ова није имала стална мјеста, него је пренашата у различне куће по предграђу. Свештеника стална нијесу имали, него би долазили када тада према потреби гомирски кулуђери, па би им посвршивали црквене дужности.

Послије ђенерала Шерцера дође за карловачког ђенерала гроф Петација (од 1754.—1763.). Овај ђенерао био је са свијем у служби језујтској, па је свом својом војничком, и силом и влашћу, потпомагао унију, а прогонио Православље. Са владиком Јакшићем борио се најфанатичније због уније у Жумберку, за цијело вријеме своје ђенералске управе, о чему ћу опширно казати у другом дијелу ове моје радње. Петација од једном 1762. изда градскијем стражама најетрожију заповијест, да ни једног православног свештеника ни по што не пусте ни у град, а камо ли у болницу или у тавницу. Владика се потужи због овога насиља ђенералова митрополиту, Павлу Ненадовићу, а овај опет самој царици, Марији Терезији, која одговори митрополиту декретом од 22. јуна 1763., да је: „по што је такови непристојни поступак извиђен, наложено ђенералу, грофу Петацији, да у напредак не забрањује долазити нашега закона свештенству у речени фестунг“. А у писму истога митрополита од 28. јуна 1763. на владика Јакшића, у коме се јавља за више царскијех резолуција, вели се и ово: „Њезино цесаро-краљевско Величанство оптро ће казнити сваку државну власт, која би се усудила тјелеса мртвијех секвестирати и под шпер постављати“. И ово се тиче ђенерала Петације; јер он не би дао сахрањивати тјелеса православнијех мртаца у Карловцу, док не би њихови сродници платили „штолу“ (мртвину) римскијем жупницима; па и онда би смјели мртаце кришом из града извести или изнијети, па их сахрани у сусједној парохiji, у Тушиловићу, која је удаљена од Карловца преко два сата пјешачког хода. Међу тијем умре и овај супостат Православља исте 1763. године, лицем

на бадњи дан, а замијени га ђенерао, барон Бек (од године 1764.—1768.).

Владика сада (1763.) пристави Карловчанима стална свештеника и то гомирског калуђера, Софронија Мамулу, и овај остане у Карловцу до смрти владике Јакшића 1771. године. За ово вријеме биле су нешто повољније прилике по Србље у Карловцу, можда и с тога, што је баш тада служио у Карловцу подмаршал Микашиновић, први ђенерао од Србаца, који би и замијењивао барона Бека у управи, кад би овај био на путу или иначе препријечен. Године 1769. спомиње се као неко чудо, иевиђено прије у Карловцу. како је српски свештеник ишао у одежди и са војничком пратњом, да исповједи и причести болесна ђенерала Микашиновића.

Нашљедник Јакшићев, владика Јосиф Стојановић, нити се је старао за владичанство ни за карловачку општину. О њему ћу више казати у другом дијелу.

Чим дође за владикау 1774. Петар Петровић, заузме се он и за карловачку општину. Он пристави Карловчанима за капелана Лазара Полојца и замоли ђенерала 28. августа 1775. год., да томе свештенику не смета вршити свештене службе у Карловцу. Ђенерао одговори владици 4. септембра исте године: да Ђенерал-Команди није дотле познато, да је у Карловцу постојала каква права капелица са сталнијем свештеником, већ да је онако „од добре воље“ (coniventer) трпљено и то „од неколико година“, да православни свештеник када тада прискочи болеснима војницима, а по нужди рештанцима и осуђеницима, па да су тијем поводом овдје настањене „калаџије“ и српски трговци намјестили за себе и неку капелицу; али по што за то нијесу добили највише дозволе, то с тога не може им ни Ђенерал-Команда никакве заштите давати. Међу тијем да ће пристављеноме свештенику сваку помоћ пружити, и да ће капелицу трпљети као и прије, али само с тога, „што су војници у гарнизону исте вјере са трговцима и са калаџијама“.

Овако је натезала и мучила се мала општина карловачка ради свога свештеника, док су Карловцем управљале војничке власти. Године 1778. проглашен је Карловац за слободни краљ. град, и отпочела је грађанска, магистратска управа, мјесто пређашњег војничког магистрата. Промјену ову осјетила је на брзо и српска општина карловачка. Док се је славни магистрат мало ослободио војничког сталца, па на своје се ноге обочио, прва му је скрб била, да раскопа и оно мало сакривенога српскога олтара. Ма да је већ проглашен био патенат цара Јосифа II. од 15. октобра 1781., којијем су признате све вјероисповијести, и допуштено им да се свака по своме закону Богу моли — ипак закључи карловачки магистрат 7. септембра 1782., да се српска капелица затвори, и то с тога, што тобоже нема према закону довољан број православног народа у Карловцу. По наредби царице Марије Терезије од 2. маја 1753. године, морало је бити у отворенијем мјестима најмање 30 правослаwnијех породица, да би смјеле себи цркву зидати без сваке даље дозволе. Ако ли је било мање од 30 породица, онда није било слободно цркве зидати, али је допуштено било тајно богослужење по капелицама, као што је и било дотле у Карловцу.

Магистрат поднесе свој закључак на потврду угарском Намјесничком Вијећу, које и потврди исти закључак 31. октобра 1782., па српска капелица збиља буде затворена, и тако укинута свако богослужење у Карловцу. Било је тада у Карловцу 39 душа, које су имале своје куће — „an haussässig 39 Seelen“, а по туђијем кућама било је 13 душа. Са гарнизом и са дјецом било је свега тада до 200 душа.

Бенерао, гроф Булај, (од 1772—1786.) допусти Србљима, да своју капелу смјесте у неку војничку сушу. „Der General hat eine in dem Militärbesitz habende Schupfen einge-
raumet, und darinen den Gottesdienst abzuhalten bewilliget“. Дакле граничарске бајонете мораше бранити Право-

сдавну, Словенску Цркву од рођене браће и по крви и по имену словенскоме!!

Владика Петровић јави за све ово митрополиту у опширној преставци својој и замоли га, да потражи заштите код царског пријестола. По наредби царској ријеши кр. угарско Намјесничко Вијеће 28. јануара 1783., да се карловачка капелица успостави као што је и била, али да се јавно богослужење не допушта, него приватно, и с тога да православни свештеник смије: крстити, вјенчати и сахрањивати своје вијерне, али по што се прије плати за то „штола“, римском пароху, који ће сваки такав чин завести у своје матрикуларне протоколе. Уједно је заповиђено, да се сви православни хришћани у Карловцу тачно попишу. У погледу сахрањивања жртваца попуњена је наредба 3. септембра 1784., да се у спроводу не смије јавно по улицама појати. Горњу наредбу од 28. јануара није владика ни публицирати хтио, на што стигне поновљена и поопштрена наредба од 5. јуна 1783., да се речена одлука има најтачније вршити. Владика и опет не послуша, него за све јави митрополиту, молећи га, да опет потражи лијека код самога цара, па ако је то митрополиту можда немогуће учинити, а оно да ће се он сам обратити на цара. Ове су наредбе важиле уједно за Сењ и за Ријеку; јер и тамо су биле исте неприлике, које и у Карловцу. Међу тим се карловачко становништво знатно умножи послје 1783. Те године препоручи карлов. Бенер. Команда најозбиљније крајишким градовима, нека не сметају, да се што више православнијех трговаца и занатлија насељава по градовима; „јер су то врло вриједни и подузетни људи“. Ова је окружница проглашена и од нашег владике. И збиља одмах досели више православнијех породица: и у Карловац и у Петрињу и у Сењ.

Чим је магистрат затворио Србљима капелицу, стану се они договарати и смишљати, како да себи озиђу у Карловцу праву цркву. Цијеле 1784. године водио је преписку о томе владика, Јован Јовановић, са магистратом карловачким и са

угарскијем Намјесничкијем Вијећем. Најпослије добије оно неколико кућа ерпскијех царску дозволу, преко угар. Намј. Вијећа од 3. јануара 1785., да слободно зиђу себи цркву и то лицем на улицу и са звоником, али не пароксијалну него филијалну;*) и с тога да Србљи морају плаћати римскоме жупнику штолу, који ће мртваце уписивати у свој протокол. Ова плаћања „штоле“ римокатоличкијем паросима укинута су са свијем наредбом Илиријеске Канцеларије од 30. августа 1791. број 1410, која је ступила у важност од 15. септ. исте год. Србљи купе од некога Фердинанда Булија кућу и кућниште за 3000 фор. и 12 цекина у злату, па 28. априла 1785. год. уз благослов владике свога, ударе свечано темељ својој данашњој пароксијалној цркви, коју доврше за двије године дана заједно са звоником, у који одмах намјесте и звона, по што је интиматом од 10. јуна 1787. број 24668. православнијем и протестанскијем општинама дозвољено, да смију и звона на своје цркве намјестити.***) Цркву је зидао врло лијепо неки Штилер, а живописао ју је сликар Арса Тодоровић. На цркву је потрошено око 30.000 форината. Владика Петар Јовановић, Видак, освештао је свечано цркву 9. маја 1803. године на име Св. Николе, као што се и капелица звала. Године 1808. проглашена је ова црква за пароксијалну, и допуштено је, да општина смије два свештеника имати. Дотле је сматрана за филијалну цркву, и званично се само биљежила као филијал парохје у Тушиловићу. Па макар да је карловачка црква била филијална, нијесу Карловчани никада плаћали штоле римским жупницима, како је то било више пута заповиједано.

У први мах општинског постанка постављали су епископи свештенике Карловчанима, са којима би они правили писане уговоре ради плаће. До године 1775. капеланисали су у Кар-

*) По „толеранц-патенту“ цара Јосифа II. од 1781. нијесу наше цркве смјеле бити окренуте на улицу. Та је забрана укинута интиматом угарског Намј. Вијећа од 27. јануара 1789. број 3484. — Конзис. архива број 451.

**) Види у конзис. архиви број 454. старијех писама.

ловцу гомирски калуђери. Владика Петровић постави 1. августа 1775. год. за капелана карловачког, Лазара Полојца, с којим Карловчани начине уговор ради плаће 1786. год. Полојац остане у Карловцу до Ивањ-дана 1789. Тада се сваде с њим Карловчани, и оде депутација к владици у Пашки, да им даде другог свештеника. Владика Димовић даде им гомирског игумана, Серафiona Мамулу, коме се обвезаше давати годишње плаће у готову 100 фор. „и к тому све остале доходке церковне, што су и остали примали“. Отац Серафion не остане у Карловцу ни годину дана, већ не могав поднијети „цинцарских закерања и надменија“, остави Карловац и врати се у свој манастир, а Карловчани опет узму Полојца. Како су се тада са Полојцем свадили Карловчани први пут, тако послје тога и до данашњег дана није било ни једнога свештеника у Карловцу, с којим се нијесу Карловчани тужили и правдали. Године 1793. промијенили су у два мјесеца дана четири свештеника.

Године 1790. доселе у Карловац неколике грчко-цинцарске породице из Трста, а с њима се увуче и у карловачку општину онај властољубиви и надути дух из тршћанске општине, по коме општина није сматрала свештеника за „презвитера пастви“, већ за свога „контрахента“, којег може по својој вољи држати и отпуштати. Још тада нијесу општинари сматрали себе за паству према свештенику, него се држаху за „благодјеје“ свештеникове. Правдајући се са војинишким протом, Петром Мађерчићем, што их је назвао Цинцарима, и што их је прекорио, да мијењају свештенике као и Цигани коње, веле у тужби својој на владика 2. априла 1793. год.: „Ми общество краљевскија вароши карлштадскија церков издивенијем и трудом нашим созидали, следоватељно и право имали, с благословенијем вашег преосвјашченства достојнаго свјашченика избрати, иже сходно својему свјашченическому званију, должности своја исполњавати, паству же себје вручену добрим примјером благоразумно обучавати и јако своје

Благодјеје достојно почитовати разумјејет
того ради покорњејше просимо, за продрзливост и Безобразје
протопрезвитера Петра Мађерчића конзисториално фискалноју
акцијеју обложити. Избраное бо общество краљ. вароши карл-
штадскија, цинцар и циганин, јест нација благочестиваго ис-
повједанија, и стадо вашего високопреосвјашченства, а не по-
ношеније и подсмјех протопрезвитера Мађерчића“.

Па код овлике надутости помислиће ко, да су Карловчани
бар плаћали ваљано своје свештенике. Ево и о томе доказа
у писму проте Мађерчића, којијем горњу тужбу објашњава
владици. Вели ту прото: „Ја сам за то просио в. в. за Карл-
штад под управу, не што би мене Цинцари помогли. јербо ја
знам да је горка њива кора хљеба, више дави него рани,
но да им покажем, какова плаћа мерита једног свештеника,
који онаково бреме на себи носи, а плаћу има аки локај и
кочеш вредна Господина“. Тада је била плаћа свештеника
карловачког 100 фор. на годину, три вагана шенице, „и тас
на утрени, и тас водични да имаде, и помене све, што би
који дао, слободан примати јест“.

Од г. 1798. до 1808. била су у Карловцу по два
свештеника, од којијех је други свештеник био учитељ и ка-
пелан парохов. Српски учитељ (магистор) спомиње се у Кар-
ловцу од године 1785. Први је учитељ био Данило Маслић.
Овај је 1786. рукоположен за свештеника и остао је у Кар-
ловцу као учитељ више година. Плаћу је добивао колику и
свештеник, само му је парох морао давати стан и дијелити
с њиме приходе осим оно 100 фор. плаће. Године 1808.
проглашена је карловачка општина за парохију. Царско рије-
шење о томе, проглашено је у општинској сједници на бадњи
дан исте године, под предсједништвом владике Мијековића.
Уједно је дозвољено и „два дјејствитељна пароха наиме-
новати“, а на 300 душа народа. —

* * *

Послије Трста, само је још ова општина у овоме владичанству, имала неку своју самоуправу, још од свога почетка овдје. Та самоуправа никада није била онлико проширена, као што је у Трсту. Она се састојала управо у томе, што је општина управљала и располагала својим иметком свагда слободно. Општина би бирала из своје средине црквеног татора, и овај би водио све рачуне, па о томе давао извјештај цијелој општини. Од године 1790. биран је одбор од 12 чланова, а овоме на челу био је „обертутор“, и овај је одбор управљао цијелим иметком. Свештеници нијесу били у одбору. Сједнице су држане пред магистратскијем повјереником. Године 1809. укину одбор и закључе, да се сваке године бирају два „обертутора“ и три црквена „епитропа“, „да они у свему с обшћеством и свјаштенством у присуствију опредјеленаго комесара, дјелати, поступати и напредовати должни будућ“. Овај је закључак донесен у оној сједници, што но у њој председавао владика Мијоковић.

Године 1818. опет се поврате на одборску управу и изаберу 18 чланова, од којијех као часници: први и други „верховни татор“ онда: црквени, школски и сиротињски татор. Парох не дође ни један у овај одбор, а нијесу долазили ни у сједнице цијеле општине. Штатута не имадоше још никаквијех. Ово се звало „одабрано обшћество“. Општинске рачуне подносили су до год. 1824. карловачкој окружној области (Krajsamt). Тада се текар сјете Конзисторије, коју замолише 2. јануара 1825. да узме општину под своју власт и заштиту, и да ће у будуће „од сада и за свагда“ подносити Конзисторији своје општинске рачуне. Тада и српску школу потчинише Конзисторији, јер им поче кр. дирекција из Будима заповиједати. Тако остане до године 1838.

Те године сачине Карловчани прве штатуте под именом: „Правила славено-србског обшћества, православног грчко-унитског вјероисповједанија овде у Карловцу“. Правила су изложена у 26 тачака. Постављено је 12 „дјејствителни,

чланова са таторима и то: први или „врховни“ и други или „подчињени“ татор; онда црквени и школски татор, „локални школски директор“ и канцелиста. „Дјелствителни служе непремјено“ а татори три године. Чланови су општински „сва лица припадајушћа православној цркви храма свјатитеља христова и чудотворца Николаја“. До 24. §. прописују ова правила општинске дужности, начин бирања чланова дјелствителних, дужности врховног и осталијех татора; начин управе школске и о постављању учитеља. О каквом надзору више духовне власти нема ни спомена. У §. 24. прописују се дужности свештеничке, и ту је избио потпуно онај надути дух, као и у Трсту. Свештеник је искључен са свијем из своје општине. „Парох изван свога богослужења у остала общинска дјела нигди се мијешати несме“. „И пако за избирање пароха, общество за себе своја права досадашња и у будуће задржава“. А на каквом су се темељу та права „за избирање пароха“ оснивала — ништа се не спомиње у штатутима, То избирање пароха није никада за Карловац било узакоњено никаквијем правилом. Па управо нијесу Карловчани до пароха Баковића 1826. год. ни једнога пароха бирали. Све пређашње парохе и капелане постављала је Конзисторија.

Горњи штатут усвојен је од општине у сједници од 30. јануара 1838., у којој је био присутан магистратски комесар, неки Луст, и то је сва потврда овијех штатута. Конзисторији нити су поднашати на потврду, нити јој је јављено за њих. Баш као и у Трсту. Исти онај дух, који воли договарати се са туђином комесаром, него са својом законитом духовном власти. У штатуте нијесу уврстили ни онај општински закључак од 1825., по коме су се обвезали, да ће своје општинске рачуне „у будуће за свагда“ слати Конзисторији на пријеглед и на потврду. С тога и дође општина на брзо у сукоб са Конзисторијом. Општина поднесе на искање конзисторијално за годину 1837. своје рачуне, али само просто пријави своте од рачуна и ништа више. Тадашњи администратор овога вла-

дичанства, архимандрит Јевгеније Јовановић, не задовољи се тијем, већ заште, да се сви рачуни имају поднијети у оригиналу заједно са исправама. Да је ово искао магистрат, без сумње би општина брже боље поднијела рачуне по жељи, али својој власти на просто одговори, да не да; јер општина „код своје обичне слободе у давању рачуна заостати хоче и никаквама новицама себе подчинити нече“ и с тога „упросит ч. конзисторијум себе токмо верховној школској власти сматрати и ко таквој с поднешеним извјестијем о напретку задовољити се, и свакоо далше узнемированије Обћества благовољно заштедити“.

Али одлучни Јевгенија не даде се смести. Он просто тужи општину магистрату и захтијеваше, нека се општини заповједи: да рачуне подноси по пропису, да сједница не држи без свештеника, а од касе кључи да се чувају према закону, а то: један код свештеника, један код општине, а један код магистрата. Магистрат изда на све ово заповијед, али Карловчани рекурирају на самога цара, гдје се највећма одупријеше, да свештеника не приме у сједнице општинске, и да им свештеник не завирује у рачуне. Веле Карловчани у једном писму на владикау: „Не знамо коме би напредак у Економији нашој већма на срцу лежао, кромје нас самих и еда ли би парох боље туђим добром управљао (јер нигди ништа ни приложио није) него ми сами, који смо приложили и прилажемо. Онога кога ми плаћамо и издржавамо, у Економији за предсједатеља и судију имати не можемо“. Ва истину, ово није писао српски дух!

На општински рекурсе изађе резолуција од 22. априла 1840., којом се налаже општини, да рачуне мора подносити уредно Конзисторији, и те рачуне има потписивати сваки пут и мјесни парох. Али и послије ове резолуције не дадоше Карловчани своме пароху у општинске сједнице, и с тога и опет потужи се владика влади због тога, на што стиже рије-

шење од 2. септ. 1845., да парох мора бити присутан у свима сједницама. И тако једва једном закључе Карловчани 1846. год. „Будучи да по Наредби високославног конзилијума, чрез овдашњи слав. магистрат Обшчеству писмено предатое, и чрез Обшчества комесара Гос. Јос. от Смедеровац више пута устмено наложено, да по високој заповијести у онима предмјетима само овдашње Парохиалне цркве Светог Николаја типцајући се, и у обшчеству расправљати имајући потребоћа, Господин парох у обшчеству представљен присуствовати има и може, и протокол потписивати, у прочем пако само обшчество по себи по досадашњем обичају, само расправљати и равнати крепко буде“.

Ето тако је најпослије варошка полиција уводила српскога свештеника у своју српску, црквену општину! Па и онда се цинцарски пјенидлачило, лучећи „предмјете“ црквене од општинскијех. Овамо је општина „црквена“, а онамо има тобоже послова општинскијех, који се не тичу Цркве. Да морскијех и чуднијех ли појмова о црквеној општини! Све је ово отровао Трст са својијем, општинскијем штатутима.

Године 1868. измијењен је овај карловачки штатут са новијем, који је удешен према превиишњем рескрипту од 10. августа 1868. год. Ту је и парох добио и мјесто и глас у својој општини; али са свијем противно реченоме рескрипту ушуљан је у штатуте и овај чланак (18): „Свештеници, и сви општински чиновници под платом стојећи, не могу изабрани бити за предсједника или подпресједника, као ни за црквеног или школског татора“. Знамо, да царски рескрипат допушта, да свештеници могу бити општински предсједници, али карловачки штатут од 1868. године то изрично не допушта. Па ипак је овај штатут потврђен од Конзисторије 27. јануара 1872. број 514. Е. К. 3. Али шта се је све радило од блаженога владике Николајевића — док није штатут потврдио — срамота је данас и спомињати!! Е, али код нас Србаља може бити свашта!

Већ сам споменуо, да су године 1783. биле у Карловцу само 53 српско-православне душе. Послејје споменуте препоруке од 1783. знатно се умножио број православнијех становника у свијем варошицама, па у Карловцу; јер је било по царској наредби од 5. септембра 1783. препоручено, да се без сваког устезања допушта, само на просту пријаву — српскијем, богатијем трговцима и вјештијем занатлијама, да се насељавају по варошицама, а уједно да ће се „са несједињенијема једнако у свему поступати као и са поунијађенијема“. Шта више Генерал-Команда замоли владiku, нека наговара и трговце и занатлије „своје вјере“, да се што више насељавају по градовима и по штабалнијем мјестима. Због тога било је у Карловцу 1790. већ 130 душа, а своје куће већ тада имадоше њих 14 домаћина, а ти су били поименце:

Анастас Костић	са 6	душа у	својој	кући	број	346.
Михајило Божић	„ 6	„ „ „	„ „ „	„ „ „	„ „	366.
Јован Костић	„ 6	„ „ „	„ „ „	„ „ „	„ „	355.
Атанасије Јанковић	„ 7	„ „ „	„ „ „	„ „ „	„ „	364.
Кузман Свилокос	„ 5	„ „ „	„ „ „	„ „ „	„ „	142.
Петар Трифић	„ 5	„ „ „	„ „ „	„ „ „	„ „	192.
Михајило Басаровић	„ 4	„ „ „	„ „ „	„ „ „	„ „	56.
Никола Маливук	„ 8	„ „ „	„ „ „	„ „ „	„ „	109.
Коста Лигда	„ 3	„ „ „	„ „ „	„ „ „	„ „	12.
Ристе Сацак	„ 5	„ „ „	„ „ „	„ „ „	„ „	350.
Јефто Татомировић	„ 1	„ „ „	„ „ „	„ „ „	„ „	198.
Илија Жигић	„ 1	„ „ „	„ „ „	„ „ „	„ „	26.
Дмитар Мусулин	„ 3	„ „ „	„ „ „	„ „ „	„ „	345.

Године 1797. биле су у Карловцу 182 душе; године 1800. било је 157 душа, а 1880. било је 496 душа, толико је од прилике и данас.*)

*) Види: Н. Беговић, српско-далматински „Магазин“ 1868. стр. 1—39. Лопатић „Карловац“ 170—173. Конзис. архива број 25. 71. 22. 269. 322. 931. 933. 937. старијех писама. Званични протокол од 1783. Conscriptiones, завежањ IX. Шематизам овога владич. 1880. Моје биљешке из општинске и из гомирске архиве.

III. ГРЦИ И СРБЉИ НА РИЈЕЦИ.

Као најстарији православни становници на Ријеци (Фигуми) спомињу се неколике грчке породице још у почетку прошлога вијека. Поименце спомињу се породице: Манастириоти, Николаћи и Маурициј, које су имале више својих кућа на Ријеци. Ове грчке породице саграде себи, изван града зидану капелицу, која је освећена на име Светог Ђурђа. Ова капелица била је већ готова 1717. То се дознаје из писма хиландарског архимандрита, Макарија, што га писа из Млетака 25. октобра 1717. српском митрополиту и архијепископу, Викентију Поповићу, Хаџилавићу (1713.—1725.), гдје је у писму дoметнуто ово: „И цјелива вашем светитељству десницу господар Антоније од Ријеке, што је на мору град, који је био при вас у Бечу и зна вас добро, да бисте му послали благослов на владика Данила Карловачкога (Љуботина од 1713.—1739.), да му освети цркву, како је извадио, да буде грчаскога закона у Ријеци граду, гдје није до сада никад била“.*)

Ни о Грцима ни о овој споменутој црквици не нађох даљих података све до године 1768. Тада је доселило на Ријеку више српско-православнијех, трговачкијех породица из Сарајева, из Мостара и из Травника и то наговором већ споменутог владике Јакшића. Не зна се на број, колико досели породица, али у једном писму владике Јакшића од 1769. спомињу се ове породице поименце: Ристо Петровић, Никола Рајовић, Вучен Вуковић, Тома Остојић и Крето Бајовић. Од то доба спомиње се већ српска општина на Ријеци са поменутом капелицом Св. Ђурђа, а о Грцима нема више ни помена. Али стална свештеника не имадоше Ријечани, него их послуживаху гомирски калуђери онако припадом као и Карловчане.

*) Види „Старинар“ српског археолошког друштва, година VII. Књига 2. страна 38.

Текар 1781. октобра 29. добију дозволу, да смију „приватно богослужење“ обдржавати и свештеника намјестити; али да мртвину и осталу штолу морају плаћати римскоме пароху, који ће: крштене, вјенчане и умрле заводити у своје матице. Године 1783. децембра 15. добију дозволу, да своје мртваце смију јавно сахрањивати, а то је значило, да смију носити мртваца у отвореној шкрињи, само да не смију појати у спроводу. Године 1785. септембра 2. добију и Ријечани дозволу, да саграде себи праву цркву у граду, којој и ударише свечано темељ 10. априла 1788., што се види из овога записа: „Сију свјатују церков, храм св. оца Николаја, Христијанским трудом и Обшеством, Бивателом сего града, зовом Фијум, восточнога илиричкога исповједанија, православних христјан, от здраваго материјала, воздвигоше основание дужиною 15 клофтери и 4 шуха; шириною 6 и пол; висиноју 7 клофтери. Созда се при јего благополучном царствовани, Свјатјејшаго Государја Императора Јосифа П. Благословенијем же високо-преосвјашћењешаго православнаго Епископа Карлистацкаго, Илиричкога, неунитскога закона, Господина Генадија Димовића, јегоже рукоју положи сије основаније мјес. Априла дња 10. љета 1788. Сијеже за памет будушчем роду христјанском на сем олову написа се, на десну страну олтарја во основаније постависја, Амин. Сије времја бјаху татори Господар Теодор от Вуковић, и Госп. Арсеније от Шакабент“. Црква је свршена до Св. Николе 1790. те је уз дозволу владину пренесен св. антимнис из капеле, и служена у новој цркви прва литургија на Св. Николу.

У једном писму владике Петровића од 1783. на митрополита, спомиње се, да су те године биле на Ријечи 22 српско-православне породице. А по званичном попису за годину 1792. било је на Ријечи ево овијех 27 православнијех породица:

Арсенија од Шакабент са 3 душе у својој кући број 661.

Трифун Петровић „ 4 „ „ „ „ „ 464.

Теодор Рајовић	са 4	душе	у својој	кући	број	462.
Јеремија Рашевић	" 4	"	"	"	"	459.
Лазар Јовановић	" 3	"	"	"	"	452.
Алекса Вуковић	" 2	"	"	"	"	441.
Теодор Вуковић	" 5	"	"	"	"	441.
Марија Михајилова	" 2	"	"	"	"	436.
Јован Николић	" 1	"	"	"	"	434.
Јован Вуковић	" 8	"	"	"	"	434.
Димитрије Атељевић	2	"	"	"	"	430.
Алекса Атељевић	" 3	"	"	"	"	430.
Петар Остојић	" 7	"	"	"	"	332.

Без својих кућа:

Јаков Вучинић	са 2	душе.
Драгутин Рајовић	" 4	"
Гаврило Мариновић	" 5	"
Христифор Ђирковић	" 5	"
Симат Криловић	" 4	"
Атанасија Коста	" 3	"
Стефан Јурковић	" 5	"
Манојло Канела	" 3	"
Трифон Благојевић	" 4	"
Лазар Илић	" 2	"
Игњатија Рајиновић	" 2	"
Јосиф Бајовић	" 3	"
Димитрије Маврић	" 2	"
Коста Измајиловић	" 4	"

Било је дакле свијех домаћина 27. са 98 душа и то: 60 мушкијех а 38 женскијех. И ово је највећи број српско-православних становника, што их је игда било на Ријечи. Од године 1796. почео је број Србаља падати тако нагло, да су године 1825. само још три српске породице биле тамо, а те су: Рашевића, Атељевића и Рајиновића. Од то доба није

се више ни множила ова општина. Године 1880. само су још биле двије српске куће на Ријеци сталне и одомаћене. Становника је било те године 117; али то су, осим оне двије куће, све сами чиновници и жбири (финанци), који су данас овдје а сјутра ондје. Докле је општина била још у цвијету (од 1790.—1800.), сагради и једну велику општинску кућу са дућанима и магацинима, па ту смјести свога пароха; а остале просторије изнајмљују се, те се из тога прихода подмирују све црквено-општинске потребе. А могла би се држати и српска школа, кад би само прегао ко од збиље да је отвори; до дваестеро дјечице нашло би се свагда за ту школу. И камо срећа, да се то што прије уради, те да се оно дјечице на Ријеци — коју су немало сву породиле „танане Латинке“ — спасава и за Српство и за Православље!

И Ријечани су покушавали, да се извију испод сваког црквеног средишта као и Тршћани. Особито су досађивали владикама због својијех свештеника, које су хтјели примати и отпуштати по својој вољи, — све као Тршћани и Карловчани. Али како је ријечка општина у брзо опала, с тога није нигда ни дошла до какве шире самоуправе.*)

IV. СРБЉИ У СЕЊУ.

Под крај прошлога вијека доселиле су се неколике, српске, трговачке куће у Сењ. Године 1784. спомиње се, да је у Сењу било пет српско-православнијех породица. Тамо је свагда била војничка, граничарска посада, код које је и војнички свештеник намјештен био, па је овај чинио свештене услуге ново насељенијем, српскијем породицама у Сењу. И ови су Србљи нагоњени, да за крштења, за вјенчања и за сахрањивања плаћају штолу римскоме жупнику, и да се сви такви случаји уписују у протоколе римске жупе. Године 1788. ово неколико, српскијех кућа саграде себи лијепу црквицу Свете Богородице,

*) Види: Јово Будимир, српско-далматински „Магазин“ 1862. стр. 46—49. У архиви конзис. свез. I. број 199. 251. 642. 777. Conscriptiones свезањ IX.

у којој су служили и дуго послѣје војнички капелани. Али ова општина није била никада многобројна. По попису од год. 1790. било је у Сењу 9 породица са 41 душом. Своје куће имадоше само двије породице.

Године 1800. било је у Сењу 10 кућа са 55 душа, а године 1880. 17 кућа са 195 душа, али ово су скоро све чиновници, који су тамо само за вријеме.

* * *

Још су знатне наше варошке општине у Костајници и у Петрињи.

У Костајници је било Србаља још под Турцима, па кад су Турци прогнати, остали су Србљи на својѣм кућиштима, и ту је одмах установљена посебна парохија. Капље је у Костајници подигнута владичанска столица за Костајничко Владичанство, које је установљено 1713. године, о чему ћу опширније говорити у другом дијелу ове моје радње. По званичном попису од 1768. било је у Костајници 135 српско-православнијех кућа, али не стоји, колико је било народа. Године 1780. било је 180 кућа са 960 душа; али кад је оно 1783. карловачка Генерал-Команда, што сам код Карловца већ споменуо, препоручила управама штабалнијех мјеста, нека допуштају, да се што више православнијех трговаца и занатлија насељава по варошима: онда су многе српске породице из Костајнице преселиле у Петрињу и у Карловац, а ваља да и у друга штабална мјеста; јер су Костајничани од вајкада вриједили и као трговци и као занатлије. Још и 1800. године било је у Костајници 175 кућа са 884 душе, али 1880. спао је број на 91 кућу са 691 душом.

У Петрињи, као у штапском мјесту другобанске регemente, по попису од год. 1768. спомиње се само 6 српско-православнијех кућа, али већ 1785. — дакле послѣје оне препоруке од 1783. — била је у Петрињи толика општина, да је исте године подигла данашњу парохијалну цркву, Светог

Спиридона. Године 1800. биле су у Петрињи 73 куће са 448 душа, а 1880. била је 121 кућа са 1001 душом.

Госпић, Оточац и Огулин и не спомињу се у списку православијех кућа од 1768. У списку од 1800. било је у Госпићу само 14 кућа са 95 српско-православнијех душа. У Отошцу и у Огулину постале су православне парохије прије десетак година и то, по што су најближа села подвлаштена под исте парохије.

Једанаести раздио.

БРОЈ КУЋА И НАРОДА ОД ГОДИНЕ 1800. УПОРЕЂЕН СА БРОЈЕМ ОД ГОДИНЕ 1880.

Да би се видјело, у колико је број српско-православнијех кућа и народа растао за прошлијех осамдесет година у цијелој овој владичанству, ево доносим овдје број кућа и душа по парохијама, а по званичном попису од године 1800. напоређо са званичнијем пописом од године 1880.

I. Протопрезвитерат лично-крбавски.	По званичном попису било је:			
	1800.		1880.	
	кућа:	душа:	кућа:	душа:
Могорић	87	969	250	2023
Вребац	116	1214	213	1837
Островица	90	895	146	1612
Широка Кула	106	1318	166	2145
Госпић	14	95	229	1885
Смиљан	90	1031	—	—
Дивосело	84	997	266	2308
Почитељ	100	1026	168	1889
Медак	103	957	224	2186
Радуч	185	2052	190	1607
Грачац Горњи	190	2880	335	4042
Грачац Доњи	105	1273	365	3782
Плоча	100	1160	240	2309
Зрмања	101	1596	231	2619
Прибудић	—	—	121	1377
Попина	106	1417	144	1771
Срб и Купирово	126	1430	267	2600
Осреци	59	778	135	1502
Суваја	75	920	244	2621
Дољани	45	639	180	1785
Мазин	105	1893	230	2214
Брувно	—	—	238	2376
Свега скупа	1.987	24.440	4.582	46.490

| II. Протопрезвитерат
коренички.	По званичном попису било је			
	1800.		1880.	
	кућа:	душа:	кућа:	душа:
Кореница	196	2794	456	5194
Бјелопоље	104	1392	228	2737
Дебело Брдо	97	1156	195	1814
Бунић	102	1276	220	2297
Крбавица	101	1719	164	2174
Петрово Село	104	1124	221	2531
Небљуси	52	635	143	2266
Подлапача	95	1385	199	1640
Мекињар	101	1264	140	1119
Средња Гора	—	—	148	1539
Јошан	116	1625	176	1842
Висућ	103	1251	168	1744
Лапац	115	1369	414	3614
Добросело	67	834	206	1866
Мутилић	94	1319	191	1677
Комић	96	1382	112	1150
Свега скупа	1.543	20.525	3.381	35.204

| III. Протопрезвитерат
вилићки.	По званичном попису било је			
	1800.		1880.	
	кућа:	душа:	кућа:	душа:
Косињ	94	1016	203	2336
Кленовац (Перушић)	110	1173	92	1208
Врховине Горње	106	1566	287	3134
Врховине Доње	96	1332	177	1742
Залужница	120	1295	171	1617
Дољани	105	859	106	1316
Дабар	—	—	86	1552
Шкаре	101	1177	279	2162
Швица	100	1148	161	1800
Брлог	97	1428	231	2375
Лучани	158	2137	133	1618
Водотеч	—	—	171	2939
Сењ	10	55	17	195
Свега скупа	1.097	13.186	2.114	23.994

| IV. Протопрезвитерат
плашчански.	По званичном попису било је			
	1800.		1880.	
	кућа:	душа:	кућа:	душа:
Плашки	228	2816	590	5268
Јасеница	117	1368	131	1663
Садиловац	130	1290	231	2953
Љесковац	142	1551	208	2458
Машвина	—	—	241	2234
Примишље	120	1495	269	2274
Тоболић	111	1291	173	1506
Збјег и Мочила	92	1014	203	2296
Тржић	114	1128	195	1772
Дубраве	123	1242	218	2340
Муњава (Оток)	135	1369	174	1586
Огулин	—	—	73	973
свега скупа	1.312	14.564	2.706	27.323

| V. Протопрезвитерат
будачки.	По званичном попису било је			
	1800.		1880.	
	кућа:	душа:	кућа:	душа:
Слушница	154	2150	293	2022
Перјасица	196	2486	330	2263
Полој	102	1192	214	1586
Тушиловић	93	1121	150	1133
Доњи Будачки	106	1130	208	1665
Горњи Будачки	117	1694	204	1304
Скрад	107	1221	163	1285
Вељун	104	1322	271	2384
Благај	110	1339	263	2288
Радовица (Цетин)	173	1602	250	2298
Бухача	—	—	127	1259
Кретиња	100	1528	253	2593
Клокоч	102	1535	378	3065
Коларић	113	1604	281	1894
Војинић	116	1589	268	2241
Утиња	70	928	251	2111
Требиња	73	666	185	1489
Свега скупа	1.836	23.107	4.089	32.880

| VI. Протопрезвитерат
кирински.	По званичном попису било је			
	1800.		1880.	
	кућа :	душа :	кућа :	душа :
Перна	237	2490	321	3266
Блатуша	110	1295	190	1715
Вргин Мост	118	1290	200	1653
Славско Поље	74	1054	134	1219
Сјеничак	220	2621	618	3819
Стјепан	112	1387	197	2256
Кирин	120	1857	210	2184
Бовић	133	1617	322	2067
Чемерница	114	1512	211	1817
Топуско	—	—	274	3651
Свега скупа . . .	1.238	15.123	2.677	22.650

| VII. Протопрезвитерат
глински.	По званичном попису било је			
	1800.		1880.	
	кућа :	душа :	кућа :	душа :
Глина	151	1068	416	2673
Мајске Пољане	110	1038		
Влаховић	99	939	216	1870
Дреновац	80	656		
Бачуга (Лущани)	149	1406	198	1856
Шушњар	63	705	102	950
Велики Градац	64	668	120	1171
Мали Градац	110	918	150	1377
Драготиња	113	1198	159	1562
Клашњић	92	986	192	1747
Бузета	103	1223	156	1680
Брезово Поље	106	1168	101	1279
Бојна	49	470	110	1201
Жировац	137	1597	438	3401
Обљај			140	1550
Хајтић	178	2531	173	1864
Свега скупа . . .	1.604	16.571	2.671	24.181

| VIII. Протопрезвитерат
петрињски.	По званичном попису било је			
	1800.		1880.	
	кућа:	душа:	кућа:	душа:
Петриња	73	448	121	1001
Блиња	126	1145	170	1200
Јошавица	150	1395	172	1696
Тремушњак	81	851	149	1400
Комоговина	95	1080	112	1797
Боројевићи	85	831	90	620
Свиница	136	1197	181	1191
Градуса	88	839	115	807
Старо Село	97	842	116	908
Вукошевац	127	1078	174	1261
Четвртковац	97	809	119	755
Меминска (Храстован) .	211	1749	465	2437
Црквени Бок (Стрмен) .	73	546	184	2050
Свега скупа . .	1.439	12.810	2.168	17.123

| IX. Протопрезвитерат
костајнички.	По званичном попису било је			
	1800.		1880.	
	кућа:	душа:	кућа:	душа:
Рујевац	149	1749	206	2661
I. Љубина (Јамница) . .	128	1518	205	2170
II. Љубина	80	950	180	1521
Двор (Јаворник)	107	1188	159	1262
Јаворањ	138	1363	166	1946
Брђани	103	1179	161	2028
Јураковац	85	1196	118	1553
Шаканлије	84	942	89	1070
Бабина Ријека	170	1484	185	1636
Костајница	175	884	91	691
Слабиња	83	728	91	678
Раусовац	175	1846	118	710
Живаја	130	1217	204	1165
Дубица	184	1344	236	1636
Уштица	32	219	70	610
Јасеновац	111	1003	148	984
Свега скупа . .	1.934	18.780	2.427	22.321

| X. Окружје манастира
Гомирја.	По званичном попису било је			
	1800.		1880.	
	кућа :	душа :	кућа :	душа :
Гомирје	109	1452	195	3133
Поникве	46	546	75	934
Мариндо	32	296	88	692
Бојанци	24	196		
Дрежница	82	1599	204	3679
Српске Моравице . . .	129	1150	309	2306
Свега скупа . . .	422	5.239	871	10.744

XI. Слободни градови.	1880.	1800.
	душа :	душа :
Карловац	257	497
Ријека	91	117
Трст	172	235
Свега скупа . . .	520	849

Општи пријеглед.

| Било је у прото-
презвитерату :	Било је по попису :				
	1800.		1880.		више :
	кућа :	душа :	кућа :	душа :	
личко-крбавском . .	1987	24440	4582	46490	89%
кореничком . . .	1543	20525	3381	35204	72%
вилићком	1097	13186	2114	23994	82%
плашчанском . . .	1312	14564	2706	27323	87%
будачком	1836	23107	4089	32880	42%
киринском	1238	15123	2675	22650	56%
глинском	1604	16571	2677	24181	45%
петрињском . . .	1439	12810	2168	17123	33%
костајничком . . .	1934	18780	2427	22321	19%
у гомир. окружју .	422	5239	871	10744	105%
у слоб. градовима	—	520	—	849	63%
Свега скупа . . .	14.412	164.865	27.686	263.759	60%

А када се упореде пописи од свијех наведенијех година у овој књизи, онда је било у свем овом владичанству:

1768. = 125.762 душе.

1800. = 164.865 душа.

1880. = 263.759 „

1889. = 321.428 „

Овијем раздјелом завршујем уједно и ја први дио ове своје радње, који сам започео са питањем: „Како су и када су дошли и населили православни Србљи ово наше владичанство“? И ја судим, да сам и на једно и на друго питање у главноме довољно одговорио. А кад на кратко поновим све, што сам на та питања овдје казао, излази овако: настарије, сталне, српско-православне насеобине, на простору данашњег Карловачкога Владичанства, дошле су заједно са Турцима. Чим су Турци освојили хрватске области: Лику, Крбаву и доње Поуње — населили су они по тијем областима, гдје више а гдје мање, и српско-православног народа, из негдашње српске царевине, као своју Рају, да им служи и да им освојене земље обрађује. А јер су Турци — кад су освојили споменуте, хрватске области — и даље плијенили и пустошили сусједне, и хрватске и крањско-штајерске земље: то су немачки цареви, као законити господари овијех земаља, а преко својијех, покрајинскијех власти, позивали и мамили на сваке руке православну, турску Рају: да бјежи испод Турака, па да се сели у сусједне области, које Турци и ако оплијенише и опустошише — али их са свијем не освојише. Као што сам то све поименце навео, наш је народ послушао те царске позиве — па је населио све сусједне земље према Турској, од Жумберку па до мора и до Косиња у Лици, одакле је почињала међа турске царевине.

Кад су Турци прогоњени из Хрватске, онда је и православна Раја листом устала на њих, те их помогла прогнати, и с тога је, „отевши на сабљи“ земље од Турака, добила их

од законитијех господара као своју својину, те и данас на њима пребива. А исто тако и онај дио нашег народа, што се населио по међама до Турске, помогавши одбити Турке, да даље не продиру, и помогавши отети од Турака освојене земље по Хрватској, остао је такође по насељенијем земљама, добивши исте за своје, јуначке заслуге. О свему, што рекох, навео сам јаснијех доказа у овоме првоме дијелу. Та ено код свијех насеобина мало се гдје спомиње, колико је народа на број доселило, али се за то свуда спомиње: колико је у којој насеобини било наоружанијех људи! Мислим, да ме је свако могао јасно разумјети, ко је прочитао пажљиво овај први дио!

А сад је на реду, да испричам, каквијех је прилика и неприлика имао наш народ у овоме владичанству због своје православне вјере.

ДРУГИ ДИО.

Српска Православна Црква у Карловачком
Владичанству.

Приступ.

У првоме дијелу ове своје радње прибиљежио сам ено у главном, како смо и када смо се ми Србљи населили у ово наше владичанство. Велим у главnome с тога, што знам, да о тијем насељима има још много података, ма ја за њих не сазнадох до овога часа. У овоме другоме дијелу, ево сам намијеран испричати, што знам, и што сам гдје нашао прибиљежено о црквенијем пословима, а тичу се овога нашега владичанства.

Црквена историја овога владичанства обухвата у главnome два доба и то: старије доба, од најстаријих српскијех насеобина овуда, — а то је од почетка шеснаестог вијека, па до године 1695. — и онда млађе доба, а то је од године 1695., када је ово владичанство, царскијем одобрењем, званично признато и установљено и то послје пресељења српског патријарха, Арсенија Чарнојевића, из Пећи у ову царевину. Према томе дијели се и црквена историја овога владичанства: на старије и на млађе доба, а то је: како је било са нашом Црквом прије сеобе патријарха Чарнојевића, — а како опет послје патријархове сеобе? Само што се ово доба прије патријархове сеобе опет дијели на двоје; јер је и српско-православни народ у овоме владичанству, у то старије доба, подијељен био на двоје.

Овдје морам прије свега поновити, што је већ једном казано у првом дијелу, да је данашњи простор овога владичанства, за цијело ово старије доба, о којем је ријеч, потпадао под двије царевине а то: под турску и под данашњу нашу царевину. Под Турцима бијаше цијела Крбава и Лика до Косиња; онда од Косиња ишла је турска међа на тврђавицу Прозор, више Отошца, одатле на Плитвичка Језера, онда иза Слунја на Скрад, на Бариловић до иза Будачког. У данашњој Банији било је под Турцима све иза Топуског, па даље сумењом или кордуном; онда цијело доње Поуње с обје стране Уне; а само узани крајичак земаља, уз десну обалу ријеке Купе, од Петриње на Храстовицу, онда горе на Кирин и на Стјеничњак (данас Сјеничак) — браниле су и држале домаће хрватске власти. Остали простор, данашњег Карловачкога Владичанства, био је под данашњом нашом царвином. И на једној и на другој страни било је српско-православнога народа, гдје више а гдје ли мање, како сам то казао у првом дијелу.

Према овој политичној подјели дијели се и историја Српско-православне Цркве за означено старије доба на двоје; јер друкчија је историја Српске Цркве под Турцима, а друкчија опет овамо под хришћанскијем, али латинско-римскијем властима.

Први раздио.

СРПСКО-ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА У КРАЈЕВИМА КАРЛОВАЧКОГ ВЛАДИЧАНСТВА, ШТО БЈЕХУ ПОД ТУРЦИМА.

Казао сам у првом дијелу, како су Турци 1459. и 1463. године освојили и пошљедње остатке од области српске царевине, па све те области претворили у своје „санџаке и пашалуке“. Српска државна самоуправа уништена је са свијем осим у Зети и у Црној Гори. Велики број српскога народа поче од то доба остављати своју опустошену и подјармљену отаџбину, па се стаде расељавати, те насељавати по сусједнијем земљама с ове стране Дунава и Саве, онда по Далмацији и амо по Хрватској, надајући се, е ће тако избјећи турскоме бјеснилу и крводолитву. Али ни ту не оста Србин на миру, јер Турци освојише и поменуће области једну по једну, неку прије а неку за мало касније, па и туда утврдише своју власт и своје господарење, које подржа једно на друго скоро пуна два вијека.

И у то најцрње и најнесрећније доба, — и српске државне пропасти, и српског народног расула, — постиже српски народ и трећа грдна несрећа. Првосвештеници бугарске, Охридске Патријаршије не имадоше пречега посла, у то најкобније доба, и по српски и по бугарски народ, већ да превале Србљима и пријесто Светога Саве, то јест да помоћу Турака укину самосталну, српску патријаршију у Пећи, па да тако извале и тај једини стожер, око којег се српски народ сабрао, и за

који се је попут потопљеника грчевито ухватио. Чим је тадашњи пећски патријарх, Арсеније II. своје очи склопио на увијек око 1463. године, укину Турци и српску патријаршију, па потчине све њезине области поменутој, бугарској патријаршији у Охриду, како је, веле, било још прије Светог Саве. Оно највеће добро овога свијета, што но га је Свети Сава тешком муком добио за свој народ, сад је ето од једном насилно отето од Србина! Удружи се лукава Грчадија са невијерном Бугаријом, да се освете рањеноме Србину, кад му здраву досадити не могуше. И тако потраја пуну стотину година. Тако дуго остадосмо ми без своје рођене, духовне матице!

За овијех сто година било је Србину и са црквене стране свакојако јер: „туђа мајка брдовито стере; рано буди, — касно ручком нуди; мало ломи, — много јој се види!“

Текар 1557. године пође срећно за руком обновити и придржати „Престол светог Сави прваго архијепископа и учитеља србскога, преосвештеному архијепископу све србскије земље и поморскије и северним странама и прочим кир Макарију“. Овај исти Макарије, „Први патријарх по вторје обновленији частному и светому престолу“, сједно је на патријарској столици у Пећи од 1557.—1573. године.

Вриједно је овдје знати па и намтјети, да је тада, кад је обновљен пријесто Светог Саве, турски, велики везир био Мехмед Соколовић, који је био рођени брат споменутог, српског патријарха Макарија, те који је као ђаче манастира Милешева, гдје је био гроб Свега Саве, одведен на турски, царски двор, гдје је кашње постао први царски доглавник — велики везир. А вриједно је знати и то, да су послије смрти патријарха Макарија, два њихова синовца: Антоније и Ђерасим, били српски патријарси један за другим до године 1587. И тако брат и братанци турскога везира придржаше обновљени пријесто Светог Саве за пунијех 30 година!

Силан Боже на свему ти хвала! Та ево и потурчени Србин, као велики везир, не заборави: да га је српско млијеко одојило, и да је као дијете цјеливао свете кости светитеља Саве! И још нешто: трећи синовац патријарха Макарија и везира Мехмеда — Мустафа паша Соколовић, био је у исто вријеме: најприје херцеговачки санџак, онда босански паша, а најпослије везир у Будиму. Код све несреће мислим, да ни ово није било од штете по Српску Цркву, и да ово све стоји у некој тајанственој свези са обновљењем Пећке Патријаршије. — *) Патријарх Макарије, обновивши српски патријарски пријесто, добије од Султана пуну власт, не само над пређашњијем областима Пећке Патријаршије, већ и над свијем осталијем земљама и градовима, што их Турци освојише овамо: по Угарској, по Далмацији, по Хрватској и по Славонији, гдје год бијаше у тијем земљама српско-православнога народа. Међе турске државе по земљама, гдје бијаше православнијех Србаља, бијаху уједно законите међе и српске, обновлене патријаршије. И српски народ одмах осјети, да је на ново запаљена угашена воштаница на олтару Светога Саве.

На основу добивене дозволе од Турака, патријарх Макарије понамијешта и на овијем странама; по свијем турскијем областима, православне, српске владике, да уче свој народ вјери и закону Божјему, и да подржавају свету заједницу са својом матицом — Пећском Патријаршијом. „У записима и поменицима манастирскимa спомињу се српски епископи у Вршцу, Темишвару, Липову и Чанаду, у Јенови и Ђули, у Бачкој, у Будиму и у Пожеги, а било их је по свој прилици и у Печују и Мохачу, у Великом Вараду и у Јегри“.**)

У доњој Славонији, која се звала због српскијех насебина и „Мала Влашка“, те куда су повезане српске насеобине

*) Види: Иларијон Руварац, Гласник XLVII. 265.—275. Шематизам Архиепископа Карловачке 1884. стр. 5. — „Истина“ Задар 1888. свеска за фебр. стр. 70.

**) Шематизам Архиепископа Карловачке, 1884. стр. 5.

допирале крајем XVI. вијека до линије према Валпову и према Ђакову — становао је српски владика за турске управе, а поименце за пожешки и за цернички санџак, у манастиру Ораховици, који се је друкчије звао и Ремета.*)

За наш народ по Далмацији становали су српски епископи, као егзарси пећскијех патријараха, у срезу новском и по тамошњијем, српскијем манастирима.**)

На тај исти начин добили су српски патријарси власт и над крајевима овога нашега владичанства, који бјеху под Турцима. По томе дакле: Босанском Крајином, Ликом и Крбавом, онда Поуњем управљаху за Турака дабро-босански митрополити, јер ови крајеви бијаху реченој столици најближи, особито од када су ови митрополити утврдили своју столицу у Сарајеву.

Дабро-босански митрополити облазили би поменуте крајеве или сами собом, или би слали туда своје намјеснике. Ови митрополити узимали су и наслов свој од области, којима су управљали. Тако се спомиње год. 1614. Теодор, митрополит босански, клишки (Клис у Далмацији) и лички.***) А још године 1698. потписивао се је Атанасије, као митрополит „босни и зрињском пољу“.****) О овоме митрополиту биће касније више разговора.

Али осим постављања и изашиљања православнијех владика по ново освојенијем областима турске царевине, иза обновљења Пећске Патријаршије, опажа се још један врло знатан напредак у животу Српске Цркве. Од то доба подигнути су многобројни, српско-православни манастири и цркве по реченијем, турскијем областима, гдје их од прије никад није било. Познато је, да су српски калуђери свуда пратили свој народ,

*) Манастир Ораховица од Вл. Красића, 8. — Dr. H. J. Bidermann *Serben Ansiedlungen in Steiermark und im Warasdiner Grenz-Generalate* стр. 5.
— Споменици Хрв. Крајине, књ. I. CXLII.

**) Шематизам Епархије Далматинске за год. 1883.

***) И. Руvaraц, „О пећким патријарсима“ Задар 1888. стр. 28.

****) Гласник, 2. одељак, књига III. стр. 3.

камо се је год исељавао и насељавао. Они су одмах умјели наћи згодна мјеста, а понајвише на разоренијем и напуштенијем црквинштима и земљиштима хрватско-католичкијем, себи за цркве и за манастире. Преко српскијех патријараха знали су они подобивати и султанске фермане на та црквиншта и земљишта, па помоћу свога народа ето ти од једном поникни красан српски манастир са православном црквом, гдје од камена гдје од дрвета, те пропој славу Свемогућем на своме рођењоме, народноме језику. Манастири ови одмах постадоше скромне столице православнојех владика, гдје сталне а гдје привремене; а тијем постадоше они, гдје већа а гдје мања, црквена средишта, око којијех се је српски народ из далекијех крајева прибирао ради утјехе и ради окрепка, и у својој светој вјери, и у својој народној свијести. Наши стари калуђери, исте крви и истога племена са својијем народом, били су у то доба заиста и побожни и родољубиви. Они су све народне невоље и несреће својски осјећали и са својијем народом подједнако дијелили. Они су управ били у то доба једини народни и свештеници и учитељи. Они су из својијех манастира облазили свој расијани народ и по најудаљенијим селима и засеоцима, вршећи туда народу, за оно мало милостиње и „писаније“, све црквене службе и духовне потребе. Свјетскијех свештеника мање је било у то доба. Теже су људи живјели са својијем породицама; а калуђеру је било по оној народној: „Гдје му глава, ту му храна“.

Сваки наш, српски манастир, па и најмањи, био је у оно доба као нека црквено-народна станица, преко које се је поддржавала свеза и заједница, и црквена и народна, са својијем главнијем црквено-народнијем средиштем, а то је са својом Пећском Патријаршијом. Сваки наш манастир био је у оно доба тврди град православне вјере и српске народности, а црни калуђери по тијем манастирима били су снажна посада тијех градова; били су побожни војници, наоружани часнијем крстом и ситнијем бројаницама, па Турци не моглоше ни на-

слутити, какво је то јако и опасно оружје; јер не моглоше завирети у душу тих скромнијех војника, ни видјети у њој оно, по Апостолу Павлу, свето оружје: „Мјесто оклопа истину и правду; мјесто штита вјеру; мјесто кациге спасење; мјесто мача ријеч Божју; мјесто војничке обуће готовост на јеванђеоску проповијед“.

Као што је познато, како челе у кошницама непрестано раде, и како свака челица знаде свој одређени посао, тако су и српски калуђери, у оно вријеме, непрестано радили, подјеливши разне послове братски између себе. Док су једни у цркви: служили, појали и проповиједали; народ исповиједали и причешћивали, дјецу крстили и болеснике тјешили вјером и молитвом: дотле су други завлачили се у осамљене ћелије, гдје би гурећи се, гладни и испоштени, сликали свете иконе, или писали и преписивали, неизреченом стрљивошћу, дебеле црквене књиге, које би онет друга браћа увезивала у јаке корице, украшене и накићене, исплетене и навезене, разнијем, сребрнијем и златнијем шарама, накитима, спонама и оковима. Докле би једни: резали и пилили, дубли и исијецали, заоштравали и заокруживали, стругали и углађивали света слова своје Цркве, па црквене књиге и штампали: дотле би други раскивали и растанали: сребро и злато, костер и олово, мјед и бакар, па би ковали и салијевали: потире и дискосе, ћивоте и крстове, свијетњак и рипиде, кандила и кационице, пладањке и петохљебнице и све остале црквене сасуде. Докле би једни резали крстове и свете иконе, везли себи златном жицом и сребрном: одежде и епитрахиле, појасе и наруквице; други би, штапом у руци, а торбицом про'рамена, кретали се из свог манастира: од колибе до колибе, од села до села, од града до града, од манастира до манастира, од манастира до владике, од владике до патријарха, шта још више: од царевине до царевине; па од Гомирја, од Хрмња, од Комоговине, тја до Москве и до Кијева; а све купећи своју милостињу, и пишући „писанију“, а и не слутећи у својем побожном заносу, да су

тијем својијем путовањем спајали и везивали, као неком тајанственом мрежом, расути и расељени, српски народ; и не помишљајући онда у својој скромности, да су тијем својијем путовањем спајали: српску колибу са другом српском колибом, манастир са манастиром, народ са владиком, владика са својијем патријархом; Српску Православну Цркву са Руском Православном Црквом.

О свему овоме, што овако мимогред рекох о важности нашијех манастира и у њима калуђера, има силнијех и не-оборимијех доказа у сваком, српском манастиру. А ко гођ успише праву историју цијеле Српске Цркве, тај ће морати прије свега брижно испитати, па онда по заслуги озбиљно оцијенити велику важност нашијех манастира и нашијех калуђера, и по црквени и по народни живот, а особито од половине петнаестог, па већ скоро до овога нашега вијека, када су поменути послови и дужности пренесене из манастира и са калуђера на друге радице и у друге разне црквено-народне заводе и установе. С тога су ето и престали бити оно, и манастири и калуђери у њима, што су били негда, док су речени послови и дужности биле у манастирима и на калуђерима. Свашта има своје вријеме, као што и свако: за што? има своје: за то!

Од српско-православнијех манастира, који су подигнути на овијем крајевима, гдје је данас Карловачко Владичанство, као црквено средиште за Лику и за Крбаву, знатан је:

М А Н А С Т И Р Х Р М А Њ.

Манастир Хрмањ подигнут је на десној обали ријеке Уне и то управ на утоци ријеке Унца у Уну, у врло лијепом прикрајку, а међу високијем планинама и вршинама по имену: Очигријанско, Војводино и Орељево Брдо. И туђи и наши писци разнo су писали име овога манастира као: Ајерман, Chermija, Szermil, Ermain, Hermanya, Herman, па тја и

Зериња. Право му је име „Хр̑мањ“ (Хрм̑а а не Хрмања), а обично се изговара „Рмањ“. Тако долази забиљежено ово име у свијем, домаћијем, старијем записима и листинама. Тако га је убиљежио и Вук Караџић у својем Рјечнику. Ово име потјече без сумње од прастаре куле, од које су развалине и данас одмах код манастира, и која се је звала Рмањ. Ту је био главни град „стола лапачкога“ за старе хрватске управе. Још 1478. год. спомиње се у једној глагољској листини: „Ми Ивануш Рачачевић поркулаб рмански и три судца стола лапачкога“.) А „Лапчани“ било је старо хрватско племе, које му бијаше главни град Рмањ.**)

Не зна се право до данас, када је овај манастир подигнут. Биће да је подигнут неће на брзо, по што су Турци са свијем освојили оне крајеве (1527.). У манастирскијем зидинама нашао се манастирски печат са натписом: „Монастирь † Хрманъ † стаго † Николи † лета † гдѣ .л. ф. и. г.“ а то је 1553. године. Али знајући, да су наши стари писци у XVI. вијеку бројили и писали године од створења свијета, а не од рођења Христа, и онда знајући, да српски писци у то доба нијесу писали овакијем правописом, какав је на печату, — мора се темељито сумњати, да је поменути печат прављен године 1553.***) —

Године 1638. због великијех немира опусте овај манастир са свијем, јер га напусте калуђери и пријеђу амо на ове стране, што су биле под ћесарском власти. Поменуто године молио је хрмањски игуман Василије, цара Фердинанда III. (од 1637.—1657.), да му се допусти, да са својима калу-

*) Види: Иларијон Руварац, „Годишњица“ Николе Чулића књ. II. стр. 259.

**) Фр. Рачки, „Рад.“ LVII. стр. 132.

***) Петар Узелац, пишући о овоме манастиру у „Српском Колу“, у броју 1. и 2. 1882. год. (поучно-забавни дио) вели, да је овај манастир подигао још прије 1445. год. гроф Херман Цељски, па да се по њему и прозвао манастир. Али ова тврдња нема никаква основа, јер нити је гроф Цељски имао онуда своја имања, гдје је манастир Хрмањ, нити је за доба грофа Цељског било православног народа на Уни и око Унца. За Узоцем повео се је и званични Шематизам Дабро-босанске Митрополије за год. 1883.

ђерима смије подигнути манастир у хрватском Приморју, гдје је већ било насељено доста нашег народа. Али му то није допуштено, јер се томе противио, већ познати нам карловачки ђенерао, гроф Вук Франкопан, који је 1642. год. одвраћао цара, да калуђерима не допусти подизати манастира. У истом писму спомиње ђенерао, како је дошло у његов ђенералат, што из Хрмња, а што из манастира Моштанице, до стотину калуђера. Кад не добили станка ови калуђери у Карловачком Ђенералату, оду они у Вараждински Ђенералат, те се смјесте неки у манастиру Марчи, а други подигну себи манастир Лепавину. Ја држим, да је Лепавина тада управ на ново подигнута, и да тога манастира није прије ни било. Донације на манастирску земљу из тога су доба, а старијих не спомиње Красић у расправи: „Манастир Лепавина“.*)

Тада је прешао из Хрмња у Марчу и владика, Гаврило Предојевић, а с њиме је прешао и ђакон му, Сава Станисављевић, који је касније постао марчански владика. Овај Гаврило Предојевић дао је без сумње повод онијем тврдњама, по којима је још за цара Рудолфа 1578. године иселио из манастира Хрмња митрополит Гаврило са 70 калуђера, па да је обновио тобоже разорени манастир Марчу. Али у то вријеме нити је још било сталнијех српскијех насеобина у Вараждинском Ђенералату, нити је било манастира Марче. Бранећи се вараждински Србљи и марчански калуђери од унијата, довијали су се свакојако, па су сеобу, владике ли — митрополита Гаврила и хрмањскијех калуђера, одмакли за некијех шездесет и више година у назад. Без сумње су тада пренесени у Марчу и они црквени сасуди и књиге манастира Хрмња, са којијех су скинути записи па штампани у „Годишњици“ II. (360) и у „Гласу Истине“ за год. 1885. стр. 47. Само што ваља исправити на оба мјеста годину, што је штампата у запису са ђивота, гдје стоји да је коват у манастиру Хрмњу 1515., а треба да стоји 1615. године. Исто ће тако бити правилнија

*) Још нештампане листине у збирци г. Радослава Лопатића.

1616. година, кад је ковата сребрна кадионица, као што тако и стоји у Гласу Истине, а не 1515. г. како је наштампано у Годишњици.

Послије неког времена опет пропоје Хрмањ, и када су 1699. год., Карловачкијем Миром, повучене нове међе између наше и између турске царевине, остао је Хрмањ на турској страни, а српско-православни народ личко-крбавски потчињен је ново установљеном Карловачко-зринопољском Владичанству. Манастир Хрмањ остане тако на миру до великог рата са Турцима за цара Јосифа II. Тада спрже Турци и манастир и цркву, а калуђери пријеђу с народом на ову страну, гдје и остану, попујући истоме народу, који се смјести по онијем парохијама на Трмеђи.*) Црквене сасуде, одежде и књиге манастира Хрмања пренесу калуђери са собом. Године 1810. било је то све у калуђера Спиридона Калинића, који је био парох у Србу. Те године одузме све ствари политична власт к себи, које послје 1812. год., на захтијев владике Мијоковића, пошаље регемента у Плашки. Камо су досијеле из Плашког, не спомиње се нигдје. Као да су дате цркви у Прилогу, јер владика рече, кад је искао те ствари од регемента, да је најправије дати их Приложанима. По инвентару донесено је у Плашки: 1 антиминос; 1 кивот, оковат сребром; 2 сребрна потира; 2 дискоса; 2 звјездице; 1 ложница; 2 сребрна кандила; 1 свилена плаштаница; 6 свиленијех одежда; 8 стихара; 8 епитрахиња; 8 пари наруквица; 3 свилене завјесе. А од књига је било: 1 велико престолно Јеванђеље; 12 Минеја на велико коло, а 8 на мало; 4 Житија Светих; 4 Пролога; 1 Библија; 2 Осмогласника; 1 Толковано Јеванђеље; 1 Маргарит; 1 Велики Требник; 1 Апостол; 2 Ирмологије; 1 Псалтир; 1 Служебник; 1 Устав; најпослије 3 појаса са сребрнима сапонима.**)

*) Види о томе више у I. дијелу ове књиге од стране 112.

**) Види у конз. архиви број 225 из 1810. год. и број 308 из 1812 год.

Године 1863. изради народни заступник за црквене босанске послове у Цариграду, Гавро Вучковић, те Султан дозволи, да се Хрмаш опет смије обновити. Исти Гавро скупи по Босни нужни трошак, те с народом обнови манастир, и на Велику Госпојину 1865. год. одслужена је прва св. Литургија у њему. Али године 1875., намах у почетку устанка, лицем на Госпојин-дан, удари цијела руља крајишких крвождера, домаћих Турака, а на челу им злогласни Поздерац, те у часу спрже и цркву и манастир, уништивши уједно и све насаде и воћаре, што их је био подигао кроз десетак година вриједни игуман, Илија Билбија. Заузимањем Петра Узеоца опет је манастир оправљен, те га је митрополит Сава свечано осветио на Преображење 1883. године.

М А Н А С Т И Р М О Ш Т А Н И Ц А.

Црквено средиште за наш народ у доњем Поуњу био је манастир Моштаница, са црквом Св. Арханђела. Манастир овај лежи у прекрасном и плодном приједјелу, у планини Козари, у дубичком котару. Овај се манастир спомиње и у оној народној пјесми, под насловом: „Опет Свети Саво“ — Вук књ. I. пјесма 24. стих 30—36. — Биоград 1887.:

„Док начини цркву код Требиња
Миљешевку на Херцеговини,

— — — — —
Озрен цркву наред Босне славне
И Гомелу на граници сувој
Моштаницу у Крајини љутој“.

Када су Турци освојили Костајницу 1556. год., постали су они господари цијелога Поуња с обје стране ријеке Уне, и туда су одмах населили велики број српско-православног народа као своју Рају. Тај народ подигао је одмах и манастир Моштаницу. Године 1579. већ је манастир постојао, јер се спомиње, како је ту при игуману Григорију написана

књига „Отачник“ године 7087. а то је 1579. год. од Христа.*) А што народ држи, или што му се тако казује, да је овај манастир задужбина Неманића, па се за доказ наводи и неки манастирски кључ од год. 1111.**), не слаже се никако са историјом из тога узрока, што у Поуњу као у опште у цијелој Босанској Крајини, није било православног народа прије Турака. Ти су крајеви потпадали под хрватску краљевину, у којој није трпљена друга вјера осим латинско-римска. Са турском провалом дошла је у те крајеве и Православна Црква. Још године 1501. биле су у Поуњу римокатоличке плованије, које су потпадале под Загребачку Бискупију. Па међу тијем плованијама спомиње се, поменуто године, и „Mostenycza“ као шестнаеста плованија дубичког архиђаконата.***) Ето је дакле и само име данашњем манастиру узето од старе хрв. плованије.

Карловачкијем Миром остао је овај манастир на турској страни, јер је Уна постала међа између наше и између турске царевине. Послије Пожаревачког Мира 1718. г. припане десно Поуње до иза Козаре нашој царевини, па тако и Моштаница припане ново установљеном Костајничко-личком Владичанству, те тако остане до Биоградског Мира 1739. год. Тада опет постане Уна међа, па Моштаница са околином и опет потпане под Турке. За рата под Јосифом II. опет су они крајеви припали били овамо, али само за кратко вријеме, јер по Свиштовском Миру постане Уна и опет међа, па је тако остало до данас, односно до окупације. Потања унутрашња историја овога манастира није ми позната.

* * *

За турске управе дакле, управљаху Српском Црквом и на овијем странама пећски патријарси и дабро-босански митрополити, облазећи свој народ свуда слободно на основу фермана, добивенијех од турскијех царева. Патријарси су

*) И. Руварац, Годишњица II. 258.

**) Шематизам Дабро-босанске Митрополије за 1883.-1886.

***) Фр. Рачки, Старине IV. 211.

постављали владике и митрополите, а ови опет свештенике и калуђере по својијем митрополијама и владичанствима. Шта више Султани су потчињавали и исповједнике Латинско-римске Цркве у Босни пећкијем патријарсима, као што се то види из фермана Султана Мустафе од године 1731., што га даде патријарху Арсенију IV. гдје вели: „А тако исто и свештенство Латинске Цркве у Босни, по канону и њиним неваљалим законима и вјери да га за свога патријарха признају и да слушају његове ријечи, које се тичу њихове вјере и њему се обраћају за све ствари, које се тичу закона“.*) За турске управе подигнути су и многи манастири по Босни и на међи, од којијех ево споменух Храњ и Моштаницу, као два црквена средишта за православни народ у горњем и у доњем Поуњу, и с једне и с друге стране Уне. Осим манастира подизате су и дрвене црквице, од којијех још и данас постоје двије у Банији из турскијех времена, а то је једна у Шаканлијама од године 1647., а друга у Рујевцу од год. 1671. Наравно да потањијех података о црквеној управи немамо из тога доба. Ако се када напише историја Дабро-босанске Митрополије, онда ће се ту споменути и крајеви овога нашега владичанства, који бијаху под том митрополијом, до пресељења патријарха Арсенија III., Чарнојевића. Зна се толико, да је било сваке невоље и муке, али код свега тога, сачувао се наш народ и у својој православној вјери и у својој народној Цркви.

*) Види цио ферман у Гласнику XI. стр. 181-186.

Други раздио.

СРПСКО-ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА У КРАЈЕВИМА ОВОГА
ВЛАДИЧАНСТВА, ШТО БИЈАХУ ПОД ХРИШЋАНСКИЈЕМ
ВЛАСТИМА И ТО: ОД ПОЧЕТКА ШЕСНАЕСТОГА ВИЈЕКА,
ПА ДО ПРЕСЕЉЕЊА СРПСКОГ ПАТРИЈАРХА АРСЕНИЈА
ЧАРНОЈЕВИЋА ИЗ ТУРСКЕ У ЋЕСАРЕВИНУ.

Овамо спадају оне српске насеобине по грофовскијем
имањима: око Модруше, око Огулина и око Босиљева; онда
оне по Жумберку, које дођоше још у првој половини шеснае-
стога вијека. Даље спадају оне млађе насеобине: по Гомирју,
по Плашком, по Јасеници, по Отоку, по Дубравама и по По-
никвама и све оне по Приморју око Сења, што но се насе-
лише у седамнаестом вијеку.*)

О црквеном животу онијех најстаријих српскијех насе-
обина из шеснаестог вијека немамо баш никаквијех података.
Насеобине ове, осим онијех у Жумберку, нити су биле сталне
ни многобројне. То су били поједини ројеви, које су Турци
погањали с мјеста на мјесто сваки час. Толико се само зна,
да су с народом дошли његови свештеници и калуђери, па
су ови подржавали своју вјеру и Цркву, скупа с народом
онако, како је то могло бити у онијем бурнијем и ратнијем
временима. Ово свештенство било је свагда у свези и у до-
диру са некијем црквенијем средиштем у Турској, од куда се
оно попуњавало и надомијештало. Ове насеобине подизале су
себи и црквице ради сабирања и ради молитве, које су

*) Види у првом дијелу ове књиге: други, трећи, четврти, пети и шести
раздио. —

касније пропале или од турскијех навала, или што их је народ напустио, па се преселио на друге стране. Тако се прича за једно црквинте на Модруши, да је ту био православно манастир.*) Зна се, да су Србљи дошли око Модруше, чим су је разорили Турци 1492. год., па врло је вјеројатно, да су они ту на развалинама које латинско-римске цркве, подигли за себе штогођ црквице. А и то се зна, да су српске насеобине око Модруше и око Огулина морале бити доста јаке; јер хрватски историци доказују, да су се те насеобине не само одржале у својој православној вјери, него шта више да су и многе породице, Хрвата старосједилаца, будући у мањини, примиле православну вјеру. „За то имаде доста доказа и у урбару модрушком од год. 1486., у којем се спомиње више обитељи, којим потомци станују и данас на истих мјестих, а данас припадају грчко-источној Цркви, која није имала вјерника у старој жупанији модрушкој“.***) Може се дакле, за цијело држати, да је на Модруши лако могао бити какав православни манастир у шеснаестом вијеку, и то за оне српске насеобине око Модруше и око Огулина, па по што су се те насеобине одатле премакле, нестало је и манастира или црквице.

Али се је и обратно догађало, да су поједини српски ројеви, који су прешли и помијешали се са римо-католицима, прешли опет у Римску Цркву. Тако је било са онијем ројевима, што се населише по Прилишћу и по Росонајнику; онда по Крањској и по Штајерској, а тако је било са Ускоцима по Приморју, око Сења и око Новог. По народном предању и тамо се каже за више црквенијех развалина, да су негда биле православне цркве.***) А по што су у то доба и Хрвати имали своју народну Цркву, у којој се служило и појало на народном језику као и код нас Србаља; у којој су се књиге, и писале и штампале, словенскијем словима; у којој се је

*) Fras, Topographie der karlst. Militär-Grenze 117.

**) Р. Лопашкић, Карловац 151.

***) Fras, стр. 271.

свештенство одијевало по народну, а браде носило као и православно: — то су тијем лакше наши праједови дали се завести, те вјером са свијем превјерише и пријеђоше међу римокатолике. А нема сумње, да је још у то доба било доста ревновања од стране сењско-модрушкијех бискупа, да се сав наш народ преведе у крило њихове Цркве. Тако се је то та-ворило и натезало до српске насеобине у Гомирју, под сами крај 16. вијека, гдје пониче за ово владичанство знаменити:

МОНАСТИР ГОМИРЈЕ.

Српске насеобине у данашњи Гомирски Динистрикт врло су важне и по томе, што је овдје поникао први манастир у Тесаревини, који ево и данас једини постоји у овоме владичанству. Са првом гомирском насеобином, што је изведе са војницима — Жумберчанима, ђенерао Ленковић, дошло је и неколико калуђера из далматинског манастира Крке. Ови калуђери подигну мали, дрвени манастир, заједно са црквом Светога Јована Крститеља, (Ивањ-дан) године 1602. Поименце се спомињу као оснивачи ова три калуђера: Аксентије Бранковић, Висарион Вучковић и Мардарије Орловић. Манастир је подигнут у прекрасној долини, а на утоци потока Рибњака у рјечицу Добру. Около су врло висока брда и вршине: Стражник, Смолник, Горица и Цетин. Испод самог манастира пролази данас карловачко-ријечка жељезница, те просијеца манастирску ливаду — Луку, по сред сриједе. Из Карловца у Гомирје дође се жељезницом за два сата; а из Гомирја у Огулин дође се на колима опет за два сата, јер се иде преко великијех брдешина и провалија. На истом мјесту, гдје је данас манастир, била је још 1486. год. хрватско-католичка плованија, која је добила на дар 22 рали земље од кнезова Франкопана. Због честијех, турскијех упадаја опусти ово мјесто са цијелом околином на далеко и на широко, и било је пусто до сто година прије него се туда Србљи населе. А звало се ово мјесто и прије

Србала „Гојемерје и Гојемирје“, које би српски било „Гојимирје“; а то је без сумње потекло од каквог Гојимира. По томе се и манастир, све до половине прошлога вијека, чешће звао „Гојемирје“ него ли „Гомирје“. С тога је погрешна она тврдња, као да је овај манастир добио име од манастира „Гомеље“, у цазинском котару у Босни.*) Кад су Србљи од манастира Гомеље преселили у Гомирје, већ је овај манастир постојао и звао се Гојемирје.**)

Даровницом од 28. септембра 1619. год. поклони Вук, гроф Франкопан, гомирској цркви риболов од врела Рибњака до Добре, па да ту не смије нико рибарити осим калуђера, „под изгубљењем главе“. А када су оно Гомирци купили сав посједнути котар од грофа Франкопана 1657. год. онда је и манастир добио, што шуме, а што остале земље 419¹/₂ рали. Уза манастир подигнута је 1621. год. у четврт зидана кула-мотрионица, гдје је стража стала, да чува манастир; а друга је така кула била на високом Стражнику, одакле се унаоколо далеко види. Кула, што је била уз манастир, претворена је 1719. год. у црквени звоник, по што је уза њу призидана, на свод и с једнијем трудом данашња, доста мала манастирска црква, која је уједно и парохијална црква црквене, гомирске општине. Цркву је освештао владика Љуботина на Ивањ-дан 1730. год. Одмах више манастира до Горице, било је гробље, и ту је подигнута за владике Ненадовића капелица Великој Госпојини, коју је исти владика освештао на Велику Госпојину 1747. год. Ова се капелица срушила прије десетак година, али се народ састаје у велико на зборове, и на Ивањ-дан и на Велику Госпојину.

У очи Светог Николе 1789. год. постиже овај манастир велика несрећа. Некако се с вечера запали, те изгори сав кров и цио горњи спрат до свода, изнад доњијех ћелија. Тада

*) Шематизам Дијецезе Горњо-карловачке 1880. стр. 55. и Шематизам Дабро-босанске Митрополије за 1881.—1886. стр. 17.

**) Види у I. дијелу ове књиге четврти раздио.

изгори кров и на цркви; звоник попуца од силне јаре, а звона се стропоштају на најдоњи, сведени строп. Већина црквенијех књига чувата је са осталијем црквенијем стварима у звонику, под чврстијем сводом, те с тога и нијесу изгорјеле. Али су изгорјела сва стара писма, протоколи и разне листине са доста књига, које су биле по ћелијама код калуђера.

Калуђери прену по свијем владичанствима, да просе милостињу за погорјели манастир, а код куће се заузме тадашњи архимандрит, Јанићије Мплојевић, коме је знатно помогла огулинска регемента, па се и манастир и црква брзо оправе и подигну. Горње ћелије срежу од брвана, па то облијепе и покрију, те тако остане до управе архимандрита, Севастијана Илића. Овај обнови, рашири и украси манастир баш лијепо, а радио је на томе од год. 1842.—1846., као што то свједочи и овај запис на каменој плочи, која је намјештена у прочеље, на улазу у манастир: „Во славу превјечнога Бога, чест свјатаго претечи Јоана, и душевнују ползу рода чловјеча, преиначи, возобнови и наплати манастир сеј братство Гомирское от г. 1842. до 1846. настојатељством Севастијана Илића, архимандрита, помончију властеј и сосједних православних обществ, имже буди слава, чест и мир 1850.“

Архимандрит Гervасије Петровић, наслѣдник Илићев, хтио је ову плочу да извади из стијене, и да је уништи само за то, што се на њој спомиње име Илићево. Али се томе одупру најодлучније тадашњи калуђери, а понајвећма отац Данило Вукелић.

Овај је манастир врло сироманан. Истина, има земље доста на рачуну, али је та земља са свијем рђава, каменита и неплодна. То су саме пролисине, на којијем је некада била тиморна планина, па кад су шуме сасјечене, остале су оне голе врлети и оне долине, које су људи нешто истријебили од камена, па их претворили у оранице и у кошанице. — Е, али је ту слаби род и танко руно, кад је већ за подланицу оздо сами, студени камен или дебеле и непробојне дитице!

Па ипак је ту живјело до 30 калуђера, а у седамнаестом вијеку сигурно и више. Још 1771. године било их је 25 на број. Него гомирски калуђери нијесу управ никада сви живјели у самом манастиру. Већина их је била понамјештана по парохијама, а други су опет непрестано путовали по свијем владичанствима, просећи милостињу за свој манастир, док та просјачења нијесу, под крај прошлога вијека, са свијем забрањена од државнијех власти. Међу гомирскијем калуђерима било је врло ваљанијех и примијернијех богослова, добријех и побожнијех свештеника, ревнијех настојатеља и марљивијех економа. Било их је, који су прекрасно писали црквене књиге. Има још и данас 18 комада писанијех србуља, и те су већином писане у Гомирју, а неке су ванредно лијепо писане. По списку од 1771. било је у манастиру 50 писанијех србуља. Бог зна, камо је то развучено! Највише их је пропало по манастирскијем парохијама, по што их не умједо нико сачувати, кад су замијењене штампанијем, руско-словенскијем књигама. Гомирски калуђери морали су често одлазити у Русију, јер су назбијали пуну библиотеку црквенијех књига, и обреднијех и богословскијех, од којијех и данас има доста у манастиру, а било их је куд-камо више; али су развучене. А много се црквенијех књига налази: по Карловцу, по Плашком и по Ријени, на којима стоји прибиљежено, да су биле манастира Гомирја. А по себи се разумије, да је манастир своје парохије снабдијевао обилно са нужнијем књигама. Па управ све цркве овога владичанства снабдијевали су црквенијем књигама гомирски калуђери. Све су то калуђери свукли у манастир из Русије, одлазећи тамо сваки час, докле то није сувише пало у очи домаћијем властима. О томе имамо и писанијех доказа. Тако је гомирски игуман, Теофил Алексић, био у Русији 1754. год. У ориџиналном путном листу, што је издат у име царице Јелисавете, у Москви 28. фебруара речене године, стоји од ријечи до ријечи овако: „Овијем јављамо свијем и свакоме, ко треба да зна, како су носиоци

овога листа, а то православнога манастира Гомирја, који је у Хрватској — игуман Теофил, и с њиме истога манастира јеромонах Георгије (звао се Бракус, а био је родом из Вилића) и онда монах Стефан и слуга Јован Врљинић, Србин — отпуштени из Наше руске царевине, враћајући се кроз Москву и кроз Кијев, у горе споменути свој манастир, и послано је по њима за тамошње православне цркве неколико црквенијех књига“.

Дале се већ препоручује властима, да их мирно свуда пропусте. Исти игуман Теофил био је у Русији опет. 1761. год. Тада је био с њим јеромонах Спиридон Тркуља, родом из Мекињара, а слуга им је био „сербенин“ (*natione Serbensem*) Никола Иванов. И тада је „послато с њима на тамошње православне цркве неколико црквенијех књига и владичанске одежде“. Ово „архијерејскоје облаченије“ послала је царица Јелисавета владици Јакшићу, о чему ћу више казати, кад дође ред на поменутог владiku. Међу гомирскијем калуђерима било је књиговежа, било је сликара, било их је, који су љуто страдали за своју православну вјеру; а било их је, који су се у самој своме манастиру толико спремили, да су постали владике, па су то високо достојанство са образом и достојно обнашали, као што ћемо то видјети све на својима мјестима у овој мојој расправи.

И овај незнатни, мали и сиромашни манастир, постао је одмах од свога постанка црквено средиште за ондашњи Карловачки Ђенералат, а касније и за цијело Карловачко Владичанство. Гомирски калуђери опслужавали су кроз сав седамнаести вијек скоро све српске насеобине: по Жумберку, по Гомирју, по Плашком, као и оне по Приморју, преко Канеле. Чим је која насебина прешла овамо из Турске, одмах су је нашли гомирски калуђери, и били су јој на свакој духовној услузи. Карловачки ђенерали као да им нијесу ништа сметали у први мах, јер су били непрестани ратови, па нијесу имали када мијешати се у вјерске послове. За ђенерала Вука Фран-

копана морало је бити неког прогањања, због којег су се морали тужити самоме цару, јер године 1638. препоручује цар Фердинанд III. реченоме ђенералу, да не прогони домаће свештенике из Крајине, него нека тјера туђе попове и калуђере из своје Крајине.

Ово се тицало хрмашкијех калуђера, који су тада прешли били у Тесаревину, што сам већ тамо и напоменуо. А да су гомирски калуђери и по Приморју поповали, свједочи писмо игумана Макарија од год. 1670., којијем допушта Ђури Вукчићу, да смије уживати „калуђерску луку“ у Сењској Дрази. Та ето је Гомирје имало по Приморју и некијех посједа!*)

Осим свега реченога Гомирје је важно и с тога, што су тамо свраћале се и ту остајале, кад краће а кад дуље вријеме, православне владике, које су српски патријарси, или босански митрополити слали на ове стране, да облазе народ, и да га одвраћају од уније. Нијесу српски патријарси, од патријарха Макарија, заборављали ни овијех крајева, и ако нијесу спадали под њихову власт. Српска патријаршија у Пећи пазила је, као оно вриједни и опрезни челар, камо и на коју ли страну одлијећу српски ројеви, потјерани турскијем бјеснилом из заједничке кошнице, па је за тијем ројевима слала своје искусне челаре, да ове изројене ројеве и паројке прате и слијећу, те их и опет сајдену у православне кошнице, пријечећи им уједно, да се како неcroје у туђинске, несродне кошнице и чељнаке. Да што, да и најпажљивијем челару многи рој пропаде, кад се изроји, па залута далеко у врлети и у планине! Тако је и Пећска Патријаршија изгубила доста својих, православнијех ројева, што но се croјише у далеке вршине: крањске, штајерске и сењско-приморске, или у пустаре барањске и сјеверо-угарске, који се просуше и одројише од своје заједничке матице, па их туђи челари нађоше и сагнаше у своје кошнице и у своје чељнаке, те данас не познају више ни имена ни мјеста своје старе матице!!

*) Нештампане листине у збирци г. Р. Лопатића.

Овлико у кратко рекох о овоме нашем једином манастиру, само да неколико нагласим његову важност за српско-православни народ у Карловачком Владичанству. А у овој мојој расправи доћи ће тога још много више о овоме манастиру, што спада уједно на историју цијелога владичанства.

Пуну дакле стотину година био је овај манастир једино, црквено, православно средиште, за све српско-православне насеобине у ондашњем Карловачком Генералату. И пуну стотину година бранили су и подржавали су гомирски калуђери свету нашу, православну вјеру, све док нијесу настале повољније прилике по нашу народну Цркву.*)

*) Све ово по биљешкама из манастирске и из конзисторијалне архиве.

Трећи раздио.

НАЈСТАРИЈА ВЛАДИЧАНСКА СТОЛИЦА ЗА СРПСКО-ПРАВОСЛАВНИ НАРОД КАРЛОВАЧКОГ И ВАРАЖДИНСКОГ ЂЕНЕРАЛАТА, У МАНАСТИРУ МАРЧИ.

Овдје морам најприје неколико прозборити о српскијем насеобинама у Вараждинском Ђенералату. На десет година прије оне најстарије, гомирске насеобине за ђенерала Ленковића, а то је: 1586—1587. падају прве, сталне српске насеобине у вараждинску Крајину. На и то су биле само неколике породице „Калауза“, т. ј. турскијех ухода.*) Сталне српске насеобине управ су преведене 1597. и већ послје за управе ђенерала, Сигмунда Херберштајна. Године 1595. дође к овоме ђенералу у Крижевце православни владика од санцака пожепског и церничког, да се договара са ђенералом, како би се превео његов, православни народ, из поменутијех санцака, под Ђесарску заштиту. Столица овијех владика била је у манастиру Ораховици или Ремети, гдје су постављани од српскијех патријараха, послје обнове Пећке Патријаршије. Године 1594. спомиње се у једном запису, да је био тада у Ораховици, као владика за речене турске санцаке, митрополит Василије.**)

О овијем преговорима извијести ђенерао надвојводу Фердинанда, гдје рече за владика: да је то „угледни, политични и поштовања вриједни човјек“.***) А у писму од 30. октобра 1595. год. вели ђенерао за истог владика: „којега држим

*) „Старине“ књ. XIX. стр. 54.

**) „Опис ман. Ораховице“, од Вл. Красића, страна 8.

***) Бидерман у споменутој расправи стр. 42.

да је фини и поштовања вриједни човјек;“ („welchen ich für einen erbaren feinen man befinde“), па додаје, да ће га наскоро довести к надвојводи у Грац.*) Не нађох у листинама, да ли је владика заиста ишао у Грац; али ми се виђа, да је баш био код надвојводе, и да је с њиме неки уговор склопио, под којијем увјетима да се народ пресели; јер надвојводинијем декретом од 15. октобра 1595. дозвољено је овоме владици, да остане на овој страни и одређена му је плаћа једног војводе; а уједно је дозвољено, да се и народ преведе.**)

Послије овијех договора изведена је испод Турака прва, стална, српска насеобина у прољеће 1597., у Вараждински Бенералат.

Друге године за тијем, превео је ђенерао и опет доста народа и то, неке су породице пресељене добре воље а неке силом, које не хтједоше од добре воље. Ђенерао смјести народ, договорно са надвојводом Фердинандом, по своме ђенералату а на земљиштима, која су већ до осамдесет година пуста била. Надвојвода је зајемчио преселеном народу својијем декретом, да не ће никоме плаћати никаквијех данака ни десетина, а обећао је још и царску привилегију на све то.***) У то доба могло је бити у Вараждинском Бенералату десет до дванаест хиљада српско-православнијех породица, а нешто повише било је у Карловачком Бенералату у исто доба.****)

Ово је био већ доста велики број, па да запне за очи овдашњем латинско-римском епископату а поименце бискупима: загребачкијем и сењскијем. По старијем државнијем законима у овијем земљама није смјело бити друге вјере осим латинско-римске. Бискупи овијех земаља нијесу хтјели разумјети, да су Турци својима провалама подерали многе и многе старе

*) Споменици Хрват. Крајине књ. I. лист. CXLII.

**) „Старине“ XIX. стр. 68.

***) Спомен Хрв. Крајине књ. I. листина CLXXXVII. Књига II. листина XL.

****) Упореди код Видермана, у споменутој расправи страну 61.

законое, па и оне, који су се тицали вјере и Цркве, те тијем створили са свијем друге потребе и прилике. Та наши су прајједови дошли амо као прави, крштени и просвијећени хришћани, па то је бискупима, — опет хришћанскијем, — морало бити тијем милије. Јест, тако би требало да је било, — али на грдну нашу жалост, није било тако, — него наопако и још грђе него наопако! А ево за што? Хрватски — хришћански бискупи били су бискупи или владике западне, хришћанске Римске Цркве. А ова је Црква, давно прије српскијех насеобина овуда, огласила своју старију сестру, да не речем управ своју мајку — источну, Православну Цркву — за јеретичку или шизматичку. Још на Флорентијском Сабору 1437. прогласила је Римска Црква ово правило: „Света, Римска Црква чврсто вјерује, да нико, који не припада католичкој Цркви, не само незнабошци, него Јудеји, ни јеретици, ни шизматици, не могу ући у царство небеско, него ће сви поћи у вјечни огањ, који је спремљец за ђаволе и за његове анђеле, ако се пред смрт не обрате к тој Цркви“. А то значи онако српски речено: да сви они, који припадају Православној Цркви, све једно су као и незнабошци; као Турци и као Јудеји и нема им спасења, док не признаду римског папе, који отвара и затвара небесно царство.

А ко је опет тај папа? Папа је владика града Рима и патријарх велике Римске Патријаршије, — али ево, како се учило о папи још у XIV. вијеку: „Ако је и цио свијет другог мишљења, него што је папа, опет папином мишљењу треба шљедовати, јер је папа над свима и над Васељенским Саборима, који од њега добивају своју власт и своју вриједност, а не он од њих. Папство има свеобћу власт над цијелијем свијетом, и не само у црквеном, него и у политичном одношају; и ову пошљедњу власт он врши

кроз свога сина, обичнога цара и кроз краљеве и кнезове, јер као што нема него један Христос, који је уједно цар и свештеник, тако нема него један његов опћи намјесник. Никаков цар нема законите власти, ако није исту од папе добио. Сваки папа има на земљи сву ону власт, коју је Христос као прави човјек имао. Као што је Адам створен по слици Божјој, тако је и папа створен по слици Христовој и представља Христа на земљи, те према томе папа није прости човјек него Бог. Гдје је папа, ту је Римска Црква и апостолски пријесто, нити је Римска Црква Петров наслједник, него папа. Никакав цар није законити цар, ако није католик и није изабран од свега свијета, јер сав свијет има само једнога цара (т. ј. папу). Папска власт нема броја, нема мјере, нема границе. Што папа чини, то Бог чини.“*)

Оваке појмове о западној, хришћанској Цркви, која се је назвала посебном „Римском Црквом“, чим се је, у половини једанаестог вијека, оцијепила од источне, Православне Цркве, и која је од то доба почела јавно проповиједати, да „нема спасења него у Римској Цркви“ (*extra romanam ecclesiam non est salus*) — оваке појмове о папи и о Римској Цркви почеле су ширити од поменутог вијека, безбројне чете западних фратара од сваке руке по цијелом свијету. Од ово доба Запад није више имао пред очима ширење и славу Христове Цркве, — него је имао ширење и славу Римске Цркве. Није више ради спасења довољна била вјера у Исуса Христа, него се још искала вјера у римског владику, који се прозва папом, а прогласи се за Божјег намјесника на земљи, коме се мора сав свијет покоравати. Када су видјели у Риму, да разни

*) „Кирил и Методије“ од дра. Милаша стр. 266—267. — „Хришћански Весник“ 1888. стр. 8—23. — „Истина“, Задар 1887. стр. 177—362.

И многобројни фратрови не успијевају довољно у ширењу наведенијех појмова, јер не бијаху за тај посао доста спремљени — установише они у половини шеснаестог вијека посебни фратарски ред под именом Језуита или како се код нас рече: Језовита, а то је иначе Исусоваца. Овоме новоме фратарскоме реду била је једина задаћа ширити свуда: и међу поганицима, и међу нехришћанима, и међу хришћанима — али који не припадаху Римској Цркви — науку, да је римски папа једини господар у цијелој Цркви, и да он сагријешити не може. „По језуитској науци Црква је тијело, које је само по себи без папе бездушно, а папа је душа тога тијела. Тој души, то јест папи, припада господство над цијелим хришћанскијем свијетом; он је господар све васељене; његова је власт основа, свеза и душа Цркве. Црква је папина ропкиња. Црква мора примити сваку науку, какву папа захтје прогласити; о каквом испитивању, ту не смије бити ни ријечи; без сваког расуђавања, не разбирајући ништа, Црква је дужна вјеровати; јер све, чему папа учи, безусловно је истинито; што он заповиједа све је добро; што он забрањује, све зло и шкодљиво. Папа не може погријешити у питањима морала, исто као што не може погријешити у питањима вјеровања. Кад би папа баш и погријешио и заповједио порок а забранио врлину, Црква је дужна опет да прима порок за добро а врлину за зло, ако не ће да гријеши противу своје савјести.*) Римске су папе „Друштво Исусово“ обдариле највећијем повластицама и богатством. А да би успијешније Језуити ширили папску власт по свијету, основале су

*) Види о томе више: „Кирил и Методије“ од Дра Никодима Милаша стр. 293.—297.

им папе силне научне заводе или колегије, гдје су се редовно спремали проповједници и изасланици језуитске науке.

За некијех осамдесет година, ово је друштво тако силно напредовало, да су Језуити постали господари у цијелој Римској Цркви. Језуитски питомци постајали су: папе, кардинали, епископи, свјетски велевласници и професори на свијем школама и по свијем земљама на Западу, гдје су редовно ширили своју науку, служећи се при томе свијем, дозвољенијем и не дозвољенијем средствима и начинима. Осилевши се тако Језуити и посадивши на папски пријесто свога питомца, Григорија XV. оснују они у Риму, папином дозволом године 1622. „Collegium de propaganda fide“, а то се зове обично краће „Пропаганда“. Пропаганда је посебна власт или влада у Риму, од некијех осамдесет чланова, која управља са свијем пословима, што се тичу обраћања разнијех народа, и крштењијех и некрштењијех, у све пет дијелова свијета к Римској Цркви. То је орган, преко којег папа шири по свијету своју власт, у духу језуитске науке. Пропагандина је власт велика. Наредбу, коју пропише предсједник и секретар Пропагандин, морају поштовати и слушати све власти Римске Цркве, као и папину. Па буд је власт велика, туд је и богатство још веће. Доста је само напоменути, да је Пропаганда кадра издржавати н. пр. у Грчкој, за некијех 36.000 католика: три архијепископа и пет епископа, од којих онај у бискупији Схијо, нема него три свештеника и словом три стотине душа.*)

Овлико сам овдје морао напоменути у кратко о свему, што рекох, ради онијех читалаца, којима је ово непознато, и ради тога, да се види, какво је вјерско расположење било на овијем крајевима, када су наши прађедови освајали себи нову отаџбину по Хрватској; да се види, на какве су вјерске заблуде налетјели наши прађедови овдје, дошавши амо као синови Православне Цркве. Али када су наши стари овуда насељавали се, били су ови крајеви већ са свијем заражени је-

*) Види о томе више у „Истини“, Задар 1887. стр. 275.—295.

зуитском науком, и с тога нађоше овдје: мјесто хришћанске љубави — тога главнога обиљежја Христовијех пошљедова-теља, — најогавнију мржњу; а мјесто лијепога дочека и мјесто братинскога загрљаја од једнокрвне браће — нађоше наши стари: гордо и глупо презирање, свеједно као да су некрштени дошли овамо. Осим љуте и крваве борбе са Турцима и са разнијем и многобројнијем непријатељима ове царевине, мораше се наши прађедови љуто борити и у јуначки коштац ухватити са цијелом језуитском војском, са Пропагандом и са самијем Рим-папом, а само због своје свете православне вјере, по којој вјерујемо, да душевно спасење долази управ од Бога, а не преко Рима и преко његовог владике.

Овдје би могао ко од читалаца запитати: па како су царске власти допуштале, да се Србљима у вјеру дира, када су они дошли на позив истијех власти, да бране ове земље од Турака, и да их опет упитоме и обраде? На ово ћу питање навести овдје ријечи ученога професора Швикера, који у једној, својој научној расправи овако збори:

„Од доба цара Фердинанда II., служила је на жалост Австрија својом моћи пречесто Риму, а није било ријетко, да су австријски владаоци и њихове слуге, у својијем одлукама, више пазили на користи папскога двора, него ли на користи својијех властитијех земаља. Осим оваке политике, која је предањем подржавана, и која се темељила на вјерском убјеђењу австријскијех владалаца држало се уједно, да православни народи управ и не могу бити искрени и вијерни поданици римокатоличкијех владалаца; него да морају више бити привржени, већ због своје вјере, рускијем владаоцима, као главнијем заштитницима исте вјере. Овако су мислили австријски државници у пословима црквене уније, која је започела у Угарској још прије владања Хапсбурговаца, али која је текар под овим владаоцима и опсежније и озбиљније предузета. Најприје започне црквена унија код Рутена. За овим покушано

је код Србаља између Дунава и између Драве, онда по Сријему и по Славонији; за тијем код ердељских Романа, којијем укину њихову стару епископску столицу, која је постојала од сто година, и којима не дадоше митрополије ето до нашег доба. За овијем долазе исте тежње у Велико-варадском Владичанству, па најпослије догођаји у жумберачком дистрикту, у Карловачком Ђенералату. Свуда једна те иста тежња и свуда једни те исти радаоци.*)

МАНАСТИР МАРЧА И ПОЧЕТАК ЦРКВЕНЕ УНИЈЕ У ХРВАТскоЈ.

Сада већ поуздано знамо, да су прве, сталне, српско-православне насеобине у Вараждински Ђенералат дошле под сами крај шеснаестог вијека, или управ послјије 1597. године. Као свуда на другијем крајевима, тако и са овијем народом, прешло је с њиме и његово народно, православно овештенство.

Са овом насеобином прешао је, како већ рекох, и правослазни владика, који је постављен био од српске Пећке Патријаршије за пожешки и за цернички санџак, и који је пребивао у манастиру Ораховици, који се је звао и Ремета. А већ сам напријед споменуо, да је у то доба пребивао у Ораховици митрополит Василије. И ово ће бити онај православни владика, који је 1595. договарао се са вараждинскијем Ђенералом Херберштајном, како да се Србли преселе из реченијех санџака у области Вараждинског Ђенералата. И ово ће бити владика, који је ишао и у Грац к надвојводи Фердинанду, као главном крајишком заповједнику, да с њиме склопи онај споменути уговор: да Србли не ће никоме ништа плаћати за добивене земље, него да ће дужни бити у свако доба, чим их позове Ђенерао, бранити „славонске међе од заклетога непријатеља — Турчина“. И ово ће бити онај православни

*) I. H. Schwicker, „Zur Geschichte der kühlichen Union in der croatischen Militärgränze, Archiv für österreichische Geschichte“ — 52 Band, стр. 286.

владика, којем је надвојводињем декретом од 15. октобра 1595. дозвољено, да остане у Тесаревини, и којем је дозначена плаћа као једном народном, војничком војводи, а то је 12 фор. мјесечно.*)

Са митрополитом Василијем побјегли су из Турске и ораховички калуђери, јер кад је митрополит побјегао с народом, тешко да су и калуђери смјели остати под Турцима. На добивши митрополит Василије од надвојводе Фердинанда декрет на посједнуте земље судим, да је по свијем приликама најближе истини: е је овај исти митрополит, скупа са својијем, избјеглијем калуђерима, подигао мали манастирчић са дрвеном црквом Светијех Арханђела. А подигао га је у ново насељеној иванићкој капитанџи, између Иванића и између Чазме, на потоку Глоговници, а у шуми, под брдом „Марчом“, па по овој шуми и по брду прозвао се и сам манастир „Марча“. На томе мјесту била је негда римокатоличка црква и парохија Свију Светијех. И ту је митрополит Василије подигао владичанску столицу, као црквено средиште за оно неколико стотина српско-православнијех породица, што се смјестише у три капитаније Вараждинског Бенералата. И судећи по свијем чистијем историјскијем изворима, манастир Марча није могао раније ни постати; јер док у онијем крајевима не бијаше сталнијех, српско-православнијех насеобина, није могло бити ни православног манастира. А још мање могао је овај манастир, као што то више писаца тврди, постати још за краља Матије, Корвина, и прије Мохачке Битке (1527); јер и прије послје ове битке, биле су још многобројне хрватске, римокатоличке парохије у свијем онијем крајевима, гдје се Србљи населише под крај шеснаестог вијека. Као што већ наведене листине свједоче, ти су крајеви опустјели „на четрдесет до осамдесет“ година прије српске сеобе, за митрополита Василија. А сам надвојвода Фердинанд у листини од 1599. изрично свједочи, да су земље, гдје је подигнут манастир Марча, опу-

*) Види већ напријед споменуте листине.

стјеле „прије четрдесет година“, па да су их Србљи тада „населили и онет раскрчили и опитомили“. Нема ни спомена, да је туда било икојега народа, а камо ли православнога са већ подигнутијем манастиром.*) Ваља знати, да је то мјесто, гдје је била Марча, и сувише близу Загреба и његова бискупа, те ту никако није могао бити православни манастир, док су туда биле римокатоличке плованије. Послије стопедесет година, љута се борба водила због овога манастира између унијата и између православнијех, па је отуда и настало разво нагађање и доказивање о постанку истог манастира.

По свему овоме, што рекох, ја тврдим, да је српско-православни манастир Марча поникао напоредо са манастиром Гомирјем, а то одмах у почетку шеснаестог вијека; а основао га је споменути митрополит Василије, који је тада прешао из турскијех, славонскијех крајева у тадашњи Вараждински Ђенералат. А основао га је и подигао за пребивалиште себи и својијем калуђерима, који су скупа с њиме пребјегли испод Турака, а из манастира Ораховице. И ту је морао пребивати митрополит Василије до своје смрти, која га је стигла неђе око 1609. године; а за право немогах разабрати, када је умрљо овај јерарх Српске Цркве.

* * *

Симеон Вратања, први унијатски владика у Марчи. Послије смрти митрополита Василија, тадашњи српски, пећски патријарх Јован (од 1592.—1614.) постави својом синђелијом од 28. јуна 1609. „за епископа западних страна“ марчанског јеромонаха „Симеона“.***) Овога владигу Симеона називљу споменици: неђе „Вратања“, неђе „Вретања“,

*) Упореди споменућу расправу од проф. Бидермана на страни 39. и даље.

**) Спом. Хрв. Крајине књ. I. лист. CLXXXVII. Упореди: Књ. II. лист. XL. XLII. и XLIII.

***). Споменућу синђелију патријарха Јована видио сам у пријепису код г. Рад. Допашића; читао је нијесам, него ми је казао из ње г. Допашић колко горе наведох.

а неће и „Вретањски“. По некијем записима као да се онај крај, гдје је била Марча, звао и „Вретанија“. На једној србуљској књизи манастира Лепавине има овај запис: „Да се зна каде иде поп Тадеј ва Светују Гору, от битија ва љето 7132. - 1624. Сије писах ва земљи Вретанији, ва селу Брезовцу 1629. љето“. А Молдавски кнез Василије, завјештавајући 1650. манастиру Лепавини на годину давати по пет хиљада аспри, вели у дипломи, да је манастир Лепавина „ва земљи Вретанији“.) А како су Србљи прозвали оне земље, гдје су подигнути манастири: Марча и Лепавина — Вретанијом, — Бог би драги то знао! Иначе је познато, да се тај крај звао, а и данас се зове: „Безјачка“, па према томе звао се и народ између Драве и између Саве: „Безјацима“.**)

Ако је дакле истина, да се споменути крај збиља звао Вретанија — што ја за сад не умијем доказати — онда се владика Симеон по томе прозвао: и Вретања, и Вретањски, и Вратања. Онда је и то јасно, што се Симеонови наслједници називљу и: „вратањске владике“.***)

Сад било-како му драго, али главна је ствар, да су за овога владике настале нове неприлике, и по владику и по манастир Марчу. А ево: како и за што? Већина земаља у иванићкој и у крижевачкој капитанији — гдје је ђенерао насељено Србље — биле су од старине својина Загребачке Бискупије; али су ове земље, због турског сусједства и због њиховијех честијех упадаја, онустјеле и подивљале. Али чим Србљи заузеше те земље, јавише се одмах загребачки бискупии, као прастари господари тијех земаља. Тадашњи бискуп Никола Степанић, Селнички, замоли цара Рудолфа одмах 1599., да не даде никаквијех, посебнијех повластица Србљима, што

*) „Манастир Лепавина“ од Владимира Красића, страна 15. и 25.

**) Упореди: „Рјечник хрватског или српског језика“ од Ђ. Даничића. Дно I. свезак 2. стр. 269.

***) Р. Лопашећ, Карловац стр. 152.

се населише „прошле године на имањима моје бискупије“, него да се тај народ са свијем њему подвласти. Ову бискупову молбу пошаље цар надвојводи у Грац, препоручивши му, да учини по бискуповој жељи, те нека ново насељени народ поштује и признаје бискупа за свога господара.

Али надвојвода не пристане на ово, него одговори цару дне 7. септ. 1599., да се не смије уважити бискупова молба, по што је он својим декретом Србљима зајемчио: да они не ће за своје земље никоме ништа плаћати, него да ће бити обвезани само међе бранити од Турака; бискуп да није ништа потрошио око пресељавања и на издржавање пресељеног народа, а сада да умије нескати од народа десетак, макар што су насељене земље „више од четрдесет година пусте биле“; а не може се захтијевати десетак допустити бискупу већ ни због тога: „што бих се онда ја осрамотио због онога датога декрета Србљима“. Тако су и вараждински Србљи, као оно и гомирски, одмах налетјели на борбу са племством због посједнутијех земаља.

Послије бискупа Николе, постане загребачки бискуп Петар Домитровић, за којег се доказује да је потекао од српско-православнијех родитеља. Овај бискуп стане још већма бранити бискупска права на насељене земље, иштући од цара најодлучније: да му се Србљи подвласте као Раја, па да му редовно плаћају данке и десетке. Али овај бискуп сегне и даље. Он се ухвати за стародавне законе, па не хтједе уза се трпјети новог православног владике, кога је поставио српски патријарх, већ захтијеваше, да се владика Симеон поупијати и да њега призна за свога старјешину или митрополита. Он сматраше насељени, православни народ, као да је њему подвлаштен са стране духовне управе, а православни владика да не може никако бити у његовој бискупiji, већ само као његов намјесник или како бискупии зваху: „викар“. Тако је владика Симеон дошао у сукоб са бискупом, и због своје владичанске власти, а и због земаља, које је манастир Марча

заузео. И у тој невољи и искушавањима пристане владика, да призна унију са Римском Црквом, а бискупа за свога митрополита. А онијем читаоцима, који право не знаду, што је унија са Римском Црквом, или што ће то рећи: поунијатити се — ево да им најкраће кажем.

Унију са Римском Црквом изумио је практични Рим управ за оне народе, који припадају Православној Цркви. Па ево какав је то изум: Православној Цркви оставља се не-дирнут и непровријеђен цио њезин обред за све молитве и у цркви и изван цркве; оставља се црквени језик и све црквене књиге, одежде и сасуди, сав намјештај у цркви, читање и појање, календар, празници и постови; оставља се свештеницима брада, одијело и женидба; шта више: оставља се и читање Никејско-цариградског Символа — у први мах — и без онога уметка Римске Цркве „и од Сина“ — дакле: Православној Цркви оставља се у први мах све не-дирнуто; али само да призна: е је римски папа Божји намјесник на земљи, и по томе једини господар над цијелом Црквом. Главно је дакле да они, који се поунијате, да признаду папско старјешинство; и онда их Рим већ сматра својима и подвлаштава их Пропаганди. Ова се онда стара за њих и поступа, како она зна, да их мало по мало званично сједини с Римском Црквом. У почетку не дира им се ни у шта; али када се мало по мало привикну на признавање папског старјешинства, онда се све полагано иде за тијем, да се истисне православна, а уведе римска наука о вјери. Унијатски проповједници највећма се старају, да свештенике добију за се, а народ заваравају и забављају с црквенијем обредима, непрестано хвалећи, како су ти обреди лијеви и свети, баш као и познати бискуп, што но се хвали данас, како се је у нашој цркви „топло помолно Богу, као и у својој катедрали“.

Унија је дакле, као неки вјештачки, вјерски мост, преко којег се прелази из Православне у Римску Цркву. То је

управ полутанство, које траје, док се поунијађени не полатине са свијем, или како се рече у народу: док се са свијем не пошокче или не покраће!

Поменути бискуп Домитровић добије некако на оваку, унијатску удицу новог православног владика Симеона Вратању; а то је бискупу било доста, само када је владика добио, а за народ се није питало у први мах. Године 1611. потврди папа Павао V. и манастир Марчу и владика Вратању за архимандрита истог манастира и за владика „католичких Србаља, грчкога обреда“. (*Episkopus Rascianorum catholicorum ritus graeci*). Тако исто потврди то 1612. год. и цар Фердинанд. Текар послје свега овога, уступи бискуп манастиру земље и шуме, које је био заузео још кад је ту подигнут, и изда му 1618. на сав посјед редовну даровну листину, гдје одреди сталне међе манастирскога посједа. По овој бискупској даровници тврде многи писци, да је бискуп Домитровић о својем трошку и подигао манастир Марчу. А ја велим, да то није никако могуће! Та не би бискуп, као фондатор, градио изнова дрвени манастир и дрвену цркву! Манастир је подигла сиротиња Раја са својијем калуђерима, а бискуп је, као спахија, дао даровницу манастиру текар онда, кад су калуђери признали бискупа за својег митрополита; и у томе се састојала сва унија у први мах.*)

Австријска влада звала је ово ново унијатско владичанство „*Episkopatus Svidnicensis*“, а то је тако прозвато по некоме мјесту у Калочкој Бискупџи.***) Овај наслов нијесу признавали у Риму, те су дали владикама, које је цар за свидничку дијецезу именовао, наслов „епископа Платеје“. (Платеа је у Вијотији у Палестини). И тако еу унијатски епи-

*) Види: „*Ueber die griechisch katholische Diöcese Svidnica in Croatien und Slavonien*“ у журналу „*Zeitschrift für katholische Theologie*“. Insbruck 1884. свеска IV. од Nillesa.

M. Sladović: *Povjest bisk. Senjske i Modruške* страна 431—433. Споменици Хрв. Крајине, књ. II. лист. XXXVII. XXXVIII. XXXIX. XL. XLI.—XLIV.

**) Карловац, страна 151.

скопн посвећивани као епископи: *in partibus infidelium*"; а то ће рећи: епископи у невијерничкијем земљама.

Оваке су наслове добивали само они епископи у Римској Цркви, који нијесу имали својијех дијецеза; а те је наслове завео Рим, кад је пало латинско царство, а с њиме и латински патријархат у Цариграду, па таки су ето наслов дали и владици у Марчи, што нам доказује, да је Рим сматрао наш ново досељени народ као и невијернике.

Надвојвода Фердинанд заповједи 10. јануара 1612. год. свијем заповједницима на Крајини, по оба крајишка Ђенералата: „да буду у прилог новоме владици, који има исправити погрјешке вјерске и искоријенити отпор према правој католичкој вјери, те казнити невијернике каноном духовним, а да капитани помогну свјетовном (то јест оружаном) руком, ако би се Власи опирали одредбама владичинијем“.) Ово је надвојводина заповијед, који је тада био заповједник цијеле Крајине, а који је касније од 1619.—1637. и цар био. И ова нам заповијед најјасније доказује, како се мислило о православној вјери на царскоме двору већ од 1612. год. Јасно се види, да је језуитека наука продрла и у царски двор, те освојила срца прејаснијех владалаца; јер ево надвојвода нас, православне хришћане, просто назива „невијерницима“, које треба „оружаном руком“ нагнати, да се покоре „правој католичкој вјери“. А иста ова надвојводина заповијед важна је још и за то, што је ено по њој, и српско-православни народ из Карловачког Ђенералата, подвлаштен новоме, унијатскоме владичанству у Марчи.

Овако је дакле подигнута 1611. године владичанска столица у манастиру Марчи за оне српске, православне насеобине, што се смјестише по Карловачком и по Вараждинском Ђенералату, али је ова столица подигнута као унијатска. А владика, Симеон Вратања, био је први, званично признати владика овога

*) Р. Лопацић, Карловац, стр. 151.

новога владичанства за Хрватску и за Славонију. А како је овај владика управљао скоро 20 година, о томе немамо потањих података. Народ ни онако није знао за његове скокове ни за његове изјаве по Загребу и по Риму. Народ је знао, да га је завладичио српски патријарх, па то је народу било доста, да вјерује у његово Православље, кад се и онако није ништа мијењало, ни у вјери ни у обредима. А Бог ће га драги знати, да ли је и сам владика био унијат из увјерења! Може да се човјек и на тај начин довијао, само да се лакше дође до некога, црквенога средишта, кад се друкчије није могло до тога доћи!! Сад било како му драго, али за историју: Вратања је родоначелник марчанских, унијатских владика.

Вратања је добивао из штајерске, земаљске благајне по 20 фор. плаће на мјесец, а тако су добивали и његови наслѣдници до владике Зорчића. Не зна се за право, кад је Вратања умро; држи се да је око 1630., а биће за коју годину прије.*)

* * *

Данило, спомиње се као Вратањин наслѣдник и други унијатски владика у Марчи, а наводи га као владикау споменути Језуита Нилес у наведеном листу. У некијем подацима овај се владика и не спомиње, а у некијем меће се на треће мјесто. Осим гола имена, о њему се ништа више не зна. А мени се чини, да није ни био владика, него да је као архимандрит неко вријеме управљао владичанством.

* * *

Максим Предојевић, долази као трећи марчански владика, али не унијатски него православни. Једни веле да се звао Петровић,*) а по једном српском запису звао се Киркић.**)

*) Карловац, стр. 152.

**) Смичиклас, II. 144.

***) „Истина“ 1888. стр. 298.

Као што су Гомирци имали великијех неприлика због посједнутијех земаља, док нијесу те земље купили оно за го-тове новце, тако су и вараждински Србљи имали луте борбе са хрватском властелом због својијех земаља, на које их населише вараждински, царски ђенерали. Кад су Србљи те земље насељавали, биле су оне пусте, јер бијаху на међи према Турцима, па се је сваки жацао становати близу „до турске меје“. А чим су Србљи те земље очистили, и чим су препријечили својијем грудима турске провале преко тијех земаља, пријавише се од једном разбјегла се и расељена, хрватска властела, тражећи исте земље за се, као своју старину. Али Србљи не дадоше земаља, јер их не добише од властеле, него од царскијех ђенерала под увјетом, да за то чувају међе од Турака. Због тога се изроде велике распре. Најпослије обећа цар, да ће се све земље, што су узете под Крајипу, скуп са народом повратити под власт хрватскога бана. И с тога изађе 1622. повјереништво, да уреди послове око предаје. Када сазна народ, да ће доћи царски повјереници, који ће га предати под власт бана и бискупа загребачкога, састане се на збор у Ровишћу и ту присегне, да ће радије сав помријети, него ли доћи под власт попова и племства. Уједно се народ завјешта, да се нико не покори повјереницима; па ако им цар не да боље правиче, да ће тражити другога краља. Још је било живо сјећање на буну под Матијом Гушцем, па су Србљи знали, како поступају попови и племићи са својијем кметовима; а с друге стране опазео је народ бискупска бојања око вјере му, па би волио био повратити се под Турке, који му нијесу дирали у вјеру, него ли под бискупе, који га сматраху, као да ни крштен није, А наравно, да су ђенерали бранили Србље и још их већма одвраћали од бана и од бискупа. И тако од ове предаје не би ништа. Повјереници не смједоше дирати у народ. Тако остане та распра неријешена све до 1630. године, и за то је вријеме подносио народ разне нападаје и прогањања од властеле.

Кад су народу дозлогрђеле сваке неволе и од властеле и због рђаве управе, пошаље он у јесен, споменуте 1630. године, своје изасланике к самоме цару; а вођ тијех изасланика био је горе споменути Максим, као марчански архимандрит. Цар Фердинанд II. био је тада у Регенсбургу, па ту прими српску депутацију врло милостиво. Народ је молио: да се ни по што не преда под властелу; да му се оставе на миру заузете, и од Турака одбрањене земље, а он да ће за то и на даље бранити међе од Турака; да му се даде добра и законита управа и најпослије, да цар потврди архимандрита Максима за владикау.

Ова српска изјава, да народ никако не ће под хрватску властелу, била је по вољи на царском двору, јер се то тако и хтјело; и с тога сам цар уручи српској депутацији већ у напријед спрењене, посебне повластице или привилегије, које су познате под именом „Statuta Valochorum“. У тијем штатутима прописане су уредбе или закони: о магистратима, о суђењу, о својини земаља и о војничкијем дужностима. Главна управа дата је вараждинскијем Ђенералима, а онда капитанима и народнијем кнезовима. Све српске насеобине подијелене су у три кипитаније: крижевачку, копривничку и иванпћку. Кнезове је бирао народ по селима, а кнезови од све три капитаније бирали су врховног суца и његове присједнике. Цар је ту подвезао се Србљима, да не ће никоме другоме покоравати се, него њему и његовијем Ђенералима, а земље, на којијем пребивају, да је то њихова права својине, од којијех не ће плаћати никоме ни данка ни десетка. О каквијем црквенијем уредбама нема ни спомена.

Ове најстарије, потпуније уредбе од 1630. године, што их ево добише Србљи у Вараждинском Ђенералату, јесу најстарије уредбе за Војничку Крајину; и те су уредбе мало по мало уведене и у Карловачки Ђенералат, па послије и по свијем крајишкијем областима. По оввијем уредбама управљало се у Крајини, уз неке допуне и уз неке мање измјене, цуну

стотину година. Ово је управ прави почетак редовне, војничке управе у Крајини.*)

Код ове исте прилике потврди цар и архимандрита Максима за марчанског владiku: „јер се је очитовао и пред царем и пред папинијем послаником, да ће слушати папу“ — вели професор Смичиклас**); али не наводи, од куда је ову тврдњу поцрпао. Ја мислим, да се мора врло сумњати у ову тврдњу, јер тешко да су на царском двору смјели искати какве обвезе од Максима, када је он водио народне изасланике, који су пријетили, да ће радије одселити опет под Турке, него ли да дођу под власт хрватске властеле! Та на царском се двору удешавало, да се од српскијех насеобина створи посебна област — то јест Војничка Крајина — те и с тога су тамо пазили, да вјерске жице превише не затегну од једном!

Чим се српски изасланици поврате са царског двора к својем народу, оде архимандрит Максим у Пећ, да га српски патријарх посвети за владiku, а српски патријарх не би за цијело унијата рукоположио за владiku. Тада је био српски патријарх Пајсије (од 1614.—1647). Тако се Максим поврати међу свој народ као православни, самостални владика, те не сматраше себе за викара загребачког бискупа; и с тога нити је искао нити је добио папске потврде.***)

А исто тако и манастир Марча, као владичанска столица, није више морао држати, да и најмање зависи од загребачког бискупа, као од свога спахије; јер по штатутима од 1630. добили су Србљи сву земљу, коју су заузели, као своју праву и од Турака отету или одбраћену својину: дакле и манастир Марча сматрао је земље, које је заузео, као своје од цара до-

*) Види: Dr. J. H. Schwickler „Geschichte der österreichischen Militär grenze“, стр. 17.—20. Смичиклас књ. II стр. 141.—147. — Ваничек, књ. I. стр. 85.—95.

**) Повиест Хрватска књ. II. стр. 144.

***) Р. Лопашин, Карловац стр. 152.

бивене, а не од загребачког бискупа Домитровића, на темељу наведене даровнице од 1618. године. Тако се ето пореметила сва унија одмах послје смрти владике Симеона Вратање!

Па и ако је цар дао посебне законе за српски народ, али су се они споро проводили; јер не бијаху по вољи самовољнијем ђенералима и капитанима, који су вољели управљати онако од ока и без сваког закона, како су се били већ дотле навикли. А највише је муке задавало домаће племство због заузетијех земаља, јер устаде најодлучније против српскијех штатута од 1630. Владика Максим стане бранити народ и стане се заузимати, да се нови царски закони поштују, и с тога дође он у сукоб са ђенералом и са капитанима. А још у већи сукоб дође он са бискупом и са Језуитима, што се сматрао за самосталнога, православнога архијереја, па с тога га обиједе и туже: да је устао „одлучно проти римској вјери“; да прогони римокатолике и да их нагони, да приме православну вјеру, па најпослије да нешто и с Турцима шурје — и због свега тога заробе га и затворе у тавницу, гдје је по свој прилици и умро у тавници. А гдје је управ и кад је умро овај владика, нијесам могао наћи за сад. Противници Православља описују овога владика: као немирњака, као народну варалицу и тја као царског издајницу — али докле то све не докажу црно на бијело, ја остајем код увјерења, да је он страдао: „што је устао одлучно проти римској вјери“, и што је бранио народ од господске самовоље.*)

* * *

Гаврило Предојевић, спомиње се као четврти марчански владика и то од 1642.—1644.

Ово ће бити онај већ споменути босанско-лички митрополит, који је 1638. прешао на ову страну из манастира Хрмња са хрмањскијем калуђерима, што но молили, да подигну православни манастир у хрватском Приморју, па што но отишли у Вараждинску Крајину, кад им не дали подизати манастир

*) Упореди: Смичиклас, књ. II. стр. 145.

у Приморју.*) Тада је и митрополит Гаврило дошао у Марчу, те је управљао као владика над православнијем народом у оба Ђенералата. Да ли је добио царску потврду, не спомиње се у изворима, који су ми при руци; али у Рим није ишао ради папске потврде, и по томе није ни он био унијат. О овоме владици не умијем за сад ништа више рећи.

* * *

Василије, долази као пети марчански владика од 1644.—1648.

Неки писци наводе, да се и Василије звао Предојевић, а Максим: Петровић.***) По Радославу Лопашићу био је Василије гомирски архимандрит, и да га хвали бискуп Петровић, е је био добар богослов, и да је лијепо предусретао Језуите, кад би ови путовали са Ријеке у Загреб. У Рим је путовао са загребачкијем бискупом Богданом, али премда је дуже времена тамо боравио, ипак није постао владика, јер се — веле у Риму не моглоше сложити, да ли се на наслов свидничког владике може посветити владика грчкога обреда. Па по томе се и не зна за право, да ли је Василије и био владика! Него Нилес, у споменутој својој расправи, наводи га као петог унијатског владика у Марчи; а Видатић му биљежи од године 1644.—1648. „Поговарало се, да га калуђери отроваше, бојећи се, да их не би поунијатио“. А нијесу га ни сахранили у цркви, у владичанску гробницу, него изван цркве.***)

Са овијем човјеком не ће бити чист посао. Нешто је морало бити на ствари, јер се у два српска записа о марчанскијем владицима и не спомиње.****)

* * *

Сава Станисављевић, шести марчански владика од 1648.—1662.

*) Види на страни 173. у овој књизи.

**) „Топографично-повјесне црте слоб. и кр. града Крижевца“ од Квирина Видатића. Крижевац 1886. стр. 35.—41.

***) Лопашић, Карловац, стр. 152.

****) Годишњица II. стр. 260. — Истина 1888. стр. 299.

Сава је дошао као ђакон с митрополитом Гаврилом из Хрмња. Он је озидао манастирску цркву од 1654.—1657., а докле је била она првобитна, дрвена прквица. И овај се сматрао за самосталнога, православнога владiku. Строго је забрањивао своме народу одлазити у римо-католичке цркве.

* *

Гаврило Мијакић, седми марчански владика од 1663.—1670.

Послије смрти владике Станисављевића закључе на царском двору, да се већ једном мора до краја провести унија по што по то. С тога одлуче, да се за марчанског владiku постави само онај, који се искаже као прави — искрени унијат. Бољело је то бискупе, да за некнјех шездесет година, што су ено отпочели радити око уније — не бијаше а ма никаква успеха. Не само што међу народом не бијаше унијата, него ни сами марчански калуђери не бијашу унијати; а на те се највише полагало. Народ није хтио ни чути о каквој унији. Он је опет желио православног владiku, који ће зависити од српског патријарха. Народ се изјави да не ће другог, никог за владiku, него марчанског архимандрита, Гаврила Мијакића. Бискупски кандидат био је опет ленавински архимандрит, Симеон Кордић, који је обећивао, да ће бити искрени унијат. Тадашњи вараждински ђенерал, знајући добро колико Срби пријањају око уније, извијести у Беч, да ће се народ побунити и да ће „шизматици“ све до Москве устати, а могло би се и то догодити, да се сложе с Турцима, па да се излеже велики рат, ако се Србљима не да владика по њиховој вољи. Најпослије на препоруку ђенерала Леслија и хрватског бана, грофа Николе Зрињскога, попусте у Бечу, па потврде Мијакића за владiku, по што пристане на све стављене му увјете, али само не на онај, да се одрече српског патријарха и његова старјешинства.

Када не могао бискуп Петретић препријечити, да Мијакића не потврде у Бечу за владiku, он му забрани ићи

к српском патријарху ради рукоположења. Народ и за то сазна, па с тога пишу српски кнезови од све три капитаније бискупу (5. септ. 1662.), гдје се чуде, да бискуп „крати нашему бискупу појти к нашему патријарке, а како би он бил у нашем закону бискуп, ако би тамо не пошел по лег нашега обичаја и закона“. Мијакић ипак не оде к српском патријарху. већ је морао ићи у Молдаву, гдје га је године 1663. завладично „Сава, архиепископ суђавски и молдавски“. Али исте године завладичи за „свидничког владiku“ и Симеона Кордића „Стефан, архиепископ и митрополит угровлашки у Букурешту“. Овај није признат за владiku, и с тога га затворе у Загребу. Што је с њиме било до пошљетка, не могах разабрати.*) Као што смо видјели, Мијакић је постао владика само с тога, што се бојаху, да се народ не побуни, па за то не бијаху му наклонене ни политичке власти, а ни загребачки бискуп; јер је постао владика против његове воље, и с тога му је правно сваке неприлике. Још је грђе неприлике имао Мијакић са политичнијем властима. Тада управљање Вараждинскијем Ђенералатом, као замјеник великога ђенерала, гроф Иван Херберштајн. Ово је онај исти, који је Лику освојио од Турака и о којем сам већ више говорио. Ово је био врло силовит човјек. Он је био вијерно и послушно језуитско оруђе, који су у то доба имали већ и ђенерала од својих питомца. Са вјерске стране био је већи фанатик и напасник и од самцјех бискупа, а по набуситости био је грђи и од најбјешњег Турчина. Овај заповједник није се ни најмање обзирао на српске штатуте од 1630. год., него је најсамовољније газно и потирао народне правце. Његова самовоља била му је закон, а глобио је народ онако по турски, што се и истрагом доказало и због чега је и кажњен. Како је било кукавом Мијакићу са овакијем ђенералом, лако је појмити. Због ђенералове самовоље и због силнијех глоба и отимачина побуни се народ 1666. и 1667. год. Устанак угуши Херберштајн оружаном

*) Нештампане листине у збирци г. Р. Лопашнића.

руком, гдје многи српски кнезови платише главом. Ђенерао уplete у ову побуну и владику Мијакића, па га тужи за то самоме цару и предложи, да се збаци са владичанства. А да ђенералова тужба нађе јачега одзива, тужи Мијакића уједно и бискуп Петретић, и то 20. јуна 1667. гдје рече цару за владику: „да је окорјели шиизматик и да се руга католичкој вјери, коју Власи зову римском а католике Римљани, а себи пак кажу, да су кристјанини“. Ово је било доста. Цар одговори на ово 1668. год. и допусти да се Мијакић збаци са владичанства, а на његово мјесто да се постави Павле Зорчић, али да се то обави у тишини, како се не би побунио народ. Не смио ђенерао дирати у владику, јер се бојао народа; а владика сазнавши, како му се ради о бради, уклони се у Карловачки Ђенералат. У тој невољи оде владика у Рим, да потражи тамо заштите. Чим се врати из Рима почне се савијати око бискупа, као да је прави унијат. То се види из писма владичина од 19. августа 1668., што га писа из Марче бискупу Борковићу гдје рече: „да није имао прилике показати донацију на бискупију, коју је добио од цесарове свитлости“ — а даље рече: „да ће о крајеву дојти на процесују, ако Бог да здравље. Хоћете видети ваше господство, какову љубав и пријатељство имати хоћу. Зарад процесује, која бива о крајеву, када ест неки бискуп на ту процесују ходил, за што не би и ја ходил, ако је воља нашега господства. По свуда сам ходил на процесују кади сам годи бил и ву Риму и всигдар, зашто неби и ту ходил. Знамо, да је једнавјера и један Бог“.*)

Сиромах владика мислио је, да ће се на овај начин спасти, — али је све већ било касно. Њему нијесу више вјеровали, него су прежали згодан час, како да га уклоне,

*) Карловац 164.

па да на његово мјесто посаде унијата и душом и тијелом, које су већ имали на то спремна.

И та је згода дошла изненада. Несрећни хрватски грофови: Петар Зрињски и Крста Франкопан, почну сновати, како да се са својим народом одметну од њемачкога цара, који је уједно био и краљ овијех земаља. Зрињски је био хрватски бан, дакле први царски доглавник, а Крста Франкопан био је најбогатији властелин и шурјак бана Петра. Баница је била рођена сестра Крстина. Учинио се бану Петру малено банско господарство, па зажелио и краљевску круну. „Већ од двије године (1669.) лебди Зрињскоме пред очима, како би себе и свој род узвисио до части самосталнога краља хрватскога“.*) Заиста крупна замисао у бана, али премалена снага, којом је ваљало ту замисао извршити! Доста је напоменути, да је у то доба цијела хрватска бановина спала на „три пуке жупаније и на три хиљаде порезнијех кућа“.***) И тај бан пожелио, да краљ буде! Осим тога прекипио бан од једа и од бола на Нијемце, који су Крајину држали са Србљима, а амо не хтједе разумјети: да не буде Нијемаца и Србаља, били би узели Турци и оне „пуке три жупаније“ банове, а узели би за цијело још нешто и „приде“ на све то!

Кад видио бан, да сам собом не може ништа учинити, а он се сложи са некијем бунтовницима у Угарској, па и са Турцима, којима пошаље посебнога посланика у јесен 1669. год. са понудом: да ће плаћати Султану по дванаест хиљада цекина на годину, ако му даде краљевску круну. Лакомо Туре на злато, а пишмано на власт, једва дочека банову понуду, те му пошаље из Цариграда ево овај уговор: 1. „Могући цар турски именује и изабира бана владаром свијех, онијех, хришћанскијех земаља, које ће у слиједећем рату освојити. 2. Кад његов род изумре, изабраће краљевство хрватско краља

*) Смичиклас II. 179.

**) Смичиклас II. 105—106.

од своје крви, којег има Султан потврдити. 3. Вјеру, слободне школе и науке, слободе и права банове домовине, чуваће цар сада и у будуће. 4. Од цијелог краљевства и од другијех земаља, које у овом рату предобије, не ће искати трибута више од 1200 цекина. 5. Докле буде једнога мухамеданца, браниће проти свакој сили народ хрватски. 6. Зрињски неће помагати цару у ратовима на далекима странама. 7. За све то издаће Султан хатиниериф“.*)

Али царски ђенерали за рана сазнаду за све ове дого-
воре, па то догласе и у Беч, а на поруку из Беча, без пуцња
и без крви, ухвате оба хрватска грофа и неке им помагаче
из Угарске, те их одведу и затворе у Најштат код Беча.
Послије дуге истраге и послије осуде, оба несрећна грофа буду
као издајнице посјечени 30. априла 1671. год.**)

Ова лакомплена завјера бана Петра и шура му Крете,
„зазидала је жива“ и јаднога владiku Мијакића. Ђенерао Хер-
берштајн, који је грофовима и дошао главе, једва дочека ову
згоду, да и владiku обиједи, е је био у завјери са баном и
да је Србље наговарао по своме владичанству, у оба ђене-
ралата, да пристану уз бана. Из Беча стигне од „тајног са-
вјета“ заповијед од 9. априла 1670., да се и владика ухвати,
али кријући од народа, да се како не побуни. Мијакића ухвати
Херберштајн овамо неђе у Карловачком Ђенералату, па га за-
творе најприје у зидине града Шотвин под Семерингом, а
касније на Шлосберг изнад Граца, а најкашње у Глац у Шле-
зији, гдје је сиромас 1686. год. испијехнуо своју паћеничку
душу. Од куда су неки млађи писци као: Бартенштајн,
Чапловић, Ваничек, онда многи још и туђи и наши проијели,
да је српски народ овога владiku, због издаје и због невјере

*) Смичиклас II. 180.—181.

**) Ето толико у кратко рекох овдје о тој несрећној завјери, што се
од некога времена, по некијем мјестима дају задушнице на дан смрти посје-
ченијех грофова, па мало ко од нашега народа знаде, за што се те задушнице
дају. Лијепо је сјећати се својијех покојника, а ма речена завјера нанијела
је хрватскоме народу гдне штете, а богме и срамоте.

учињене цару — жива зазидао, — Бог драги нека зна. За-
зидан је да како, али не од народа, већ од државне власти,
тобоже као издајница у тавници до свога гроба.

Али није био владика издајница, ни царев невијерник.
Зазидала је њега несрећна унија, а издајом је само обијеђен
од Језуита, да га само прије уклоне између „инизматика“. Код
истраге нијесу могли ничим доказати, да је и владика био уз
бана. Сва му је кривица, што је неколико пута био код бана,
и што га је бан препоручио за владику. Писац австријске
историје, гроф Мајлат, вели о тој ствари: „И српски владика
Мијакић бијаше тада означен у списима као присталица бана
Зрињског, али се не да разабрати, што је и како је он радио
за бана. Види се, да су се управ бојали тога владике. У кон-
ференцији од 9. априла, 1670. год. вели се: „владика одлази
(и излази) Зрињскоме и нешто не смијера на добро, треба га
ухватити, али мирно и да не нане у очи, како би се избјегла
побуна међу Србљима“.“*)

* *

Овдје морам за часак застати, па се обазрјети на све ово,
што сам рекао о овијем, напријед поменутијем марчанскијем
владикама: од Симеона Вратање, па до несрећнога мученика,
Гаврила Мијакића. А по времену, то је од 1611., па до 1670.
године. Ове су владике управљале, ево, за некијех шездесет
година, дакле преко по вијека — са Православном Црквом
у крајевима Хрватске и Славоније, који не бијашу под Турцима,
него који су били под власти австријско-њемачкијех царева;
али ове владике управљаху под именом унијата. Државне власти,
римске папе, Пропаганда и загребачки бискупни сматраху свијех
седам марчанскијех владика за праве унијате, а то је за чисте
римокатолике. Римокатолички богослов, Nilles, (у већ на-
веденој расправи) — не да ни чути, него да су све седам
споменутијех владика били прави „католици“. А тако их држе
и унијати. Али из свега се види, да су те владике били уни-

*) По Ваничеку I. стр. 380.

јати само од излике према загребачкијем бискупима и према државној власти, јер друкчије не могаху они добити ни царске ни папске потврде, а без тога није се могло доћи ни до владичанства. А према своме народу — тој живој Цркви, којој су они предњачили; према српској Пећској Патријаршији, гдје су те владике већином примале владичанско посвећење, онда и према својој савјести били су ови поменути епископи — епископи Православне Цркве. Они су се свакојако довијали према Риму и према Загребу, само да се одрже у власти; али за пуних шездесет година њихове управе, не ухвати тако жељена унија ни најмањег корјена. А да су то били искрени римокатолици или унијати — свеједно је — добили би они за толико година бар нешто својих приврженика. И с тога нека их римокатолици држе за католике: само нека нам јасно докажу, да су збиља прави унијати. Ми се баш не отимљемо много за њих — само кад је српски народ остао чист у својој светој вјери. А као што се не отимљемо за њих, тако их и не коримо, због њиховог лисичења и претварања, јер свако вријеме има и своје бреме. То је било у седамнаестом вијеку, када је по Православној Цркви морало бити свакојаке трке; јер се устремио био на њу: с истока Турчин, а са запада Рим. Само Турчин: све за славу Мухамедову, а Рим: све за већу славу папину! Турчин је у томе вијеку давио и вјешао епископе Православне Цркве због државнијех разлога, а Рим је злостављао и затворао православне епископе, што не ће да вјерују у римског епископа! Али је послје Мијакића хтјело да зацрни, а како — ево ћемо одмах разабрати!

* *

Павао Зорчић, осми владика у Марчи од године 1671.—1685.

Загребачки бискупи, који су се највећма заузимали око тога, да се Србљи поунијате, увидјели су код досадашњијех марчанскијех владика, да од жељене уније не ће бити ништа све дотле, док се за владика не спреми способан човјек у

некој језуитској школи. С тога они пошаљу у Болоњу неког Павла Зорчића, да се тамо спреми за потпуног унијата. И нијесу се машили! У Болоњи су спремили Зорчића до живца. Још је 1668. требао да замијени Мијакића, али се тада још бојаху народа. Али чим Мијакића затворише, тобеже због завјере против цара, наименују они и потврде Зорчића за „платенског“ владика у Марчи. Ко га је рукоположио за владика, не спомиње се нигдје. У лето 1671. год. био је у Риму, те га и папа потврди. И њему даду власт над свијем српско-православнијем народом у оба крајишка ђенералата, од Драве до Јадранског Мора. У јесен 1672. дође Зорчић и у Карловачки Ђенералат, да се покаже народу и свештенству као нови владика. Од мјеста до мјеста пратио га је сам ђенерал Херберштајн, који је за заслуге, што их стече у Вараждинском Ђенералату, као ђенералов замјеник — постао великијем карловачкијем ђенералом од 9. јуна 1669. Владика и ђенерао намисле, сада или никада, поунијатити православни народ у оба ђенералата. Али се љуто преварише! Владици се одупру најодлучније гомирски калуђери, а уза њих и сав народ у ђенералату. Владика позатвара цркве и забрани свако богослужење, а народ га тужи надвојводи у Грац, као највишој крајишкој власти.

Исто тако и у Вараждинском Ђенералату одупру се владици лепавински калуђери и сав народ. Тамо дође и до крви. Устанак угуше оружјем. Као коловође ове буне и овога отпора обиједје гомирске и лепавинске калуђере по оној народној:

„Који знаду злато растапати

И са њиме ситне књиге писат’

Нас, дахије, цару опадати!“

Херберштајн потегне 14 калуђера пред свој суд у Карловац и осуди их свијех, као бунтовнике и као царске невијернике, на вјечиту робију и то, да вуку по мору галије. Ова пресуда одмах је извршена; јер још исте 1672. године буду ови мученици за своју вјеру одведени на острво Малту,

и ту их побацају на галије. Отуда су се обраћали на све стране, не би ли се опростили сужањства, али им не бијаше помоћи. Године 1677. писали су у своје манастире, гдје се љуто јадаху: како им обријаше браде и ошишаше косе; како их је шест на галијама, а четири да приносе камење за неке зидине; четири пак да су умрла 1676. од куге.

У то вријеме био је гомирски игуман Симеон Нијемчевић. Овога тужи 1672. неки унијат, Ђорђе Обрадовић, да га је игуман грдио због уније. Ђенерао и игумана затвори у Карловцу, па и њега осуди и пошаље у сужањство на Малту. Шта је с њиме послјије било, не могах разабрати. Колико је Ђенерао мрзио православну вјеру, а потпомагао унију, свједочи и његово писмо на бискупа Борковића од 13 јан. 1677. којему је писао, полазећи с војском на Малту. Ту се вајка Ђенерао, што не може са собом повести још неколико онакијех калуђера, те би се тако „црквени кукољ“ брзо искоријенио.

Тако је Зорчић силом наметнут српско-православном народу за владику, и народ га је морао трпјети у силу Бога. Вели се, да је и он варао народ, како је завладичен од српског патријарха. Зорчић је текар прави утемељитељ данашњег унијатског владичанства у Хрватској. Он је управо први, прави унијатски владика. Године 1681. купи у Загребу посебну кућу, гдје отвори богословски семинар, који и данас постоји. Године 1682. добије од цара Леополда за себе и за своје наслједнике добарце Прибић код Карловца, да се од доходака тога добра нешто приноси за издржавање младежи у семинару. Па макар што у цијелој Троједници нема него око десет хиљада унијата, ипак се даје из вјерозаконске закладе за овај семинар и данас по 5332 фор. на годину.*)

Зорчић се највише бавио у Загребу. Кад би био у Марчи, онда би се пењао на црквену кулу на ноћниште, па

*) „Извјешће о стању школства у Хрватској и Славонији“ издање Зем. Владе, Загреб 1886.

узвучи са собом љестве, да се не би когођ за њим припео. Па ипак се прича, да се једном успузао неко, па опалио ку-буру кроз прозор, али га није погодио. Да је живио у страху свједочи и то, што су Србљи још 1678. ударади на Марчу, да је запале. Зорчић је умрљо у Марчи 23. јануара 1685. год.*)

* * *

Марко Зорчић, девети марчански владика од године 1686.—1688.

Ово је био рођени брат Павла владике и прије тога био је римокатолички свештеник, па га ипак поставе за унијатског владикy. А муке ти је то било! Пусти косу и браду, па ето ти од римског жупника унијатског владике. Кад се закљинао, да ће слушати папу, био је још као главни увјет, да се за свагда одриче пећског патријарха, да га не ће никада признати за свога црквенога старјешину, нити ће му што плаћати. Исто тако морао се обвезати, да не ће примати никаквијех калуђера из Турске без царске дозволе. Ово је на-перено на патријаршеске егзархе, који су у име патријархово облазили манастире и дијецезе.

* * *

Исаија Поповић, десети марчански владика од год 1689.—1700.

И ово је био прави унијатски владика, те није завла-дичен од српског патријарха. Ово је био пошљедњи марчански владика, који је управљао православнијем народом у оба ће-нералата. За њега је прешао патријарх Чарнојевић амо у Ђе-саревину, те су се наше црквене прилике са свијем измије-ниле. С тога прекидам за сад овдје, док на своме мјесту и опет не дође ред на овога владикy, гдје ћу онда прекинуту жицу опет напрести.

*) Ваничек I. 381.—382. — Карловац 155.—157. и 199.—200. — Вах-вазор књ. VII. стр. 482.

О ЕГЗАРСИМА СРПСКИЈЕХ ПАТРИЈАРАХА НА ОВИЈЕМ СТРАНАМА.

Егзарси познати су у Православној Цркви од најстаријих времена. У првијем црквенијем саборима егзарси су заузимали мјеста одмах за патријарсима, а прије митрополита и владика. Касније се јављају они као замјеници: патријараха, митрополита и владика. Таки су били у Српској Цркви. Дужности су егзархове биле: надгледати манастире, прегледати манастирске рачуне, чувати манастире као и епархијска добра, примати и испитивати тужбе манастирског братства против својијех настојатеља; такове тужбе рјешавати или их подносити на ријешење патријарху или већ своме дијецезану и т. д.*)

Овакови егзарси српскијех патријараха долазили су управ редовно и амо у оба крајишка ђенералата, ма да ту српски патријарси нијесу имали црквене власти. Ти би егзарси до- бивали дозволе од царскијех ђенерала, те би онда облазили све парохије, цркве и манастире, и остајали би овуда неђе на дуље, а неђе на краће вријеме. Ови су егзарси надгледали и марчанске владике, све послје Вратање па до Павла Зорчића, те и то нам свједочи, да српски патријарси нијесу речене владике држали за унијате. Јер нити би они слали тамо своје егзархе, нити би опет владике примале и слушале те патријархове намјеснике. А ђенерали су морали све то и гледати и трпјети, ако и преко воље — јер је то тако желио народ и јер се вазда бојаху, да се народ не побуни, па не оде натраг Турцима. Ено смо видјели, чим су Језуити поставили свога питомца за владiku у Марчи — главни му је увјет стављен, да се одрече сваке заједнице са српскијем патријархом, и да не ће примати калуђера из Турске. Јасно је дакле, да су српски патријарси јако мрсили језуитска нита преко својијех егзараха.

*) Гласник VI. стр. 107—108.

Егзарси се појављују на овим странама некако одмах после смрти владике Вратање. Тако је за патријарха Пајсија (1614.—1647.) обашао неки Јефимије, митрополит из Софије, Хрватску Крајину, одвраћајући народ од уније. Из Бешлинца (то је село одмах уз манастир Марчу) писао је овај митрополит 12. марта 1631. загребачкоме бискупу Ергелу, да је дошао обићи свој народ у иванићкој капитанији. У писму се хвали како је свуда радо дочекан.*) Овдје је врло нејасно, како је дошао бугарски митрополит, да обилази ове крајеве. Око године 1640. долазио је у Гомирје као владика неки Хаџи-Епифаније**). У споменику манастира Гомирја, на листу гдје су убијежене владике, на првом мјесту записан је владика Епифаније, а после њега записани су као владике: 2. Ананије; 3. Сава; 4. Гаврило; 5. Јоаким; 6. Петроније; 7. Исаије; 8. Василије. По што нема осим овако голијех имена ни презимена ни година, не може се за сад ништа поуздано рећи: ко су биле наведене владике? Можда су то све били егзарси, а можда је ту који убијежен и од марчанскијех владика н. пр. Сава, Гаврило, Исаије и Василије. Владика Јоаким, пети од убијеженијех у поменику, — биће Ђаковић, што закључујем из записа, који је приближен на крајњем листу Библије, што је штампана у Острогу 1580. а чува се у Гомирју. Запис тај гласи: „Да се зна када и у које вријеме би велика зима и велики снези, преко Капеле непријеђе коњ од 30. новембра до светог Георгија, зашто беше велики снег, 12 педи; и у ту зиму и љето поста епископ Јоаким Ђаковић, од рождества Христова 1660. године“.

За патријарха Гаврила I. долазио је у Карловачки Ђенералат 1655. неки егзарх, за кога рекоше Језуити, да је однио собом у Турску много новаца. А године 1659., да се опет неки егзарх бавио цијелу годину у оба Ђенералата, па

*) Карловац 153.

**) Карловац стр. 159.

да је дошав у манастир Лепавину, дао измлатити архимандрита Симеона Кордића, што га није примио пристojно.*) Ово је онај архимандрит, што се је с Мијакићем отимао за владичанство, а противио се је прије тога и владици Станисављевићу. Па можда га је неки егзарх учио покорности батином!

Ове исте 1659. године објесили су Турци у Бруси српског патријарха Гаврила I. што је обијеђен, да је радио око тога, да се Србљи руском помоћи ослободе од Турака.

Па још тја 1682. године спомиње се неки православни владика у Гомирју, који је походио сењског бискупа Димитрића. „Дне 31. ауг. 1682. походно је Димитра владика из Гомирја и Димитри врати му походе, у толикој чести бијаше и код несједињених“.**) Овај „Димитри“ био је сењско-модрушки бискуп: Хијацинто Димитри, а пишу га и Димитрић, од 1681.—1689. године. Него овдје морам нагласити, да је године 1682. управљао овуда као владика Павао Зорчић, а ђенерао је био познати Херберштајн, те се врло мора сумњати, да би ова двојица допустили неком православном владици долазити и боравити у Гомирју. Боже прости, могао је то бити најприје сам Зорчић, који је похађао се са сењским бискупом. Остаје за сад неријешено, еда ли је збиља 1682. био у Гомирју који од православнијех владика?

Само се из свега види, да су српски патријарси пазили и облазили и овај народ, ма да није био под њиховом влашћу. Тако се натезало и свакојако прокрадало до доласка патријарха Чарнојевића на ову страну.

*) Карловац, 153.

**) М. Сладовић у већ наведеној повјести стр. 112.

Четврти раздио.

ПРЕСЕЉЕЊЕ СРПСКОГ ПАТРИЈАРХА АРСЕНИЈА III. ЧАРНОЈЕВИЋА, ИЗ СРБИЈЕ У ЋЕСАРЕВИНУ 1690.

Већ сам споменуо у првом дијелу велики рат са Турцима од године 1683., када оно ударише Турци са 250.000 војске на Беч. Удружена хришћанска војска цара и краља Леополда I. не само што срећно одбије Турке од Беча, него их за неколике године, последије љуте борбе, тако силно сузбије, да је тијем макнута турска власт и господарење са ове стране Дунава и Саве, Уне и Драве. Доњи Сријем и Банат, од Темишвара доље, оста још за 20 година под Турцима, а све остало, што су Турци држали: у Угарској, у Славонији, у Хрватској, по Лици и по Крбави па и по Далмацији, ослобођено је тада од Турака. Охрабрена царска војска овакијем великијем успјехом, натисне се за Турцима и с оне стране Уне, Саве и Дунава. Царска војска допре 1689. године побједоносно махом до Скопља и до Штипа у Македонији. Цар Леополд, одушевљен још већма овијем новијем напретком своје храбре војске, помисли: е је дошао час, да се сав Балкан отме од Турака и да се Турци преждену у Азију. С тога позове цар својијем прогласом од 6. априла 1690. све народе: по Албанији, по Србији, по Мизији, по Бугарској и по Македонији, да сви листом устану на Турке „ради свог спасења и ради ослобођења и ради хришћанског закона“, па да се придруже царској војсци, и да слушају његове војводе и ђенерале. На крају тога прогласа вели цар овако: „Обећивамо вама свијем предреченијем народима и земљама, које су нама

као краљу угарскоме правно потчињене, и које ће се законито потчинити, задржавши поглавито слободу, повластице и права своје вјероисповијести и избора војводе, да ћете изузети бити испод сваког јавног терета и данка, али изузевши стара и обична, прије сваког турског упадаја, постојала права краљева и господска, и укинувши у овијем свако злоупотребење, уведено турскијем господством осим у случају ратне нужде, гдје ћете за ваше властито спасење и за обрану, на начин добровољног данка, по могућству давати нужне прилоге, да се узмогну Наше војске држати, земље бранити и ратни терети сносити. А кад се турски јарам збаци, све ћемо довести у сталан облик и у сталан ред за будуће, по жељи и на ваше задовољство, и повратићемо свакоме своје право и слободу у вјероисповијести, повластице и слободу од терета, свијем и свакоме појединоме даћемо правицу, и свијем ћемо дати најобилнија свједочанства: милости, благонаклоности, благости и Наше очинске заштите. Осим тога обећивамо, поклањамо и уступамо свијем и појединијем слободно, било покретнијех или непокретнијех, посједовање добара, која гођ отмете од Турака у својима покрајинама. Радите дакле: за Бога, за вјеру, за спасење, за слободу и за обновљење ваше безбједности. Пријеђите без страха на Наше стране, (то јест одметниите се од Турака, па пристаните уз царску војску) своје куће и пољске радње не остављајте; своје другове позовите нека пођу и они за вама, па ову прилику, што вам је пружена од Бога и од Нас, и која се не ће више никада повратити, употрејобите, ако желите добра себи, својој дјечи, своје драгоме отачаству и ако сте ради своје спасењу“.

У то вријеме сједио је на српском патријарском пријестолу у Пећи, патријарх Арсеније III. Чарнојевић. У Бечу су одавно знали, колика је власт била у српскијех патрајараха, а знали су и то, да Србљи свога патријарха, који је имао црквену власт над 44 владичанства — и слушају и поштују. Та патријарси су били једина народна и обрана и узданица.

С тога се цар Леополд својијем писмом, од истог дана и године, обрати обашка на српског патријарха, гдје му ево ово поручи:

„Часни, одани, љубазни! Више пута нам је јављено, колико вам лежи безбједност и напредак хришћанства на срцу; задовољством смо разумјели, да сте о томе дали изврсне доказе, идући на руку вијерноме ђенералу, покојноме Пиколоминију, док се тамо бавио. Томе се надамо и у напредак од особите вијерности и ревности, а особито од ваше побожности, не сумњајући се, да не ћете приљезно заузети се по ономе уважавању, које имате код тамошњијех народа, а особито код Арбанаса и код Србаља, да овом згодном, од Бога даном приликом, збаце са себе турски јарам, под којијем су досад плачући стењали — и придруживши се нашем оружју, да потпомогну свакијем начином, да се понизи и угаси варварско турско крвопилство (тиранија). Учиниће заиста дјело и Богу врло мило а и наше царске и краљевске милости достојно, коју милост, као што вама благонаклоно нудимо, тако исто не ћемо пропустити згодном приликом посвједочити је и живијем доказима“.

На оваке позиве и обећања позове патријарх свој народ, да устане на Султана — свога законитог цара. Србљи послушају свога патријарха, изневјере се Султану, па пристану листом уз војску цара Леополда. Све што је било млађе и за оружје, то ступи у редове царске војске као добровољци, једва дочекавши, да се тазе турске крви напије. Та Србин је брз ударити на сваког непријатеља, а камо ли на Турчина, који му је царевину превалио! Та нема народа под сунцем, који је толико крви пролио и сваку муку поднио ради своје слободе, колико је наш српски народ! Али ратна срећа из-

невјери од једном царско оружје. Турци се приберу и потисну тако силно царску војску, а с њоме и што какве добровољце — те та војска, не само што није могла даље напредовати и освајати, него је она морала већ освојене земље и градове Турцима напуштати, па узмицати испред Турака махом к Дунаву. А када Турци 9. октобра 1690. и Биоград освоје, баце царску војску са свијем с ове стране Дунава.

У тој неприлици не оста друга и српскоме народу, који је устао на Турке, него бјежати испред Турака, заједно са царском војском. Само је тако могао избјећи турској праведној освети због учињене невјере и издаје. А Србли су и чули, а многи и видјели, како Турци управ поклаше Арбанасе, што су тако пристали били уз ћесарску војску 1689. год. С тога се ето крете патријарх Арсеније с више својијех владика, свештеника и калуђера и са ближе четрдесет хиљада српскијих породица или кућа, и у љето исте године допру сви до Биограда, па се ту и зауставе у нади, да ће се опет повратити на своја огњишта. Кад видјели, да ће морати и преко Дунава на ову страну, — прије него још пријеђу амо, пошаље патријарх у име свега народа јанопољског владика (у арадској жупанији), Исаију Ђаковића с писмом од 18. јула 1690. год. из Биограда к цару у Беч, да, с изјавом вијерности и подложности у име свију, благадари цару, што их је ослободио турског јарма, а уједно да поднесе молбу цару, да би им се ујамчило, како се неће дирати Србљима у вјеру и у закон, онда да слободно држе своје празнике по староме календару и да могу слободно између себе избором постављати архијепископа, а тај архијепископ да има власт над свијем православнијем црквама грчкога обреда.*) Ова молба буде ува-

*) Види: „Die freiwillige Theilnahme der Serben und Kroaten, an den vier letzten österreichisch-türkischen Kriegen“ Wien 1854. стр. 5—8.

Dr. J. H. Schvicker „Politische Geschichte der Serben in Ungarn“. Budapest 1880. стр. 1—12. Шематизам Архијепецезе Карловачке за год. 1884. стр. 6.

жена у Бечу и цар изда 21. августа 1690. год. ову знамениту и прву привилегију или повластицу:

„Ми Леополд и т. д. Часноме, оданоме, Нама љубазноме Арсенију Чарнојевићу, Источне Цркве, грчкога обреда, архиепископу грчком, владикама и свијем осталијем црквенијем и свјетскијем сталежима, капитанима и поткапитанима, и најпослије свој општини (то јест свијем синовима) истога грчкога закона (или обреда), а српскога народа (*et nationis Rascianorum*): по Грчкој, по Бугарској, по Рашкој, по Херцеговини, по Далмацији, по Подгорју, по Јанопољу, по другијем придруженијем мјестима и по свијем осталијем областима, који гођ буду ово читали, гледали или слушали, Наша им царска и краљевска милост и свако добро.*)

„Не само из понизног писма, које Нам поднесе у име вас свију послани к нама владика јанопољски, Исаија Ђаковић, него још јасније из његовог усменог обавјештења најмилијеве примисмо вашу понизну захвалу, што смо, отевши вас из чељусти варварскога турскога тиранства, повратили вас пређашњој слободи, као и вјечиту обвезу, којом исповиједате, да сте Нам ви и ваши потомци, због толиког учињеног вам добра обвезани, истина по својој дужности, али на Наше у толико веће задовољство, што признавајући тијем Наше право, и подвргавајући себе у њедра милости и благонаклоности Наше, као свога господара и законитог краља, с похвалном душевном крјепопшћу изјављујете: да вам од сад ваља живјети и мријети под сијенком Наше заштите. Па уважавајући, не толико ово ваше, Нама веома драго увјеравање и изјаву, колико то, да се тијем ова изванредна намјера удубе у ваша срца; да се

*) У српском пријеводу ове привилегије, који се чува у коштајничкој цркви, ваједно са овјеровљенијем пријенисом латинског текста, и који је преведен у патријаршеској канцеларији негдје одмах, чим је издата ова привилегија — ријеч „*Podgoriam*“ преведена је са „Црна Гора“, а „*caeteraque ap-
pexa loca*“ преведено је (по): „Угарској, Хрватској и осталим предјелом“, а пред Јанопољем, додато је „боснија“.

„Глас Истине“ 1888 бр. 10.

синовима непрестано казује и да се она у свијем приликама све већма и већма и самијем дјелима утврђује: примамо вас милостиво све скупа и сваког посамо у Нашу царску и краљевску заштиту. Очински вас дакле позивамо: да оружјем ударите на најжешћег душманина хришћанског имена, а вашег гонитеља, и то под Нашом заштитом и под управом Нашијех војвода, па да одбијете неправде, невоље и биједе, које су вам до сад најнеправедније и најнемилостивије наношене. А напротив пак, да би ви осјетили, већ на самом почетку, благод и сласт Наше владе и господства, одобравајући природеном Нам благошћу — закључили смо милостиво: да се по српскоме обичају слободно држите Источне Цркве, грчкога обреда и по пропису старога календара, и да вам како до сада, тако и од сада не могу чинити никакве досаде ни црквени ни свјетски сталежи. Нека вам буде слободно, по својој власти између себе од свога народа и језика, постављати себи архијепископа, којег ће бирати између себе црквени и свјетски сталеж (сабор), и овај српски архијепископ нека има слободну власт управљати са свијем источнијем црквама, грчкога закона: епископе постављати, свештенике по манастирима уређивати, гдје буде нужно, ондје подизати цркве по својој власти; по варошима и по селима намјештати српске свештенике; једном ријечи: да буде као и до сада старјешина над црквама грчкога обреда и над народом исте вјероисповијести, и да има цијелу црквену самоуправу (по повластицама, које вам дадоше наши пређе-пријестолници, негдашњи блажене памети угарски краљеви): по Грчкој, по Рашкој, по Бугарској, по Далмацији, по Босни, по Јанопољу и по Херцеговини, као и по Угарској и по Хрватској, гдје их год има, и у колико и докле Нама сви скупа и посамо вијерни и привржени буду. Даље нека остане своја самоуправа црквенијем особама (сталежу) као: архијепископу, епископима, монасима, и свакога реда свештеницима грчкога обреда, по манастирима и по црквама тако, да нико не може чинити каква насиља у предреченијем манастирима,

црквама и резиденцијама вашијем, него да буду као и прије ослобођени: од десетка, од данка и од војничкијех станова; исто тако да нема нико од свјетскијех људи власти — осим Нас, над црквенијем сталежом, никога затворити или заробити, него архијепископ може црквене људе, који зависе од њега, ако што скриве, казнити их по црквеном или каноничком закону. Још даривамо и петврђујемо, да се цркве грчкога обреда, манастири и што к' овијем спада; онда добра, што припадају архијепископу и епископима, ма каква она била, као што су дарована од нашијех предака — држати или посједовати могу, а које је цркве, непријатељ хришћанскога имена — Турчин, одузео од вас, заповједићемо, када се освоје, да се у ваше руке предаду. Најпослије када пође архијепископ или ваши епископи, — када буде то од потребе, — да похађају манастире и цркве по варошима или по селима, или да поучавају свештенике и општине: — не ћемо трпјети, да им се каква досада чини, ни од црквенијех нити од свјетскијех људи. Ми себи тврдо обећивамо, да ће те ви ову Нашу најдарежљивију и најмилостивију дозволу свијем трудом и силама заслужити, и вашу вијерност и приврженост непрестано сачувати неоскврњену, па да је никакве буре порушити не ће; у осталом вама свијем скупа потврђујемо најмилостивије Нашу царску и краљевску милост“.*)

Када се поврати владика Таковић са овакијем повластицама од цара, пријеђе српски патријарх са својијем народом на ову страну. Народ се смјести под шаторе и под земунце уз међу према Турцима у нади, да ће се опет повратити на своја стара сједишта. Горња привилегија издата је преко царске Дворске Канцеларије у Бечу, па да би за њу знале и оне власти, које су потпадале под угарску круну, исти цар Леополд

*) Привилегије узео сам по најстаријем издању на латинском и на „славено-српском“ језику од Христифора Жефаровића, који их је штампао у Бечу 1745. год. Онда сам се служио и по онијем, што их је штампао Ј. Ђорђевић у књизи „Радња Благовјештенског Сабора“ 1861.

I. саопшти је патентом од 11. декембра 1690. свијем духовнијем, војничкијем и грађанскијем властима у Угарској, разумијевајући ту и придружене краљевине: Хрватску, Славонију и Далмацију, гдје им се јавља, какве су повластице дате Србима у привилегији од 21. августа 1690. г. па се поменутијем властима крјешко заповиједа, да српског архијепископа, владике и све остале црквене и свјетске људе „Источне Цркве грчкога закона“ са свијем породицама, стварима и имањем, према даној им привилегији „због царева образа“ од свакијех нападаја, од немирњака и од штеточиња штите, бране и руководе. Архијепископу нека дају сваку помоћ, заштиту, пропутнице, пратњу када путује, па и подвоз, кад буде искао.

Ова прва привилегија поновљена је од ријечи до ријечи годину дана касније, а то дана 20. августа 1691. г., па је тада издата преко кр. угарске Дворске Канцеларије; али у тој привилегији додат је још овај додаток:

„Паштићемо се такође на сваки начин, да побједоноснијем нашијем оружјем, а Божјом помоћу, поменути српски народ што прије поново уведемо у земље или сједишта, која је прије тога имао, и прогнавши оданле непријатеље, хоћемо, да српски народ остане под управом и под уредбама својијех рођенијех власти, па да ужива по својијем обичајима старе повластице, које су мумилостиво дароване од Нашега Величанства и да живе на миру. Осим тога одобравамо и то, ако би когођ између њих грчкога закона умрѐ без дјецe или без сродника, да онда цио преостали иматак (омртвине) припaне архијепископу и Цркви, а тако исто и када умре архијепископ или епископ, нека припaне цијели иматак архијепископу. Најкашње, нека сви од архијепископа, као од свог црквеног поглавара, како у духов-

нијем, тако и у свјетскијем стварима, зависе — милостиво хоћемо и заповиједамо“.

Наведеном дакле привилегијом цара и краља Леополда I. од 21. августа 1690. г. призната је Источна Православна Црква, грчкога обреда или закона, у данашњој Аустро-Угарској Монархији, по свијем онијем земљама и прикрајцима, гдје је тада станао српски народ, дакле и овамо по Хрватској и по Славонији, јер у привилегији изрично и јасно стоји: *toti communitati ejusdem Graeci ritus, et nationis Rascionorum in tota Graecia nec non in Hungaria et Croatia ubi de facto existunt*. А врховна власт над том Црквом (па шта више и свјетска власт над народом у ономе додатку у привилегији од 21. августа 1691. г.), предата је потпуна и неограничена српском патријарху Арсенију III. и владикама, које он посвети и намјести. У првом дијелу ове моје радње ено сам казао, како је по Хрватској и по Славонији доста било насељено православнога народа давно прије патријархове сеобе, и како је опет у исто доба, кад је патријарх прешао у Сријем, силни наш народ прешао из Босне и населио се по Хрватској, чим су Турци прогнати одуда.

И патријарху Арсенију ваљало је сада заузети власт над својом Црквом. С тога он одмах 1690. год. пошаље овамо своје егзархе, да свуда кажу српскоме народу, какве је по-властице добио од цара, и да прогласе: е је сам патријарх законити старјешина и прави владика над „свијем црквама грчкога закона“, и амо по Хрватској.

С таким поруком пошаље патријарх амо у Карловачки Генералат егзарха Христифора, који се овдје бавио дуже времена. У Гомирију је био са својијем ђаконом Михаилом и 1694. год. А у Вараждински Генералат пошаље опет исте године егзарха Стефана, којег патријарх препоручи загребачкоме бискупу.*) Али одмах на првом кораку дошао је патријарх у

*) Нештампане листине у збирци г. Р. Лопатића.

судб са унијатима и са њиховијем што какијем покровитељима овако по Хрватској. Загребачки бискуп, држећи унијатског кладаку у Марчи већ патријеху споменутима Исанију Поновића, за својега кизара, а православни народ сматрајући као да је поунијашен само по томе, што му је кладака унијат, одмах стане пријечити патријарха у власти над Православном Црквом по Хрватској. Прва је такве непријатељности била патријарху са марчанскијем владиком, којему је тако знало, потчињен био сав православни народ из оба крајина Јемералата. У Лици и у Крвави, гдје се још није знало: ни ко није ни ко плаћа — ипак знаде већ споменути кром Марко Месић поздравати патријархове епископе, кад су дошли да огласе своно народу за патријарха и за привилегије. Али и другу непријатељству спречила је Пронаганда са загребачкијем бискупом: а ево какву! Чим је очишћена од Турака доња Славонија и горњи Сријем, гдје је наш народ заостао на својим сједиштима, потврди цар Леополд I. дипломом од 30. марта 1688. год. Лонгина Рајћа, као унијатског владике, „владиком или српског народа у Сријему“, којему потчиње све францисканске манастире и парохије, а исто тако и по доњој Славонији. Ето, како се брзо постављала Пронаганда за српски народ, чим обаци турски јарам!^{*)} Није су ту ни изјавне објавило на српску патријаршију, која је још за Турака управљала српскијем народом и која му је постављала законите владике. У исто вријеме био је сријемски владика Стефан Методијад, бота је српски патријарх још за турске управе поставио, на ево му је одмах постављен пренац од римске Пронаганте. Патријарх Арсеније затекао је дакле свије два унијатска епископа, али над православијем народом.

С тога ударине Језуити тужбама у Беч на патријарха, да себи „иного дозвољава“ и да се ниједна у послове римског епископата, а по врх свега још га обједињене, да спом унијате „у Хрватској од цркова, католичкијех

^{*)} Види: „Beiträge zur Union der Valachen in Slavonien und Syrmien“ von Joseph Fiedler, Wien 1867.

унијата намет, и да у ове утурује своје калуђере шаљући расписе, којима тежи, да наше људе обмане и привуче их на своју страну“.

На ове тужбе поручи из Беча 26. априла 1692. тадашњи угарски примас, кардинал и министар Колонић, српскоме патријарсу најозбиљније, и то у име цареве, да му се „не допада, што се патријарх мијеша у послове латинске Цркве, који њему не припадају, и ако се у томе не умјери, што му се догоди, нека сам себи припише!“*)

Али се патријарх не препане од ове кардиналове пријетње ни најмање. У јесен исте 1692. године добије он из Беча путне дозволе за себе и за владика Баковића. Овога пошаље на исток, да обиђе цркве: по Србији, по Херцеговини, по Далмацији и т. д., а сам патријарх похита овамо у Хрватску, да подијели перје са унијатима.

О Божићу 1692. год. дође патријарх овамо, одсједне у манастиру Лепавини и остане ту пуна два мјесеца.**)

Шта је ту радио патријарх, најљепше нам он сам каже у писму, што га писа 2. марта 1693. загребачкоме бискупу Микулићу. Вели ту патријарх: да је још прије три године канио доћи у ове крајеве, али да је био препријечен (нијесу му власти дале путног листа), а сада је дошао, да подучи калуђере и српске свештенике, и да уреди све по правилу и по обичајима Србаља грчкога обреда или закона. Даље замоли патријарх бискупа, нека би се постарао, да се од цара добивене српске повластице прогласе и по Хрватској, као што су већ проглашене по Угарској, а уједно замоли бискупа, да му свјетује, на који би начин валало прогласити привилегије у Хрватској. У истој писму рече патријарх за унијатског владика Поповића, да „исти буде вавда слугом бискупу загребачкоме, али да му ва-

*) Гласник, 2. одељак, књига VI. страна 8.

**) Swicker, Pol. Geschichte der Serben. страна 23,

ља патријарха признати својијем митрополитом“. Још обећа патријарх, да ће походити бискупа у Загребу првом згодом, али да му то сад није било могуће, јер је свуда у околини уконачена силна њемачка војска. Из Лепавине оде патријарх у Сентандреју, а Језуити га одмах туже у Беч, да је био у Хрватској, и да је наглобио до десет хиљада форината и још много волова.*)

Ово је већ стари занат језуитски, да туже и да потварају!

Ова једина патријархова посјета била је од неизречене користи, и по Српство и по Православље, на овијем странама. И народ и свештенство разабере се од онога страха и насиља, што но га почини владика Зорчић с ђенералом Херберштајном прије двадесет година. Све се то окријепи и оживи, кад виђе свога патријарха, ревно и неустрашива око своје вјере. Од једном пуче и народу и свештенству међу очима, да је и брада и мантија и штака и митра, на марчанскијем владикама, гола варка и шљепарија! Са збора, код Свете Петке у капитанији крижевачкој, поручи и народ и његово свештенство владици Исаји и његовијем калуђерима у Марчи — горопадну поруку. А владика се препао, па брже све јави бискупу у Загреб, гдје му се изјада, како му је народ поручио: „да се ја оставим Загреба и загребачког бискупа, и да сњима ништа не силазим, ја нити моји калуђери. Ако ли се не ће они мене одвргнути, да се хоће Власи и мене и калуђера и да хоћемо једно јутро остати мртви у Марчи, и да ја пишем патријарху молбени лист, да ми пошаље благослов и допуштење, да би опет калуђери поповали“.**)

А да је ово била права збиља, и да се Србљи нијесу шалили, посвједочава и подђенерао варајдински, барон Макар,

*) Карловац, страна 158.—159.

**) Смицкилас II. 260.

који савјетоваше владици у писму од 7. јуна 1693. да треба писати патријарху: „Не због обедијенције (покорности), него због пука, јер се није никад так било збуркало како сад, а становито ако не буде какова год утишења људства на скором хоћемо сви али изгинути али се пресипати.*)“

Јасно је дакле као сунце, колико су се Језуити морали љутити на српског патријарха, кад им је ево од једном помрсио са свијем конце око уније у Вараждинском Генералату, као у сједишту унијатскијех владика. Амо у Карловачки Генералат није патријарх ни долазио, јер је знао да ни туда нијесу биле проглашене српске привилегије, те с тога овдашње државне власти нити су знале за патријарха ни за његову власт над православнијем народом. А морао је патријарх и то сазнати, да су државне власти затвориле у Лици мјесеца децембра 1690. два православна свештеника, које је патријарх тамо послао, да објаве народу за привилегије од 1690. —

Власти их обиједише да обилазе села по Лици и да с народом држе тајне састанке. По Хрватској и по Славонији дакле, државне власти не хтједоше ни чути за српског патријарха.

Међу тијем имао је патријарх пуне шаке посла и око другијех народнијех неприлика, и он је на све то доспијевао. Тако кад је видио, да су слаби изгледи, е ће се онај народ што је с њиме прешао, повратити натраг на своја огњишта, настане за тијем, да се онај народ стално смјести и разреди, јер је ето већ у четврту годину живио онако од дан до дан без реда, по шаторима и по јамама. Тај је посао извршен под јесен 1694. год. А кад је то уређено, приступи патријарх, да и црквену управу већ једном успостави и уреди на овијем странама у Бесаревини, и о томе ћу казати ево у посебном раздјелу.

*) Лопашић, Карловац стр. 159. — Смичиглас, II. стр. 260.

Пети раздио.

УСТАНОВЉЕЊЕ КАРЛОВАЧКО-ЗРИНОПОЉСКОГ ВЛАДИ-
ЧАНСТВА ОД ЦАРА ЛЕОПОЛДА I. ЦАРСКА ПРИВИЛЕГИЈА
ОД 4. МАРТА 1695. БОРБА СА РИМСКИЈЕМ ЕПИСКОПИМА
ЗБОГ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ ПО ХРВАТскоЈ И ПО
СЛАВОНИЈИ.

**Митрополит Атанасије Љубојевић, први карловачко-
зринопољски владика од 1696.—1712. године.**

Овај архијереј био је дабробосански митрополит од 1681.—1688.*) у Сарајеву, а по свој прилици био је и родом из Сарајева. Као дабробосански митрополит управљао је он православнијем народом, што је био у Поуњу, у Крбави, у Лици и у Далмацији за вријеме турске управе као законити владика, постављен од српског патријарха; јер већ сам казао напријед, да су дабробосански митрополити управљали православнијем народом на овијем странама, што бијаху под Турцима. Како се за вријеме великога рата од 1683.—1699. народни устанак раширио и по Босни све до Сарајева, и како је православни народ свуда пристао уз царску војску, то је и митрополит Атанасије морао бјежати испод Турака. Он избегне из Сарајева са својима рођацима неће око 1688. у Далмацију и устави се у равнијем Котарима, гдје је било доста нашег народа, и гдје је ено најприје букнуо народни устанак

*) Шематизам Дабро-босанске митрополије за 1884.—1886.

на Турке 1684. Већ сам казао код освојења Лике, како се православна Раја за вријеме устанка предала под власт млетачке републике, с тога и митрополит Атанасије сагради себи резиденцију у Котарима под заштитом Млечана, и ту је као да канио и остати. Одатле је он прелазио и у Лику, да облази свој народ, сматрајући себе и надаље за владiku истoга народа, као што је био и за Турака.

Али је по Атанасија настала велика неприлика, што је Далмација припала Млечима, а Лика с Крбавом Австрији; а још већа неприлика настала је због наше православне вјере. Мало час рекох, да овдашње државне власти нијесу хтјеле знати ни за патријарха Чарнојевића ни за његове владике. Загребачки и сењски бискупи сматраху православни народ као своју паству, а унијатске владике као законите над православнијем народом и као своје намјеснике.

Декретом цара Леополда од 3. марта 1691. подвлаштена је Лика с Крбавом под сењску бискупију. Тамо је било неколико стотина римокатоличкијех породица: Бунијеваца, Хрвата, Крањца и покрштенијех Турака, што но их насели ђенероа Херберштајн и његов војни капелан и главни повјереник, поп Марко Месић. Србаља је двојином више било, али се државне власти ни најмање не обазријеше на Српску Цркву. Тадашњи сењски бискуп, Севастијан Главинић (1690—1700.), добивши римокатоличке становнике под своју власт — сматраше, да му је и православни народ подвлаштен. Он постави Месића личкијем „аркижакном“ (као код нас прото) и именује га својијем викаром или намјесником, давши му власт, да суди и да дијели парохије свештеницима и једне и друге Цркве. Папа га именује „апоштолским делегатом“ за Лику, а државне власти сматраху га као свога главног повјереника и ништа нијесу радиле без њега У највећој вреви и код сваког још нереда, није се ни часа заборавило на унију! Све је удешено тако, да се православни народ одмах с почетка поунијати. Митрополит Атанасије долазио би из Котара више пута у Лику међу

свој народ, али је свагда прогнат без сумње по Месићевој заповиједи. А да би унија што напреднија била, пошаље бискуп Главинић у Лику фратре Капуцинире, као мисионаре и проповједнике, да обраћају православни народ к својој Цркви. Врло је знатна бискупова посланица од 6. септ. 1695. коју посла личкоме народу, у којој му јавља, да шаље у Лику и у Крбаву — „витешком руком јунаков хрватске и приморске Крајине отете за већу славу и дику божју, св. вере католичке повекшање, цесара и славне куће аустријске раширење и узвишење, душ кршћанских укрепљење, напридак добар и спасење и добру срићу супрот непријатељу натуралскому наше домовине — многочастнога отца Марина, гвардијана капуцинскога и проповједника з давних лет, дајућ му област бискупску, да учи те народе, кара грехе, злоће и опачине изповида и одришнује од свих грихов, Црикве и цриквена добра повекшава и не допусти, да би који иностранци како вуки немили стадо Исукрстово мутили, и ако би који нашал се, ки не кроз врата, него од другод улазил је, имате га одтирати и светим писмом оштро покарати“. Ово се тицало митрополита Атанасија, и он је био у очима бискуповијем „вук немили“ који муту по стаду Христову и кога има народ између себе „одтирати“. Ево како је христољубиво мислио и поступао владика Римске Цркве са својијем братом, владиком Православне Цркве! А као што сењски бискуп не даде православноме владици у Лику и већ даље у Ђенералат, тако опет загребачки бискуп не даде му у Банију и у Славонију. А било је сличнијех невоља и по другијем крајевима.

За све ове невоље јављато је патријарху Арсенију и он — кад не могао домолити бискупе, да прогласе и да поштују српске привилегије од 1690. и 1691. — покуца опет на превишња царска врата и заште моћне царске заштите. Око половине 1694. године љуто се потужи патријарх због свијех неприлика, што су га среде за прошле четири године, од како

је прешао на ову страну, и најпонижније замоли премилостивога цара, да би на темељу већ данијех повластица благоизводно одобрити заокружена владичанства и потврдити предложене владике, које је патријарх поставио и то, неке прије, још за турске управе, а неке сада послѣје преласка у Угарску. Потврди овој дуго је сметао угарски кардинал Колонић са својијем римокатоличкијем епископатом, али најпослије мораде попустити, те цар изда 4. марта 1695. год. посебну привилегију, које ево цијеле од ријечи до ријечи:

„Ми Леополд и т. д. Нашијем вијернијем свијем скупа и појединце: господи прелатима, баронима и магнатима, особито будућем архијепископу острогонске, калочке и бачке цркве; кнезу палатину речене Наше краљевине Угарске; тако и грофовима, судији Наше краљевске курије, као и врховном ђенералу горњијех приједјела горе споменуте краљевине Угарске и Нашијех краљевина: Далмације, Хрватске и Славоније бану и т. д. Нашијем тајнијем савјетницима, даље мјестозаступнику Нашега личнога присуства у судовима и савјетнику Нашем, као и префекту Нашијех комора сепешке и угарскијех, администратору и осталијем савјетницима; осим тога жупанима и поджупанима, племићкијем суцима и јурасорима ма које жупаније горе споменутијех Нашијех краљевина: Угарске, Далмације, Хрватске и Славоније; даље заповједницима и поткапетанима свијех Нашијех градова и осталијем војничкијем часницима, како коњаничког тако и пјешачког реда, садашњијем и будућијем, ако скупа или посамо с овијем писмом потражени буду — поздрав и — милост Наша.“

„Арсеније Чарнојевић, архијепископ Србаља грчкога закона, преставио је најпонижније Нашем Величанству, како је он прије неколике године, то јест од како се води овај садашњи рат, који још и сад букти против заклетога непријатеља хришћанског имена, — побуђен успјехом побједоносног Нашег оружја, а нанукат јаснијем примјером Божјега благослова, који је кријепио Наше снаге — заједно са српскијем

народима, који одавна стењаху у варварском сужањству, — предузео, да стресе јарам турског тиранства; и како је (патријарх) због тога изјавио, да су они и њихови потомци Нашем праву, милости и благонаклоности, као законом краљу, не само подвлаштени, него још и то, — по што су оставили своје куће у Турској, и по што су напустили своја имања и добра, те као бјегунци из своје отаџбине премјештени у покрајине Наше краљевине Угарске, како би се и даље светили најгрознијем непријатељу, и како би сатрили његову свирјепост, — да су готови вјечито живјети и мријети под сијенком Наше заштите; и како је он (патријарх) за ово особито, врло и племенито дјело, од нашег Величанства добио милостиве дозволе и повластице, особито оне, што су издате 1690. и 1691. год., у којима је зајемчено, да ће се оставити неповријеђена, не само власт истог архијепскопа и закон (вјера) српскога народа; него да ће им се дати потпуна духовна управа, шта више и у свјетскијем стварима, — и ослобођење од свију терета и намета, а особито од десетака. Али покрај свега тога има некијех нашијех вијернијех становника од оба staleжа, који, не обзирајући се на милостиву вољу и на дозволу нашу, — усуђују се прије споменутога архијепскопа и српски народ узнемиравати у прастаром извршавању њиховога закона, или им на пут стајати у духовној управи, или их најпослије приморавати на давање десетка, што не морају; а то не бива без њихова грднога кvara и штете и без очевидне опасности Наше службе. С тога моли најпонижније споменути српски архијепскоп, у пристojној молбеници код нашег Величанства, да би Ми милостиво благоизвољели: ради бољег одушевљења у њиховој служби, милостиво одржати њихова пређашња права; потврдити достојанство архијепскопово и његову власт, да може постављати владике својега закона; даље допустити владикама, да без сметње слободно врше своје пастирске службе; најпослије допустити на ново цијеломе народу свуда слободно исповиједање својег закона (вјере) и уобичајено осло-

бођење од десетка, те их тако у овоме обзирu примити у Нашу краљевску заштиту и обрану“.

„Којијех понизна молбеница, када нам је најпонизније предложена била, и када смо узели у милостиво расуђење, реченога, српскога народа вијерне услуге, племенито принесене против општега хришћанскога непријатела — и засвједочене обилно проливеном крвљу, онда и постојану њихову приврженост и у будуће милостиво Нам обећавајући (од Нашег даљег милостивог расположења и наредбе, коју ћемо издати према приликама времена), закључили смо милостиво: да и споменутоме архијепископу неповријеђено остане старо достојанство; као и власт, да може постављати владике од свога закона (по што му то припада по праву и по обичају истога његова закона); а и владике, које је он поставио, по имену часни: Исаија Ђаковић, темишварски, јанопољски и архимандрит манастира Крушедола; Стефан Метохијац, карловачки и зринопольски; Јефтимје Дробњак, сегедински; Јефтимје Поповић, будимски и столнобиоградски; Јеврем Тетовац, мохачки и ситетски; Спиридон Штибица, вршачки и Јефрем Бањанин, велико-варадски и јегарски (то јест, које Ми, по гласу овога писма налазимо, да се могу примати и трпјети), по одређенијем им окружјама — у којијем се по вољи Нашега придворнога војнога савјета, населило и смјестило у довољном броју породица рашкога или српскога народа, који је, као што је споменуто, примљен из јарма турскога сужањства под Нашу власт; да могу (владике) своје духовне службе без запреке отпављати; кривце исправљати и казнити их за кривице; примати црквене приходе и остала давања, која им припадају по закону и по староме обичају; да могу вршити своју дужност (али без икакве штете Нашијех пралата Римске Цркве); најпослије и свему народу, који станује ма гдје по Нашијем градовима, варошима, крајинама и областима, а то је у мјестима, која су му уступљена преко повјереника споменутог Нашег придворног војеног савјета, нека је слободно вршење

свога закона и вјере, без икаквог страха, без опасности и без штете било на тијелу или у имању, и да може (народ) уживати пређашњу и још у старо доба, по гласу трећег чланка, петог декрета краља Матије, и пошљедњег чланка, другог декрета краља Владислава — њему (народу) допуштену слободу од десетка, који десетак нека сам народ обраћа и употребљава на издржавање и на приходе владикама својега закона, а да им се не чине никакве преноне од стране Нашијех прелата и коморскијех званичника.“

„За то, да би они могли безбрижније опстати у уживању прије изложенијех слобода и повластица; да би се могли бољма усрећити од Нас дарованијем им добротинствима, па се тијем још већма утврдити у мржњи и у освети, којом кипе против турског крвопиштва; и да би могли племенито и постојано одржати приврженост и похвалну вољу према Нама — нашли смо за нужно, да их свијех скупа, то јест: архијепископа, владике и српске народе, што су у новије доба из турског сужањства отети, са свијем породицама и са добрима и са свијем стварима и иматком, — примимо у нашу краљевску обрану и особиту заштиту и покров, шта више, да их повјеримо и вашој заштити, обрани и особитом покрову. Због тога тврдо налажемо овијем писмом вашијем вијерностима, којима и горе, свијем скупа и сваком посамо, и милостиво препоручујемо и заповиједамо: на када и колико гођ пута будете умољени од прије споменутога архијепископа и од подвлаштенијех њему владика о горе наведеноме чему, да их против свију незаконитијех и насилнијех нападача, немирњака и штеточиња, док ствари онако стале буду, како је горе речено — штитите и браните, и да их у горе реченијем дозволама и повластицама Нашијема дужни и обвезани будете на сваки начин одржавати и бранити, уступајући и дајући вам потпуну у овом погледу Нашу краљевску власт, што иште право и правда, друкчије да не поступите“.

Ево овако је цар одговорио патријарху на његову молбу; и за иста ово је царски и очински одговор! Милостивије се није могло одговорити. Само је требало ову царску заповијед и извршити — али то је оно, што се није свуда збило. Овом дакле царском привилегијом установљене су овдје у Тесаревини законите, православне, црквене власти; па међу ново установљенијем владичанствима потврђено је и ово данашње „Карловачко Владичанство“ — али само за опсег тадашњег Карловачког Генералата и за данашњу Банију, којом је управљао хрватски бан, али са војничкијем уређењем. Са Ликом и са Крбавом остало је и на даље, као што је и било, а исто тако и са Вараждинскијем Генералатом и са горњом Славонијом, гдје су сједили унијатске владике и то: један у Марчи, а други у Пакрацу.

За владикау карловачко-зринопољског потврди цар Стефана Метоксијца. Овај владика био је постављен од патријарха Арсенија, још за турске управе, за митрополита биоградског и сријемског, па га је патријарх и год. 1694. предложио цару на потврду као сријемског владикау, са столицом у манастиру Врднику. Али у Бечу измијене патријархов приједлог, јер цар потврди Метоксијца — како већ рекох — за владикау карловачког и зринопољског; а цио сријемски и пожешки дистрикт одреди цар, другом привилегијом од 4. марта 1695., патријарху Арсенију за дијецезу и за његово издржавање. Столицу пак своју да му стоји од воље смјестити или у манастиру Ораховици или у Врднику.

Али патријарх то не прими, јер надајући се још непрестано, да ће се повратити у Србију, није он имао ни праве епархије ни сталне резиденције за цијело вријеме свога скрбнога и тешкога живота на овој страни. Он је пребивао неђе краће, а неђе дуље вријеме: у Сечују код Мохача (добрио га декретом од 27. јуна 1691.); у Сентандреји, у Сирчу (пмање у Славонији, које је добио декретом од 11. августа 1695.). С тога и митрополит Метоксијац не дође овамо за владикау,

него остане како је и био, све до године 1708. „Сремски Митрополит“. А речене године премјештен је на Бачко Владичанство, па кад умре ново изабрани митрополит Баковић, декретом од 8. августа исте 1708. постављен је за администратора Крушедолске Митрополије; али 27. априла 1709. умре, те је сахрањен у манастиру Великој Ремети.*)

Погрјешно се дакле и држи и по књигама пише, да је Метоксијац био први владика овога владичанства, те да је управљао овијем владичанством од 1695. па тја до 1715., а кад тамо, он није никада ни долазио амо; а умро је још 1709. године. То је тако узето по царској привилегији, гдје је Метоксијац збиља потврђен од цара за овдашњег владику.

Кад бисмо знали за ону патријархову преставку од 1694., којом је молио цара да потврди православна владичанства и владике, онда бисмо само право сазнали: како је патријарх заокружио ово владичанство, и што међу православнијем владикама, у привилегији од 4. марта 1695., нема митрополита Атанасија Љубојевића, који је још прије патријарха избјегао испод Турака на млетачко земљиште? Ја на ова питања не умијем право одговорити, него само нагађам ово двоје: или је патријарх сав православни народ по Хрватској и по Славонији задржао за себе, да се он сам бори са унијатима, или је може да за тај народ скупа са онијем у Далмацији, предложио митрополита Атанасија, па га у Бечу не хтједоше потврдити, што је Атанасије још тада пребивао у млетачкој држави.

Него било како му драго, али одмах послје добијене привилегије од 1695., налазимо митрополита Атанасија, гдје је преселио из Далмације у Лику и дошао са осамдесет кућа свога народа у Медак, па ту почео себи подизати владичански двор у намјери, да ту и остане. Ово је без сумње морало бити са патријарховијем знањем и по свој прилици биће, да је

*) Види Шематизам Архиепископства Карловачке за 1884.

Р. Лопатић. Споменици Хрв. Крајине књ. III. лист XVI.

патријарх позвао Атанасија из Далмације у Лику и да га је, на темељу најновије привилегије, поставио за владiku лично-крбавског, онда већ за карловачког и за зринопољског и то мјесто митрополита Метохијца.

Али чим је Атанасије дошао у Медак и почео подизати резиденцију, одмах је то јављено у Беч; а отуда заповједише бискупу Главинићу, да сам пође у Лику, па што нађе и види тамо, нека извјести. Одмах 1696. оде бискуп у Лику, и дошав у Медак, нађе он збиља и митрополита Атанасија. Са бискупом је путовао и каноник му, Мартин Брајковић, који ће иза Главинића и бискуп постати. Брајковић је у кратко описао бискупову визитацију, па описујући Медак, ево овако вели:

„Медак, стари град на обали ријеке Лике. Ту се налазе Власи, то јест Србљи (*Valachi seu Rasciani*) — шизматици, — који су протјерани амо из приморских страна, око седамдесет кућа. Амо је долетио из Босне, од града Сарајева, некакав влашки епископ то јест владика, по имену Атанасије Љубојевић, оставивши тамо своју браћу и родбину. Најприје се био смјестио у Котаре, који приједјел припада Мленима, гдје је на исти начин међу својим Власима саградио кућу. У Метку пак, примамљен добротом земље, — подигао је себи нови двор (резиденцију, *novam sibi fabricabat Curiam*). Али по што је шизматик, да му не буде прилике одвраћати другијех од јединства са Римском Црквом, забранио сам му зграду даље градити и даље пребивати у Лици због два узрока: прво што нема од апостолског краља дозволе, а друго за то, што у крајевима који су најближи мору, Србљи или Власи имају епископа, то јест владiku, постављеног и изабраног од краљ. величанства, а потврђеног од апостолске римске столице, по имену господина Исају Поповића, који сједи у Марчи; дакле други се не може пустити у његову дијецезу. Када је то чуо, рекао је нови владика, да ће због те ствари ићи царском двору у Беч“.)

*) М. Сладовић, Повјест бискупија, стр. 34. Кад сам код овога описа, ево да још напоменем из њега, у колико се тиче нас Србаља:

Због ове бискупове забране мораде се Атанасије уклонити из Метка, али је он одмах и за тијем настао, да добије за себе и царску потврду, коју збиља и добије још исте 1696. године, па на темељу показаног царског патента добије Атанасије и од хрватског бана, грофа Адама Бађана — како за-

„Широка Кула . . . ту је дванаест кућнијех старјешина и неколико Влаха, шизматика“.

„Тврђава Бјелај . . . средина је цијеле жупаније личке. Сада је у развалинама. Овдје се налази на догледу тврђаве Островице 30 кућа Србаља“.

„Рибник, веле да је ту био негда манастир. Читава висока кула поред њије још стоји. Од ново крштенијех има још 5 кућа (ово су покрштени Турци); од старијех хришћана то јест Хрвата осам кућа. Србаља — шизматика има четрдесет кућа“.

„Радуч . . . ту има педесет кућа влашкијех Србаља („habitationes Vallachorum Raasianorum schismate ab unitate Ecclesiastica avulorum 50 censentur“), што су шизмом отргнути од јединства црквеног. Развалине доказују, да су ту некада биле три цркве; прије четири мјесеца ту је некакав монах, то јест српски калуђер, од свога народа убијен, а за што — није доказано“.

„Островица . . . ту и око ње живе Влаха или Србаља тридесет кућнијех старјешина. Мало даље има град Бабац са четрдесет влашкијех кућа“.

„За тијем долазе градови: Могорић, Скелбар, Вранић, Комић, гдје нико не живе. Друга страна брјега почетак је крбавске жупаније с планином Плешевицом, то јест Ђелава, гдје нико не живи осим страже“.

„Нови у доњој Лици, град је . . . док су владали варвари, живјело је двјеста влашкијех глава у новском окружју, а сада их има тридесет и четири куће Леденичана; (из Леденица код Сења, ово су Бунјијевци, које кано-ник просто зове: Власима, а Србље обично зове: Власи — шизматици или Власи то јест Србљи.) Ново крштенијех има двадесет и осам. Ови су до иста ту због близине Влаха — шизматика, а то су људи превртљиве вјере; боље земље преотели и заузели, што и на другијем странама чине на велику жалост католика. Оружје могу носити од нашијех Хрвата њих сто и двадесет, а од ново крштенијех и од другијех Влаха — шизматика пет стотина“.

„Косињ . . . три села. Ту је у горње село дошло четрдесет кућа из Крањске; у средњем селу станује сто глава Влаха, у трећем држе Хрвати четрдесет грунтова . . . Овдје чини пастирску службу шизматичима и католицима Никола Узелац, подвлаштен као калуђер или српски парох, влашком епископу, Исаију Поповићу из Марче . . . Овај исти парох Никола сав је за то, да би се удаљио извањски епископ — шизматик, које ако му испадне за руком по жељи, обећива, да ће са својијем Власима промијенити мјесто, па преселити у Медак, а земљу уступити нашијем Крањцима; па онда да ће тамо шизматике онијех крајева повратити на послушност и к унији са Римском Црквом“.

*повједника над ново освојеном Банијом — заштитну диплому од 23. септемб. 1696., којом му признаде бан пуну владичанску власт над „влашкијем или српскијем народом између ријека Уне и Купе, што је из Босне преведен“.) Тада подигне Атанасије у Банији манастир Комоговину, и ту постане владичанска столица за Зринопоље и већ за Банију. О овоме манастиру казаћу више на својем мјесту.

Тако је митрополит Атанасије 1696. признат за владикау над Банијом и над тадашњијем Карловачкијем Бенералатом, али у Лику и у Крбаву никако га не пуштаху. Ту се препријечи сењски бискуп испред православног владике, да му не да долазити међу свој народ, а са стране државне и не знадијаху још тада, којој ли ће влади припасти Лика и Крбава. Митрополит Атанасије покуша више пута, да свој народ обиђе, али га власти одмах прождени између народа. Све је то удешавао арцижакон Марко Месић, који је митрополита 1700. са стражом из Лике прогнао. Ове 1700. године умре бискуп Главинић, па га наслиједи већ споменути каноник Мартин Брајковић, који још већма стане прогонити митрополита из своје бискупије, а удешаваше све могуће прилике, како да наш народ одмах преведе у своју вјеру и без унијатског моста. Али и патријарх Арсеније и митрополит Атанасије кварише му на сваке начине посао. Кад Атанасије не само у Лику, а он отиди у Далмацију или у Баг, који су Млеци држали, па одатле призивљи к себи свој народ и своје свештенство, те га одвраћај од уније и тјеши га, е ће Бог боље дати!

Него је с друге стране са Ликом и са Крбавом било право утркивање и јагма. Када су ове области освојене од Турака, онда се турска Раја драговољно предала царскоме Ђенералу Херберштајну, како сам то већ напријед казао. Али се државне власти не моглоше дуго погодити: ни која ће их, а ни како ће управљати овим областима. Чим су ове земље

*) Овјеровљен пријепис банове дипломе у г. архим. Руварца. Види штампању у Споменицима Хрв. Крајине. Књ. III. лист XXXVI.

освојене од Турака, подвласти их ђенерао најприје сењској и оточкој, крајишкој капитанији. Одмах за тијем 1690. присвоји ове земље царска Комора у Бечу а кад је иста комора прекупила имања посјеченијех грофова: Франкопана и Зрињског 1692., па држећи, да је тијем купила Лику и Крбаву, прода она обје области 1693. грофу Цинцендорфу за осамдесет хиљада форинта. Али против ове продаје устане бечка Комора, доказујући, да градачка Комора није била власна продати Лике, јер да није њезина него царева, па ако жели имати Лику, то нека прије плати цару осамдесет хиљада фор. за њу; које и учини градачка Комора 1697., те тако остане Лика с Крбавом под њезином влашћу.

Сад опет настане нова невоља, што у Грацу не знадоше, која би управа најбоља била за те области. Окретали су и започињали и овако и онако, али по народ ва вијек наопако! Народ се сваки час бунио и дизао на оружје, не могући подносити грднијех глоба и свакојакијех насиља. А наш народ управ су мрјале власти због православне вјере. Најкашње закључе, да заведу коморску (провинцијалну) управу, надајући се, да ће на тај начин добити веће државне приходе него ли од крајишке војничке управе.

Године 1701. пошаљу из Граца у Лику грофа Антона Коронинија и барона Фридриха Рамписла, као коморске комесаре, да проведу нову управу. Ови људи, не познавајући ни народа ни народног језика својом неспретношћу и надутостћу, раздраже Бунјијевце у Ловињцу, те ови скоче на повјеренике и на њихову пратњу, а повјереници даду се у бијег. Бунјијевци натисну се за њима, стигну их у Рибнику код Госпића и то у цркви, гдје оба именована повјереника закољу на самоме олтару. Сењски бискуп, Мартин Брајковић (1700.—1704.), буде одређен, да умири народ и да пронађе кривце. Бискуп оде у Лику, па ни пет ни шест, него обиједи митрополита Атанисија, да је он кумовао овој побуни, па предложи да се владици забрани за свагда дола-

жити у Лику. Знали су Језуити, да се у мутној води лови риба, па су и ову прилику употребили на своју корист. Па као не знам, шта би имао православни владика са католичкијем Бунјевцима? А ено су се Бунјевци побунили и повјеренике поклали! Лако је за матрак, кад само хоћемо некога по глави!

Али су се међу тијем црни облаци навлачили изнад Православне Цркве овдје у Тесаревини. Карловачкијем Миром велики рат са Турцима свршен је. Србљи војници нијесу више требали. Настала је она: Кад је бој бити: „Камо брате, Краљевићу Марко?“ — А кад плијен дијелити иза боја, они исти повикаше; „Одакле си незнана делијо?“ Чим је рат свршен, јави се Пропаганда преко својих Језуита у Бечу, да напомене цару: е је српскоме патријарху и његовоме народу сувише дао у својијем привилегијама, па да треба мало поткресати. Главни ударац наперен је на Православну Цркву у Хрватској и у Славонији; јер чим се је патријарх показао, распрела се је унија. Остадоше унијатске владике без народа и без попова. Језуити стадоше увјеравати цара, да се његове привилегије односе само на онај народ, што је прешао с патријархом, а не и на онај, који се је од прије населио на овијем странама. И цар попусти. Од једном на многе тужбе и приговоре бискупске изађе 8. октобра 1701. год. посебна царска наредба на комесију, која је уређивала крајинске послове по Славонији и по Банату. У тој наредби од једном забранише патријарху, да не смије више облазити цркве свога закона, и да се не смије мијешати у духовну управу своје Цркве. Истина, слободно је „несједињенијем“ држати се своје вјере, али у римокатоличкијем дијелу зама имају се они покоравати римскијем бискупима.*) Уједно буде патријарху заповиђено, да се пресели

*) „Der Patriarch hatte weder eine kirchliche Visitation bei seinen Gläubigen vorzunehmen, noch sich irgendwie in die geistliche Leitung seiner Kirche einmischen dürfen. Den Griechisch-Orthodoxen wird zwar die Religionsfreiheit vorbehalten, jedoch seien sie in den katholischen Diöcesen den Bischöfen dieses Ritus untergeordnet“. Schwicker, „Polit. Gesch. der Serben in Ungarn“. стр. 40.

из Славоније (из Сирча) у Сентандреју само да је даље од Марче и од Пакраца — од столица унијатских владика. Бадава се је патријарх томе противио, ипак је морао седити по заповиједи. Ово бијаше први удар на српске привилегије.

Сењски бискуп Брајковић без сумње је знао за наведену наредбу од 1701. год., јер је у Лици удесио послове, да не може љепше за себе. На његов приједлог именује цар (22. септ. 1702.) римског „арцижакна“ Марка Месића, главнијем заповиједником над Ликом и над Крбавом (*inspector in militaribus*), а бискуп га именује својијем намјесником за црквене послове од обје Цркве. А влади предложи, да се за наш народ постави и у његовој бискупији, онако као и у загребачкој — унијатски владика као његов викар; а у Сењу да се подигне богословија за наше свештенство. Мало касније стигне и царска наредба од 28. фебр. 1703. да бискуп одмах оде у Лику, па да митрополита Атанасија са свијем проždене из царскијех земаља; па ако то не би могао сам извршити, нека одмах јави у Грац. И тако мораде митрополит и опет бјежати између свог народа, а код свијех царскијех привилегија.

Сад су биле са свијем одријешене руке Марку Месићу. Није шала добити од једном и свјетовну и духовну власт! Само мислити можемо, како је морало бити православноме народу по Лици и по Крбави, кад му је заповиједао и општином и Црквом и тијелом и душом свештеник Римске Цркве, па још у оно вријеме! Месић навали свом силом, да Србље одмах преведе у своју Цркву а без унијатског моста. Са унијом виђало му се споро и зановијетно. Он стане дијелити парохije свештенике намијештати, збацивати, казнити и судити и од једне и од друге Цркве. Није се ту знало ни за српске привилегије ни за патријарха. Прогонило се ужасно. Све боље земље отимаху Србљима, па их даваху Крањцима, а што је највећма забољело Србље, стану их нагонити, да плаћају десетак од својијех земаља римскијем свештеницима. Или плаћај

или се сели одавле, гласила је заповијед! Бискуп опет све је силе напрезао, да Србље подвласти и да их преведе к Риму. Већ се тада спомиње у једном службеном извјештају тајне цесарске канцеларије, да су Капуцинери у Лици предобили за Римску Цркву 400 иновијераца. Бискуп је тражио на све стране помоћи, па и од самог папе. За нас је врло важно његово писмо на папу Климента XI. и с тога ево га у изводу оvdје саопштавам:

„Моја је бискупија врло опсежна“ — вели бискуп папи — „великим дијелом у странама ономадне Турком отетих; али немам свећеника учених, и који би латинском језику вјешти били, било за подучавање народа у стварима вјере, било за враћање несједињенијех, којих много имаде. Овај недостатак могао би се тијем испунити, када би се од другуд позвали мисионари, што су вјешти језику словенскоме и друкчије учени. Али ја их не најмим, јер су моји бискупски дохотци тијесни. Када би ваша светост двије стотине шкуди на годину одрезати рачила, душевно би се на ту сврху окренуле јере у сењској бискупији нема жупе а у модрушкој мало која, гдје не би несједињених било. У сењској бискупији, а у жупи оточној јесу сами Хришћани у вилићком срезу; а већим дијелом у Гадској гдје број душа лако тисућу преваљује“.

„У Вилићу поспрдују се с нашој црквом св. Духа, славном негда чудеси, и воле другдје литургију држати. Ја памтим, када је у Брлогу католички свештеник мјесто жупника служио а сада имаде само дванаест кућа католичких, а остали имаду несједињеног пароха“.

„Брињска жупа засиже и Дабар, Прокике и Лучане, села међу странама, у којијех околини мнози несједињени стоје, ну ипак би чешће наше цркве похађали, када их не би њихови попи злогрдили“.

„Четврти дио косињске жупе држе католици, а остало имају хришћани са својим попом, и ови су тврдокорнији

од других у следбѣ. Мимо то имаде несједињених грчке Цркве у срезу св. Јурја, Крипотах, Јабланца и Красна помјених скуна с нашим, али немају свога ван нашег духовника“.

„У бискупији модрушкој или крбавској заглавише несједињени жупе: модрушку, општарску, огулинску до двије стотине кућа и цијело земљиште обатањеног градића у Плашком; у Цареву Пољу неколико кућа; у Муњави већина; у Отоку не баш мало, а у Моравицах изобила. Сва ова мјеста имају свога попа“.

„За тоуњском жупом обратише несједињени читав крај око Дубрава и Гомирја имајући попа у Дубравах, а калуђере Васиљевце у Гомирју на своју корист. Градићи негда праве господштине као: Тржић, Полој, Перјасица, Будачки и Благај, стајаху разорени и опуштени, а сада се сале у њих већином Хришћани“.

„Бискупија сењска и капитул немаху сада нити земаља нити кметовах нити десетинах; и сви годишњи доходи оба двајух непрелазе шесет фор. Према се знаде, да је селиште Лучани у брњској капитанији имање бискупа сењског, полаг отвореног листа кнеза Ивана Франкопана од 1497., на којем селишту не могаше нитко од страха турског становати: па су ипак капитани допустили, да га населе бјежећи у наше стране Хришћани и до дана данашњега бискупа ничим не спознаду“.

„Све окружје красанско лежеће у бискупији сењској било је дано и даровано капитулу сењском од цесара и краља Фердинанда, повељом од 1527. за подушје Лудовика краља (погинувог у ритих код Мохача 1526.) Ово окружје заселише Хришћани допуштењем сењскога капитана, а нити познају капитул за господара, нити хоће на плаћање десетина подложити се“.

„Прије неколика љета тежаху винодолски Новљани Загон земљу и даваху бискупу десето. Кашње оставише ту земљу пусту ради страха турскога, док се рат смири; али дођоше

Хришћани, а госпоштина даде земљу њима на обрађивање, те крате бискупу десетину с тога, што су они Хришћани“.*)

Ово писмо бискупово, које је писато око 1700., за то сам овдје изнио, јер нам оно најјаче доказује, да ево у цијелој Сењско-модрушкој Бискупији није било нигдје унијата ни од лијека. Узалудан је дакле био сав труд и владике Зорчића и ђенерала Херберштајна, као и свијех потоњих унијатских ревнатеља и заштитника. По ономе опису Лике од год. 1696. изгледало је, као да је у Косињу било унијата, којима је поповао, скупа са Крањцима и са Хрватима, поп Никола Узелац; али нам ево онај исти писац последије три четири ли године вели као бискуп, да су баш Косињани „тврдокорнији од других у следби“ — и по томе је онда сам поп Никола био унијат у Косињу; или ће прије бити, да се лукави калуђер претворио пред бискупом, само да му остави и оно крањскијех и хрватскијех овчица! Још овдје морам истаћи обашка, како бискуп и гомирске калуђере изрично спомиње као „несједињене“ — те онда не знам, по чему г. Лопашећ (Карловац 163.) тврди, да су гомирски калуђери све до 1713. год. били унијати. Али кад они нијесу били унијати до 1700., као што нам бискуп свједочи, онда нијесу ље ни касније, јер за то имамо јаке доказе, које ћемо и навести на својем мјесту.

Из наведеног бискуповог писма још се и то лијепо ра-забира, како бијаше доста мјеста, гдје се нико од старосједи-лаца настанити не смједо, па се Србљи и ту настанише.

Чим је дакле завршен рат Карловачкијем Миром, испуни се пријетња кардинала Колонића, којом је оно пријетио па-тријарху. Он истјера патријарха из Славоније, а митрополита Љубојевића из Лике и из Крбаве, а ваљда и из остале Кра-јине, у намјери, да опет отпочне унијатске комедије; али му

*(М. Сладовић, у повјести бискупија стр. 46.—52. Ово нас у овоме писму Сладовић називље Хришћанима, а како нас бискуп називаше у ориџи-налу, не спомиње се.

не дотјече времена, да постигне какве заманпније успјехе у томе.*)

* * *

На скоро за тијем зарати се наша царевина са Французима због шпанолског пријестола. Србљи из сва три овокрајинска ђенералата оду на полане сјеверне Италије, да се тамо бију са Французима. У исти мах букне у Угарској велики устанак против цара и против његовијех власти, под вођем Фрањом Ракоцијем. Сад је Беч опет требао Србље и храбре српске војнике. Опет се зачуо из Беча загушљиви поклич: „Камо брате Краљевићу Марко? Али је и Ракоција осјетио, шта вриједе Србљи ономе уз кога су, па с тога обрати се својијем прогласом од 9. августа 1704. год. на Србље у Угарској, гдје их озбиљно позове, да устану на оружје без оклијевања и да пристану уза-њ ради обране отаџбине и њезине угушене слободе. Па ако пристану уза-њ, онда да не ће од сина на сина и од потомака на потомке никаквијех пореза плаћати, него ће само служити отаџбини својијем оружјем. А не устанули „за драгу угарску отаџбину, па с тијем и за своју властиту слободу, или окрену ли можда то оружје против нас — то ћемо их онда потући и поклати, па ћемо сасјећи и саму дјецу, само да вастако са свијем истријебимо из наше угарске отаџбине“. Овако је Ракоција поручио Србљима преко патријарха, а патријарх без премисљања и без одговора пошаље овај проглас царскоме двору и остане са својијем народом вијеран цару као и свагда прије. Овај начин патријархов замучкао је и самога кардинала Колонића и сву његову војску бар за час и бар на очи.

Одмах добије патријарх преко Ратног Савјета одговор на своја потуживања, да ће се српске привилегије потпуно из-

*) Види о свему што рекох: Сладовић 808. Смичиклас II. 294. Glas 210. P. Лопашин, Карловац 160.

вршити, у колико још нијесу извршене, чим се поврати мир у Угарској. Тако остане до смрти цара Леополда, која га стиже 5. маја 1705. год. — Наслиједио га је син му, Јосиф I.

У лето 1706. год. (16. јуна) преда патријарх новоме цару опширну споменицу, у којој најприје у осамнаест тачака изређа све повластице добивене од покојнога цара, а за тијем у двадесет и четири тачке изређа опет све неправде и сва насиља, која се чине противно данијем повластицама. Ту је патријарх најодлучније молио, да му се призна и црквена и свјетска власт над Хрватском и над хрватскијем Приморјем, над Ликом и над Крбавом, над Карловачкијем Бенералатом и над Зринопољем, а онда већ над осталијем земљама, гдје год има православног народа. Молио је, да се опозове она наредба од 1701. год.; да се поштује Православна Црква и права њезинијех епископа; да се у помијешанијем котарима бирају и по два Србина у заступства; да се не пријечи подизати штампарије и школе; да се забрани погрдни назив „шизматичи; да се Србљи изједначе са Мађарима, који се Србљима показују као љути непријатељи; да се поставе два савјетника, које ће бирати народ код угарске Дворске Канцеларије и да им се одреди пристojна плаћа; да се изједначе српски војници и официри са осталом царском војском; да се наплате ратне штете; да се призна српско племство и т. д. Лично за себе искао је патријарх, да му се даде 20.000 форината за имање Сечуј, што му је одузето; да му се исплати шеснаест хиљада форината у име заостале пензије; да му се даде наслов савјетника и кнеза од Албаније и да му грб буде наслъедан у његовој фамилији.*) На ову патријархову споменицу слиједила је 7. августа 1706. год. свечана потврда српскијех привилегија од цара Јосифа I. ево овијем ријечима:

„Јосиф и т. д. По што смо милостиво расудили разумне молбе споменутога патријарха и архијепископа Арсенија

*) Schwicker, Pol. Gesch. d. Ser. crp. 43.—45.

Чарнојевића и сталежа цијелога племена, српскога или илирскога народа, као и знамените заслуге, стечене за наш прејасни дом, — гдје речено племе и народ, у свијем промјенама, у свијем љутијем ратовима са најжешћим непријатељем у овијем садашњијем бунтовничкијем насиљима, навалама, ште-тама и у другијем неприликама и непогодама — не само да оста у потпуној, сталној и непревртљивој вијерности према дому, него и самијем дјелом у многијем приликама, великодушно засвједочи своју поданичку ревност, како унапређењем корист и службе за Наш дом, тако исто и пружањем готове помоћи као и поднашањем општијех терета; — гдје (народ), не штедећи ни крви ни имања, но држећи сва добра под ништа; не марећи за опасности живота и свијех невоља, па држећи се постојано уза свога законитог цара и господара — а само да осујети непријатељске и бунтовничке намјере: — бесмртном похвалом праву поданичку дужност испуни, и до пошљетка испуњавати обећива и жели: — милостиво хоћемо да уважимо најпонизније прошње споменутијех молилаца“.

„И за то по нашем истинитом знању, по здравом савјету и по благорасудној вољи, пуном царском и краљевском влашћу и важношћу прије споменуте привилегије, слободе и правиче, које су им најмилостивије дозвољене царском отвореном грамотом Нашег прејасног Господина и родитеља — овијем писмом најљубазније за пријатне држимо по цијеломе њиховоме садржају, закључцима и изложењима, те их по свему и по свачему најмилостивије одобравамо и потврђујемо; задржавајући себи при томе најпотпунију власт — када се по вољи Божјој и сложнијем заузимањем Србаља и осталијех Нашијех вијернијех поданика, мир поврати у Нашем угарском краљевству и покрајинама, — да те слободе, права и привилегије проширимо и у бољи их ред према приликама времена поставимо;

а уједно и да пространију Нашу милост до српског рода већма покажемо, како то буде одговарало користи и добру Нашег царства и Нашијех земаља, а особито самога српскога народа“.

„С тога овијем оштро налажемо и заповиједамо свијем Нашијем редовнијем судовима, како црквенијем тако и свјетскијем, даље свијем Нашијем поданицима, министрима и чиновницима ког му драго степена, чина, достојанства и имена и осталијем нашијем вијернијем и љубазнијем поданицима: — да споменутоме патријарху и архијепископу и свијем сталезима реченог српског народа — све прије наведене привилегије, права, слободе, власти, милости, дозволе и правце, што су им овом Нашом граматом потврђене, употребљавати, уживати и њима се радовати оставе мирно, без запреке, без смутње и без сваке напасти; да (привилегије) држе, штите и да се не усуде учинити нешто, што би било противно њиховоме садржају, а нека не допусте, да се усуде и други то чинити; друкчије ће пасти у Нашу и Нашијех наслѣдника најтежу немилост; па осим што ће им се дјело уништити, још ће платити казне тридесет марака чиста злата и то половицу фискусу или Нашој благајни, а другу половину онијем, којима се учини неправда“.*)

Ова важна конфирмација цара Јосифа I. проглашена је 29. септембра 1706. и преко краљевске угарске Дворске Канцеларије за цијелу Угарску и за све земље, које су здружене с Угарском, дакле и овамо за троједницу. Овдје је већ додата ограда, да ће се српске привилегије поштовати „без повреде туђијех права“.

Лијено је цар написао и потписао признавајући јавно велике српске заслуге за царски пријесто, али су бискупи и што какви царићи били моћнији од цара. На царском двору у Бечу господарили су Језуити као повјереници Римске Про-

*) Види издање од Жефаровића, Беч 1745.

паганде. И ако је цар потврдио српске привилегије и онако оштро попријетио, да се не вријеђају, ипак су Језуити уде-сили, да се та потврда овамо по Хрватској и не прогласи. По томе овдашње власти нити су знале, нити су хтјеле, да знаду за српске привилегије. Кад је патријарх добио царску потврду, пошаље он одмах владикау Атанасија у Ливу и у Крбаву, као у своје владичанство, и старац оде тамо. Али је тамо заповједао, као што знамо, арцијакон Месић, који, кад је видио да не може с мјеста превести Србаља на своју вјеру, позове у помоћ из Марче унијатског владикау, Гаврила Турчиновића (1700—1707.) да Србље унијом превари. Чим дође митрополит Љубојевић у Лику, тужи га Турчиновић самоме цару. Тужио је управ самога патријарха (26. септ. 1706.), како је поставио „новога шизматичкога владикау за Ливу и за Крбаву, по имену Љубојевића, па да му тај одвраћа народ и калуђере од уније“. А исто тако тужио је Љубојевића и сењски бискуп, Венедикт Бедековић (1704.—1711.), да је долазио у Ливу и да „муги“ по народу.

На ове тужбе искали су из Беча од Ратног Савјета у Грацу извјештај, да каже: ко је тај владика Љубојевић? А из Граца одговоре 1707. да је Љубојевић „Metropolita und Bischof deren Reizen in der Lika, Karbavia und Zrinopolischen Bezirk“. Даље се вели у истом извјештају, да је Љубојевић о своме твоику подигао манастир Комоговину, па да га је повјерио на управу својем викару, Дионисију Поповићу.*)

Текар послије свега овога добије митрополит Атанасије царску потврду, као владика и за Ливу и за Крбаву, и то неће под јесен 1707.; а за Карловачки Бенералат и за Банију добио је царски патенат још 1696. као што то напријед рекох. Тако је ето крвави рат подупрљо патријархову молбу! Тако је митрополит Атанасија на љуту силу добио Ливу и Крбаву као законити владика! Бар га од сада не смједоше државне

*) Нештампане листине у збирци г. Р. Лопатића.

власти гонити између народа му, а како су га гледале, лако је појмити.

Смрт патријарха Арсенија III. Први српски Сабор у Крушедолу 1708. Установљење посебне митрополије за Србе у Бесаревини.

У јесен (27. октобра) 1706. умре у Бечу блажени патријарх Арсеније III. Чарнојевић, понијевши са собом на онај свијет бар ту утјеху, код свијех многобројнијех невоља: што је добио прије смрти од цара Јосифа I. ону знатну потврду народнијех привилегија, и што је Православну Цркву у Хрватској и у Славонији управ отео из унијатскијех чељусти. Већ сам прије споменуо, како је за Сријем и за Славонију постављен 1688. год. унијатски владика Лонгин Рајић. Послије смрти Лонгинове именује цар Леополд I. дипломом од 31. марта 1694. Петра Љубибратића, архимандрита и ђенералног викара биоградске и сријемске митрополије, за епископа „влашког епископата“ у Сријему. А кад овај умре 2. јуна 1704. год. одређен је био за наслједника синовац му, Јоанићије Љубибратић. Таман, кад га је хтио загребачки бискуп инсталирати за унијатског владика у Пакрацу, похита тамо патријарх из Беча, па му некако пође за руком, да откупи од Јанићија владичанску кућу с црквицом, па Јанићија пошаље у Русију, знајући да му овдје више није било станка од Језуита. На Спасов-дан 1705. посвети патријарх у манастиру Крушедолу Софронија Подгоричанина за пакрачко-славонског епископа. Тако постаде данашње Пакрачко Владичанство, а нестале унијатског у Сријему и у доњој Славонији.*)

Овамо у Хрватској постави патријарх митрополита Атанасија за сав Карловачки Бенералат, дакле и за Жумберак,

*) Види: Fiedler, Beiträge zur Union и т. д. — Шематизам Архиепископства Карловачке стр. 9.—11.

„Срби у Угарској“ од Пико-а, по Пријеводу Ст. Павловића стр. 106.

за Лику, за Крбаву и за Банију. Тако је и други унијатски владика, онај у Марчи, остао истина на својој столици, али без народа. Овај је остао само да и даље прави неприлике, и да отимље за се народ и од Пакрачког и амо од Карловачког Владичанства. Није дакле чудо, што су Језуити ужасно мрјели на патријарха. Пронијело се је по народу, а ушло је и у књигу, да су га они и отровали у Бечу.*) Ко нам једном успише праву историју Православне Цркве овамо у Бесаревини, тај ће нам и то боље освијетлити, а тај ће имати посебно да оцијени велике заслуге патријарха Арсенија III, које је стекао за Православље, а с тијем и за Српство у Хрватској.

Када је умрљо „блажени и богоугодни муж и учитељ наш, сладки патријарх кир Арсеније“, примио је црквену управу, као администратор, већ познати нам владика, Исаија Баковић. Он је патријарха и сахранио, те настане у Бечу за тијем, да се сазове Сабор ради избора новог црквеног поглавара за српско-православни народ на овијем странама. За онај дио нашега народа, што је остао под Турцима, изабран је још за живота патријарха Арсенија за српског патријарха у Пећи, неки Калиник. Али је онда тешко било и саставити Сабор. Нигдје никакве уредбе за то; народ просут и поцијепан на све стране; а од државне стране гледају на нас „како на злочинце и тате“. А у каквом је јадном стању налазио се наш народ у уно вријеме — јасно се дознаје из писма владике Баковића на коморанску општину: „Тако питате — вели владика — за наше послове општенородне, веома тешко иде, не знамо што ће из нас најпослије да буде. Нијемци и Мађари своје господарство поправљају и тврде, а други и што који имаде и оно раде, да им покваре; а што знамо чинити, када смо овакове пошљедње ништете допали. Једно сиромаси, друго неучени, треће

*) Гласник XXXV. 75.—66.

несложни, четврто у туђем господарству, и сваки нас ненавиди, и на нас вичу, како на злочинце и тате, и како можемо што добити или обдржати, кад су од свега руке празне и свезане, никоме се ништа не имаде од куда дати, ни агенту немам чиме платити.”*)

Код оваког стања заиста је и морао од страха зепсти „биједни и горки страдалац и непотребни Исаије Дијаковић“, да се не ће моћи ни састати Сабор, па се довијао свакако, само не би ли се дошло до „пастира и патријарха“. „Ви ту, — пише владика Будимцима из Беча 9. новембра 1706. год. — а други у арадској страни, а војаци и војинставни поглавари на војсци у табору, једни овдје у табору око Коморана, а други на Ердељској страни, трети преко Саве до Лике и Крбаве. Сви уједно нијесу, никако се саде састати не можемо, а без тога бити не можемо. За то смо овако самотрили, ако бисте добро учинили себе и својој души и својему послитку, да бисте опште помолили господара Манојла, капетана од Пеште, а другога од Табахани, а једнога од Сент-Андрије, и да их овамо отправите и пошаљете. И отуда идући, ударите у табор до тих војинставних поглавара, те се договорите, нека и они пошљу господина Хажи — Мојсеја (Рашковића) и јоште једнога од Лике и Крбаве, и нека узму печате од свију официра. Такођер и ви учините, узмите печата колико више можете на једну хартију белу, али напишите тако: „ми вам долу писати иштемо и одбиримо са свим народом, и обште како духовним тако и светским, себи за поглавара и учитеља“, а именом немојте, не именујте; теке место оставите да нам буде пастир и патријарх. И тако нека овамо принесу више речени ваши посланици, и са том истом књигом нека пођу до Коморана и Ђура, нека тако писмо од Христијан узму. И то сви чините, докле је време, саде се јоште може што учинити, а послје не знамо како буде“.***)

*) „Беседа“ 1868.

**) Гласник, 2. одељак, књ. III. стр. 54.—56.

Овако позвани народни посланици састану се у Карловцима 18. септ. 1707. и ту закључе, да се пише сталноме српскоме заступнику на царевом двору, а тај је био Христифор Игњат пл. од Гаријена и Рала — како је народна жела, да се што прије изабере нови старјешина на мјесто умрлога патријарха Арсенија III. Цар Јосиф I. дозволи превишњијем ријешењем од 18. октобра 1707., да се сазове српски народни Сабор ради тога избора. За царскога повјереника буде одређен споменути српски заступник на цареву двору. Владика Ђаковић поручи свијем владикама, да изаберу посланике за Сабор, па да му пријаве имена изабранијех посланика. Какве су онда биле неприлике у овоме нашем владичанству, помислио би човјек, да народ из овијех крајева није ни знао за свој Сабор ни за своје црквено средиште.

Али је наш митрополит Атанасије умио прибрати свој народ око себе, не бојећи за то ни бискупа ни њиховијех слугу — унијатскијех владика. Он сазове из цијелог свог владичанства као неку епархијску скупштину, која изабере своје посланике за Крушедолски Сабор, и даде тијем посланицима закониту вјеровницу, да с њоме пођу на Сабор у име свега народа. Имена изабранијех заступника саопшти митрополит Атанасије владици Ђаковићу, а овај их предложи заједно са осталијема царскоме двору, па одатле је ваљало чекати позивнице и „пасуше“ да се пође на Сабор.

Али у Бечу и опет стану друкчије тумачити српске привилегије. Неки савјетници стану доказивати цару, да привилегије цара Леополда важе само за онај народ, што је с покојнијем патријархом иселио, а не и за онај, који је прије патријарха дошао амо. Главни ударац дакле намијењен је православноме народу у овоме владичанству и онда ономе у Вараждинском Генералату; јер тај је народ већином иселио амо прије патријарха Чарнојевића и прије привилегија. Са свијем је очевидно, како се мудро удешавало, да овај народ и на даље остане под власти унијатскијех владика у Марчи. Па

макар што је и сам цар Јосиф I. у споменутој својој конфирмацији од 7. августа 1706. од ријечи до ријечи, пуном царском влашћу, потврдио све три привилегије свога оца — цара Леополда I., те тијем признао и потврдио српском патријарху пуну црквену власт и над православнијем народом по Хрватској: ипак, одмах послје смрти патријархове, пристане и сам цар, да се на Крушедолски Сабор позове само онај народ, који је с покојнијем патријархом преселио.

По наредби придворног Ратног Савјета од 13. октобра 1707. смјело је на Сабор доћи само 57 посланика, али из Лике и Крбаве, из Баније и из Вараџдинског Бенералата није смио ни један доћи; а тако је спућен и царски комесар у напутку од 18. октобра 1707., да не пусти на Сабор посланика из реченијех крајева, него „ако би се што покренуло због Лике и због Крбаве, не треба се ни у шта за стално упуштати, већ само међу тијем на извјештај узети“.*)

*) У погледу избора спућен је комесар: „да народ, који ће бирати, на три засебна сталежа т. ј. на црквени, војени и грађански раздијели, и на пошљетку да настоји ствар тако удесити, да од способнијех особа само три у кандидацију дођу, а онда од Нас или да се Нашем властитом премилостивом наименовању надате или ако кратко вријеме, превелика жеља или ти опасније незадовољство народа друкчије не би допустило, да у том случају наше потврђење прије правог обнародовања дочекате, тако да и ново постављени поглавица и сав народ инсталацију једино од Наше царске милости признају и приме. Ако би пак, Наш посланиче — комесаре, за времена примјетили и опазили, да општа воља на Исаију Ђаковића нагиње, то ћете истог у Наше име одмах наименовати и поставити“.

„За тијем прије свега треба да се зависност од Пећке Патријаршије и од свију у турском царству потчињенијех патријаршија избјегне и коначно откаже, понајприје у стварима, које би какве свјетовне користи са собом или за собом повући могле“.

„И премда смо Ми иначе не само споменутоме Ђаковићу, но и свему народу Нашом царском милошћу свакако наклоњени, то ћете ипак наредбу учинити, како да нови митрополит, као што би се то могло судити, не присвоји себи право владања над свијем српскијем (рацким) народом без разлике разноврснијех услова, но да јединцато има заповиједати над клиром у чисто духовнијем и црквенијем дјелима; шта више, да и ту само мање свештене особе, као намјеснике и т. д. може постављати, а никако да није овлаштен

Бог би драги знао, да ли је за ова домишљавања и спуштања по Бечу знао наш митрополит Атанасије! Само толико се зна, да је он дуго чекао на позивницу из Беча, па кад видио да је није — крене он на Крушедолски Сабор са своја два посланика — калуђера: и без позивнице и без путне дозволе. А како је старац путовао; како се уз пут састао са царскијем комесаром и како су се ту преријечили — онда како је силом ушао у Сабор и ту бирао новог црквеног старјешину — најљепше нам је то описао сам комесар у својем извјештају о саборској радњи на самога цара. Па да послужимо самога комесара.

„Ваше царско Величанство по превишње урођеној Вам благодети, милости и доброты, на скоро послје најмилостивије наложеног ми и у вјерноподаничком страхопоштовању извршеног ванредног посланства к отоманској порти, благоизволисте и опет на моју недостојну особу погледати, одредивши ме премилостиво, да по најпокорнијој молби српскога народа, као његов сталан придворни посланик, у свијем дјелима њихове приједлоге, жеље и тегобе свагда саслушам, такове Вашем цар. Величанству исто као и Вашем министарству најпонижније подносим, донесене пак одлуке њима обзаним и иначе да се у свему најбоље за њих заузмем, како би они могли уживати дужну обрану, извршивање и остало, што буде правичност изискивала, по гласу премилостиво им од Вашег Величанства одобрених привилегија“.

„Ваше ц. Велич. уједно ми наложиште, да из царске милости дозвољеном митрополитском избору у име Вашег Величанства и највише особе присуствујем; по томе имам в. Велич. не само у име моје маленкости, него у име читавог српског

постављати епископе, од којих право одобрења или потврде искључиво Нама припада“.

„Беседа“ бр. 9 (27) 1869.

Упореди: „Српски Народни и Црквено-народни Сабори у Уграској од 1690. до данас“, од Дим. Руварца. Земун 1889. — Бартенштајн по Сандићеву пријеводу стр. 27.

народа изјавити најпокорнију захвалност на засвједоченој царској милости; а у исто доба подносим извјештај Вашем ц. Велич. не само о предузетом изборном акту митрополита, но и о свему. што би на мом путу и повратку могло бити поспјешно дужној царској служби. Разматрајући дакле неуморним трудом све, што царски највиши налог и премилостиво царско упуство у себи садржи, кренем се на пут 14. новембра прошле 1707. г., те иза мучног, скоро немогућег путовања, приспијем најпослије срећно 6. декембра пред вече у Черевих, тако названо и три сата удаљено село од Петроварадина, гдје ми се на скоро за тијем, Атанасије Љубојевић, митрополит личко-крбавског округа — човјек око 80 година — пријави с молбом, да га удостојим те части, да ме може походити, што је по пријави одмах и шљедовало. По што ме он поздравил и ја му за то захвалим, запитам га између осталог, како је и за што је он амо дошао? На што ми он, у присуству капитана моношторског, а пред неколицином становника истог мјеста, одговори, да му је владика Исаија Ђаковић јавио, како ће стићи заповијест и Ђенералату Карловачком, да му тамошњи Ђенерал има допустити, да слободно може отпутовати у Сријем ради избора новог митрополита, заједно са осталијем посланицима из тамошњијех окружја, што је истоме Исаји и обећано, у слијед његовог, царскоме двору препокорно поднесеног списка онијех особа, које би имале доћи на избор. Будући пак да ова заповијест није на вријеме стигла, то је он мислио да ће закаснити, те се тако без оклијевања кренуо на пут са још своја два посланика — калуђера, имајући у рукама од истијех окружја пуномоћ, да може поћи бирати новог митрополита; а кад га ја опет запитах, како је могао доћи овамо без знања, без дозволе и без претходног добивеног путног листа од тамошњијех Ђенерала и другијех заповједника, одговори ми, да он није прошао кроз ниједно мјесто уз пут, гдје би било каквијех заповједника, па да је тако свој предузети пут, (као што сам и сам видио) са свијем срећно превалио“.

„Дне 8. у јутро дођу к мени четири владике, (а више их није ни дошло тамо) и то: Исаија Ђаковић, јанополски; други Стеван Метохијац, из Сријема; трећи Атанасије Љубојевић из окружја личко-крбавског и четврти Софроније Подгоричанин, пакрачки. Сва четворица дођоше ми с поздравом, како су они с цијелијем народом жељно ишчекивали мој долазак, на чему им се захвалим најучтивије, споменувши при томе досаду рђавог пута, који ме је толико задржао. У разговору кажем и опет реченоме Љубојевићу, да ми је од срца жао његове дубоке старости и тегоба, што их је морао поднијети на путу у ово зимње доба, додавши, да је он могао и изостати, особито како није добио позивнице, да амо дође; а за то би га извинио ја и сав народ. Али ово поновљено испитивање, разлагање и и показано сажаљење, више га је ожалостило него ли утјетило, јер ми рече, како се боји, да ми његово друштво није особито драго, као што му и други већ припапнуше, да су га оцрнили непријатељи код царског двора, па да је тамо рђаво уписан. На то му ја одговорим, да ми није ништа познато о томе каквом оцрњивању и опадању, већ да знам само то једно, да се бирање новог митрополита распростре само на новодоселенике.“

„Ту он сад удари у доказе, да и у његовом округу има новодоселеника, и да је тај народ као и остали готов засвједочити и у напредак дужну вијерност и оданост њег. ц. Вел. као своје законите краљу и господару, коме се је својеволно подвргао, (овдје је митрополит мислио ону православну Рају по Лици, по Крбави и по Поуњу — што но помогла прогнати Турке, па се онда добровољно подвргла овдашњој царској власти.) те му и од сад жели жртвовати своју крв, живот и имање. Ако би се пак предузео избор без њега, то он не би био дужан признати таковог новоизабраног митрополита, нити би га он сматрао цијелога свога вијека као законито изабраног, јер би се тако и он наметнуо своје

владичанству за митрополита. Из овога нека изволи Ваше Вел. најмилостивије увиђети, да се овај више поменути митрополит Атанасије Љубојевић, једва од пасивног, никако пак од активног гласања искључити није могао при митрополитском избору, а то с тога, што је тај старина код цијелог народа у великом поштовању и уважењу, па тијем, што би се његова особа јавно презрела и искључила, могло би у овом јогунастом народу не само букнути велико незадовољство, него би то врло ласно могло повући за собом и опасну шизму (расцјепљење или раскол)“.

Али кад је комесар стигао у Крушедо, „скупили су се на избор тек неки посланици и то из околних окружја, а из удаљенијех крајева нико није дошао“ — па с тога изјаве присутни заступници да се „не може к избору приступити прије, него се позову и посланици из другијех округа, бојећи се да они, који сад овамо не дођоше, на највећу саблазан њихове вјере, не би хтјели признати новог митрополита, а лако би се можда и народ могао побунити“. Уједно замоле посланици комесара, да се с тога одгоди избор до 6. јануара. Па тако је и било. Текар о Св. Богојављењу 1608. искупе се народни посланици у Крушедо и позову комесара из Карловаца, да већ једном предузме избор митрополита. А како је даље било, ево да опет послушамо из комесарова извјештаја:

„По што сам пред вече у споменуто село Крушедо стигао, одмах ме нарочито изаслане депутације из сваког сталежа поздраве у име свега народа најљуђуднијом добродошлицом због мог срећног доласка, изјавивши ми, да су они истина из почетка били тога мишљења, да прво тројицу за митрополитски избор у кандидацију ставе, а друго да митрополита по њиховом већ од неколико стотина година уобичајеном начину, (од којег нијесу били наумни одустати) т. ј. коцком бирају; али да су се сад другом предомислили. Узели су у зрело расуђење моје различне приједлоге и друге наведене разлоге, да би било више у корист, како Вашем царском Вели-

чанству, тако исто и њиховијем црквама и народу, кад би се сложили, да у кандидацију не дођу тројица, већ двојица, које сам ја предложио, т. ј. Исаија Ђаковић јанопољски и Стеван Метоксијац сријемски владика (особито пак што би тешко било Атанасију Љубојевићу због његове дубоке старости, а Софронију Подгоричанину због његове младости тако високо достојанство повјерити), а уједно кад би се сложили и у томе, да митрополита не бирају коцком већ једногласице. И тако се сав народ у томе сагласио, да ће они ту сву ноћ бдјенија чинити и молити се свемогућем Богу за помоћ, а у јутру да ће ме прописаном свечаности у цркву допратити“.

Сјутрадан састане се Сабор и најприје одреди „царску свету и свештену обитељ, манастир Крушедо, да буде митрополитска столица за сав словено-српски народ, који се налази под власти свијетлога римскога ћесара“. — А по томе на Светога Јована 7. (18.) јануара 1708. пред царскијем комесаром „опште и једнодушно сложивше мисао, произбрахом бити и именовахом првјешаго и начелњешаго митрополита, господина Исаију Дијаковића, здјешњему нашему Словјеносрпском у народу, под власти ћесарскија свјетлости обрјетајуштаго се“.

По добивеном напутку царски комесар прогласи у име цара Исаију „за законито изабраног митрополита и Источне Цркве начелника до даље царске најмилостивије потврде“.

Ново изабрани митрополит одмах се у Сабору зауне:

1. да ће се држати „свете Источне Цркве наше, закона грчкога“; 2. да ће „светјејшаго и блажењејшаго архиепископа словено-српскога познавати за старјешину по првопријестољу и у духовнијем пословима да га се не ће вјечно одлучити“; 3. да ће бити до гроба вјеран ћесару и краљу угарскоме; 4. да ће православне епископе и сав духовни збор словено-српског народа свакога по достојанству поштовати и са свима бити у општој љубави и у договору за свако добро; 5. да

ће по старом обичају о Духовима сваке године сазивати Сабор ради договора и ради духовног уређивања и 6. да га порази Света Тројица и Богородица и да се лиши власти, ако би каквијом ђавољјем напутом учинио нешто, што би било противно нашем хришћанском Православљу или Ћесарској свјетлости. За овијем зауну се присутни епископи и то: „првјеје богољубазни епископ кир Атанасиј босански“, — а онда и сав Сабор, да ће новoga митрополита слушати и признавати „доке год он остане у Православљу и у вијерности Ћесарске свјетлости“. Као посланици из овога владичанства изабрани су били осим владике: протопоп Кузман, поп Дамјан и из Гомирја јеромонах Данило Љуботина. На Сабор је дошао, како оно рече комесар, владика са своја два калуђера, али из записника се разабира да га је потписао сам јеромонах Данило, а она друга два заступника нијесу ни дошли на Сабор, без сумње с тога, што нијесу добили дозволе. С тога мјесто заступничкијех потписа из овога владичанства уврсти владика Атанасије у саборски записник цијелу вјеровницу епархијске скупштине, што је даде изабранијем заступницима. Ево од ријечи до ријечи те важне вјеровнице:

„Крајина горња, Либа и Крбава и крајина карловачка и Зрињско поље; Ми ниже потписани, сви једнодушно, јако духовни и светски, послахом купно са господином нашим владиком Кир Атанасијем Љубојевићем, ва мјесто всех нас на сабор у Сермију, ва царскују обитељ, манастир Крушедол и до светле комесије Ћесарске, господина протопопу Кузмана, и попу Дамјана, и от манастира Гојемирја јеромонаха Данила. И ми сви подложни, што годе они доконају тамо са сабором, ми примамо и ту ми бивши по реду се потписујемо ниже:

Прво, капетан Добривој (Кнежевич) бунички; протопопа Милован Узелац; кнез Радослав Луцић; протѣпа Иван Кнежевић; поп Драгосав Радосављевић; поп Јово Узелац; кнез Јован Орловић; поп Трифун; кнез Трифун; кнез Радосав Орлић, поп Марко Крајетић; поркулаб Марко; кнез Стошен;

поп Радивој Радовановић; поркулаб Вукадин Корица; и сви опште по имену, велики и мали обраћајушти се христијани, ва више речена мјеста, сија пишемо тако да се зна“.*)

На овоме дакле Крушедолскоме Сабору установљена је самовласна Српска Архијепископија односно Митрополија са столицом у Крушедолу за Српско-православну Цркву, у данашњој Австро-Угарској Монархији. У опсег ново установљене Митрополије, у овој земљи, уврштено је и ово наше Карловачко Владичанство, а уврштено је, како смо виђели из саборског рада, само апостолскијем подвигом и непоколебимом одлучношћу, осамдесетогодишњег старца — архијереја и великог поборника Православне — Српско-народне Цркве, митрополита Атанасија Љубојевића, који дође на Крушедолски Сабор „иза мучног скоро немогућег путовања“, како то вели царски комесар, коме су на сваки начин опет боље згоде биле за путовање, него ли митрополиту; — који дође на Сабор кријући се од власти, и без царске позивнице и без путне дозволе „само да не закасни“. А што је још главније код цијеле ствари: који уђе у Сабор, да ту ради и да гласа са својом једноплеменом и једновијерном браћом — управ на силу и противу царске наредбе у поменутом тајном напутку за царског комесара и против споменуте заповијести придворног Рагног Савјета. Не даде се тај збунити ни комесаровијем што каквијем изјавама, ни његовијем жаћењем због дубоке старости. Ово је управ најважнији чин у историји овога владичанства; јер овијем је оно законито прикочено за своје природно, црквено средиште; а баш су бискупи против тога озбиљно војевали. Да није баш овога пута овако урадио митрополит Атанасије, када се је ударао темељ самовласној Српској Митрополији у Бесаревини, Бог зна како би се то касније окретало; а може се знати врло лако, како би се

*) Види цео записник под насловом: „Први изборни сабор у манастиру Крушедолу, 6. (18.) јануара 1708“; у „Беседи“ број 10. од год. 1869. А извјештај комесаров о томе сабору види у 11. 12. и 13. броју исте „Беседе“. Видио сам тај извјештај и у збирци г. Лопашнића.

тумачило! Узело би се и доказивало би се, да ово владичанство мора и на даље остати под власти марчанскијех владика, као што је и било. А тијем би можда противници Православља за свагда препријечили, да се ово владичанство не подвласти својој народној Митрополији. Да је Атанасије чекао из Беча дозволе, не видје њега Сабор ни он Сабора! „Прегеоцу Бог даје махове!“ — рече владика Његуш. Божја милост подијелила је старицу младачку снагу, да поднесе све путне тегобе — а у сред луте зиме — дрмајући се на кљусини — од Метка из Лике, до Крушедола у Фрушкој Гори — а прије немало двије ста година: — па да тако спасе и Православље и Српство за вијекове у овоме владичанству ако Бог да!! Слава ти блажени владико!

Него нека овдје нико не помисли, да је од сад престала борба због Православне Цркве у Хрватској. Не, није престала. Она је још дуго и дуго трајала, што ћемо све видјети овдје, али колико ли би та борба тежа била, да није освојен овај главни бедем на првом Крушедолском Сабору!

Врло је знаменита споменица ново изабраног митрополита Ђаковића, коју је послао цару у име Сабора. Из цијеле те споменице види се врло јака свијест нашијех прадједова и грађанска и црквена, а види се и то, да су наши прадједови добро знали процијенити своје велике услуге, које су учињене за цара и за обрану овијех земаља, гдје су се настанили. Тако је молио митрополит цара Јосифа I. нека благоизволи наредити:

1. Да се српском народу у Угарској даде одвојито земљиште за пребивање.

2. Да наша Црква и сви црквари као: владике, манастири и парохije, калуђери и пароси и сав народ, што живе у царско краљевскијем земљама, зависи само од српског митрополита и од Крушедолске Митрополије све дотле, док царско оружје не освоји столицу наше Пећке Патријаршије; да митрополитска добра митрополиту припадају; да народ сам себи

бира митрополита и поставља митрополитске администраторе; да слободно отправљају своје дужности: владике у својијем владичанствима, калуђери у манастирима, а пароси у својијем парохијама; да владике слободно облазе своја владичанства и да слободно по привилегијама узимљу своје приходе; да народ смије држати своју вјеру слободно као и римокатолици; да се српски народ по градовима и селима не нагони, да светкује римске свеце и просице.

3. Да нам буде слободно митрополитску столицу пренијети на друго мјесто, ако би садашњу столицу освојили непријатељи; да наше владике посвећује само српски архиепископ, да ни један владика не смије за живота своје владичанство другоме уступити, поклонити или завјештати ни на који начин.

4. Ако би се који митрополит или владика или ма који црквени човјек поунијатио, то да је тако већ по томе лишен свога чина, па да буде дозвољено (да се избјегну смутње у народу) поставити мјесто њих: народу митрополита а митрополиту владику и свештену особу.

5. Да се српскијем официрима и војницима и после рата остави њихов чин и њихове плаће, а да се не вређају тежаштву.

6. Да се српски бољари и грађани постављају за градске и за жупанијске чиновнике, као што се постављају Мађари и Нијемци; да се Србљи примају у магистратске и жупанијске сједнице; да се српски трговци не нагоне, да плаћају веће царине и армице него ли Нијемци и Мађари.

7. Да се поштују разни уговори, које склопе Србљи са спахијама.

8. Да се барем српскијем владикама и бољарима даде мјесто и глас на јавнијем земаљскијем Саборима у Угарској и овамо у Хрватској, како би ту могли бдјети над својима правима и привилегијама.

9. Да се слободно исповиједање наше вјере, како у Угарској тако и у Хрватској (односно у Троједној Краљевини) на земаљском Сабору одобри и законскијем чланком обезбједи; а исто тако да нам се допусти, да можемо сазивати и држати Црквено-народне Саборе између себе, када нам гођ то буде нужно.

10. Да српски народ не плаћа десетка, као што је од прије узаконљено, него да тај десетак припадне Цркви и клиру по нашијем привилегијама. (Ово се тицало и Лице, гдје је споменути Месић заповиједао, да Србли плаћају десетак римскијем свештеницима).

11. Да се српске привилегије, што су већ добивене и које би још добили, међу државне законе уврсте и законскијем чланком потврде без сваке примједбе. *)

Ево овако су Србли мислили, жељели и молили, а како су им се одазвали на ове жеље и молбе власници, видјећемо из даље повјести.

Послије Сабора поврати се митрополит Атанасије у своје владичанство, гдје су га власти трпјеле онако у силу Бога.

Обично је пребивао у Комоговини и у Метку, гдје је доградио владичански двор, прибавивши к двору десет рали земље. Долазио је и у Плашки, те би пребивао у оној кули, што је била подигнута ради обране више Дретуље. Још исте 1708. год. на појутарје Светога Илије, умре у Бечу ново изабрани митрополит Исаија, и други Крушедолски Сабор изабере на исти начин и пред истијем комесаром на Ђурђев-дан 1710. за архијепископа и за митрополита, пакрачког владику, Софронија Подгоричанина.

И митрополит Софроније умре већ 7. јануара 1711 год. Тако би суђено митрополиту Атанасију, код своје дубоке ста-

*) Види о тој споменици: „Српски Народни Лист“ за год. 1843. број 30. „Гласник“ 2. одељ. књ. 3. стр. 101. „Гласник“ књ. 67. листина ХСІ. Schwicker „Pol. Gesch. d. Serben“ стр. 48. Шематизам Архидијецезе Карловачке 1884. стр. 11.

рости, преживјети оба млађа, ново изабрана митрополита! У опште последије првог Сабора слабо сам што нашао о нашем митрополиту. Не могах нигдје наћи, ни гдје је умро ни гдје је сахрањен — а умро је у декембру 1712. — овај много-заслужни архијереј овога владичанства, који поднесе сваку муку и невољу, прогањање и презирање од противника св. Православља; али се не даде ничиј и никако ни застрашити ни смести, него сузбивши унијате и бискупе — уведе себе и цијело ово владичанство у заједничку, српску и православну кошницу, а то је у ново основану српску Крушедолску Митрополију.

На једној листини од 1698. потписао се: „Атанасије, Митрополит босни и зринском пољу“. А на печату му био је натпис: „Атанасије, милостију божијеју митрополит босанске крајине, Лике и Крбаве“.*)

*) Карловац, стр. 160.

Фр. Рачки, Старине, књ. XII. стр. 37.

Гласник, 2. одељак, књ. III. листина I.

Шести раздио.

ПОДЈЕЛА ОВОГА ВЛАДИЧАНСТВА НА КАРЛОВАЧКО И
НА КОСТАЈНИЧКО 1713. ГОД. ВЛАДИКА ЉУБОТИНА И
ЊЕГОВО ДОБА ОД 1713.—1739. НЕПРЕСТАНА БОРБА
СА БИСКУПИМА И СА УНИЈАТИМА.

Послије смрти митрополита Атанасија настану амо по Хрватској још црње и грђе неприлике по Православну Цркву. Српске привилегије нијесу биле овамо проглашене ни послјје потврде цара Јосифа I. — и с тога овдашње државне власти, загребачки и сењски бискупи — чињаху се, као да и не знаду ни за нову, српску, Крушедолску Митрополију, ни за њезина митрополита, ни за њезине владике. Бискупи просто не хтједоше признати ни трпјети Православне Цркве у опсегу својих бискупија. Они су се само за час притајали, док је рат трајао. Али чим је у прољеће 1711. коначно угушен устанак у Угарској, те чим су се српски војници повратили са бојишта — наставе бискупи и Језуити тијем жешће свој рат на Православну Цркву у Хрватској. Они се удруже са државном власти, те сложено прегну за тијем, да православни народ по што по то: или одмах полатине или бар поунијате и то помоћу марчанског унијатског владике, Рафајила Марковића, који је био само бискупски намјесник или викар.

У то доба постане сењскијем бискупом, гроф Адам Раткај (1711.—1718). Ово бијаше противник Православља „већи од многијех вреника својих у роду своме“. А друг и велики помагало бијаше му тадашњи карловачки ђенерал, гроф Јосиф Рабата, који је, на грдну невољу Право-

славне Цркве, управљао ђенералатом све од 1709. па до 1729. — дакле пунијех двадесет година. Ово је био ученик и друг онога алогласнога ђенерала Херберштајна, јер је с њиме служио још од 1687. Од њега је наслиједио и ђенералску власт и језуитску мржњу на шизматике.

И бискуп и ђенерао највећма се окуме на православни народ по Лици и по Крбави, гдје је, како знамо, заповиједао арцижакан Месић са својијем Капуцинерима. На препоруку бискупа Бедековића још 1707 бијаше заповједио цар Јосиф, да се у Лици подигне за Капуцине манастир; и то је изведено текар 1710. А по што су ови фратрови дошли са Ријеке, то и опет одаберу мјесто за манастир на мору, а то у Багу. Овијем фратрима била је главна задаћа, да наш народ обраћају к Римској Цркви, и с тога су они наизмјенице путовали по Лици као проповједници. Имали су и своје редовне станице и то: у Перушићу и у Канижи; а овдје им је касније и манастир саграђен. Као проповједници добивали су они знатну потпору и од Пропаганде у Риму, а од 1746. добивали су они од сењске митнице по 1004 фор. на годину, па од овога добивали су лички проповједници нарочито по 280 фр. годишње. Него су на ове фратрове мрјели домаћи римски свештеници, јер су им отимали оно мало круха из зуба; и с тога су се на њих љуто тужили бискупима.*)

Чим је дакле блажени митрополит Атанасије преминуо, навале бискупи и ђенерао, да православни народ поунијате. Они позову већ споменутог владiku Марковића из Марче, те га пошаљу у Лику и стану нагонити народ, да га призна за свога владiku. А исто тако наметну они Марковића и Банији силом за владiku. У Банији заповиједао је гроф Ердеди, па прогласи Марковића за владiku; али народ га не хтједе признати него скочи на оружје — и владика устукне за час испред побуњеног народа. И тако код свијех привилегија и

*) Сладовић, стр. 214. — Л. Поточник: „Нешто из прошлости самостана у Багу“. „Личанин“ год. II. број 4—18.

код свијех царскијех пријетња „бринули су се за унију и за њезино ширење“ — вели министар Бартењштајн.*)

У прољеће 1713. састане се у Крушедолу по трећи пут српски Сабор, да бира митрополита. У сједници дне 25. априла изабран је будимски владика, Вићентије Поповић, Хацилавих од Јањева. Године 1716. ударе Турци на Петроварадин, али буду сузбијени. На повратку срже манастир Крушедо и сасијеку свете кости српскијех деспота, и с тога митрополит Вићентије пренесе митрополитску столицу у Карловце, те се отуда прозвала „Карловачка Митрополија“, како се зове и данас.

Не нађох, који су заступници били на овоме Сабору из овога владичанства. Али који били да били, морали су Сабору представити све грдне невоље, које притискиваху Православну Цркву овамо. Да би се народ лакше бранио од уније, подијели Сабор ово владичанство на двоје, а то овако: од понора воде Лике код Косиња, онда Сењ са Приморјем преко Капеле; онда од Капеле са Гомирјем и са Жумберком до Карловца, а од Карловца све парохije с лијеве стране воде Глине, до њезиног увира у Купу код Бркишевине, остало је под Карловачкијем Владичанством, које се друкчије звало: „Карловачко сењско-приморско Владичанство“. А Лика од Косиња до Звониграда и већ до Тронеђе (Лика, Босна и Далмација), сва Крбава, онда сумеђа десном обалом воде Глине и Банија од Глине до Купе и до Саве, потпало је под ново установљено „Костајничко Владичанство“, које је послје Пожаревачког Мира размакнуто и с оне стране Уне, до иза Козаре: али Биоградскијем Миром (1739.) опет сужено на старе међе. Године 1749. потпала је опет Лика са Крбавом под Карловачко Владичанство, а Костајничко је добило неки дио Сјеверинског Владичанства, и така је подјела остала до год. 1771. Тада је Костајничко Владичанство са свијем уки-

*) Сандићев пријевод стр. 40.

нито, о чему ћу више казати, када дођем својом овој радњом до тога доба.

Подјеливши Сабор владичанство на двоје, изабере одмах и владике за оба владичанства и то за Карловачко: Данила Љуботину; а за Костајничко: Дијонисија Угарковића. На те међу привилегија рукоположи митрополит одмах ново изабране за владике, и онда их предложи превишњем пријестолу ради царске потврде, доказујући, да су православни епископи од давнина управљали на овим странама. И цар Карло потврди оба епископа, не обзирајући се ни најмање на жеље римског епископата у Хрватској.

По што је једнака судба и историја од оба ова владичанства, то ћу ја и на даље писати као да је 'једно, а владике ћу поређати за свако владичанство посебно, док се опет не уједине оба, као што су и била до 1713. године за митрополита Атанасија.

Данило Љуботина, други владика Карловачког Владичанства од 1713—1739.

Љуботина је био родом из Српског Поља код Брлога, гдје и данас има потомака од истог племена, а родио се око 1660. године. Љуботине су поријеклом из Херцеговине, из „Љуботина“, па су их Турци преселили као своју Рају у Лику. У почетку седамнаестог вијека (1609.) удари Раја на свога бегу у Рибнику, код Госпића, па избјегне у Тесаревину и смјести се око града Брлога. По свој прилици још су тада Љуботине доселили у Брлог. Један огранак од истог племена насели се у Пероју у Истри; и данас има Љуботина у Пероју. Наш владика као момче учио је школу у Пероју. Био је калуђер манастира Гомирја, па прије него је постао владика, био је игуман овога манастира. Као манастирски заступник, био је на Крушедолском Сабору 1708. скупа са митрополитом

Атанасијем. По свој прилици био је он и на трећем Крушедолском Сабору 1713.; јер на овоме је Сабору изабран за владикау карловачко-приморских крајева. Конфирмацијом цара Карла VI. од 2. августа 1713. потврђен је Љуботина за владикау „Источне Цркве грчкога обреда, илирскога или српскога народа, у крајевима карловачкијем и сењскијем“. Тада још не зваху нас шизматичима и несједињенима“.*)

Како је међу тим настала промјена на царско-краљевском пријестолу, а како су све старе неприлике код српског народа непрестано трајале: с тога замоле црквено-народни заступници и са Сабора 1713. новог цара, Карла VI., нека би и он потврдио српске привилегије, добивене од цара Леополда. Цар Карло то одмах и учини, поновивши дне 2. августа 1713. од ријечи до ријечи исту ону конфирмацију или потврду свога брата, цара Јосифа. Уједно проглашена је иста потврда цара Карла дне 8. октобра и преко кр. угарске Дворске Канцеларије за сву Угарску и за земље, што су с њоме здружене, а то је дакле и амо за Троједницу. Али и то је остало само на хартији, јер ни овога пута нијесу српске привилегије проглашене званично амо по Хрватској: ни по Провинцијалу ни по Крајини. Што су гођ више наваљивали наши Сабори, наши митрополити и владике, да се српске привилегије и прогласе и поштују по Хрватској, — тим су се јогунастије одупирали томе загребачки, а особито сењски бискупи. Они су наваљивали, да се православни народ подвласти унијатскијем владицама у Марчи, као што је био до патријарха Чарнојевића; и у томе су бискупи налазили најиздашније помоћи од стране државнијех власти.

С тога и ново постављене наше владике: и Љуботина и Угарковић, повратив се са Сабора у своја намијењена им владичанства, налетјеше одмах на највеће неприлике, а све уз царску потврду. Од какве инсталације не би ни спомена.

*) Царска конфирмација у конзистор. архиви број 3. — Гласник VI. стр. 56. — Лопашећ, Карловац стр. 160.

Владике су дошле међу свој народ, и овај их је једва дочекао; а државне власти, бојећи се народне побуне, моралоше их трпљети онако „на пасушу а у силу Бога“.

Али силовити бискуп Раткај није могао ни тако да подноси. Он најодлучније забрани, да се нове владике постављају у опсегу његове 'бискупије, захтијевајући да се сви „шизматичи“ њему подвласте, а непосредна управа да се преда унијатском владици. Још је нешто било неправо бискупу. Кад су Турци прогнати из Лике и из Крбаве, онда заузму Србљи све најбоље земље, јер су их на сабљи отели од Турака (mit dem sabel erworben ergründt). А оне Крањце и Хрвате, што но их населио поп Марко Месић по Лици и по Крбави — запану преостале, већином најслабије земље. С тога тужи бискуп крајишке власти, да су „шизматичима“ дате најбоље земље, од којих не ће да му плаћају десетка, те с тога да не може његово, римокатоличко свештенство живјети у Лици. Бискуп захтијеваше од цара: или да Србљи плаћају десетак римском свештенству од својих земаља, или да им се те земље одузму, па да се даду римокатолицима.

Због ове тужбе пошаље цар, у прољеће 1713. посебне повјеренике, да прегледају све земље и све уговоре о томе по Лици и по Крбави, и да све уреде по жељи бискупој. У тој комисији био је и арцијакан Марко Месић, а с њом је облазио народ и сам бискуп Раткај. Страшан је извјештај споменуте комисије од 7. маја 1713. о нама Србљима. Из сваког ретка проговара она најгаднија мржња на нашу „отпадничку, расколничку, од Римске Цркве проклету неваљалу вјеру“. (Der abtrinnige schismatische, von der Röm.-kathol. kirchen damnierte untichtige glauben). У томе извјештају опрњен је православни народ да не може црње бити, те се препоручује превишњијем властима, да се што више народа „од једино-спасавајуће и праве вјере“ насељава по Лици и по Крбави, и да се са свијем средствима иде за тим, да се ова вјера са свијем утврди; јер и онако у Лици „врло мало

има римокатолика“. (In der graffschaft Lika auch gar wenig des Röm.-kathol. glaubens seindt). Што се земаља тиче, рече комесија, да их није могла узети од „шизматика“, јер да су они земље или на сабљи отели или се иначе дозволом одомаћили на њима. А да би се римско свештенство лакше издржавало, наредила је комесија, да Србљи морају плаћати десетак од својих земаља римскијем свештеницима. Због овога се десетка послѣ дуга препирка водила.

Него у овоме извјештају налази се лијепо свједочанство о старој добротѣ нашег народа. Лијепо се ту вели, да православни народ своје свештенство добро плаћа, те да свештеници живу добро и у сваком изобиљу. Да, да, тада је народ поштовао своје свештенство, па га је и плаћао радо и без опомена и без глобарине!*) Нијесу тада државне власти силом сабирале парохѣјал православнијем срезшеницима.

Кад видио бискуп Раткај, да не може одузети Србљима земаља, а он покуша да наш народ силом наждне, да њега призна за бискупа. С тога он зађе по народу 1713. и 1714. године, а у друштву са унијатскијем владиком Марковићем, те стане силом нагонити народ, да му се подвласти. Вели Сладовић за то: „Раткај се је ревњо заузимао за докинути раскол у наших странах и на много мјестих бијаше му труд овјенчан, особито 1714. када је по Лици и Крбави визиту обављао, међу то је 1713. по винодолских крајих ходао“.**)

Немамо потањѣх података, да сазнамо, гдје је наш народ тада превјерио, али се толико зна, да је у то доба нестало онијех православнијех кућа, што но се спомињу у ономе опису Лике од године. 1696. (види на страни 244. ове књиге) и то: у Рибнику, у Бјелају и у Новом; а онда и онијех по Св. Јурју, по Крмпотима, по Јабланцу, по Красном

*) Види: Спомен. Хрв- Крајине књ. III, лист. CLXIX.

**) Сладовић, стр. 118.—309.—311.

и по Загону, за које рече бискуп Брајковић (1700.), да још онда нијесу имале свога свештеника. Од тога времена биће да потјечу многе српске породице по Лици као: Вуковићи, Петровићи, Смиљанићи, Рукавине, Дошени, Узеоци, Будисављевићи, Дујићи, Вукелићи, Старчевићи, Павичићи, Павловићи, Бркићи, Мандићи, Вуксани, Мајсторовићи, Радошевићи, Аџије и многе друге, гдје су данас једне православне а друге римске вјера, па на мјестима живу и данас на истој мјесту. Него ово су тада отете само неке породице, али су кашње много више војничке школе и помијешане „господске“ женидбе отеле нам синова од Православне Цркве. Да, помијешане, господске официрске женидбе дале су највише српскијех синова Римској Цркви, и ти су синови постајали обично жешћи занешењаци, и противници Православне Цркве, него ли стари католици. Ено примјера и на споменутом бискупу Домитровићу! Али кад видио народ, да га силом у другу вјеру гоне — стане се сам бранити ватром и кубуром. Ево што нам о томе прича споменути гвардијан карлобашког самостана Л. Поточник: „На проповиједи и катикизације које су држане у канишком самостану, долазили би пригодно радо и исти скизматици, (овако и данас часни отац гвардијан — нас православне зове) и сваке године много њих повратило би се у крило св. матере цркве; а још и много више њих би се обратило, али се боје ради тога изгубити иметак свој, дапаче и исти живот; јер често догодило се је, да јесу обраћеници били смакнута од пријашњих својих другова, или пак су биле запаљене њим куће и сијено, што се тим лагље могло догодити, будућ неимадоме бивалишта својих исела, већ би свака за се по шумах или брдинах начинио кућицу за обитељ си и животиње своје, гдје му се за најсходније сви-

дило“.*) Ето ко научи и како научи јадни народ паљевини, и ко је сијао мржњу између једнога и другога народа и између једне и друге вјере!

Сличнијех невоља ради православне вјере и ради свакојакијех повриједа на српскијем привилегијама било је и по другијем владичанствима. С тога је српски народ са Сабора, што је држат у Карловцима 1715. год. на ново морао молити превишњи царски пријесто, да опет заштити српске привилегије од што каквијех повриједа и наопакијех тумачења.

На ту саборску молбу изда цар Карло VI. одмах 10. априла 1715. године. посебну „заштитну диплому“ ради српскијех привилегија. Вели ту цар; како му се је потужио вијерни и љубазни, „Источне Цркве грчкога закона, архијепископ и српски митрополит, часни Викентије Поповић, а не мање и сви сталежи српскога или илирскога народа“ — макар што су привилегије цара Леополда најсвечаније потврђене од брата му цара Јосифа I. дне 7. августа 1706. год. онда и од њега дне 2. августа 1713. год., ипак да има некијех поданика, и од црквенога и од свјетскога сталежа, који на грдну штету и на убитак српскога народа вријеђају речене привилегије а то: да сметају држати се „свога старога календара“ митрополиту и њему подвластенијем владикама и свештеницима заједно са својијем народом; да не даду подизати нужнијех цркава; да их нагоне на непристојно давање десетка и станова за војску; да наопако тумаче онај додатак у обје конфирмације, по којем је обећао цар Јосиф I., да ће српске привилегије „на даље тумачити“, кад се поврати мир у Угарској. Споминујући цар опет велике српске заслуге овако заповиједа:

„Благорасудном вољом, дакле, здравијем савјетом и Нашом пуном, царском и краљевском влашћу, држећи се Наше заштитне дипломе, која је из Наше краљевске Угарске Дворске

*) „Личанин“ 1887. број 13.

Канцеларије, дне 16. фебруара прошле године (1714.) спре-
мљена и издата сталежима и достојанственицима Нашијех
краљевина: Угарске, Хрватске, Далмације и Славоније и пр.
— овијем нашијем новијем указом, који има постојати за
свагда, не само што милостиво установљавамо, уређујемо и
хоћемо, да прије споменуте дозволе, слободе и привилегије,
које су до сада милостиво дароване реченоме племену и срп-
скоме народу, његовијем архијепископима или митрополитима
и владикама — свагда крјепке и постојане буду и остану;
да они буду у својима правима од Нашијех власти и погла-
варстава, што су постављена и подвлаштена у реченијем кра-
љевинама, на настојање и на молбу реченога народа крјепком
руком држанн и штићени против прије споменутијех тужаба
и против ма каквијех смутљиваца: — него још и онај до-
датак, што се у споменутијем конфирмацијама налази — овако
разјашњивамо и милостиво тумачимо:

„Више пута спомињате привилегије, слободе и дозволе,
што су милостиво дате драгоме Нам илпирическом или српском
народу остаће неповријеђене и у мирном уживању све дотле,
докле и народ остане и успребива непомичан у дужној ви-
јерности, оданости и послушности к Нама и к Нашем вла-
далачкоме дому, чему се вјечно надамо“. За овијем заповиједа
цар већ по обичају свијем скупа и свакоме посебно, да држе
и поштују српске привилегије, гдје обанка истиче, да се не
иште десетак, „особито од свештеничкијех и црквенијех зе-
маља“, а исто тако ни квартири за војнике. И овдје пријети
цар са глобом од „тридесет марака чиста злата“.

Ово је дакле садржај „ове нове царске дипломе“ од
1715. године, па да би се већ једном званично знало за српске
привилегије и овамо по Хрватској, ова је диплома и с тога
знатна, што је преко Ратног Савјета (Кригсрата), дне 22. јуна
исте 1715. год. проглашена као окружница свијем војничкијем
властима, гдје је гођ било Србаља. А поименце проглашена
је: „Нашем Ђенералном намјесништву, Фелдмаршалима, Ђене-

ралима, ђенерал - фелд - цајг-мајсторима, ђенерал - фелд - вахт-мајстором, обрестарима, обрест-цјтантима, обрест - вахт мајсторима, капитанима, њиховим лајтнантима, заставницима, десетницима (капурали), квартир-мајсторима и другијем макар којег војничкога звања садашњијем и будућијем, а особито Нашима ђенералима и заповједницима, којег му драго народа, сталеза, степена, чина и достојанства, који су постављени по краљевинама: „Угарској, Хрватској и Славонији и по Крајинама, што су здружене са истом угарском круном“. По што је за овијем изређат цно садржај споменуте дипломе, завршује цар овако:

„Због тога свијем вама овијем крјенко налажемо и заповиједамо, да споменутога митрополита и архијепископа, владике и остале свештенике, калуђере и свјетске људе то јест српски народ, Источне Цркве, грчкога закона, који је (народ) испод турског јарма ослобођен и допуштењем Нашег царског Ратног Савјета смјештен по градовима, по варошима, по Крајинама и по Нашијем земљама, у споменутијем њиховијем привилегијама, слободама, повластицама и правима, што су на шире изложена у споменутој Нашој заштитној дипломи, — од свијех насиља и сметања, смутливаца и од штеточиња, — бранити и штитити: Нашу милост, коју смо им споменутијем начином даровали, употребљавати, уживати и њоме се радовати, Нашом царском и краљевском влашћу, коју вам дајемо у тој ствари потпуно, допустити им дужни будете свагда, кад гођ због тога од митрополита и од њему подвлашченијех замољени будете, или кад који по само замолен буде; а то све дотле, докле гођ српски народ остане у вијерности и оданости према Нама и према Нашем владалачком дому; другчије да не поступите, а кад ово прочитате, повратите ономе, ко вам је додао“.*)

*) Види: Жефаровићево издање а и код Рајића књ. IV. у Прибавленијама.

Ово ће бити први пут, што је за српске привилегије званично јављено војничкијем властима амо по Хрватској, те је бар овијема заповиђено, да штите и бране Србље у добивенијем привилегијама, кад су их провинцијалне власти, и по Угарској и по Хрватској свакојако вријеђале. Али саме привилегије по својем правом садржају нијесу ни овога пута проглашене. Овијем прогласом ваљало је одобровољити Србље и привезати их што чвршће за сами царски двор. Та Срби су тада били једини народ на југу, на који се је царски двор најпоузданије ослонити могао. Послије издаје хрватског бана Зринског, и послије побуна Ракоцинијех, нијесу у Бечу вјеровали ни Хрватима ни Мађарима. И с тога што су гођ већма, и Хрвати и Мађари, одбијали Србље од себе, тијем их је бечки двор све већма и већма к себи привлачио, и употребљивао их за своје, чисто династичке користи и добитке. Само још да није језуитизам црнио Србље код двора због православне вјере, колике су заслуге стекли Србљи за цара и за његов дом, био би им Беч онда дао и Пешту и Загреб, па да се и ту смјесте и као народ уреде. Али је вјера свему сметала; јер је Беч био у рукама што каквијех Језуита, који су „шизматике“ упоређивали са Јеврејима и са Турцима. Према томе су и заштитне дипломе и прогласи цара Карла од 1715. год. пригријани на ратноме пламену. Исте ове године још с пролећа букнуће крвави рат између Турака и Млечића, па су у Бечу добро знали, како ваља своју кућу чувати, кад гори сусједова; а знали су и то, да ће ова царевина на брзо закрвити се с Турцима. Па тако је и било.

У прољеће 1716. зарати се збиља наша царевина с Турском, као млетачка савезница. Сва крајишка војска „измашира“ на бојиште. И гле чуда! Чим Србљи на Турчина, одмах стиже овамо из Граца, од главне крајишке команде, озбиљна порука на бискупе, да они сад обуставе своју ватру са својом језуитском војском. Али нека не напуштају бојишта,

него нека се само притаје за вријеме. Ево како поручише из Граца 19. септ. 1716. карловачком ђенералу Рабати:

„Страшно се тужи српски народ на унијатског владiku, Рафаила Марковића, због разнијех незаконијех поступака (Ungebührlichkeiten). Премда се ваља најревновије и свијем трудом старати за хришћанско-католичку вјеру и за њезино распрострањање, али то треба да се чини тајно (mit discretion) а не прецјењивањем, пакоснијем дражењем и насилничком самовољом; а то не баш с тога, што таковијем недопуштенијем средствима може тај народ, који је и онако одијељен од наше вјере, пасти са свијем у очајање (Desperation), па би се тијем довела и општа ствар, за вријеме овога рата у најопасније неприлике. С тога наређујемо по најмилостивијој заповијести Његовог Величанства, да г. ђенерао српске тужбе темељито испита, па онда нека извјести о томе истинито и потанко што прије овамо. Уједно је заповиђено оберкапитанима и капитанима, нека не допуштају, да се неком насилно намеће вјера; да се изнуђавају незаконита плаћања, а најмање да владика чини насиља. Ако ли тако буде чинио и од сада, треба му то одмах забранити, па ако то не би ишло у лијепу начину, треба употријебити и војску. Иначе је наређено, како се не ће допустити, да се већ поунијађени натраг враћају, нити да се пријечи унијатити се онијема, који то желе од своје воље. У нужди треба таке бранити и војском“. — А знајући, да је и ђенерао у бискупском табору кокан, — прикричаше му на крају: да се и он савјесно држи горње наредбе; да владiku Марковића одмах позове на одговор, и да му каже цареву заповијест.*)

Овоме писму не треба тумачења. Оно нам најјасније доказује, какве су муке и насиља подносили Србљи због своје вјере и последије конфирмације српскијех привилегија од год.

1713. Та ево највиша крајишка власт мора једноме унијатском владици са војском да пријети, ако се не остави насиља, глобарине и свакијех другијех зулума, што их чиниаше Србљима! Али тако је морало бити, кад су те исте власти најприје дале толику слободу и власт сењскоме бискупу и његовом викару, унијатском владици, па кад је требало „за вријеме овога рата“, да владика мало попусти, а он ено не хтједе, док му војском не попримјетинше! Због насиља и унијатскијех комедија истога овога владике, букнуо је прави устанак 1718, г. у Вараждинском Ђенералату. „Ко ти је око ископао? Брат. За то је тако дубоко!!“

Започети рат свршен је Пожаревачкијем Миром 9. (20.) јула 1718. Срећнијем војевањем Принца Јевгенија освојен је од Турака не само 'доњи Сријем и Банат, што су још држали послје Карловачког Мира, — него је припало Австрији: Србија до Мораве; Мала Влашка до ријеке Алуте и велики комад Босанске Крајине. Ово што је Босне било, то је додато Костајничком Владичанству, а Србија је остављена као посебна митрополија под управом Мојсија Петровића, који је тамо затечен као митрополит, и којег је цар Карло, дипломама од 10. септ. и 8. окт. 1718. потврдио и на даље за архијепископа и митрополита у ново освојеној „кравевини Србији“. Године 1720. потпане и Тамишки Банат, у којем су биле двије архијепископије: једна у Темишвару, а друга у Карансебешу, — под власт Биоградске Митрополије. Све повластице, што их је добио наш народ на овој страни, пренесене су сада и на народ у ново освојенијем областима. Тако се број српскијех поданика под царом Карлом знатно умножио, и отуда онда одмах и унијатски устук на црквеном пољу и амо по Хрватској.

Год. 1718., дакле неђе послје Пожаревачког Мира, држат је српски Сабор у Даљу, гдје су опет изнесене многе жалбе на државне власти ради повриједа српскијех привилегија. Тако се је костајничко-лички владика, Никанор Ми-

тровић, који је наслиједио владика Угарковића, љуто тужио: како крајински заповједници себи присвајају омртвине, што остану иза покојника православне вјере, који помру без наследника, а не даду то Цркви по српскијем привилегијама; како се непрестано смета по Лици и по Крбави, да се Србли јавно Богу моле, и да свој закон врше; како се још нагоне Србли да плаћају десетак римском свештенству и најпослије, како државни судови не допуштају православном свештенству да своје вјере осуђенике исповједе и спреме их за смрт, већ да то чине римски свештеници. Због овога пошледињага случаја тужио се је цео Сабор, да је то тако и по другијем владичанствима. Цар одговори још исте године на ове жалбе, које су му преко митрополита поднесене, да ће што се вјере тиче начинити реда по Лици и по Крбави; дозволи да осуђенике исповиједају православни свештеници, а ради десетка обећа, да ће се и та ствар уредити. Али је ово питање остало неријешено све до 1730. године. Тада се на ново потуже Личани због десетка и Ратни Савјет нареди, да се и то већ једном уреди. По што је доказато, да римско свештенство није имало никаква права на десетак ни од свога ни од православнога народа, укинут је десетак коначно.*)

Владика Љуботина утврђује владичанску столицу у Плашком 1721. године.

Послије 1718. год. као да су збиља настале неку жалост повољније прилике по Православље овамо. Већ 1719. год. озидана је гомирска манастирска црква, а дотле је била дрвена. Тада су озидане цркве: у Широкој Кули 1722., у Почитељу 1725., у Метку 1724., у Радучу 1725., у Плочи 1719., у

*) Ваничек I. стр. 388.—389. Schwicker. Pol. Gesch. d. S. стр. 54. Летопис Српске Матице, књ. 123. стр. 101.

Подлапачи 1728., у Крбавици 1730. а биће их и више, али немамо о томе биљежака. Почело се је помишљати и на згоднију црквену управу. Владика Љуботина пребивао је дотле у Гомирју, а год. 1721. премјести владичанску резиденцију у Плашки, саградивши ту дрвену кућу за владичански двор. Плашчанска општина дала му је земљиште за двор и за башту. Овај стари двор био је на истом мјесту, гдје је и данашњи, а више њега била је стара дрвена превица Свете Богородице и уз а њу пароксијална кућа. И због овога неко је тужио владика, а биће најприје да га је тужио сењски бискуп. Године 1724. изашаће Ђенерао Рабата комесију у Плашки, која је хтјела одузети од владике земљу, што му је даровала општина и срушити нови двор. Кад видио народ, шта се ту годи, скочи и отјера комесију из Плашког.*) Да ли је владика Љуботина подигао владичанску столицу у Плашком од своје воље, или је то урадио послије каквог саборског или синодског закључка, ја за сад не умијем да кажем. Од то доба остала је владичанска столица у Плашком све до данас. Костајничке владике пребивале су у Комоговини и у Метку, а касније и у Костајници.

У јесен 1722. држан је народни Сабор у Варадинском Шанцу, а то је у данашњем Новом Саду. Карловачко-крушедолски митрополит, Вићентије Поповић, био је оболио, и Сабор закључи, да га замјењује у управи биоградско-банатски митрополит, Мојсије Петровић, желећи тијем спојити обје митрополије; али овај закључак није добио државне потврде. На овоме Сабору био је заступљен народ само из Карловачке Митрополије. Ко је заступао ова наша два владичанства, нијесам могао наћи. —

Митрополит Вићентије умре 8. окт. 1725. Зимом 1726. састане се Сабор ради избора новог митрополита. Изабран је 6. фебруара једногласно биоградски митрополит, Мојсије, и за карловачког митрополита. Сабор уједно закључи, да сав српски

*) Нештампана листина у збирци г. Р. Лопашећа.

народ, који је под власти римског цара и угарског краља, има само једног митрополита са сједиштем у Биограду, и да се Митрополија назива „Биоградска Митрополија“. Цар потврди Мојсија само за карловачког митрополита, а за Биоградску Митрополију сматрао се само као администратор. А после његове смрти, да се опет поставе два митрополита, јер влади није ишло у рачун, да се споје обје митрополије, ма да су то Србли желели. На овоме Сабору била су заступљена оба ова владичанства. Из Костајничког Владичанства био је: „владика Никанор, протопоп Станко, поп Благоје, судач Рајко, стари судач Јанко и кнез Стеван. А из Карловачког Владичанства био је: „владика Љуботина с двома свештеницима“. На овоме Сабору донесен је свитак о наплаћивању за разне свештеничке службе, који ћу навести, кад будем писао о свештеничкој дотацији.*)

Ма да је дворски Ратни Савјет својима патентима од 1718. и 1720. год. јавно огласио, да се српске привилегије имају протегнути и на онај православни народ, који је после Пожаревачког Мира потпао под ћесарску власт, то ипак на приједлог истога савјета изда цар 31. марта 1727. посебну деклараторију, у којој су протумачене српском народу дате му привилегије, али су те привилегије реченијем тумачењем знатно скупчене. Него је та деклараторија имала тобоже важити само за Биоградску, а не и за Карловачку Митрополију. Тако је у деклараторији наређено било:

1. Српски народ у Србији и у Тамишком Банату може у напредак држати празнике по своме старом календару, али у онијем мјестима, гдје живи помијешан са римо-католицима, да не смије радити пољскијех послова у дане неђељне и у велике римске празнике. У мјестима, гдје не живу Србли помијешани, ондје могу слободно држати празнике по свом календару.

*) Гласник, П. одељ. књ. III. стр. 279—290.

Вићентије Јовановић од Димитрије Руварца, стр. 12—16.

2. Допушта се слободан избор митрополита, али да народ у напријед три способне особе, које станују у Ћесарскијем земљама, предложи за митрополита, како би цар могао именовати једног од предложенијех за митрополита. Исто тако и при постављању владика, да митрополит свагда по тројицу предложи ради наименовања.

3. Зидање и поправљање црква не смије се предузимати без царске дозволе.

4. Православном свештенству да имају за злочине судити државни судови, а само у духовнијем и црквенијем стварима да то свештенство зависи од свог митрополита.

Али и у осталијем грађанскијем парницама дужни су свештеници да се поковавају позиву свјетовнијех судова и да код овијех траже правде за се.

5. Србли не смију подизати црква на развалинама турскијех цамија, него у напредак „кад се умножи број католика у Србији, да падне њима така милост у дио“.

6. Митрополити и владике да не смију облазити своје цркве и парохије без знања државнијех власти.

7. Омртвине иза покојника, који помру без дјеце и без тестаментa, да не припадају митрополији него држави.

8. Српски народ зависи само у црквенијем пословима од свог митрополита.

9. Православно свештенство дужно је плаћати дације и десетке од својијех земаља као и остали посједници.

Као што се види, све је ово било противно дарованијем привилегијама, и с тога се народ на свијем странама узруја због ове деклараторије. Народ је скупа са својијем свештенством разумио, да се ова деклараторија тиче свега српског народа, па јој се сложено и одупре, не пуштајући, да се и једно право у привилегијама скучује. Одмах исте године састане се, ваља да у Карловцима, велика народна скупштина, сабор или не знам ни сам како да то назовем, гдје поднесе опширну молбу цару против свијех девет тачака у деклараторији, а позива-

јући се код сваке на своје привилегије. На тој народној скупштини заступљено је било и ово владичанство, јер на поменутој молбеници налазимо потписане: „Данил Љуботина с. р. епископ карловачки и сењски стран; протопоп Симеон Сударевић са осталими свештеницима; Дошен Докмановић, кнез и вицекапетан из Плашкога; војвода Лазо Докмановић; Радослав Мишчевић, кнез и вицекапетан оточки“.*)

На ову молбу изађе мјесеца јануара 1729. друга декларација, која бијаше народу неповољна као и она од 1727. године. Али митрополит Мојсије не смједо ни ове примити, него измоли од владе дозволу, да се сазове Сабор, па да на њем народ каже, шта има да примијети на обје декларације. Сабор се састане на Спасов-дан 1730. у Биограду. Који су заступници били из ова два владичанства, нијесам могао разабрати. Сабор не усвоји ни једне декларације, него замоли цара, да све остане онако, како је то у привилегијама зајемчено, и да се народне привилегије протегну на сав српски народ, који је под царском влашћу. Осим закључка о непримању царскијех декларација, донесене су тада многе црквено-народне уредбе. Тако је било договора, да се по владичанствима заведу конвисторије као духовни судови, а код митрополита, да се заведе виша конвисторија, као позивни суд. Забрањено је многоженство под губитак главе, а исто тако отмица дјевојака; да се нитко не смије без знања свога свештеника или у Турској вјенчати, и да се брачници морају три пут оглашивати. Да се на гробове не међу други знакови осим крста. Даље је једногласно усвојена наредба, коју је митрополит издао био прије три године, па је не примио тада народ. А ево шта је наређено:

1. Прописана су правила, која се имају држати код вјенчања, између осталог се поглавито узима обзир на исповијест и на причест вјенчаника.

*) Види цијелу молбу у Љетопису „Српске Матице“ књ. 123. 124 и 125.

2. За оне који само ноћу просе због срама, да свештенство прије свега нареди, како ће се побринути за сиротињу.

3. Да нико не смије сам правити опорукe (тестаментa), него да мора призвати неколико свједока и једнога свештеника; ни један свједок да не смије мишљењем истрчавати пред другога, него да оставе ономе, који чини завјештање, слободну вољу у свему, а да га ни на што не приморавају. Ко буде чинио противно, да се казни.

4. Да се са свијем укину даће, а мјесто њих да се дају подјеле сиромасима, и да сваки по могућству приложи што за спомене на литурђијама, Најпослије је дозволио митрополит даћу, али тако, да на њој не буде ништа више осим чорбе и још једног јела, а вина да не смије нико више попити од три чаше.

5. Који псују вјеру, пост, крст као и они, који се не исповиједају и не причешћују — нека се казне затвором; они пак, који би се усудили затвор кварити, да се предају грађанској власти ради даљег кажњења.

6. Родитељи и господари да су дужни под пријетњом тешке одговорности и казни слати на Божју службу своје синове и кћери (које до сада нијесу имале приступа у цркву), слуге и слушкиње и осталу чељад и то сваке недјеље и празника. Ко се буде разговарао у цркви, да буде кажњен; људи и жене да се по пређашњем обичају не љубе у цркви.

7. Сви они, да се строго казне, који светкују петак, а раде у недјељу.

8. Меснице и крчме смију бити отворене недјељом и празницима само до литурђије, а остале продаваонице, да се отварају текар послје литурђије.

9. Да се у молитвене дане не држе зборови у општинскијем и варошкијем кућама или ти у судницама.

10. Дјеца да се не крсте по кућама него у црквама; а ниједно дијете, да не смије остати некрштено дуже од осам дана. Отац или кум, који би ову заповијест прекршили, да

се строго казне. Још су важни закључци донесени на овоме Сабору ради семинарије и ради штампарије, да се и једно и друго подигне. Наређено је да свештеници носе свуда једнако одијело; да „ни калуђеру ни свештенику не смије вирити кошуља испод мантије“. Свештеничке хаљине дужни су носити свештеници у цркви, на сабору, на путу и у граду, а на пољскијем и на домаћијем пословима нека носи, што који има. Тада је „ћелепуш“ заведен. Забрањено је под проклетством откопавање вампира.*)

Како се наше свештенство дотле носило, лијепо нам је написао учени архимандрит, Јован Рајић, у „Историји Кати-хизма“. Ево како он о томе написа:

„Јоште тада из турштине изнесена грубост у одијелу свештеничком, ради које су иновијерни нашем клиру ругали се и презирали га, побудила је архинастира (митрополита Петровића), да и тај порок одврати од клира и да му одијело преустроји. А у тадашњега клира био је обичај, да је пуштао расти браду и власи толико, колико је природа коже на то сока давала, ваља да како ће поревновати Назорејима: да жељезо не дође на главу им. Те тако многи су имали косу дугу до паса, и кад би је раширили, покрили би се њоме, као плаштем. А брадом и брковима уста су им тако зарасла била да се једва чуо глас, кад су говорили. Колико се ту морало пазити при причешћивању свете чаше. А одијело им, ако је и било дуго и прилично свештенству, али сприједом отворено, по томе при ходу, или при другим случајима када би се раширило, показало би се доње бијело одијело, као кошуља и гаће, а у многијех и димлије видјеле су се. Обућа им је обична била: опанци, чизме и папуче, све по турском обичају. А главу су некоји покривали тако званијем калпацима, те тако ходили су као нека страшила, на подсемијех људма другога закона.

*) Ђ. Рајковић у Љетопису М. С. књ. 113. стр. 294.—309.

Тако мудро и благопотребно дјело његово (митрополитово) окајана ненавист и слијена грубост на зло употрејеби, те овога доброга пастира назва унијатом и који унију у Цркву уводи. У реченом преустројењу одијела у опште је определијено било, да монашки, плачевни чин, има одијело плачевно т. ј. црно, а клирици сви без разлике плаветно.*)

Одмах послје Сабора умре у Биограду 27. јула 1730. год. митрополит Петровић, и отуда настану по Српску Цркву нове неприлике. Дотле је био обичај, да би се послје митрополитове смрти састали сви епископи и први људи из народа, па би „совјетом општих“ поставили за митрополитског администратора једног од владика, и одаслали би посланике, да моле цара за дозволу ради избора новог митрополита. Овога је пута било друкчије. Покојни митрополит, бојећи се, да се не ће моћи поставити администратор „совјетом општих“, нареди у својем тестаменту за администратора, темишварског владика Николу Димитријевића. Али митрополит је изрично додао у тестаменту „обаче јегда не възможно би било“ — т. ј. „совјетом општих“ поставити администратора. Ово митрополитово завјештање употрејеби владика Димитријевић на своју корист, па не чекајући, да се општијем договором постави администратор, замоли владу, да га именује за администратора, које ова и у чини, но с тијем ограничењем, да му у митрополији припада право само у чисто црквенијем стварима, а у друге послове да се не мијеша. Ово је био узрок, да га остале владике не хтједоше признати за администратора, и с тога је настао био велики раздор између њега и између осталијех владика. А осим тога зна се данас, да је владика Димитријевић радио за се потајно преко ондашњијех власника.**)

*) Види: „Историја Католичизма“ од Јована Рајића, Панчево стр. 22.—23.

**) Види о избору митрополитскијех администратора: Глас Истине 1889. број

Упореди: Вићентија Јовановић од Дим. Руварца. Беседа 1868. број 6. Гласник, 2. одељак, збирка II. стр. 72. и 108.

Међу тијем су народни изасланици журили код владе у Бечу ради дозволе за народни Сабор. Влада допусти, да се држи Сабор, али не по народној жељи у Биограду него у Карловцима. Сабор се састане 14. фебруара 1731. год. а за царског комесара био је одређен ђенерао, гроф Локатели. Влади није никако право било, да Србљи буду уједињени у једној митрополији, с тога позове комесар Сабор, да бира два митрополита, једнога за Карловачку а другог за Биоградску Митрополију. Уједно изјави комесар, да народне привилегије не важе и за онај дио народа, који је послје Пожаревачког Мира потпао под царску власт. Пун мјесец дана комесар је мотао и салијетао на сваке руке Сабор, не би ли га приволио, да бира два митрополита. Али се Сабор не даде ни смести ни наговорити, него у сједници дне 22. марта једногласно изабере арадског владику, Вићентија Јовановића, за заједничког митрополита свега православног, српског и влашког народа у австријскијем наслједнијем земљама, а то је: у Србији, у Угарској, у Славонији и у Хрватској, у Сријему, у Банату и у Малој Влашкој.

Сабор опреми по томе молбу на цара, у којој замоли за потврду једногласно изабраног митрополита са сједиштем у Биограду, и да се у надлежну диплому не стави никаква ограда, која би у будуће скучивала митрополитски избор. Сабор изјави у истој молби и своју наду, да ће цар по уређеној својој доброты и благодати таку потврду у смислу привилегија издати, и да не ће ново освојенијем крајевима ускратити благодат истијех привилегија. У истој сједници изабере Сабор и нарочите изасланике, које пошаље у Беч к цару, да тамо лично пријону око тога, да се мољена потврда за митрополита што прије изда, и да се саборске жалбе од прошле године повољно ријеше.

Ратне неприлике и неке побуне по Влашкој и по Молдавској, а онда и пријатељство наше царевине са руском царицом, Аном Ивановном, све то скупа упре у српска кола, те

влада не може куд камо, него 2. јуна исте 1731. године потврди Вићентија Јовановића за митрополита онако, како је то желио и молио народни Сабор. Овако свјесну и овако сложну саборскоме раду морала се најпослије и влада поклонити! Али је ову слогу између народа и између клира добро уочила влада још тада, па је дешљедно радила на томе, да ту слогу разбије, и то јој је сјајно пошло за руком текар на Сабору год. 1769. о чему ћу више казати, кад приспијем дотле. Нема сумње, да су оба ова владичанства заступљена била на овоме знаменитоме Сабору, али ја не могах наћи, који су заступници поименце тамо били.

Али су остале народне ствари рђаво стале у Бечу. Влада није хтјела да опозове издате деклараторије од 1727. 1729. Саборски изасланици бавили су се с тога непрестано у Бечу; к њима оде и ново потврђени митрополит, а све о народном трошку. Па да су само на се трошили, ни по јада; али су морали по свијем канцеларијама објеручке мазати, док се шго искамчило. Једва 5. фебруара 1732. изађе опет нови „изјаснителни рескрипт“ на митрополита, који је имао важити само за ново освојене земље у Србији и у Банату. Митрополит не хтједе добивени рескрипт сам од своје огласити народу, него замоли, да се сазове Сабор, те да се ту прогласи и његова потврда и споменути рескрипт и још неке наредбе, које се тичу свега народа. На митрополитова силна наваљивања код самога цара најпослије дозволи влада, да се сазове Сабор, који се састане у Биограду 31. октобра 1732., гдје је држато свега пет сједница. На овоме Сабору нијесу били заступници из Хрватске и из наше Крајине, јер је тада овуда владала куга.

И овај Сабор остане сталан код народнијех привилегија, а не прими ни поменутијех деклараторија ни рескрипта, него на ново поднесе молбу цару и изређа све грдне неправде, што се чињаху српскоме народу. Сабор избере опет посебне изасланике, који су имали ићи скупа са митрополитом у Беч, а тронак распореже на сав народ. Али из Беча поруче, да

не ће примити ни молбе ни заступника, него нека се најприје потуже код онијех власти, гдје се чине неправде, па ако се ту не нађе лијека, онда да се обрате на двор. Ово је овако речено, да се само нешто одговори и да се народ ућутка. Тако остане до 1734. год. Међу тијем државне власти вријеђале су све већма и већма народне привилегије и поступале су с народом како им се кад рачило. Народ је наваљивао на митрополита и на изабране заступнике „да иду т царском у двору и да би господсвујушту њемачку госпуду новцем умилостивили кад се на ино не може“. И с тога у прољеће 1734. оде опет народна депутација у Беч. Текар послје три мјесеца изађе нова деклараторија од 21. септембра 1734. у којој опет бијаше наређено, да Србљи морају светковати главне празнике Римске Цркве; да не смију подизати новијех цркава без државне дозволе; да свештеницима суде државни судови за злочине и у грађанскијем пријеступима; да владике не смију облазити своја владичанства без државне дозволе; да Србљи само у духовнијем дјелима зависе од свог митрополита и т. д.*)

Али народ не буде ни са овијем тумачењем задовољан. С тога оде митрополит и сам у Беч, те замоли у име свега народа, да цар изда заштитну привилегију, као што је она од 1715. мјесто свијех споменутијех деклараторија и рескрипата.

Због ове опет нове митрополитове молбе вођени су у Бечу дуги и озбиљни договори и конференције. Влада је хтјела да што више закине од привилегија, али ревни и одважни митрополит није попустио ни за једно слово. Најпослије ратне и друге што какве политичне неприлике примораше владу, да испуни српске жеље. И тако послје грдне муке и силнијех митрополитовијех напора изда цар 7. маја 1735. „заштитну диплому“, у којој на ново потврди све да-

*) Ваничек I. 394.

роване привилегије у пуном њиховом садржају. Уједно добије митрополит дозволу, да сазове Сабор, на којем ће се прогласити добивена диплома.

Сабор овај састане се у Карловцима на Светог Илију исте 1735.; а заступљене су биле све епархије. Који су заступници били из овијех владичанстава, нијесам могао наћи. Најприје је проглашена „заштитна диплома“, коју је наш народ примио неописаном радошћу, изјавивши за то цару своју најтоплију благодарност. Осим тога састављен је на овоме Сабору нов штоларни свитак аз владике и аа свештенство, који је митрополит Вићентије огласио у име свега кљира и народа, из Карловаца дне 3. августа 1735.

Још прије овога Сабора добије митрополит од цара дозволу, да може установити једну народну коњаничку регменту, којој је митрополит био „протектор“, и могао је постављати све официре од потпуковника на ниже. Сабор не само да одобри поступак митрополитов, него распореже на сав српски народ нужни трошак на издржавање народнијех коњаника. У свакоме су владичанству били постављени посебни тутори, који су тај трошак сабирали од народа, а народ је био подијељен у погледу распорезаногa приреза на четири разреда. Ето тако су наши стари праоци подизали углед својега заслужнога митрополита, и такву је жртву приносио наш народ само да што већма докаже и засвједочи: „да и наш народ од негоже помошт очекује се под подовренијем и срамотоју не останет, притом и да видит јего цес. вел., — да и ми јего величеству вјерни и подани, као к својему милостивјеишему монарху на свакују службу усрдсвено готових во свакоје времја јесми“. Овако је писао митрополит народу са Сабора, кад је искао одређену припомоћ на издржавање речене војске. На писму, што га је послао митрополит Будимцима, потписан је костајничко-лички владика, Стеван Љубибратић,

који је са осталијем саборскијем изасланицима послат у Беч, ради народнијех послова.*)

Пунијех дакле осам година љуто се борио наш народ са бечком владом, само да сачува у цијелости своје привилегије, које је влада окрњила била деклараторијом од 1727. године. Сложноме народноме отпору морала је влада најпослије попустити и за час одустати од наведенијех деклараторија и рескрипата. Велим за час с тога, што је влада све мало по мало појединијем наредбама извела ипак своје намјере, а све уз заштитне дипломе и уз најсвечанија царска обећивања, да ће се српске привилегије у свему поштовати. У овој осмогодишњој борби највећма се одликовао и најживље се заузимао ревно и родољубиви митрополит, Вићентије Јовановић, и то борио се сјајно још као арадски владика, а куд камо жешће и ревноје као митрополит. Па код све његове ваљаности и код великог родољубља олашан је овај свети поборник и учитељ српски од некијех нашијех, брзоплетијех, српскијех књижевника као издајница, и своје вјере и свога народа; као тешки безаконик или као неки народни изрод. Ала су се ти људи тешко огријешили! Камо лијепе среће, да нијесу ни писали ништа, кад не хтједоше прави истине писати!**)

Па и код свијех царскијех потврда, заштитнијех диплома и осталијех свакојакијех наредба ради поштовања српскијех привилегија — остала је овамо по Хрватској стара биједа и невоља по Православље. Ни загребачки ни сењски бискупи

*) Види о свему овоме: Вићентије Јовановић од Дим. Руварца; а упореди у Гласнику 2. одељ. књ. IV. листине: 56. 80. 88. 90. 91. 92. 94. 99. 100. 101. 103. 108.

Ваничек I. стр. 390.—393. Швикер, Pol. Gesch. d. Serben, стр. 58.—72

**) Читај: „Критички поглед на прошлост Срба у Угарској“, у 28, 30. 37. 38. 39 и 43 Гласнику. Онда: „Извјештај о резултатима научног истраживања и прибирања историјског материјала за проучавање прошлости српских пресељеника у средњој Угарској“ у 113. Љетопису; обоје од проф. Гавре Витковића.

„Пера Сегединац“ од Дра. Лазе Костића. „Der Serbisch-Ungarische Aufstand vom Jahre 1735.“ од Дра. Милана Савића. — А читај већ напротив споменуту књигу о митрополиту Вићентију од Дим. Руварца.

не признаваху нашијех владика. Мисао, да се наш народ по Хрватској сав поунијати, није нигда напуштена. С тога су бискупи најодлучније забрањивали нашијем владикама, да не смију облазити свога народа, а ђенерао Рабата у томе их је потпомагао најиздашније, пријечећи нашијем владикама, да оне не намјенштају свештеника по парохијама, већ да их ђенерали именују. Тако сам нашао, како је загребачки бискуп Брањуг, забранио владици Љуботини 1735. — дакле послѣје најновије „заштитне дипломе“ — да ни по што не смије одлазити у Банију к својему народу, због чега му је владика 1736. учтиво писао, молећи га, да му то не пријечи, а позивајући се на народне привилегије. Исто је тако забранио сењски бискуп, Иван Бенцонија (1731.—1745.) и карловачком и костајничком владици, да не смију одлазити међу свој народ, који станује у опсегу његове бискупије. Због тога се је љуто тужио владика Љуботина митрополиту Вићентију на Сабору 1735, године.*)

О овој истој бискупу морам и ово напоменути. Године 1734. установи митрополит Вићентије Јовановић и треће православно владичанство у Хрватској са сједиштем у Сјеверину, код Бјеловара, и то баш за онај дио православнога народа, који су марчанске, унијатске владике за себе својатале. Овој новој владичанству подвлаштен је и Жумберак од овога владичанства. За владика постављен је Симеон Филиповић, који је страдао од унијатскијех владика и због којијех је одмах и укинута ово Сјеверинско Владичанство. Чује за то и бискуп у Сењу. па помисли, да ће то ново владичанство бити у Сјеверину на Куни, близу Гомирја, дакле у његовој бискупији. Доста је већ било бискупу и двојице владика, а сад још једног добити на врат, та то је сувише. То се је морало препријечити по што по то на мах у зачетку. С тога пошаље бискуп два своја свештеника и то: тоуњског, Луку

*) Нештампане листине у збирци г. Лопатића.

Девчића, и огулинског, Михајила Јурашића, карловачком Ђенералу грофу Стубенбергу (1731.—1740.), да му предаду свечани протест, да се нови шизматички владика не поставља у Сјеверину. Ево како завршује тај смијешни протест:

„Чега ради пред вашом екселенцијом у име Бога, чију ствар овдје износимо, у име прејасног цесара, на кога се позивамо, у име преузвишеног архиепископа калочкога и нашег пресвијетлог бискупа, по којих налогу амо дођосмо, у свој норми права улажемо свечани протест, да се улазак новоме шизматичкоме владици у границе модрушке бискупије не отвори; ако би међу тијем шизматик припуштен био, присижемо Богу и вашој екселец. да то не ће бити без крви, и нас двојица, које гледа овдје ваша преузвишеност, први ћемо закопати своје шаке у чекињаству браду младога шизматика (*in hirsutam novelli Schismatici barbam manus inseremus*), те одбити силу силом, слиједећи Христовој опомени: добар пастир душу своју подлаже за овце“.) Нека мало и шале код све збиље! Само Христос није рекао, да се браде чупају противницима. И наши неки писци тврдили су, да је православно владичанство било у Сјеверину на Купи.**)

Тако је ето било са Православном Црквом у Ђесаревини у опште до год. 1736. Од ове године настале су опет велике промјене, и политичне и црквене. Речене године букне опет рат са Турцима. Сва граничарска војска измашира на бојишта. Устанак се пренесе и дубље у Србију. Тадашњи српски патријарх у Пећи, Арсеније IV. Јовановић, Шакабент, дигне српски народ, да опет пристане уз царску војску, а против Турака, што народ по некима крајевима и послуша, али на своју грдну несрећу; јер Турци надбију 1737. царску војску под маршлом Секендорфом и баце је махом на Дунав, због чега је маршад у тавницу бачен. И патријарху Арсенију IV. не оста

*) Сладовић, стр. 443.

**) Н. Беговић „Магазин“ 1867. стр. 18.

друго, него бјежати скупа са војском испред Турака. Тако остави он своју столицу у Пећи и дође са знатнијем бројем српскога народа из Старе Србије 17. септ. 1737. у Биоград. Ту је таман умро (6. јуна 1737.) митрополит Вићентије Јовановић, и цар Карло VI. постави патријарха привремено „provisionaliter“ за митрополита Биоградско-карловачке Митрополије. У исто вријеме догодиле су се и у овоме владичанству знатне промјене. Костајничко-лички владика, Стеван Љуби-братић, умре негдје 1737. год., те послје његове смрти управљао је владика Љуботина и Костајничкијем Владичанством. Али и Љуботина умре 29. јануара 1739. године, те оба ова владичанства остану без својијех владика, а то је Језуитима таман добро дошло. И овога пута одмах отпочну они свој рат, чим је послје Биоградског Мира престао рат са Турцима.

Владика Љуботина управљао је Карловачкијем Владичанством пунијех 25 година. Преживио је пет митрополита, које је и он бирао. Не могах наћи, ни гдје је умро, ни гдје је сахрањен. Најприје ће бити, да је умро у Плашком, и да је био сахрањен у старој цркви, па да му је владика Јакшић пренио кости у нову цркву, кад је саграђена; јер у раци плашчанске цркве, налазе се једне кости, за које се не зна чије су.

О унутрашњој, епархијској управи слабо се што зна. Било је највише муке од сваке руке. Народ се чврсто држао уза свога владика и уза своје свештенство, па је тако одо-лијевато, и ако с муком, свијем тијем невољама. Бискупи су само чекали, да се рат сврши, па да они наставе свој посао око уније. Јер то је била управ главна брига свијех власника, великијех и малијех. То нам свједочи и већ добро познати ђенерао Рабата у једноме извјештају од 29. јуна 1729. на Ратни Савјет, гдје вели ђенерао, да смо ми Србљи страшни створови: „dieses eine schreckliche Materie die Schismatici“, — па додаје, како треба с тога озбиљно радити за унију, али опрезно и деликатно, па сваком згодном

приликом намјештати по неког унијата за свештеника, те тако све полагамо и тихо увести свуда унију. Шизматичима да треба строго заповијети, нека не постављају свештеника без приволе ђенералове.*) Дакле ево још од самога почетка, отимале су се државне власти за то, да оне намјештају српске свештенике, па су све мало по мало и успјеле у томе. Само је то жалост, што се ђенерали не отимаху са православнијем владикама за власт у Цркви ради реда, него ради уније! И тако чим умре владика Љуботина, настану одмах на ново унијатска насиља у овоме владичанству, о чему ћу ево казати одмах за овијем.

*) Лопашин, Карловац стр. 164.

Седми раздио.

КАРЛОВАЧКО И КОСТАЈНИЧКО ВЛАДИЧАНСТВО ПОД-
ВЛАШТЕНО СИЛОМ УНИЈАТСКОМ ВЛАДИЦИ, ТЕОФИЛУ
ПАШИЋУ ОД 1739.—1744.

Започети рат 1736. свршен је несрећно по нашу царевину — Биоградскијем Миром 18. септ. 1739. Наша царевина изгуби све у Србији и у Босни, што је добила Пожаревачкијем Миром 1718. Биоградска Митрополија потпане под Турке скупа са Биоградом, с тога привремени митрополит, а избјегли патријарх Арсеније IV. Шакабент, пребјегне на ову страну и пренесе митрополитску столицу у Карловце, гдје је и до данас остала за опсег Карловачке митрополије.

Па у сред ове неизвјесности, забуне и ратне неудаће није се заборављало ни часа на унијаћење амо по Хрватској. Већ напријед рекох, како је царском дозволом, а на жељу православнога народа, постављен владика Филиповић за Сјеверинско Владичанство, по што је званично доказано, да у цијелом Вараждинском Генералату није било ни једнога унијата. Па ни сами калуђери манастира Марче, као у столици унијатскијех владика, нијесу били унијати.

Па мимо све то ипак је поред православног владике Филиповића постављен у исто доба и унијатски владика у Марчи, Силвестар Јовановић (од 1734.—1739.). Таман кад су га хтјели инсталирати у Марчи на Малу Госпоју 1736. удари народ на манастир, те не даде да се владика инсталира говорећи: „Наши су стари саградили манастир Марчу за своје владике, а не за унијатске“. Јовановић тужи владикау Фили-

повића, да је он народ на ову побуну наговорио, и с тога Филиповић буде збачен са владичанства, те поведена против њега строга судска истрага у Копривници, гдје је и умро прије него је истрага довршена. Државне власти поврате Марчу силом владици Јовановићу 1738., али већ 17. јуна 1739. запали Марчу хајдучка чета харамбаше Томашевића, те унијатски владика пресели у Прибић, код Карловца. Али је Марча опет поновљена и предата унијатском владици.

Овај народни нападај на унијатског владика и на манастир Марчу страшно раздражи бискупе и Ратни Савјет у Грацу, као највишу крајишку власт. Тамо закључе, да се унијаћење још већма подупре од стране државне власти, а Србљи, као противници, да се силом на послушност наждену. А кад умре и владика Љуботина, који је управљао и Костајничко-личкијем Владичанством, закључе у Грацу, да се више и не поставља за ниједно владичанство православни владика. Како закључише онако и извршише! Рискриптом од 28. новембра 1739. поставе они унијатског владика, Теофила Пашића, који је наслиједио Јовановића, — над свијем српско-православнијем народом у Хрватској, од Драве до Јадранског Мора, дакле све онако као оно што је било за владике Зорчића. Крајишке власти добише заповијед, да Пашића што већма у свему потпомажу.

Сењски бискуп Бенциони, угледајући се у загребачке бискупе, именује Пашића 16. дек. 1739. године својим ђенералнијем викаром. А да би се виђело, како су бискупи сматрали унијатске владике, износим ево у пријеводу цео речени декрет или синђелију бискупову.

„Ми Јован Антоније од Бенциони св. и апос. столице грчки епископ. и т. д. дајемо на знање свима, којијех се тиче, да смо ми, желећи како ваља постарати се за душе, божанственим промислом повјерене нашој пастирској бризи, упрли наш поглед, на штованог нам у Христу брата, пресвијетлог и пречасног господина Теофила Пашића, грчког обреда епископа свидничког, па да њега, о чијој вијерности, часности

знању и особито ревности око раширивања православне вјере најбоље увјерење имамо, призивајући га у дио поменуте наше бригае за нашега ђенералнога викара, у духовнима стварима над душама свештенима и свјетскимa грчкога обреда, што живе по свима мјестима у обје наше дијецезе, а поименце у мјесту Пласком и у Тржићу,*) гласом овога писма правимо, постављамо и именујемо, те му и дајемо и повлађујемо потпуну и слободну моћ, и особити наш мандат, да може архиепископска дјела вршити у црквама истог грчког обреда: цркве, олтаре, молитвена мјеста и сазидана гробља благосиљати и освештавати, па и остала мјеста, сасуде и одежде, намијењене служби божјој, да може у свима, нама придржанима случајима и сам разрјешавати, и другима вијерницима, који су способни за то, давати такву власт разрјешавања; да може потврду дијелити, (бермати) рукополагати и све остало, што је епископски ред, чинити и дијецезанима истога обреда тајне вршити; брачне парнице и сва остала, што спадају пред епископски суд, расправљати и рјешавати, пароксије надгледати и нове подизати, а подигнуте и опале понављати, или их пренашати у крило матери црква, достојније на упражњење намијештати; помоћнике давати неспособнима и изнемоглима паросима; налоге наше изводити; казни дијелити; од чина, звања, управе, благодјејања, одлучивата и лишавати како правда доноси; дохотке и друге, правом дозвољене плодове побирати и све остало чинити и свршивати, што се нађе, да спада ма како к звању викареском.“

„Ми обећивамо, да ћемо сва његова дјела, пресуде и мандате одобрити, заповиједајући свима, којијех се тиче под

*) „Vicarium nostrum generalem in spiritualibus super ejusdem graeci ritus animabus tam ecclesiasticis quam laicis, ubique locorum per utramque nostram dioecesim existentibus, signanter vero in locis Plassky et Tersich tenore praesentium creamas“ и т. д. Није ми ово јасно, што бискуп изрично спомиње Пласки и Тржић. Као да је ту могло бити у то доба прављење унијата. Можда је и била по која породица, па их касније нестало, или бискуп мисљао, да Паша станује у Пласком или у Тржићу.

казни екскомуникације, коју сада за тада у овом писму изричемо, да истог штованог нам у Христу брата, пресвијетлог и пречасног господина Теофила Пашићи, грчкога обреда епископа свидничког, као викара и службеника нашег имају предусрести, примити и припустити; њему у свему, што на нас и на наше редовно управљање спада или спадати може — слиједити, помагати и тачно покоравати се обвезани буду“.

Овако су удесили и наредили: у Грацу, у Загребу и у Сењу, али цијеле 1740. године не би новог владике и бискупова „викара и службеника“, да дође амо међу народ и да прими управу. Мени се чини да у Бечу нијесу одмах пристали на онај рескрипат градачког Ратног Савјета, којијем су од једном укинули и српске привилегије и Православну Цркву у Хрватској. Стари и обољели цар Карло и на самртној постели, као да се сјећао своје заклетве и своје заштитне дипломе на српске привилегије.

У јесен, 20. октобра 1740. умре цар Карло VI., а наслиједи га на пријестолу јединица ћерка му, Марија Терезија, која ће пунијех четрдесет година управљати овом царевином. Српски патријарх, Арсеније Шакабент, одмах замоли царицу, нека би и она најмилостивије потврдила српске привилегије. Чим је ступила млада царица и краљица на пријесто свога оца, на мах навале на њу непријатељи са свију страна, да јој разграбе очевину. С тога ће буктјети на ново крвави и тешки рат за пунијех осам година. Младој царици ваљало је прибрати све силе својијех разноплеменијех поданика. Стари српски противници: Мађари у Угарској, а хрватски сталежи и бискупи овамо у Хрватској, уочише од једном: е је дошао најзгоднији час, да се сада или никада покосе и српске привилегије и Српска Православна Црква. И Мађари и Хрвати обећаше царици најиздашнију помоћ, али под увјетом: да се укину српске привилегије, па да им се Србљи предаду под њихову власт.

А Србљи опет, и ови по Хрватској и они по Угарској, вољедоше покоравати се и најстрожим војничкијем законима и властима, него ли бити кметови хрватскијех и мађарскијех спахија, јер су виђели, да ови поступају с кметовима као и Турци са својом Рајом.

Најљуће су стријеле наперене на Православну Цркву амо по Хрватској. Млада царица, видећи се на невољи а не познавајући још, колико су вриједиле српске мишице превишњем пријестолу — попусти бискупима и Језуитима, којијех бијаше пун двор младе царице. Тадашњи карловачки ђенерао, а звао се Херберштајн баиш као и онај за владике Зорчића, објави 12. декем. 1740. свијем подвлаштенијем, крајишкијем капитанима, да је за сав православни народ постављен свиднички владика Теофил Пашић, па с тога заповједи ђенерао, да капитани новoga владика, када дође амо у владичанство, свуда лијепо дочекају и приме; да га свуда прате; да му даду коње за путовање (воршпан), па да му и оружјем помогну, ако буде неће од потребе.

И збиља у прољеће 1741. ето ти Пашића у Пашки, и ту одсједне у владичанском двору. Одатле крене у Лику и у Крбаву, све уз пратњу капитана и катана. Али се народ брзо осјети, да не ће бити чист посао са овијем владиком, којегa није патријарх огласио, и кога прате капитани и за којегa се ишту коњи оседлани. Нијесам нашао потање, докле је владика допрљо у Лици, али толико се зна, да га ни свештенство ни народ не хтједоше признати за свога владика. У Метку покуша неко да га убије; опали на-њ кубуру — али га не погоди. С тога обиједe власти личког проту и још неке свештенике, и дуго су чамили под судском истрагом, али не знам, како се свршила.

Него чим владика види, да му није глава сигурна ни уз солдате ни уз капитане — побјегне одмах из Лике. У Гомирју не хтједоше га калуђери пустити у манастир, а Гомирци не дадоше му коња, него писаху ђенералу: „ми нијесмо ни

пређашњијем својијем владикама давали оседланијех коња, па их не дамо ни овоме“. Исто тако одупре му се и народ у Сјеничаку са својијем тадашњијем свештеником, гомирскијем калуђером, Данилом Јакшићем, који ће послје десет година постати владика овога владичанства. А тако је било Пашићу и по цијелом владичанству, јер одмах послје ове прве посјете није више амо долазио, нити се о њему што спомиње.

Тадашњи гомирски игуман, Рафајило Добријевић, сазове свештенике, кнезове и неке официре у Гомирје на скупштину, па ту се договоре, да Папића никако не приме за владика; а уједно пошаљу посланике к ђенералу у Карловац, да и њему то кажу. А по свој прилици молили су уједно и патријарха, да амо пошаље православнога владика.*) Међу тијем су се спремале Србљима и крупније неприлике. У прољеће исте 1741. године сазове царица угарску Дијету или земаљски државни Сабор. На захтијев ове Дијете узакоњено је XVIII. чланком: да се сви они Србљи, који се смјестише по јужној Угарској, подвласте домаћијем, угарскијем жупанијама; а они опет по Сријему и по доњој Славонији, да се подвласте хрватскијем жупанијама; али не одмах, него чим настану мирнија времена. Римски епископи из Хрватске не задовоље се ни с тијем. Језуитскијем духом дисали су хрватски племићи, као и њихови бискупи. На истој Дијети подастру хрватски племићи царици тужбу: како је у Троједници католичка вјера у опасности због „старовијераца“, и с тога клечећи замоле царицу, да се шизматичка владичанства у Троједници са свијем укину, па да се црквена управа, и над унијатима и над „шизматичима“, преда свидничком унијатском владици; да се „шизматичкоме митрополиту“ одузме свака црквена власт по Троједници и по њезиној Крајини, и најпослије, да се српске привилегије, у колико су оне од штете

*) Споменути игуман Добријевић умро је као архимандрит у Јасенку 16. декемб. 1761. Спомиње се за њ, да је био добар појак, и да је јаке учинице у манастиру.

по католичку вјеру, са свијем укину; јер да су дате кријући, па да се с тога и не подјељују такове привилегије.

Царица уважи и ове жеље, јер одговори на горњу молбу посебнијем рескриптом, гдје похвали хрватске сталезе ради ревновања за вјеру; а позивајући се на законски члан. 86. од год. 1723., по којем је слободно било у Троједници само римокатолицима имати земље и посједе, нареди царица, да према томе закону не могу вршити никакве јавне службе ни посла у Троједници они чиновници, који нијесу римокатолици. Даље обећа царица, да ће се она постарати, како не ће никаква уштрба трпјети католичка вјера по ђенералатима: Карловачком и Вараждинском, и да се не ће допустити никаква власт, ни над свештенством ни над народом грчкога обреда, несједињеноме митрополиту у реченима ђенералатима.

У смислу овога рескрипта уврштено је у 46. зак. члан. од год. 1741., да се у Троједници осим римокатоличке вјере не ће трпјети ни једна друга вјера. Овако су жалосне прилике биле и по српски народ и по његову Цркву године 1741. Ово је био одговор царичин на молбу патријарха Јовановића 1740. год., да царица потврди српске привилегије.*)

Па шта раде Србљи? А шта би друго радили, него полећели на сва раштркана бојишта: по Австрији, по Моравској, по Чешкој, по Шлезији, по Баварској и по Италији, да бране своју царицу од њезинијех невијернијех поданика, који скочише, да јој царску круну издајнички отму. Ваља ми овдје само толико напоменути, да је цар Карло оставио ћери својој у наслједство саме граничарске војске под оружјем 45.615 људи, а код куће без оружја пунијех 20.000 људи. А то се бар мора признати, да се у то вријеме граничарска војска

*) Види: Сладовић стр. 433. — Лопашећ, Карловац стр. 164. — Швикер Polit. Gesch. der Serben, стр. 80. — Срби у Угарској од Пикоа по пријеводу Ст. Павловића стр. 128. — Нештампане листине у г. Лопашећа. — Моје бивјешке из манах. архиве.

састојала скоро од самијех правосл. Србаља, а врло мали проценат био је: Хрвата, Бунијеваца у Крањаца; али учени проф. Смичиклас све то стрпа у згољне Хрвате. А цијела царска војска год. 1740. бројила се: што пјешак, а што коњаника, на 113.000 људи, дакле сами Србљи сачињаваху више од половине цијеле војске. И све је то измаширало на бојиште, освајајући и побјеђујући на све стране.*)

Велике српске заслуге за царски пријесто, на свијем бојиштима, учила је брзо и млада царица. Она поче о Србљима друкчије мислити, а уза њу одмах и њезини доглавници. Придворни Ратни Савет држао страну Србљима, јер му требаху на бојиштима. Први знак царске милости показа се у томе, што царица уважи молбу клира и народа, па дипломом од 21. окт. 1741. год. потврди патријарха Арсенија IV., не само у патријарском достојанству, него га стално потврди за карловачког архијепископа и митрополита**); а владiku Алексија Андријевића, који је с патријархом 1737. амо прешао, потврди царица за костајничко-личког владiku.***) Ко би могао и помислити у пролеће исте 1741. године, гдје власти уводе Пашића у владичанство, да ће се већ до јесени овако окренути! Али и опет: спољашњи рат обустави унијатски рат! Владика Андријевић одмах похита овамо, али му у Банију не даде ни ући загребачки бискуп Брануг, који је био уједно и банов замјеник; јер бан Баћани бијаше са Србљима, Бановцима, на војсци. Бадава је бан с војске заповиједао бискупу, да владiku пусти у народ и да га инсталира; али ко ће маглу нагнати, да иде уз вјетар! Не даде се бискуп ни осолити. Он се позиваше на старе домаће законе, а и на најновији закон. члан. 46: 1741. год. по којима се у Хрватској ни једна вјера, осим римске, не смије допустити.****) Владика Андри-

*) Ваничек, I. стр. 475.—478. књ. II. стр. 326. Швикер; у истој књизи стр. 76. Смичиклас II. стр. 316.

**) Шематизам Архијепископства Карловачке 1884.

***) Гласник VI. 78.

****) Види „Глас Истине“ 1884. год број 1.

јевих оде у Лику; јер ту није загребачки бискуп заповиједао, па је одатле управљао и са Карловачкијем Владичанством. Пунијех пет година не смједо владика Андријевић у Банију, нити је отуда добивао својијех владичанскијех прихода. Него његовијем доласком истиснут је са свијем споменути владика Пашић. Послије његова проласка кроз Лику о њему се више ништа не спомиње. Међу народ није више смио ни доћи. Не смједоше народа дражити; јер војници бијаху на бојиштима. А осим тога и сама Божја десница бијаше тада на помоћи Православној Цркви; јер Пашић, тај сједињени светац и службеник бискупа Бенциона, бијаше „човјек рђава значаја и раскошне нарави, те није био подобан унаприједити црквене уније.“ То је био врло неморалан човјек. Сам је о себи писао загребачком бискупу, како ми рече г. Лопашић, „да је у њега нечастиви ђаво смјестио се.“ Исте оне власти, које га ено силом натискоше Србљима за владика, и које се у-њ онако озбиљно поуздаше, за кратко вријеме збацише га и са марчанског владичанства, па га и затворише у Лавову 1755., одакле бобјегне у Русију, варајући тамо, да није ни био нигда унијат.*)

За Карловачко-сењско Владичанство посвети патријарх 25. априла 1742. год. за владика свога ђенералног викара, Павла Ненадовића, и предложи га царици ради потврде; али потврда не стиже пуне двије године због истијех неприлика, које не дадоше, да се владика Андријевић инсталира, и да му се преда управа над владичанством.

Кад видио српски патријарх, да се у Бечу отеже са потврдом и народнијех привилегија и карловачког владике, пошаље он 1743. год. у име народа: владика Ненадовића, архиђакона Јована Ђорђевића и народног куратора Андрију Андријевића, као народне посланике у Беч, да понове патријархове молбе ради потврде, и нар. привилегија и карловачког

*) Карловац, стр. 165. и нештампане листине у г. Лопашића.

владике. У својој молбеници, што је даде патријарх посланицима, поносно истакне патријарх непоколебиму вијерност српског народа царскоме пријестолу; како се патријарх Чарнојевић, па и народни обрстар, Јован Текелија, не дадоше завести писмима и ласкавијем обећањима бунтовника Ракоција; него како сви Срби усташе листом на бунтовнике, па уза све то — вели патријарх: „наше се привилегије свакојакијем тумачењем скучују; Србљи се искључују из грађанства, и из свијех краљ. служба; слободе и награде одузимају се, само да нас тако мало по мало претворе у невољне кметове.“ (Und uns solchergestalten successive unter eine höchstschmerzliche Leib-Eugenschaft zu bringen.).

У истој преставци замоли патријарх царицу, нека би и Ненадовића најмилостивије потврдила за карловачког владика, које је владичанство остало упражњено последије владике Данила Љуботине, и у којем је владичанству, почевши од године 1695. свагда управљао владика од „нашега закона.“ Још наведе ту патријарх, како га је народ Карловачког Владичанства већ много пута најжељније молио, да му постави владика, али да га није могао утјешити с тога, што владика не доби конфирмације.*)

Витешка храброст и велики ратни успјеси и добици српскијех војника на свијем бојнијем пољима тако силно подупру ову патријархову и народну молбу код царскога пријестолу, да млада царица не може друкчије, већ најсвечаније потврди 24. априла 1743. год. све српске привилегије исто онако, како их је потврдио и отац јој. Ова конфирмација проглашена је 18. маја исте године и преко кр. угарске дворске Канцеларије, а 4. јула и преко придворног Ратног Савјета — гдје царица од ријечи до ријечи овако записа и потписа:

„Уважавајући најмилостивије, како споминутога патријарха, митрополита и архијепископа

[*) Види цијелу преставку у „Гласу Истине“ за год. 1884. у 1. броју.

Арсенија Јовановића, тако и преднаведенијех људи српскога народа изванредне заслуге, што су учињене светој круни, краљевине Угарске, Нашем владалачкоме дому, па већ и Нашем Величанству; као и то, што он, прије речени архијепископ, по примјеру својега негдашњег прије-пријестолника патријарха, митрополита и архијепископа, Арсенија Чарнојевића, у пошљедњем турском рату — пријеђе из Турске у Нашу државу; па што он, тај исти народ, на вијерну и на корисну службу за свету круну споменуте краљевине Угарске и за Наш владалачки дом, поштри; што војници горе реченога српскога племена из краљевина: Угарске, Хрватске и Славоније, купивши себи за своје новце ратне потребе, добро снабдјевени, — јуначки и храбро се боре скупа са Нашијем четама: по Баварској, по Чешкој и по Италији у садашњем љutom рату, а против непријатеља Нашијех и Наше царевине, те тако и самијем дјелом посвједочавају вијерност и поданичку дужност к Нама и к Нашем владалачком дому (као што милостиво вјерујемо), да ће то и у будуће свагда чинити.“

„Због свега тога и Ми, саслушавши царском милошћу, и примивши најпонижнију молбу реченога патријарха, митрополита и архијепископа Арсенија Јовановића и свега српскога народа, — споменуте грамате и привилегије господина нашега родитеља и стрица, ни стругане ни замазане, нити најмање сумњиве; него без сваке погрјешке онаке какве су правилно издате, нити што domeћући ни одмећући, по цијелом њиховом садржају с додацима и опредјељењима: испитасмо, утврдисмо, примисмо и Нашом царском влашћу

за реченога патријарха и за српски народ грчкога закона милостиво потврдисмо, шта више: примамо, утврђујемо, за угодне имамо и потврђујемо осим повреде туђијех права.“

Даље слиједи обично заповиједање, да се српске привилегије поштују. Дана 4. јула исте 1743. год. проглашена је ова конфирмација преко Ратног Савјета свијем војничкијем властима исто онако, као и она цара Карла, што је проглашена 22. јула 1715. год. Чим патријарх добије конфирмацију народнијех привилегија, замоли за дозволу, да смије сазвати народни Сабор, на којем би се прогласила царска потврда народнијех привилегија, а и други би се народни послови предузели. Сабор буде дозвољен и овај се састане „многобројно“ у Карловце, у прољеће 1744. године.

На овоме Сабору била су два царска комесара, и то: од стране војничко-граничарске, ђенерал барон Енгелсхофен: а од стране угарско-хрватског Провинцијала, хрватски бан, гроф Карло Баћани. Па по што је бан био на војсци, замијењивао га је гроф Александар Патачић.

У саборској сједници од 5. марта 1744. год. буде најприје проглашена потврда патријарха Арсеније IV. за карловачког митрополита; а за тијем буде патријарх присегнут обичном присегом. Сјутрадан буде проглашена у Сабору царичина потврда народнијех привилегија. Сабор је предузео још неке послове о бољем црквеном уређењу; донио је и штоларни свитак; а најглавније, што је све народне жеље и тегобе изређао у 25 тачака, и предао их комесарима, да их поднесу и препоруче царици.

На првом мјесту захтијевао је Сабор, да се највиша потврда народнијех привилегија прогласи свуда, гдје год Србљи живу, а поименце: по Карловачком Бенералату и по Банији; да се народне привилегије узаконе на угарском Сабору, а дотле, да царица изда Србљима највишу заштитну диплому (Protectionale). Али највећма се потужи Сабор због зак. чланка

46: 1741. год. против Православне Цркве у Троједној Краљовини. Сабор је молио, да се одреди нарочита кр. комесија, која би имала да извиди и српске тужбе и противничке приговоре, и која би нашла начин, како да се измире обадвије стране. А по што се Сабор бојао, да ће се у будуће још већма вријеђати српске привилегије, то замоли царицу: да не допусти у будуће ни стварати закона или закључака, нити их потврђивати, док се не би и српски народ прије зашитао о томе; „јер тако то доноси са собом и грађанска и природна права“. А највећма пожели Сабор, да би царица повјерила српске послове, који долазе пред владу, једноме или двојици од својијех министара „који би бранили народ у свијем, било јавнијем или другијем, пословима, како када буде то од потребе“.*)

На овоме Сабору било је заступљено и ово владичанство, али који су заступници тамо били, не могли наћи: а Бог зна како су и бирани, кад у Карловачком Владичанству није владике ни било, а коштајничког владiku није бискуп пуштао у Банију.

Напоредо са потврдом народ. привилегија стигне превишња потврда и за владiku Ненадовића и мимо законски чланак 46: 1741. год. Ту радосну вијест објави сам владика још са Сабора из Карловаца 13. марта 1744. год., преко манастира Гомирја, свему народу у владичанству гдје рече: „На колико Ми од славнаго сего архијерејскога и народнаго Собора нареждени јесмо у те стране за пастира мисленаго стада поћи, хоће христољубијам вашим архијерејски Собор писмено јавити, и паки посланици ваши пространо сказати“. За тијем „дондеже и ми тамо помошчију божијеју скоро придем“ — честита у кратко ускршње празнике.**)

Тако је прегрмјела она страшна буретина, што но се пакленијем бијесом натиште, да Православну Цркву из Тро-

*) Швйкер. Pol. Gesch. der Serben 84.—88. Летопис, књ. 104, стр. 80.

**) Оријинално писмо у архиви манастира Гомирја.

једнице са свијем отпири. Пунијех пет година дана, послје смрти владике Љуботине, трајале су Пашићеве комедије и штокакве језуитске спачке, па тја и законски чланци стварани су — док је Карловачко Владичанство опет добило свога, законитога, православнога владика.*) И за цијело то вријеме оста народ са својијем свештенством постојан у својој светој. прадједовској вјери, те се не даде: ни застрашити, ни заманити, ни помести, ни на странпутице навести. Ала је ово диван примјер за нас, за данашње потомке нашијех славнијех приједака! Наши прадједови искупише витешки своју вјеру и своју Српску Цркву својом јуначком крвљу! О томе ево имамо царско свједочанство, царском руком потписано од велике царице — Марије Терезије.

С тога, Србадијо моја мила, и старија и млађа! Читај, памти и на памет научи ове свете царичине ријечи: „ што војници горе споменутога српскога племена из краљевина; Угарске, Хрватске и Славоније, купивши себи за своје новце ратне потребе — па добро снабдјевени — јуначки и храбро боре

*) О владици Пашићу и данас се спомиње по народу у Лици. Сачувала су се још и данас три стиха од једне народне пјесме а та су:

„Не боји се Пашићу владика:
Пашамана Радошевић' ђака,
Већ лопате Половине Марка.“

А ево шта ово значи: дошао Пашић у Медак, па ту на сваку руку окретао, како би народ добио за се, али му је много сметао неки ђак Радошевић, из богате куће, који се лијепо носио, и одијело му је било искићено пашаманом (срмом). Овај је ђак препирао се са владиком, па му је пријетио, а народу је говорио, да владике не слуша. Из Метка зађе Пашић од попа до попа, па их стане редом наговарати и снубити, да се поунијате, и да се њему покоре, па тако дође и попу Марку Половини у Острвицу; а затече га на гувну, гдје вије жито.

Владика стане и попа Марка наговарати, не би ли поиграо уз владичину ноту, али поп Марко десио се на кратко насађен, па чим чује ријеч о унији и о пани, а он подбије ону лопату, што је вијао жито њоме, те владика поклопи па опали, говорећи: „То ти је, свече, унија а ово ти је папа!“

Владика се натисне, па бјежи и без капе и без коња, и више се никада не поврати у Лику. Народ спјева попу Марку пјесму, али је не могах добити цијеле, а сигурно је била дуља. И поп Марко пао је био под суд због Пашића.

се скупа са Нашијем четама: по Баварској, по Чешкој и по Италији у садашњем љутом рату, а против непријатеља Нашијех и Наше царевине — те тако и самијем дјелом посвједочавају вијерност и поданичку дужност к Нама и к Нашем владалачком дому — као што милостиво вјерујемо, да ће то и у будуће свагда чинити.“

• Ово дивно царичино свједочанство казујте и понављајте по сто пута, браћо свештеници и учитељи, нашој младој Србадији, на којој ће свијет останути — те нека из овога по истини сазна: какви нам бијаху прадједови? Како вјеру своју чуваху? Како вољно крв своју пролијеваху против непријатеља и царскијех и ове царевине? А када сазна за ово, и данашњи и потоњи наш нараштај, — учимо га из овога: да је дужан, као потомак славнијех прадједова, све оно јуначки бранити и поштовати, што су нам прадједови и бранили и поштовали а то је: нашу свету православну вјеру, као наслједство од својијех приједака — и премилостивога цара и краља, као наслједника онијех царева и краљева, за које су нам прадједови, онако витешки — онако вољно, своју крв пролијевали! Учимо народ да ове врлине нада све цијени, јер ено у најновије вријеме покушаше неки лажни пророци, да нам наведу народ на странпутице, и вјерске и политичне. Мислим овдје оне комедије по Раковици и по Дрежници.

Мало је народа у овој царевини, који се може овакијем, царскијем свједочанством подичити!

Овијем завршујем и ја ову своју прву књигу, а отпочећу другу са славнијем владиком Ненадовићем, ако Бог да!

Примедба.

Код најбољс пажње увукле су се неколике штампарске гријешке; тако треба исправити:

На страни 34. у најдоњем ретку: у Витуњу.

" " 73. " 13. " : свједоче.

" " 113. " 4. оздо " : Трубар.

" " 244. у примједби : avulsorum.

" " 245. " 23. ретку : Ках Атанасије не смио.

" " 256. " 10. оздо : трошку.

Има још неколико правописнијех погрјешака, али не кваре смисла, па их овдје и не исправљам.
